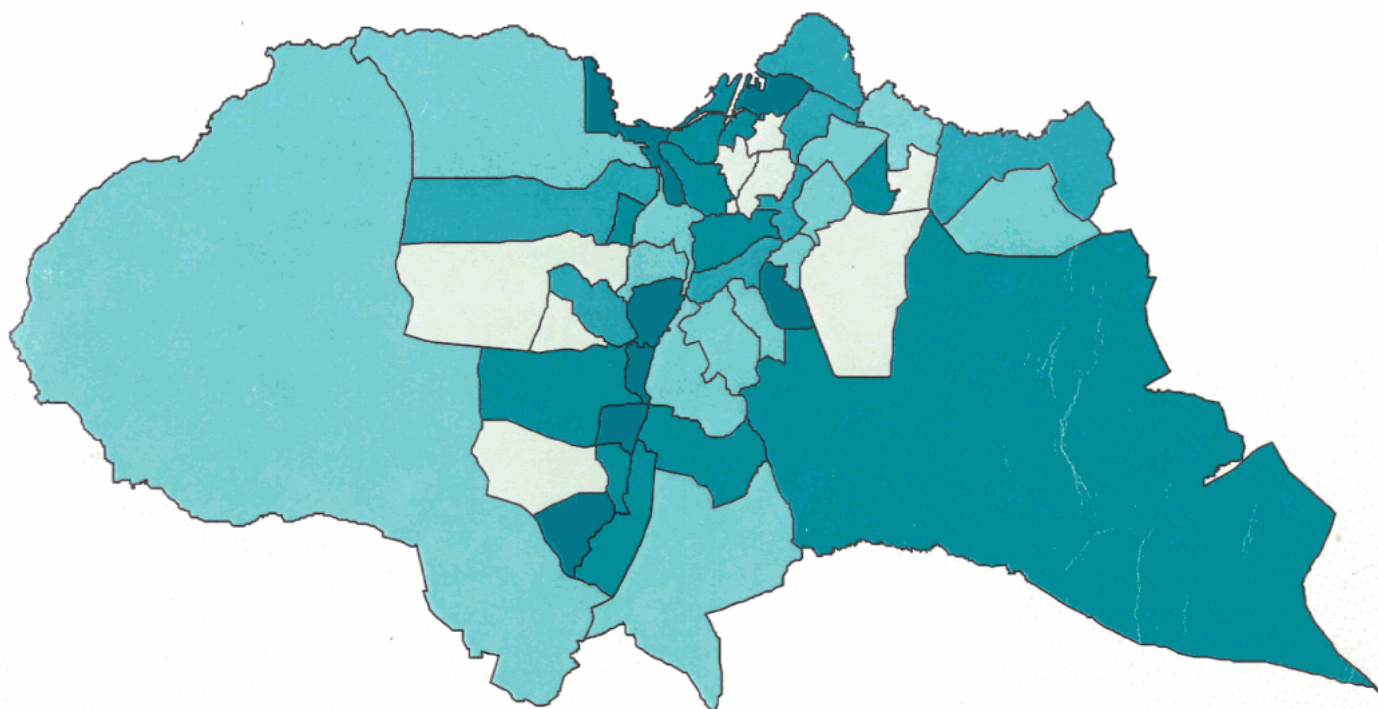

Stabilitet eller endring?

- Levekårsutvikling i Trondheims boområder på 1990 - tallet.

Ingar Brattbakk
Stig Jørgensen
Britt Dale

KS FORSKNING

PROGRAM FOR STORBYRETTET FORSKNING

TRONDHEIM KOMMUNE
Avdeling byutvikling

NTNU
Geografisk institutt

Stabilitet eller endring?

- Levekårsutvikling i Trondheims boområder på 1990-tallet

Formålet med denne rapporten er å kartlegge hovedmønsteret i levekårsutviklingen for Trondheim på 90-tallet, med utgangspunkt i små geografiske områder.

- Hvordan har levekårene i Trondheim endret seg på 90-tallet?
- Hvilke boområder viser tegn på forverring, forbedring og stabilitet i levekår?
- Hvilke levekårsforhold har endret seg mest?
- Har endringer av levekår i boområdene sammenheng med utskiftning av befolkning, eller reelle endringer i bosatt befolkning?
- Er det samvariasjon mellom ulike aspekter ved dårlige levekår? Kommer noen områder dårlig ut på mange av levekårsindikatorene?

I rapporten identifiseres boligområder som kan betegnes som "nedturs"- og "oppturs"-områder. Den viser at til tross for en positiv levekårsutvikling for byen som helhet, har forskjellene mellom de mest og minst gunstige områdene økt.

Stabilitet eller endring?

- Levekårsutvikling i Trondheims boområder på 1990-tallet.

Ingar Brattbakk
Stig Jørgensen
Britt Dale

Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen vennligst oppgi kilde.

Trykk: Reprosentralen ved NTNU, Dragvoll, Trondheim 2000

ISBN: 82-993127-3-6.

Forord

Denne rapporten er sluttproduktet fra prosjektet ”Levekårsutvikling i by” med Kommunenes Sentralforbund ved Program for Storbyrettet forskning som hovedoppdragsgiver. Hege M. Bogstrand og Tor Dølvik har vært kontaktpersoner. Trondheim kommune har også bidratt med delfinansiering av prosjektet med boligsjef Anne Aker som kontaktperson.

Prosjektet har vært lagt til Geografisk institutt, NTNU i Trondheim, med Stig Jørgensen og Britt Dale ved instituttet som prosjektledere, og Ingar Brattbakk som prosjektmedarbeider.

Formålet med prosjektet har vært å studere relative endringer i levekårsforhold på 1990-tallet for hele befolkningen i Trondheim knyttet til små geografiske områder. Rapporten presenterer først og fremst analyser av et bredt sett av levekårsrelaterte utviklingstendenser for soner i Trondheim på 90-tallet. Rapporten er delt i tre deler. Del I omfatter teoretiske betraktninger om levekår i by samt anvendte metoder og en gjennomgang av datamaterialet. Del II utgjør analysedelen, og er fordelt på kapitler om forhold ved befolkningen (befolkningens sammensetning, flytting og videre sosio-økonomiske og sosiale og helsemessige forhold samt politisk deltakelse) og fysiske forhold ved området (boligforhold og fysisk utemiljø). Til slutt i denne delen presenteres et samlet levekårsbilde, basert på foreliggende hovedfunn. Del III er en oppsummering av levekårsutviklingen på 90-tallet med noen avsluttende kommentarer. Foreløpige resultater fra prosjektet ble presentert på Storby-konferansen i Oslo 6-7 april 2000.

Ingar Brattbakk har skrevet kapitlene 1, 5, 6, 8 og 9. Stig Jørgensen har skrevet kapittel 2.6-2.9, 7.9 og kapittel 10. Britt Dale står bak kapittel 2.1 – 2.5. I samarbeid har Brattbakk og Jørgensen skrevet kapittel 3. Brattbakk har skrevet 4 og 7 med Dale sterkt involvert i bearbeidningen. I kapittel 11 og 12 har alle tre forfatterne vært involvert. Ingar Brattbakk har utført hovedtyngden av arbeidet med tilrettelegging av data og analyser. Han har sammen med Stig Jørgensen hatt ansvaret for opplegg for kartpresentasjoner. Frode Vigtil ved Geografisk institutt har stått for den datatekniske kart-framstillingen. Universitetets dataanlegg og datakartografiske utstyr er benyttet.

I hele prosjektperioden har det vært et nært og godt samarbeid med representanter fra Trondheim kommune som har deltatt i en referansegruppe for prosjektet. Referansegruppa har bestått av følgende personer: Anne Aker (leder), Sigmund Knutsen, Svein-Åge Relling, Thor-Atle Thøring (gikk inn for Carl-Jacob Midttun midtveis i prosjektet) og Anders Löfgren, Geografisk institutt. Dertil har de tre forfatterne av rapporten vært representert i gruppen.

Representanter fra ”Arbeidsgruppa for levekår” under Programstyret for Storbyrettet forskning har også bidratt med innspill i prosjektets innledende faser. Gruppen har bestått av Mary Økland (Bergen kommune), Paul Håvard Kvangraven (Oslo kommune), Erling Brox (Stavanger kommune) samt Eli Brandrud og Brit Hassel (Trondheim kommune).

Takk til Eli Brandrud (Trondheim kommune) som var pådriver for prosjektet i startfasen. Vi retter også en stor takk til de øvrige medlemmene av referansegruppa og ”Arbeidsgruppa for levekår” for mange nyttige kommentarer og verdifulle innspill i ulike faser av prosjektet. Like fullt er det undertegnede som står ansvarlig for innholdet i rapporten.

Trondheim, juni 2000

Ingar Brattbakk, Stig Jørgensen og Britt Dale

INNHOLDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG 1

1 INTRODUKSJON 7

1.1 BAKGRUNN	7
1.2 FORMÅL	9
1.3 PROBLEMSTILLINGENE	10
1.4 RAPPORTENS OPPBYGGING.....	11

DEL I TEORETISK OG METODISK TILNÆRMING

2 TEORETISKE BETRAKTNINGER OM LEVEKÅR I BY 15

2.1 HVA ER LEVEKÅR, OG HVORDAN KAN DE MÅLES?.....	15
2.2 NÆRMERE OM SOSIAL-STATISTISKE LEVEKÅRSUNDERSØKELSER: RESSURSER, ARENAER, LEVEKÅRSKOMponenter OG -INDIKATORER.....	18
2.2.1 Svakheter ved sosial-statistiske tilnærminger	19
2.3 HVA KJENNETEGNER LEVEKÅR I BY?	20
2.4 HVORDAN OPPSTÅR LEVEKÅRSFORSKJELLENE I BYENE?.....	21
2.4.1 Ulike typer segregasjon.....	22
2.5 HVOR PROBLEMATISK ER EGENTLIG SEGREGASJON?	23
2.6 BO-OMRÅDET ELLER NÆRMILJØET SOM AVGRENSET ARENA.....	24
2.6.1 Nærmiljøet som arena for å utnytte ressurser og "kapital"	25
2.6.2 Kollektive goder og ressurser i nærmiljøet	27
2.6.3 Betydningen av befolkning eller sted: people poverty og place poverty	28
2.6.4 Noen arena-egenskaper ved bo-område og nærmiljø	30
2.7 NÆRMILJØET OG ANDRE ARENAER I STORBYEN	31
2.7.1 Det postmoderne sosiale miljø i by	32
2.8 FORBEDRINGSSTRATEGIER RETTET MOT INDIVIDER, GRUPPER ELLER OMRÅDER?	35
2.8.1 Byfornyelse og utemiljøforbedringer som områderettede tiltak.....	36
2.8.2 Utvidete byfornyelsesstrategier, lokale tjenester og sosiale miljøprosjekter	38

3 METODE 41

3.1 DATAMATERIALET	41
3.1.1. En generell presentasjon av datamaterialet.....	41
3.1.2 Undersøkelsens tidsperiode.....	42
3.1.3 De enkelte datasettene.....	42
3.2 METODER FOR BEARBEIDING OG FRAMSTILLING AV DATA	45
3.2.1 Statistiske mål	45
3.2.2 Kartframstilling, variabeltyper og klasseinndeling.....	45
3.3 GEOGRAFISK NIVÅ	47
3.3.1 Valg av geografisk nivå.....	47
3.3.2 Soner som geografisk analyseenhet	48
3.3.3 En nærmere vurdering av soneinndelingen.....	49
3.3.4 Økologiske feilslutninger.....	50

DEL II ANALYSE

4 BEFOLKNING	53
4.1 BEFOLKNINGENS GEOGRAFISKE FORDELING	53
4.1.1 <i>Endringer i folketallet i sonene på 90-tallet</i>	55
4.2 ALDERSSAMMENSETNING	58
4.2.1 <i>Barn og unge</i>	58
4.2.2 <i>Eldre</i>	62
4.3 FAMILIESTRUKTUR.....	65
4.3.1 <i>Barnefamilier</i>	65
4.3.2 <i>Enslige med barn</i>	67
4.3.3 <i>Enslige</i>	69
4.3.4 <i>Skilte og separerte</i>	71
4.4 INNVANDRERE	73
4.4.1 <i>Ikke-vestlige innvandrere</i>	74
4.4.2 <i>Barn og unge fra ikke-vestlige innvandrerfamilier</i>	77
4.5 AVSLUTNING.....	78
5 FLYTTING OG STABILITET	81
5.1 DRIVKREFTER I FLYTTING	81
5.2 FLYTTING OG LEVEKÅR.....	82
5.2.1 <i>Flytteindikatorer</i>	83
5.3 FLYTTING I TRONDHEIM FRA 1990 TIL 1997	84
5.3.1 <i>Flytting på sonenivå etter bydeler i Trondheim</i>	84
5.3.2 <i>Flytting ut av sonene</i>	85
5.3.3 <i>Endring i utflytting 1990-1997</i>	87
5.3.4 <i>Flytting internt i sonene</i>	88
5.4 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING	88
6 SOSIO-ØKONOMISKE FORHOLD	91
6.1 UTDANNING	91
6.1.1 <i>Utviklingstrekk for utdanningsnivået i Norge</i>	91
6.1.2 <i>Lav utdanning, 30-39 år</i>	92
6.1.3 <i>Lav utdanning, 30-39 år, i Trondheim og de andre storbyene i 1998</i>	93
6.1.4 <i>Bydelsvise variasjoner i lavt utdannede i Trondheim</i>	93
6.1.5 <i>Utvikling i sonene i Trondheim 1994-98</i>	94
6.1.6 <i>Soner med lavest utdanningsnivå</i>	97
6.1.7 <i>Lav utdanning, 30-49 år, på grunnkrets nivå i 1998</i>	99
6.1.8 <i>Oppsummering</i>	99
6.2 INNTEKT.....	100
6.2.1 <i>Inntektsbegrepene som er benyttet i undersøkelsen</i>	101
6.2.2 <i>Inntektsutvikling i Norge på 90-tallet</i>	103
6.2.3 <i>Variasjoner i familieinntekt på bydels- og sonenivå 1993-1997</i>	103
6.2.4 <i>Familieinntekt etter skatt i bydeler og soner</i>	106
6.2.5 <i>Soner med lavt inntektsnivå</i>	108
6.2.6 <i>Personinntekt på sonenivå</i>	109
6.2.7 <i>Oppsummering</i>	109

7 SOSIALE- OG HELSEMESSIGE FORHOLD.....	113
7.1 INDIKATORER FOR SOSIALE OG HELSEMESSIGE FORHOLD	114
7.1.1 Statistisk sentralbyrås "Indeks for levekårsproblemer"	114
7.1.2 Stønadsrelaterte indikatorer	115
7.2 ARBEIDSLEDIGHET	116
7.2.1 Trondheim og de andre storbyene.....	117
7.2.2 Arbeidsledighet i sonene i Trondheim 1994 og 1998.....	118
7.2.3 Oppsummering	120
7.3 ATTFØRING	121
7.3.1 Trondheim og de andre storbyene.....	122
7.3.2 Attføring i sonene i Trondheim 1994 og 1998.....	122
7.3.3 Oppsummering	124
7.4 UFØREPENSJONISTER	125
7.4.1 Trondheim og de andre storbyene.....	125
7.4.2 Uførepensjonister i sonene i Trondheim 1994 og 1998	126
7.4.3 Oppsummering	128
7.5 OVERGANGSSTØNAD.....	129
7.5.1 Trondheim og de andre storbyene.....	129
7.5.2 Overgangsstønad i sonene i Trondheim 1994 og 1998	130
7.5.3 Oppsummering	132
7.6 SOSIALHJELP	132
7.6.1 Trondheim og de andre storbyene.....	133
7.6.2 Sosialhjelpsmottakere i sonene i Trondheim 1994 og 1998.....	133
7.6.3 Oppsummering	136
7.7 FORVENTET LEVEALDER	136
7.7.1 Trondheim og de andre storbyene.....	137
7.7.2 Forventet levealder i sonene i Trondheim 1993-97	138
7.7.3 Forventet levealder og andre variabler	138
7.7.4 Oppsummering	141
7.8 VOLDSKRIMINALITET	141
7.9 KONSULTASJONER I PRIMÆRLEGETJENESTEN.....	142
7.9.1 Bydelsvise variasjoner i konsultasjoner for utvalgte diagnosegrupper	145
7.10 AVSLUTNING.....	147
8 POLITISK DELTAKELSE.....	151
8.1 VALGDELTAKELSE OG SOSIALE SKILLELINJER	151
8.2 VALGDELTAKELSE I TRONDHEIM.....	151
9 BOLIGFORHOLD.....	155
9.1 BOLIG OG LEVEKÅR	155
9.2 BOLIGSTRUKTUR.....	156
9.2.1 Boligstørrelse	156
9.2.2 Boligtype	157
9.2.3 Boligenes alder	159
9.2.4 Private og kommunale utleieboliger	160
9.2.5 Sammenheng mellom levekårsulemper og boligforhold.....	161
9.3 BOLIGOMSETNING OG PRISER.....	161
9.3.1 Borettslagsleiligheter	162
9.3.2 Omsetning av borettslagsleiligheter.....	162
9.3.3 Geografisk variasjon i priser på borettslagsleiligheter i 1998	163
9.3.4 Prisøkning på borettslagsleiligheter fra 1990 til 1998	165
9.3.5 Sammenheng mellom boligpriser og levekårsulemper	166
9.3.6 Selveierboliger	167
9.3.7 Omsetning og pris på selveierleiligheter.....	167
9.3.8 Omsetning og pris på eneboliger	168
9.4 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING	169

10 FYSISK UTEMILJØ.....	171
10.1 GRØNTAREALER OG FRIOMRÅDER.....	172
10.2 LUFTFORURENSNING.....	174
10.3 STØYPLAGER.....	177
10.4 TRAFIKKULYKKESRISIKO	181
10.5 AVSLUTNING OG OPPSUMMERING	183
11 ET SAMLET LEVEKÅRSBILDE	185
11.1 LEVEKÅRSUTVIKLINGEN I TRONDHEIM PÅ 90-TALLET	185
11.2 SAMLEINDEKSER	186
11.2.1 Fem samleindekser for levekårstrekk ved befolkningen	188
11.3 SAMLET LEVEKÅRSBILDE AV SONENE 1994-1998	189
11.3.1 Soner med gode og dårlige levekår i 1994 og 1998.....	189
11.3.2 Soner med spesiell utvikling 1994-1998.....	192
11.3.3 Oppsummering av endring fra 1994 til 1998	195
11.4 REELLE LEVEKÅRSENDNINGER ELLER BEFOLKNINGSUTSKIFTNING?	196
11.5 LEVEKÅRSPROFILER.....	198
11.5.1 Drabantbysoner med hopning av levekårsulemper	198
11.5.2 Sentrumssoner med hopning av levekårsulemper	202
11.6 SEGREGASJON	207
DEL III OPPSUMMERING OG AVSLUTNING	
12 LEVEKÅRSUTVIKLING I TRONDHEIM PÅ 90-TALLET	213
12.1 OPPSUMMERING AV HOVEDFUNN	213
12.2 AVSLUTTENDE DRØFTING	216
LITTERATURREFERANSER.....	221
VEDLEGG	227

Tabeller

Tabell 3.1	Geografiske enheter med folketall for Trondheim kommune 1998.....	48
Tabell 4.1	Alderssammensetning i de fire største byene og Norge i 1998 (%).....	58
Tabell 4.2	Antall soner etter andel barn 0-12 år i 1990, -94 og -98.....	59
Tabell 4.3	Andel og antall ikke-vestlige 0-19 åringer. Soner med høyest antall ikke-vestlige 0-19 åringer i 1998.	78
Tabell 5.1	Andel utflytting og internflytting i prosent av folketallet i 46 soner etter bydel i 1990 og 1997.....	84
Tabell 5.2	Antall soner fordelt etter andel utflyttere av folketallet i 1990 og 1997.....	85
Tabell 5.3	Antall soner etter endring i andel utflyttere fra 1990-1997.....	87
Tabell 6.1	Lavt utdannede, 30-39 år, i Trondheims bydeler i 1998.....	93
Tabell 6.2	Antall soner gruppert etter andel lavt utdannede i aldersgruppen 30-39 år i 1994 og 1998.	97
Tabell 6.3	Familieinntekt etter skatt i Trondheims bydeler i 1993 og 1997 (97-kroner)...	104
Tabell 6.4	Antall soner gruppert etter familieinntekt etter skatt 1993 og 1997 (1997-kroner).....	106
Tabell 7.1	Arbeidsledige i prosent av befolkningen i alderen 25-66 år og score på indeks i 1998 for norske storbyer.....	117
Tabell 7.2	Soner med høyest andel arbeidsledige i 1998, samt Trondheim totalt.....	118
Tabell 7.3	Sosialhjelpsmottakere 1994 og 1998, absolute og relative tall. Soner med over 6 prosent andel mottakere i 1998.....	134
Tabell 7.4	Andel listeregistrerte pasienter med primærlegekonsultasjoner 1995-96. Prosent. Etter kjønn og i Trondheim.....	144
Tabell 7.5	Primærlegenes kontaktflate og kontakthypighet. 1995 – 96. Bydeler i Trondheim rangert etter synkende bredde og intensitet av konsultasjoner. Gjennomsnittlig listelengde per 1.1 1995.....	145
Tabell 7.6	Soner i Trondheim som kom mest ugunstig ut på Indeks for levekårsproblemer i 1998.	149
Tabell 9.1	Antall omsatte boliger i Trondheim i 1990 og 1998 med prisopplysninger.	161
Tabell 10.1	Boliger* ⁾ som er utsatt for støy 60 dBA og over utenfor fasade etter delområder i Trondheim 1994.....	178
Tabell 11.1	Sonenes posisjon på Bred samleindeks i 1994 og 1998.....	190
Tabell 11.2	Samtlige soner i Trondheim etter endring i relativ posisjon på sosio-økonomisk indeks og Sosial- og helsemessig indeks fra 1994 til 1998.....	194
Tabell 11.3	Soner med mest ugunstig posisjon på Bred samleindeks i 1998 og deres utvikling fra 1994 til 1998.....	196
Tabell 11.4	Sammenhengen mellom utflytting og score på Bred samleindeks for levekår i 1998.....	197
Tabell 12.1	En klassifikasjon av ressursituasjon og levekårsproblemer i områder.....	217

Figurer

Figur 4.1	Befolkningstetthet i Trondheim 1998. Hver prikk representerer 50 personer.	54
Figur 4.2	Folketallet i sonene.	56
Figur 4.3	Prosentvis endring i folketallet i sonene fra 1990 til 1998. Soner.	57
Figur 4.4	Andel barn 0-12 år av total befolkning. Soner.	61
Figur 4.5	Andel eldre, 80 år og over, av total befolkning. Soner.	64
Figur 4.6	Andel familier med barn 0 – 17 år av totalt antall familier. Soner.	66
Figur 4.7	Andel enslige forsørgere med barn 0 – 17 år av totalt antall familier. Soner. ...	68
Figur 4.8	Andel enslige uten barn av totalt antall familier. Soner.	70
Figur 4.9	Andel skilte- og separerte av personer 20 år og over. Soner.	72
Figur 4.10	Andel ikke-vestlige innvandrere - Øst-Europa og andre ikke-vestlige land – av totalt folketall. Soner.	75
Figur 5.1	Andel utflyttere fra soner av totalt folketall.	86
Figur 6.1	Andel med lav utdanning 30-39 år. Lav utdanning er definert som grunnskole eller ingen utdanning. Soner.	95
Figur 6.2	Utviklingen fra 1994 til 1998 for soner med høy andel lavt utdannede 30-39 åringer i 1994.	98
Figur 6.3	Gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt. 1997-kroner. Soner.	105
Figur 6.4	Familieinntekt etter skatt 1993-97 for soner med lavest familieinntekt i 1997 (1997-kroner).	108
Figur 6.5	Gjennomsnittlig bruttoinntekt pr person 17 år og over. 1997-kroner. Soner.	110
Figur 7.1	Registrert arbeidsledige og deltagere på arbeidsmarkedstiltak 25 - 66 år. Tall for mai 1994 og mai 1998. Soner.	119
Figur 7.2	Attføringstilfeller pr. 1000 innbyggere 16 - 66 år. Løpende tilfeller pr 31/12-1994 og 31/12-1998. Ikke inklusive rehabiliteringspenger og foreløpig uførestønad. Soner.	123
Figur 7.3	Uførepensjonister 16 - 49 år pr 1000 innbyggere pr 31/12-194 og 31/12-1998. Soner.	127
Figur 7.4	Overgangsstønad til enslige forsørgere. Prosentandel mottakere av totalt antall kvinner 20 - 39 år. Soner.	131
Figur 7.5	Prosentandel sosialhjelpstilfeller 16 år og over. Soner.	135
Figur 7.6	Forventet gjenværende leveår for 0-årige menn. Beregnet ut fra perioden 1993 til 1997. Soner.	139
Figur 7.7	Voldskriminalitet. Siktelser pr. 10 000 innbyggere etter gjerningsmannens bostedsadresse. Gjennomsnitt for 1993/1994 og 1997/1998. Soner.	143
Figur 7.8	Indeks for levekårsproblemer for soner.	148
Figur 9.1	Andel ett- og toromsboliger av totalt antall boliger i 1998. Soner.	158
Figur 9.2	Andel blokk- og bygårdsleiligheter av totalt antall boliger i 1998. Soner.	158
Figur 9.3	Priser pr kvm på treroms leiligheter tilknyttet Trondheim og Omegn Boligbyggelag (TOBB) i 1990 og 1998 etter byområdene Sentralt, Vest, Øst og Sør.	164
Figur 9.4	Priser (totalsum) på selveierleiligheter i 1990 og 1998 etter bydel.	164
Figur 10.1	Grønnplan 1994. Trondheim kommune. Illustrasjonskart.	173
Figur 10.2	Luftforurensning. Støvpartikler fra vegtrafikk. Trondheim 1992.	176

Figur 10.3	Innendørs støynivå i bygninger i Trondheim 1999.....	180
Figur 10.4	Vegtrafikkulykker med personskade konsentrert i ulykkespunkter Trondheim 1994 - 1997.....	182
Figur 11.1	Bred samleindeks for levekårsulemper. Soner.....	191
Figur 11.2	Levekårsprofil for Saupstad.....	199
Figur 11.3	Levekårsprofil for Nyborg.....	201
Figur 11.4	Levekårsprofil for Ila.....	203
Figur 11.5	Levekårsprofil for Lademoen.....	205
Figur 11.6	Levekårsprofil for Øya-Elgeseter.....	206

Vedlegg 227

Vedleggstabell 1 Folketallet i bydelene i de fire største byene i Norge i 1998.

Vedleggstabell 2 Folketallet i sonene i Trondheim i 1998.

Vedleggstabell 3 Segregasjon i Trondheim på 90-tallet. Gjennomsnitt, standardavvik og variasjonskoeffisient.

Vedleggstabell 4 Sonenes gjennomsnittlige rangverdi på 5 samleindekser for levekårstrekk ved befolkningen. 1998.

Vedleggsfigur Informasjonskart over Trondheim, med bebygde områder. Navn på soner og bydeler.

Sammendrag

Levekår defineres gjerne som de objektive betingelser for velferd, de ressurser et menneske trenger for å realisere "det gode liv". Dette kan eksempelvis være inntekt, formue, helse og kunnskaper. Levekår omfatter et bredt sett av komponenter.

For de fire største norske byene har flere undersøkelser vist stor variasjon i levekår både mellom byene og internt i den enkelte by. Dokumentasjon av slike levekårsforskjellene er avgjørende hvis en vil forstå prosesser som skaper ulikhet i samfunnet, og er også et viktig grunnlag for å kunne sette inn tiltak. Graden av variasjon i levekår er imidlertid avhengig av hvilket *geografisk nivå* vi retter søkelyset mot. Jo lavere geografisk nivå, jo tydeligere blir levekårsforskjellene. I denne undersøkelsen av Trondheim har vi hovedsakelig basert oss på en geografisk inndeling av byen i 46 "soner", med et gjennomsnittlig innbyggertall på ca. 3000. Denne områdeenheten er valgt ut fra en avveining mellom ønsket om små, homogene områder og ønsket om et håndterlig antall områder.

Endring er et viktig stikkord i planlegging. Vi trenger mer enn øyeblikksbilder av levekår som grunnlag for langsiktig planlegging og prioritering mellom områder. Tidligere undersøkelser har i liten grad rettet søkelyset mot endring over tid på lavt geografisk nivå i byene. *Graden av befolkningsutskiftning* er et annet forhold som har vært mindre påaktet i tidligere undersøkelser. Noen områder gjennomgår raskere og mer omfattende demografiske, sosiale og fysiske endringer enn andre. I denne studien rettes fokus først og fremst mot *områdenes* utvikling. Men i enkelte sammenhenger vurderes det om områdene har endret seg som følge av utskiftning av beboere, eller som følge av en reell levekårsforbedring eller -forverring for den "bofaste" befolkningen.

Undersøkelsens **formål** er å kartlegge hovedmønstrene i levekårsutviklingen for Trondheim på 90-tallet, med utgangspunkt i små geografiske områder. Den gir oversikt over samlet utvikling i levekår, så vel som over utviklingen knyttet til de enkelte levekårsaspektene. Studien identifiserer hvilke boligområder som kan betegnes som "nedturs"- og "opptursområder", samt områder som har stabilt gode eller dårlige levekår. Dette gir et kunnskapsgrunnlag som kommunen kan benytte i sitt byfornyings- og tiltaksarbeid, både for å prioritere mellom de ulike områdene av byen og for å evaluere effekten av ulike tiltak og virkemidler.

Kort oppsummert er *lavt geografisk nivå, endring i levekår og befolkningsstabilitet* hovedstikkord for denne rapporten. For å se utviklingen i Trondheim i et bredere perspektiv, foretas det også en del sammenligninger med andre norske storbyer og med landet som helhet.

Det tas utgangspunkt i følgende **problemstillinger**:

- Hvordan har levekårene i Trondheim endret seg på lavere geografisk nivå, hovedsakelig sonenivå, på 90-tallet?
- Hvilke soner med tegn på forverring, forbedring og stabilitet i levekår kan identifiseres?
- Hvilke levekårsforhold har endret seg mest?
- I hvilken grad har endringer av levekår i sonene sammenheng med utskiftning av befolkning, eller reelle endringer i bosatt befolkning?
- Er det samvariasjon mellom ulike aspekter ved dårlige levekår? Kommer noen områder dårlig ut på mange av levekårsindikatorene?

Rapporten består av tre hoveddeler. I *første del* (kap. 2-3) presenteres undersøkelsens teoretiske grunnlag og metodiske tilnærminger. I teorikapitlet drøftes og defineres en del sentrale begreper,

og det redegjøres for den ”sosial-statistiske” tradisjonen undersøkelsen bygger på. Det gis også en kort oversikt over noen resultater fra tidligere undersøkelser om levekår i norske byer. Deretter presenteres de mest vanlige forklaringsmodellene for hvordan levekårsforskjeller oppstår i byene. Her står segregasjonsprosesser sentralt. *Segregasjon* er en betegnelse på at mennesker i ulike livsfaser og med ulike sosial, økonomisk og etnisk bakgrunn har en tendens til å konsentrere seg i hver sine boområder. I andre del av teorikapitlet kommer vi inn på forholdet mellom individuelle og kollektive goder og på betydningen av nærmiljøet som en av flere arenaer i byen. Til slutt drøftes momenter ved mulige forbedringsstrategier i byene.

I metodekapitlet gjøres det rede for den soneinndelingen som benyttes i analysene, og for det datamaterialet det bygges på. Undersøkelsen er kvantitativt lagt opp, og er i første rekke basert på registerdata. Det er lagt vekt på å anvende et bredt sett med levekårsindikatorer som samlet gir en god beskrivelse av hvordan levekårene i et boområde (sone) utvikler seg i forhold til gjennomsnittet for byen. Det er lagt større vekt på å framstille data om helse- og sosiale forhold på lavt geografisk nivå enn det som har vært vanlig (og mulig) tidligere. Mange av indikatorene er også satt sammen til *samleindekser* som oppsummerer flere levekårsforhold. Hovedtyngden av datamaterialet er levert av Statistisk sentralbyrå. Vi konsentrerer oss om utviklingen mellom 1990 og 1998. For en del sentrale indikatorer har det imidlertid bare vært mulig å få data fra midten og slutten 90-tallet.

Rapportens *andre del*, analysedelen (kap. 4-10), tar for seg en lang rekke indikatorer som måler ulike sider ved levekårene. Disse kan grupperes i syv levekårs-komponenter, der fem er knyttet til befolkning og to til områdene. Komponenter som beskriver befolkningen er: *befolknings sammensetning* (alder, familiestruktur, innvandrere), *flytting og stabilitet* (andel utflyttere), *sosio-økonomiske forhold* (utdanning og inntekt), *sosiale- og helsemessige forhold* (levealder, stønadsmottakere, arbeidsledige, voldskriminalitet) og *politisk deltakelse* (valgoppslutning). Komponenter som beskriver områdene er: *boligforhold* - (boligstruktur, boligomsetning og boligpriser) og *utemiljø* (støv, støy, trafikkulykker og tilgang til grøntområder). Til slutt gis det et samlet levekårsbilde ved hjelp av noen samleindekser og presentasjon av områdevis levekårsprofiler (kap. 11).

De viktigste *resultatene* av analysen kan oppsummeres som følger:

- Byen som helhet har hatt en positiv levekårsutvikling.

Generelt har det på 90-tallet vært en positiv utvikling i samlede levekår for hele landet som også Trondheim har tatt del i. Det har skjedd forbedringer for hovedtyngden av befolkningen. Dette gjelder både for individuelle ressurser som bedret utdanning, høyere inntekt, bedre boliger og færre arbeidsledige, og kollektive ressurser i form av bedre uteområder. Det er tydelig at befolkningen i Trondheim har hevet utdanningsnivået, oppnådd en reallønnsvekst og fått lavere arbeidsledighet. Hovedinntrykket er at byen har gjennomgått en levekårsforbedring på 90-tallet.

- Trondheim kommer svakt dårligere ut enn de andre byene

På ”Indeks for levekårsproblemer”, som er utviklet av Statistisk Sentralbyrå, og som måler omfanget av syv sosiale- og helsemessige levekårsproblemer, kommer Trondheim litt dårligere ut enn gjennomsnittet for alle landets kommuner, og ligger også litt dårligere an enn de andre storbyene. I 1998 kommer Bergen og Oslo likt ut, litt bedre enn Trondheim. Stavanger kommer klart best ut. Trondheim har høyere andel arbeidsledige, uførepensjonister, personer på attføring og enslige forsørgere som mottar overgangsstønad enn de andre byene. For mottakere av sosialhjelp og forventet levealder, ligger byen midt på treet i forhold til de andre storbyene. Trondheim har imidlertid relativt lav andel voldskriminalitet. Ulike nivå på noen av disse

stønadformene kan imidlertid vel så gjerne være uttrykk for praksisvariasjoner kommunene i mellom som reelle levekårsforskjeller. Utviklingen i Trondheim for disse indikatorene fra 1994 til 1998, viser at omfanget av de fleste levekårsulempene er stabile eller minkende.

- Tydelig segregasjonsmønster i form av "lappeteppe"

Tidligere undersøkelser viser at Trondheim er klart mindre segregert enn Oslo, og mer på linje med Bergen. Oslo har et klart øst-vest skille med opphopning av levekårsproblemer i øst. Bergen har en viss sentrum-periferi dimensjon, hvor de indre bydelene kommer minst gunstig ut. I Trondheim er mønsteret mer preget av "lappeteppe" der relativt små områder med gode og dårlige levekår ligger om hverandre. Selv om Trondheim ikke er like sterkt segregert som Oslo, er byens befolkning tydelig segregert både etter demografiske, etniske, sosio-økonomiske, sosiale- og helsemessige forhold, med store variasjoner mellom "ekstreme" soner.

- Segregasjonsmønsteret har holdt seg noenlunde stabilt på 90-tallet

Det geografiske fordelingsmønsteret for grupper av Trondheims befolkning er relativt uendret, men med visse variasjoner for de ulike typene segregasjon. Segregasjon etter alder og familietyper ser i hovedsak ut til å være stabil eller svakt avtagende. Den etniske segregasjonen er relativt sterk, men synes å være svakt avtakende. Segregasjon etter sosiale- og helsemessige forhold er stabil eller svakt økende, mens den sosio-økonomiske segregasjonen viser stabilitet målt etter inntekt, og svak økning målt etter unge voksne med lav utdanning.

- Levekårsforskjellene mellom sonene er fortsatt store, og dels økende

Forskjellene mellom sonene er betydelige for de fleste aspektene som ble undersøkt. Størst var forskjellene for andel sosialhjelpsmottakere og enslige forsørgere med overgangsstønad. Sonene med høyest andel sosialhjelpsmottakere hadde syv ganger så høy andel som sonene med lavest andel. Forventet levealder er 10 år høyere i "beste" enn "verste" sone.

På tross av en positiv levekårsutvikling for byen som helhet, er det mye som tyder på at det også i Trondheim har blitt økende forskjeller i befolkningen (jfr. St meld nr 50 (1998-99) Ujamningsmeldinga). For de fleste sosio-økonomiske og sosiale- og helsemessige forhold har *det relative spennet* mellom de mest og minst gunstige sonene økt, på tross av at de fleste sonene har hatt en forbedring. Det er kun for andelen sosialhjelpsmottakere og andelen på attføring at forskjellene har minket. Den sterkeste økningen i forskjeller fant vi for andelen personer med lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år. For inntekt var forskjellene kun svakt økende.

- Sentrumssoner og drabantbysoner kommer mest ugunstig ut

De mest gunstige sonene omfatter stort sett eneboligområder, dels de eldre, etablerte i sentrale bydeler, og dels de nyere og mer perifert beliggende. Mest gunstig posisjon på samtlige samleindekser har områdene Berg-Tyholt, Stokkan og Stavset.

Ut fra sonenes relative rangering på de forskjellige samleindeksene som er presentert, er det Saupstad, Lademoen, Romulslia, Ila, Risvollan, Kattem og Hallset kommer minst gunstig ut. Av disse syv sonene er Lademoen og Ila typiske sentrumssoner, mens de øvrige befinner seg lengre fra sentrum med blokk eller rekkehusbebyggelse og drabantbypreg. Det er Saupstad og Lademoen som kommer aller dårligst ut på samtlige indekser.

Sentrums- og drabantbysonene har en del fellestrekk og en del svært ulike kjennetegn. Alderssammensetningen og familiestrukturen er relativt forskjellig. Sentrum har lav andel barn og ungdom under 20 år, høy andel unge voksne og høy andel eldre. Drabantbyene preges av høy barneandel. I de indre byområdene har befolkningen gjennomgående høyere utdanning enn i

drabantbyene. Andelen skilte og separerte er derimot relativt lik i de to områdetypene, og gjennomsnittsinntekten er lavest i byen. Det er ellers relativt sterk grad av hopning av sosiale- og helsemessige ulemper begge steder. Både arbeidsledigheten og andelen personer på attføring og uførepensjon er relativt høy. Det samme er andelen sosialhjelps-mottakere og enslige forsørgere med overgangsstønad. Levealderen er også lav begge steder. I tillegg er valgdeltakelsen lavest i disse sonene som har sterkest hopning av levekårsulemper. Fysiske miljøulemper er sterkt konsentrert til noen områder i sentrum.

- Tegn til endring i sentrumsområdene

Sentrumsområdene oppfattes i økende grad som attraktive å investere i, og den sosio-økonomiske statusen er i ferd med å heves. Utviklingen synes å gå i retning av økt polarisering i sentrum; her finner vi grupper av både de mest og minst velstående, side om side. Drabantbyene er mindre attraktive for store investeringer som kan føre til sosiale endringer. De er derfor mer avhengige av offentlige tiltak. Flere av drabantbysonene viser klare ”nedturs”-tendenser.

- Noen soner har hatt sterk negativ utvikling

Områder som har hatt negativ utvikling er i første rekke områder som har svekket sin *relative* posisjon i forhold til de andre sonene og byens samlede utvikling. De henger etter i utviklingen på viktige levekårskomponenter. Når de aller fleste områdene av byen viser forbedring, forsterkes inntrykket av disse sonene som ”ettersleper”. Noen få soner har imidlertid også hatt en økning i den *absolutte* konsentrasjonen av levekårsulemper. ”Nedturs”-sonene som kommer mest ugunstig ut relativt sett har også den sterkeste graden av absolutt forverring. Åtte soner har hatt en reell økning av levekårsulemper på tre eller flere av de ni indikatorene som inngår i en bred samleindeks. Ila har hatt mest negative utviklingen, fulgt av Tiller nord og Risvollan.

- Klar sammenheng mellom individuelle og kollektive levekårskomponenter

Generelt er det et visst sammenfall mellom områder med hopning av levekårsulemper knyttet til befolkningen og relativt dårlig kvalitet på bolig og utemiljø. Dette gjelder i første rekke sentrumssonene, og særlig langs hovedtrafikkårene. Det er imidlertid ofte mindre områder innenfor sonene som framstår som mest miljøbelastet. Det er også en klar sammenheng mellom blokk- og bygårdsbebyggelse og hopning av levekårsulemper. Soner hvor en høy andel av befolkningen bor i blokk- og bygårder har gjennomgående sterkere hopning av levekårsulemper. Boligprisene har økt sterkt på 90-tallet, og varierer sterkt i byen. En del drabantbysoner har lavest boligpriser og svakest prisutvikling, mens sentrale byområder har høyest priser og sterkest økning. Drabantbysoner med lavest boligpriser og svakest prisøkning i perioden har også sterkest hopning av levekårsulemper.

- Klar sammenheng mellom flytting og levekår

Andelen som flytter ut av sonene har økt på 90-tallet. Forskjellene mellom sonene er markerte, men stabile i perioden 1990 til 1997. Sentrumssonene har klart høyest andel utflyttere. Deretter følger en del typiske drabantbysoner. De sonene som har lavest andel utflytting ligger langt fra sentrum og er enten typiske jordbruks- eller småhus og eneboligområder. Sonene som har sterkest hopning av levekårsulemper har også høyest flytteaktivitet og dermed størst gjennomtrekk av beboere. Både hopning av levekårsulemper og høy flytting er dermed i første rekke et sentrums- og drabantby-fenomen. Svært mye av flyttingen er et uttrykk for tilpasninger i boligmarkedet og livsfaseflyttinger. For å kunne avdekke hvorvidt selektive inn- og utflyttinger bidrar til å forsterke mer permanente hopningsmønstre, må en se nærmere på kjennetegn ved flytterne som utdannelse, inntekt, etnisitet og sosiale- og helsemessige forhold.

I *tredje og siste del* av rapporten (kapittel 12) oppsummeres de viktigste resultatene.

1 Introduksjon

1.1 Bakgrunn

Levekår defineres gjerne som de objektive betingelser for velferd, de ressurser et menneske trenger for å realisere "det gode liv". Levekår bestemmes av de ressurser som individene disponerer i form av eksempelvis inntekt, formue, helse og kunnskaper, og som de kan bruke til å styre sine egne liv. Levekår omfatter et bredt sett av komponenter.

Levekårsundersøkelser i Norge har avdekket at det er små eller ingen forskjeller i samlede levekår mellom bosatte i og utenfor storbyene (St meld nr 14 (1994-95) "Om levekår og boforhold i storbyene" og St meld nr 50 (1998-99) "Utjamningsmeldinga"). Det er imidlertid påvist at by og land er forskjellige i den forstand at bosatte i byene kan dra nytte av noen typiske storbygoder, samtidig som storbyene har typiske storbyproblemer. By og land er *forskjellige* med hensyn til levekår, uten at det lar seg gjøre å vurdere de samlede levekårene som bedre eller verre i storbyene enn utenfor, eller motsatt. Det er videre påvist at det er *internt* i de store byene at gapet i levekår mellom ulike befolkningsgrupper er størst. Storbyene har både de gruppene som er dårligst og best stilt. Den geografiske segregeringen er dessuten sterkest i de større byene. Vi finner hopning av dårlige levekår i bestemte befolkningsgrupper og i bestemte geografiske områder.

For de fire største byene - Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger - har flere undersøkelser vist stor variasjon i levekår både mellom byene og internt i den enkelte by¹. Å avdekke de reelle levekårsforskjellene er avgjørende for å beskrive og forstå de prosessene som skaper ulikhet i samfunnet, og er et viktig grunnlag for å kunne sette inn tiltak. Graden av variasjon i levekår er imidlertid også avhengig av hvilket *geografisk nivå* vi opererer med. På bydelsnivå kommer det fram klare levekårsforskjeller i alle de norske storbyene. Bydelene er imidlertid store enheter som kan dekke over betydelige interne forskjeller.

Sentrum bydel i Trondheim kan tjene som eksempel på at levekårsvariasjon kan tilsløres på høyere geografisk nivå. Statistisk Sentralbyrå (SSB) konstruerte en levekårsindeks som ble benyttet i St meld nr 14 (1994-95) til å sammenligne alle bydelene i de fire største byene. Indeksen inkluderer levekårsområder som helseforhold, økonomi, boligforhold og kriminalitet. Sentrum bydel i Trondheim kommer ut som den dårligste bydelen i Trondheim og som den femte dårligste av de totalt 54 bydelene i de fire største byene².

Nivået under bydel kalles delområde. I forbindelse med St meld nr 14 (1994-95) konstruerte Geografisk institutt i Trondheim en sosio-økonomisk indeks på delområdenivå. Indeksen var basert på velferdsområdene utdanning, inntekt og yrkesstatus. Alle de 117 delområdene i de fire største byene ble rangert³. I den tidelen av delområder som kommer aller dårligst ut finner vi Lademoen og Midtbyen, som begge hører til i Sentrum bydel, mens delområdene Lade, Øya-Singsaker og Strindheim, som også ligger i Sentrum bydel, hører til blant de to tidelene

¹ St meld nr 14 (1994-95), St meld nr 50 (1998-99), Hagen, Djuve og Vogt (1994), Trondheim kommune v/Pål Strand (1995), Trondheim kommune (1995) og Bergen kommune (1997).

² De fire bydelene som hadde dårligere levekår lå i Oslo øst.

³ Trondheim har 23 delområder, hvorav seks ligger i Sentrum distrikt/ bydel.

med de beste sosio-økonomiske forhold. Sentrum distrikt består med andre ord av både de dårligst og best stilte delområdene i Trondheim når det gjelder sosio-økonomiske forhold.

Hvert delområde er igjen bygget opp av flere grunnkretser, som er den minste statistiske enheten. Det er på det laveste geografiske nivået - grunnkrets - at levekårsforskjellene kommer aller tydeligst fram, men siden antallet grunnkretser er svært stort (329 i Trondheim) vil presentasjoner på grunnkretsnivå lett bli uoversiktlig. Vi har derfor valgt å dele opp delområder i "soner", og vil i hovedsak benytte disse "sonene" som områdeenheter i levekårsanalysene for Trondheim. Dette er nærmere omtalt i kapittel 3 om metode.

I samme stortingsmelding er det også gjort en rangering av dårlige og gode boforhold på grunnkretsnivå. Her kommer noen få grunnkretser i Sentrum bydel ut som de beste i Trondheim, mens de fleste kommer ut blant de dårligste. 13 av kretsene i Sentrum bydel kommer ut blant den dårligste tidelen av de over 1100 kretsene i de fire største byene.

I Oslo kommer bydelene i vest betydelig bedre ut enn bydelene i øst på de fleste levekårsforhold. Flere undersøkelser har vist at det i første rekke er Oslo som har en slik sterk todeling når det gjelder levekår, mens de andre storbyene har mer karakter av et "lappeteppemønster" hvor høy- og lavstatusområder ligger om hverandre (St meld nr 14 1994-95). I Bergen er det senere avdekket en viss sentrum-periferi-dimensjon i levekår, hvor sentrum kommer mindre gunstig ut enn de ytre bydelene (Bergen kommune 1997). For Trondheim avdekket Dale og Jørgensen (1986) stor variasjon i levekår på grunnkretsnivå i et "lappeteppemønster" i 1980. Også denne undersøkelsen viste at levekårsstudier på bydelsnivå "skjuler" store forskjeller innenfor den enkelte bydel i Trondheim, og at grunnkretsnivået var en mer egnet enhet. Denne undersøkelsen ble fulgt opp for 1990, men da ble noen av indeksene umulig å analysere på grunnkretsnivå fordi Folke- og boligtellingsen (FoB) 1990 var en utvalgstilling som gjorde at datagrunnlaget ble for usikkert for de minste kretsene (Dypbukt 1994). Dette gjorde sammenligning vanskelig.

Endring i levekår

Endring er et sentralt stikkord i forbindelse med planlegging og forbedringstiltak. Vi trenger mer enn øyeblikksbilder over levekår for langsiktig planlegging og som grunnlag for prioritering av innsatsområder. Det er foretatt en rekke sammenligninger av levekår og boforhold mellom de fire store byene og mellom områder i byene. Likevel er det, etter det vi vet, ingen eller få sammenligninger der utvikling over tid er undersøkt på lavere geografisk nivå. Å sammenligne over tid er vanskelig av flere årsaker. For det første forutsetter det bruk av like variabler på ulike tidspunkt. I de foreliggende undersøkelsene er det benyttet forskjellige indikatorer og indekser for å måle levekår, noe som vanskeliggjør sammenligning mellom undersøkelser foretatt på ulike tidspunkt. For det andre kompliseres mulighetene for sammenligning når en indikator ikke måler det samme i dag som den gjorde for 10 år siden. Etersom utdanningsnivået i samfunnet øker generelt, må f eks grensene på indikatoren for høy og lav utdanning justeres. Det samme gjelder også for inntekt og boligforhold. Mens boliger uten WC og bad var en god indikator i 1980, er det i dag andre sider ved boligen som er i fokus når vi skal vurdere standard og boforhold, som f eks isolasjon mot støy, tilgjengelighet, tilgang til terrasse eller uteplass og nærhet til uteområder.

Stabilitet

Graden av befolkningsutskiftning er et annet forhold som det i liten grad har vært tatt hensyn til ved undersøkelser der man har sett på utvikling i levekår over tid. Det er velkjent at mobiliteten i det norske samfunnet øker. Boligområder går gjennom ulike faser i takt med at

befolkningen i området eldes og nye beboere kommer inn.

Noen områder gjennomgår imidlertid raskere og mer omfattende demografiske, sosiale og fysiske endringer enn andre. Når vi skal måle levekår, må vi være oss bevisst om vi først og fremst er ute etter å finne ut av *utviklingen i et område* med en befolkning som delvis skiftes ut, eller om det er *befolkningen* vi har i fokus. I denne studien rettes fokus mest mot områdenes utvikling. Men flytting og stabilitet er også sentrale faktorer for å se om områdene har endret seg pga utskiftning i befolkning, eller som følge av en reell levekårsforbedring eller forverring for de samme beboerne.

”*Gentrification*” er et begrep som beskriver prosessen som foregår når et område endrer sosio-økonomisk karakter ved at det invaderes av folk som har høyere sosio-økonomisk status og de tidligere beboerne presses ut av området. Parallelt med en slik befolkningsutskiftning foregår det også en oppgradering av boliger og utemiljø, prisene går opp, og man får ofte en overgang i disposisjonsforhold på boligene fra leie til eie. Motsatt dekker begrepet ”*filtrering*” den prosessen der folk med lavere sosio-økonomisk status gradvis flytter inn i et område, og områdets status og boligenes standard går nedover. Begge disse prosessene forekommer i norske byer⁴ og kan, dersom man ikke tar hensyn til flytting eller demografiske endringer, føre til skjeve bilder av levekårsendringer i befolkningen for visse områder. Alderssammensetning over tid er en faktor som kan supplere flyttedata og gi en pekepinn om stabilitet i et område.

Kort oppsummert er **lavt geografisk nivå, endring i levekår** og **befolkningsstabilitet** i Trondheim hovedstikkord for de utfordringer som vi ønsker å gi oss i kast med i denne rapporten. Det er videre grunnlag for å utvikle og sammenligne samleindekser for levekår i Trondheim for mindre geografiske områder for å følge utviklingen over tid. Slike indekser kan, supplert med levekårsprofiler, samtidig fange opp spesielle levekårssituasjoner for små geografiske områder i byen. Indekskonstruksjon og profiler kan dessuten ha overføringsverdi til andre norske byer.

1.2 Formål

Formålet med undersøkelsen er å kartlegge levekårsutvikling på 90-tallet i Trondheim. Slike levekårsbeskrivelser kan videre danne et underlagsmateriale for kommunens planlegging innenfor flere sektorer. Studien gir muligheter for å se på samlet utvikling i levekår, samt isolere utviklingen på de enkelte aspektene ved levekår; som f eks sosiale og helsemessige forhold og sosio-økonomiske forhold. Det er ofte nødvendig med mer detaljerte studier av relative andeler av befolkningen og absolutte antall personer eller hushold som er berørt av spesielle levekårsforhold. Før spesielle tiltak settes inn bør en også se nærmere på sammenhenger på individnivå.

Et av målene for undersøkelsen er å identifisere ”nedturs”- og ”oppturs”områder, samt områder som har stabilt gode eller dårlige levekår. Resultatene vil kunne brukes i et eventuelt arbeid med å snu nedgangen i et område som er på vei ned, før nedgangen er gått så langt at det vil kreve svært langvarige og omfattende offentlige tiltak og investeringer. En slik

⁴Se Wessel 1983 & 1988, Smith 1986 & 1996. I Trondheim har fenomenet gentrification vært studert på Møllenberg (Moxness 1988), i Sanden (Juvkam 1990), og på Bakklandet (Brattbakk 1999).

identifisering vil være nyttig i kommunens arbeid på felter hvor utjevning av levekår er en hovedmålsetning.

I tillegg til identifisering av geografiske innsatsområder vil en slik oversikt over utvikling i levekår kunne være med å gi retningslinjer for kommunens langsiktige planlegging som f.eks. i arbeidet med boligprogrammet, grøntplan, miljøplan, bydelsplaner og kommuneplanens arealdel. Resultatene i undersøkelsen vil også kunne gi antydninger om hva man *ikke* bør gjøre i visse områder, f.eks. være ekstra varsomme med prosjekter eller tiltak som kan være til ytterligere belastning for de dårligst stilte områdene (veiprosjekter, kommunale boliger osv).

Resultatene vil i større grad enn et øyeblikksbilde være et grunnlag for å *evaluere* og vurdere effekter av virkemidler, tiltak og pengeoverføringer internt i kommunen, mellom bydelene og innenfor hver bydel. Et eksempel er kriteriemodellene som styrer pengestrømmene til bydelene. Er det samsvar mellom fordelingskriteriene og den demografiske utviklingen og endringene i levekårskartet? Identifisering av geografisk variasjon, og utvikling, i de sosiale og helsemessige sidene ved levekår vil fungere som en evaluering av kriteriemodellen som ressursfordelingen mellom sosialkontorene i Trondheim bygger på. Resultatene vil dessuten kunne gi et grunnlag for å evaluere, og måle enkelte effekter, av den offentlig initierte byfornyelsen og gjennomførte bomiljøtiltak.

1.3 Problemstillingene

Som redegjort for ovenfor, ville det være interessant å få mer kunnskap om endring i levekår og stabilitet i befolkningen på lavt geografisk nivå. På grunnlag av dette har vi formulert følgende problemstillinger:

- **Hvordan har levekårene i Trondheim endret seg på lavere geografisk nivå, (hovedsakelig sonenivå), på 90-tallet?**
- **Hvilke soner med klare tegn på forverring, forbedring og stabilitet i levekår kan identifiseres?**
- **Hvilke levekårsforhold har endret seg mest?**
- **I hvilken grad har endringer av levekår i sonene sammenheng med utskiftning av befolkning, eller reelle endringer i bosatt befolkning?**
- **Er det samvariasjon mellom ulike aspekter ved dårlige levekår? Kommer noen områder dårlig ut på mange av levekårsindikatorene?**

Ved å svare på disse spørsmålene kan vi med større sikkerhet og presisjon si noe om levekårsutviklingen i Trondheim på et geografisk nivå som er relevant i planleggingssammenheng. Ved å identifisere endring over tid - forverring, forbedring eller stabilitet - vil kommunen få et kunnskapsgrunnlag for å prioritere innsats innenfor avgrensede geografiske områder. For detaljplanlegging ned på det enkelte boligområde trengs data på sonenivå (disse vil dessuten være mulig å aggregere til delområdenivå og evt bydel/distrikt). For å få vite mer om utvikling i levekår i byen, gjør vi analysen på så lavt geografisk nivå som mulig, samt at vi benytter de samme indikatorene på ulike tidspunkt. Vi konsentrerer oss om utviklingen mellom 1990 og 1998, og mellom 1994 og 1998. En fordel med å konsentrere seg om 90-tallet er at spennet i hva indikatorene måler, ikke blir så stort. Vi presenterer data som dels beskriver situasjonen på begynnelsen, midten og slutten av 90-tallet. For en del sentrale indikatorer har det imidlertid kun vært mulig å få data for midten og slutten 90-tallet. Hovedanalysen vil derfor gjelde for perioden 1993/94 til 1997/98.

Vi har vurdert sonenivået, som ligger mellom grunnkrets nivået og delområdenivået, som det mest egnede geografiske nivået, ut fra en balanse mellom ønsket om små homogene områder og et håndterlig antall områder. Hovedtyngden av analysene presenteres derfor på sonenivået. Videre har vi lagt vekt på å finne fram til levekårsindikatorer som samlet gir en god beskrivelse av hvordan levekårene i et boområde (sone) utvikler seg i forhold til gjennomsnittet for byen. Fokus vil altså ligge på den relative endring av levekårsvariablene - om levekårene forverres eller forbedres i et område i forhold til den generelle levekårsutviklingen (identifisering av ”oppturs”- og ”nedturs”områder).

Undersøkelsen er en kvantitativ undersøkelse, og i første rekke basert på registerdata. Slike studier kan eventuelt suppleres med befolkningens subjektive vurderinger i form av en større intervjuundersøkelse som f.eks. undersøkelsen av levekår og nærmiljø i Bergen (Bergen kommune 1997). Kvalitative vurderinger kan også hentes inn gjennom intervjuer med ansatte tilknyttet etater som byutvikling, sosialtjeneste, hjelpetjeneste for barn og unge, skolene o a. Analysen av slike kvantitative og kvalitative data - i kombinasjon med lokalkunnskap hos planleggerne – vil gjøre det mulig å identifisere negativ levekårsutvikling i et område på et tidlig tidspunkt. Hensikten er at slike brede studier skal gi grunnlag for å komme igang med tiltak som kan snu eller bremse en ”nedturspiral”, samt evaluere tiltak og effekter av offentlig politikk og privat virksomhet.

For å måle endring bør befolkningens stabilitet være med i analysene. Det er i første rekke de levekårsaspektene som knytter seg til det enkelte individ (sosio-økonomiske, som f.eks. utdanningsnivå, inntekt, yrkesaktivitet, men også sosiale og helsemessige aspekter) som endrer seg ved befolkningsutskiftning. Det fysiske miljøet vil imidlertid også kunne endre seg etter hvem som bor der. Noen vil ha bedre ressurser enn andre til å endre på de sosiale og fysiske forholdene (kollektive goder) i områdene.

1.4 Rapportens oppbygging

Rapporten består av tre hoveddeler.

I den *første delen* (kap 2-3) går vi inn på det *teoretiske og metodiske grunnlaget* som rapporten bygger på.

I den *andre delen* foretar vi analysene (kap 4-10). Et bredt sett av indikatorer benyttes som mål på ulike sider av folks levekår i by. Vi tar for oss fem levekårsaspekter ved *befolkningen* og to aspekter ved *de fysiske forholdene i områdene* i hvert sitt kapittel.

Komponenter som beskriver *befolkningen* er; **befolkningssammensetning** (alder, familiestruktur, innvandrere), **flytting og stabilitet** (andel utflyttere), **sosio-økonomiske forhold** (utdanning og inntekt), **sosiale- og helsemessige forhold** (levealder, stønadsmottakere, arbeidsledige, voldskriminalitet) og **politisk deltakelse** (valgoppslutning). Komponenter som beskriver *områdene* er; **boligforhold** (boligstruktur, boligomsetning og boligpriser), **utemiljø** (tilgang til grøntområder og lekeplasser, støv, støy, trafikkulykker). Til slutt i denne delen forsøker vi å gi et samlet levekårsbilde av Trondheim på 90-tallet ved hjelp av samleindekser for alle sonene og levekårsprofiler for noen utvalgte områder (kap 11).

I *den tredje delen* (kap 12) oppsummeres hovedfunnene, og det pekes på noen momenter i en aktiv kommunale levekårpolitikk.

Det presenteres kart av Trondheim gjennom hele rapporten. Helt bakerst finnes et informasjonskart som viser bebygde områder samt navn på soner og bydeler. Kartet kan brettes ut.

DEL I

TEORETISK OG METODISK TILNÆRMING

2 Teoretiske betraktninger om levekår i by

2.1 Hva er levekår, og hvordan kan de måles?

Levekår handler om hvordan mennesker har det. Hva en legger vekt på ved levekårene og hva en oppfatter som gode og dårlige levekår varierer over tid og mellom ulike samfunnsgrupper og kulturer. Verdibaserte oppfatninger av hva “det gode liv” er vil være avgjørende for det levekårsbildet en velger å presentere. Levekår er med andre ord et normativt begrep.

Følgelig ser vi at begrep som “velferd”, “leveskår” og “livskvalitet” defineres og brukes på mange forskjellige måter. Det finnes ikke entydige definisjoner av disse begrepene som det hersker fullstendig oppslutning om. Tilsvarende er det flere måter å gå frem på for å måle og vurdere velferdsnivået eller levekårene for ulike befolkningsgrupper eller i ulike geografiske områder. Noen ganger oppfattes begrepene velferd og levekår som synonymer, mens det andre ganger skilles relativt skarpt mellom dem. Det har imidlertid blitt forholdsvis vanlig å oppfatte “velferd” som det mest generelle og overordnede begrepet, men samtidig det mest uspesifiserte og diffuse, mens begrep som “leveskår”, “livskvalitet”, “levesett” etc. får et mer avgrenset og spesifikt innhold. En slik oppfatning av begrepene blir lagt til grunn i denne rapporten. Vi skal innledningsvis gi en kort redegjørelse for hva vi legger i begrepet levekår ved å plassere og avgrense det i forhold til andre velferdsrelaterte begrep¹.

Tidlig på 1970-tallet, da levekårs- og velferdsforskningen for alvor vokste frem som forskningsfelt, var det en til dels omfattende debatt om hvordan velferd burde defineres og hva slags prinsipper og fremgangsmåter velferdsforskningen burde følge. De ulike standpunktene og skillelinjene som utfelte seg den gang, har i hovedsak blitt stående som hovedtradisjonene i velferdsforskningen. De viktigste av disse tradisjonene kan betegnes henholdsvis “ressurs-standpunktet”, “behovs-standpunktet” og “opplevelses-standpunktet”. Disse tre tradisjonene bygger på forskjellige definisjoner av velferd, og de har ulike syn på spørsmålene om hvem som skal definere velferd og hvordan velferd kan og bør måles.

Tilhengerne av *ressurs-standpunktet* hevder at velferdsforskningen først og fremst bør konsentrere seg om fordelingen av de materielle ressursene i samfunnet. Et visst nivå av materielle ressurser er en nødvendig betingelse for et akseptabelt velferdsnivå. Vekten legges med andre ord på de materielle, objektive betingelsene for velferd, de ressurser et menneske trenger for å realisere “det gode liv”. Begrepet “leveskår” assosieres vanligvis med dette standpunktet. Levekårstradisjonen, eller den *sosial-statistiske* tradisjonen, slik den er utformet i de nordiske land, omfatter først og fremst registerbaserte undersøkelser eller brede, strukturerte spørreundersøkelser (surveys) som tar sikte på å skaffe oversikt

¹ For en grundigere diskusjon av begreper og tradisjoner i velferdsforskningen, se Dale 1980 og Dale & Jørgensen 1986.

over fordelingen av levekår og utvikling av levekårsforskjeller mellom befolkningsgrupper og regioner. Vekten har vanligvis blitt lagt på de “ytre”, materielle aspektene ved tilværelsen, som inntekt, boligforhold, arbeidsforhold etc. Dette er forhold som tilhører “den offentlige sfære”, og som oppfattes som legitime virkefelt for offentlig politikk; de kan påvirkes gjennom politiske tiltak. Det dreier seg samtidig om forhold som lar seg kvantifisere; såkalte “objektive sosiale indikatorer”².

Behovs-standpunktet bygger på den oppfatning at velferd ikke kan bedømmes ut fra den mengde goder eller ressurser man er i besittelse av, men må vurderes ut fra i hvilken grad våre grunnleggende behov er tilfredsstilt. Tilfredsstillelse av de mest grunnleggende behovene avhenger selvsagt av et visst materielt ressurnivå, men når vi først er kommet over dette basisnivået, er det ikke nødvendigvis sammenheng mellom mengde materielle ressurser og “det gode liv”. “Lykken kan ikke kjøpes for penger”, heter det. Et grunnleggende problem med denne tilnæringsmåten har vært at det er vanskelig å komme frem til en liste over hvilke behov som må være tilfredsstilt for å kunne snakke om “høy velferd”. Behov vil variere over sted, tid, livsfase osv.

I praksis har undersøkelser som tar utgangspunkt i behovs-standpunktet mange fellestrekk med undersøkelser som bygger på ressurs-standpunktet. Det er i begge tilfeller ”ekspertene” (planleggere, forskere eller deres oppdragsgivere) som bestemmer hvordan velferd skal defineres og måles. Det legges med andre ord et paternalistisk, “sett-ovenfra”-perspektiv til grunn. De to tradisjonene vil imidlertid ha ulik vektlegging av innholdet i velferdsbegrepet. Studier som bygger på behovsstandpunktet vil normalt legge mer vekt på forhold som kan sies å tilhøre “den private sfære”, som selvrealisering, anerkjennelse, sosial kontakt, tilhørighet osv.

Opplevelses-standpunktet representerer det syn at velferd først og fremst bør fastlegges ut fra folks egne opplevelser av sin situasjon. Velferd er noe selvopplevd, det har med den enkeltes definisjon av ”det gode liv” å gjøre. Det handler mer om ”hvordan en tar det” enn ”hvordan en har det”. Her legges det altså et individualistisk, og ikke et paternalistisk, velferdsprinsipp til grunn. Velferd oppfattes som en relativ størrelse som ikke kan fastsettes objektivt og generelt. Både materielle og ikke-materielle forhold spiller inn, men betydningen av de ulike aspektene vil variere fra individ til individ. Mye av livskvalitets- og trivselforskningen bygger på dette standpunktet. Slike studier kan ha som formål å analysere den totale livssituasjonen for grupper i samfunnet, eller være mer partiell, dvs. bare ta for seg deler av tilværelsen, f.eks. tilfredsheten med bomiljøet eller arbeidsmiljøet. Uansett legges det vekt på å få frem individenes egne vurderinger av disse forholdene, ofte ved hjelp av halv-strukturerte spørreskjema dominert av “hva syns du”-spørsmål. Såkalte “subjektive sosiale indikatorer” prioriteres fremfor objektive .

Prinsippet om at “den enkelte selv vet best” virker på mange måter riktig og fornuftig. Hovedproblemet med en slik tilnæringsmåte er imidlertid at folks subjektive

² Betegnelsen “objektive sosiale indikatorer” må ikke assosieres med spørsmålet om objektivitet i forskningen. Subjektive sosiale indikatorer kan være vel så objektive i betydningen verdifri/nøytral som objektive sosiale indikatorer.

oppfatninger av sin situasjon ikke bare avhenger av reelle behov, men også av aspirasjonsnivå og forventninger, som igjen avhenger av hvilken referansegruppe en tilhører eller sammenligner seg med. Ofte er det dårlig samsvar mellom objektive betingelser og subjektive vurderinger. Jo elendigere de reelle forholdene er, desto mer beskjedne blir ofte kravene. Å basere velferdspolitikken på subjektive vurderinger alene, kan derfor føre til opprettholdelse av sosiale ulikheter. En kombinasjon av opplevelses-tilnærmingen og sosial-statistiske analyser kan imidlertid gi et mer helhetlig bilde av levekårssituasjonen.

En annen måte å inndele velferdsstudier på, er å trekke et skille mellom studier som legger hovedvekten på hva man *har*, hva man *gjør* eller hva man *synes* (Aase 1978). Studier som legger vekten på hva man *har* av individuelle og kollektive ressurser, faller sammen med det ovenfor nevnte ressurs-standpunktet. Studier som vektlegger hva folk selv *synes* om sin situasjon, faller naturlig nok sammen med det vi omtalte som opplevelses-standpunktet. Å legge vekt på handlingsdimensjonen (hva man *gjør*) er kommet sterkere inn i bildet i senere velferdsforskning, men retningen har røtter i en sosialantropologisk levesett- eller livsform-tradisjon. Her pekes det på at velferd ikke bare er noe en har eller får, det er vel så mye noe en selv er med på å skape gjennom aktiv deltakelse sammen med andre. Velferd sees mer som en prosess enn som et resultat. Hva som oppfattes som høy velferd vil dessuten være livsform- eller kontekst-avhengig. Denne tilnærmingen krever intensive, kvalitative metoder og er svært tids- og ressurskrevende å gjennomføre i større omfang. Resultatene kan ikke generaliseres i statistisk forstand, da det oftest dreier seg om analyse av lokale levemåter og deres mangfold og særtrekk.

Ideelt sett bør alle disse dimensjonene være inkludert i en fullstendig velferdsundersøkelse. De henger selvsagt sammen. Hvilke materielle ressurser vi besitter, avgjør i stor grad hvilke handlingsmuligheter vi har, noe som igjen vil påvirke hvordan vi oppfatter vår generelle velferdssituasjon. Problemet er at det oftest blir for tids- og kostnadskrevende å gjennomføre alle de typene undersøkelser som er nødvendig for å fange opp alle sider ved velferden. En blir som oftest nødt å velge mellom et ekstensivt, kvantitativt opplegg eller en mer intensiv, kvalitativ dybdeundersøkelse. Prosjektes formål vil naturlig nok være retningsgivende for hvilken tilnæringsmåte som velges.

I vårt prosjektet var tilnæringsmåten i utgangspunktet gitt. Formålet er å studere endringer i levekår på lavt geografisk nivå i Trondheim kommune og kontrollere for utskifting av befolkning. Det dreier seg om en bred kartlegging av hele kommunen, og ikke om detaljerte dybdestudier av bestemte boligområder eller befolkningsgrupper. Slike dybdestudier, utført f.eks. som studentoppgaver, kan derimot tjene som et supplement til de brede oversiktsanalysene. En sosial-statistisk tilnærming, basert på et sett med ”objektive” indikatorer som det finnes tilgjengelige data for på områdenivå, var derfor naturlig.

2.2 Nærmere om sosial-statistiske levekårsundersøkelser: ressurser, arenaer, levekårskomponenter og -indikatorer

Som nevnt defineres levekår gjerne som de objektive betingelsene for velferd, de ressurser mennesker trenger for å realisere det gode liv (se f.eks. NOU 1993:17 og St.meld. nr.14 (1994-95)). Ressursene kan være av individuell art (inntekt, utdanning, helse etc) eller kollektiv art (fysisk og sosialt nærmiljø, tjenestetilbud, organisasjoner etc.). Mange levekårsundersøkelser bygger på den såkalte *ressurskonverteringsmodellen* (Coleman 1971), der en tar i betraktning at levekårene formes av strukturelle forhold, særlig egenskapene (muligheter og begrensninger) på de ulike *arenaene* ressursene settes inn på. Adgang til arenaene kan ha stor betydning for levekårene, men dette reguleres av virkemåter og strukturelle forhold som den enkelte har liten kontroll over.

Eksempler på slike arenaer er boligmarkedet, arbeidsmarkedet og utdanningssystemet. Det nytter ikke med en god utdanning hvis en ikke får utnyttet denne på arbeidsmarkedet eller i det høyere utdanningssystemet. Hvilken uttelling en får av en gitt inntekt ved kjøp av bolig, vil avhenge av tilbuds- og etterspørselsforholdene på det aktuelle boligmarkedet osv. Levekår kan altså både ses som de ressurser en i utgangspunktet besitter, og som det ”resultat” en sitter igjen med i form av boligforhold, arbeidsbetingelser, nærmiljøkvaliteter etc., når ressursene er konvertert gjennom arenaer. Imidlertid kan de ”oppnådde” levekårene i neste omgang ses som ressurser, som igjen kan settes inn på ulike arenaer. Eksempelvis er helse en viktig ressurs som kan bidra til gode eller dårlige samlede levekår som i sin tur vil virke tilbake på helsesituasjonen og forsterke eksisterende sammenhenger. Forstått på denne måten er levekårene ikke statiske, men i stadig forandring og utvikling.

Det er vanlig å se levekårsbegrepet som sammensatt av et bredt sett med *levkårs-komponenter*, som boligforhold, arbeidsforhold, utdanning, helse, nærmiljø osv. For hver komponent må det utvikles et sett med *indikatorer*, som kan hjelpe oss til å måle om tilstanden er bra eller mindre bra på hver komponent. For boligforhold kan man f.eks. hente inn data om trangboddhet (mer enn en person per rom) og sanitærstandard (leiligheter uten eget bad eller WC). Her er det altså satt en norm for hva som kan defineres som bra eller dårlig.

Som vi har vært inne på, har målet med en sosial-statistisk tilnærming ofte vært å få data om den faktiske *fordelingen av levekår* som et grunnlag for offentlig fordelingspolitikk. Undersøkelsene bør så langt som mulig være representative for hele befolkningen. I dette ligger at fokus er på de generelle trekkene. Et annet viktig poeng er at analysene bør gi sammenlignbarhet over tid.

De mest vanlige datakildene for de sosial-statistiske undersøkelsene er folketellinger og offentlige registre, samt intervjuundersøkelser av representative utvalg av befolkninga, der SSBs nasjonale levekårsundersøkelser er hovedkilde. Statistikk over sosialhjelpstilfeller, uførepensjonister og dødelighet er eksempler på relevante data fra offentlige registre.

2.2.1 Svakheter ved sosial-statistiske tilnæringer

Det er flere begrensninger ved denne forskningstradisjonen. Blant annet blir sider ved velferden som er vanskelig å tallfeste, som f.eks. sosiale relasjoner og sosial samhandling, tillagt liten vekt. Menneskene blir framstilt som passive. De prosessene hvor folk er aktivt med og skaper gode levekår gjennom sosiale nettverk og organisasjoner, faller ofte utenfor. Studier basert på en indikator-tilnærming blir også kritisert for å være for lite opptatt hvordan levekårene gir seg utslag i velvære og trivsel.

De sosial-statistiske analysene har et "ovenfra"-perspektiv på levekår. Det er dermed ikke gitt at det er samsvar mellom hvordan befolkningen selv opplever sine levekår og det bildet som de statistiske analysene gir. Det kan eksempelvis finnes boligområder som er preget av høy trivsel, sterk nærmiljøtilknytning og -aktivitet og sosialt ressurssterke beboere, selv om de materielle levekårene, målt ved indikatorer som inntekt og boligstandard, er relativt dårlige.

Et annet problem som spesielt gjelder registerstatistikken er at den er mer egnet til å beskrive omfanget av levekårsproblemer enn til å beskrive de gode levekårene. Man kan derfor ende opp med "elendighetsbeskrivelser" som gir et skjevt bilde av levekårene og i sin tur kan være med på å stemple områder eller befolkningsgrupper.

Det er videre blitt påpekt at det ikke tas hensyn til de lokale geografiske forholdene som har stor betydning for det enkelte mennesket. Særegne preferanser for levemåte og lokale eller stedsspesifikke forhold blir ikke viet særlig oppmerksomhet. Ikke sjelden framstiller man et gjennomsnittsmenneske som er løsrevet fra sin kontekst.

En siste svakhet som kan nevnes er at det langt fra er opplagt hvordan man på en god måte kan summere opp de ulike levekårsindikatorerne og -komponentene i ett samlet mål for å få frem en helhetlig levekårbeskrivelse. En vanlig fremgangsmåte er å konstruere en eller annen indeks for samlede levekår. SSB har utviklet en slik indeks, som er benyttet i ulike SSB-rapporter og offentlige utredninger, bla. St.meld. nr. 14 (1994-95). Det største problemet knyttet til en slik indeks er spørsmålet om hvordan de ulike levekårskomponentene skal vektas i forhold til hverandre.

Kritikken mot den sosial-statistiske tilnærmingen er delvis imøtekommet. Dale og Jørgensen (1986) peker på at strukturelle forhold er trukket inn i levekårsundersøkelsene gjennom "arena"-perspektivet. Uansett er det viktig å ha de nevnte begrensningene i bakhodet ved lesing og vurdering av denne rapportens analyser og resultater.

2.3 Hva kjennetegner levekår i by?

I sin undersøkelse av arbeiderklassens kår i Christiania i 1858 uttrykte Eilert Sundt en velkjent tvetydighet i forhold til storbylivet når han beskrev storbyen både som ”lastenes hule” og ”sivilisasjonens arnested”. Selv om vi i dag bruker andre begreper, forstå vi uten videre hva han mente. Dagens avisoverskrifter er ofte preget av slike motsetningsfylte bilder av livet i storbyen.

I juni 1999 la sosialminister Magnhild Meltveit Kleppa fram Utjamningsmeldinga om fordeling av inntekt og levekår i Norge (St. meld. nr. 50 (1998-99)). Meldinga viser det mange har ropt høyt om: Mange har det bra, men flere har fått det verre, samtidig som noen er blitt enda rikere. På tross av at de fleste har fått det bedre, har altså forskjellene i levekår, spesielt inntektsforskjellene, økt på 80- og 90-tallet. Relativt sett økte inntektsforskjellene mer i de fire største byene enn i resten av landet i perioden 1986-96 (Wessel 1999). Endringene var hovedsakelig et resultat av inntektsøkninger i toppen av fordelingen, men storbyene hadde også en reell inntektsnedgang i den tidelen av befolkningen som har lavest inntekt. Dette vitner om at det finner sted en *sosial polarisering* også i norske storbyer, en tendens som er veldokumentert og –diskutert internasjonalt (for oversikter, se f. eks. Knox, 1995, Mohan, 2000, Wessel, udatert).

Selv om det kan påvises visse forskjeller mellom by og land, konkluderer Utjamningsmeldinga med at det ikke er store systematiske forskjeller i levekår mellom by og land. Tvert imot har de gjennomsnittlige levekårsforskjellene mellom by og land jevnet seg ut. Det er imidlertid påvist, blant annet av Barstad (1997), at by og land er forskjellige i den forstand at bosatte i byene kan dra nytte av noen typiske storbygoder, samtidig som storbyene har typiske problemer. Som *positive trekk* ved storbyer pekes det gjerne på godt arbeidsmarked, godt tjenestetilbud, større mangfold og rom for individualitet, muligheter for å møte likesinnede med felles interesser og færre negative sider ved sosial kontroll (mindre trangsynthet og folkesnakk). Av *negative trekk* nevnes gjerne høyt kostnadsnivå, sterk sosial differensiering, høy kriminalitet, høy grad av sosiale problemer og dårlige bolig- og bomiljøforhold. Vurderingen og betydningen av storbyfordeler og –ulempen vil naturlig nok variere mellom individer og befolkningsgrupper. Preferansestrukturen er gjerne tett knyttet til livsfase, der en ofte søker mer landlige omgivelser i en familiesituasjon med små barn, mens ungdom og voksne uten hjemmeboende barn gjerne trekker mot bysentrum og det tilbud av kultur-, underholdnings- og spisesteder en finner der.

By og land er altså *forskjellige* med hensyn til levekår, uten at det lar seg gjøre å vurdere om de samlede levekårene er bedre eller verre i storbyene enn utenfor. Det er *innenfor* de største byene en finner både de dårligste og de beste levekårene. Dette er i tråd med tidligere studier hvor man har undersøkt forskjeller i samlede levekår mellom bosatte i og utenfor storbyene (St.meld.nr.14 1994-95). Oslo trekkes fram som den av de norske storbyene som har de største forskjellene i levekår, men Utjamningsmeldinga og andre tidligere undersøkelser peker på at også Trondheim, Bergen og Stavanger samt en del mellomstore byer har vesentlige forskjeller.

Gapet i levekår er altså stort mellom ulike befolkningsgrupper internt i de store byene. Storbyene framstår på mange måter som forskjells-Norges utstillingsvindu. Storbyene omfatter både de gruppene som er dårligst og best stilt. Som vi skal gå nærmere inn på nedenfor, er den *geografiske segregasjonen* (eller *bokonsentrasjonen*³) dessuten sterkest i byene. I tillegg finner vi klare hopningstendenser.

Begrepet *hopning* uttrykker en tendens til at gode og dårlige levekår hopper seg opp i bestemte befolkningsgrupper og bestemte geografiske områder. I St.meld. nr.14 (1994-95) presenteres analyser basert på koblinger på *individnivå*, som viser at det på dette nivå generelt sett *ikke* er tendens til større grad av opphopning av gode og dårlige levekår i storbyene enn i resten av landet. Koblingen mellom økonomi og bolig- og materiell standard er imidlertid sterkere. Dette vitner om at man trenger større økonomiske ressurser i storbyene (og særlig Oslo) enn ellers i landet for å oppnå de samme kvalitetene på boligmarkedet. I den dårligste enden av skalaen finner man dessuten en påfallende sterk kobling mellom dårlig bomiljø og andre levekårsproblemer, som dårlig bolig- og materiell standard og dårlig helse. Dette vitner om at opphopningen av levekårsulemper i stor grad er geografisk konsentrert til bestemte boligområder innen storbyene, en tendens som også er dokumentert i tidligere studier (Aase og Dale 1978, Dale og Jørgensen 1986, Hagen m.fl. 1994).

Både mellom by og land og internt i storbyene finner en også tendenser til *kompensasjon*: at dårlige kår på en levekårskomponent faller sammen med gode kår på en annen. Som påvist bla. i St.meld. nr. 14 (1994-95), har mange storbyboere dårligere bomiljø og sosial kontakt enn folk ellers i landet, men dette kompenseres til en viss grad av bedre økonomi og bedre arbeidsmiljø.

2.4 Hvordan oppstår levekårsforskjellene i byene?

Byen fremstår som en særegen arena for omdanning av ressurser til levekår (Aase og Dale 1978). Stadig flere mennesker konsentrert på et relativt lite areal skaper press på boligmarkedet og trafikksystemet. I storbyene vil det ofte være knapphet på romslige boliger i grønne og rolige omgivelser, noe som skaper økt konkurranse og prispress. "Frie miljøgoder", som nærhet til grønne områder, utsikt, god luftkvalitet og lite støy, blir markedsstyrte goder som prises ekstra høyt i byene. Selv om man har høy utdanning og god inntekt, klarer man ikke nødvendigvis å realisere gode levekår i forhold til boligstandard og beliggenhet.

³ I St.meld.nr.14 (1994-95) heter det (s.19): "Begrepet segregasjon er mye brukt både for å beskrive den geografiske fordelingen av ulike grupper og om de prosessene som fører til en slik fordeling (segregering). Departementet anser *bokonsentrasjon* som en tilfredsstillende norsk betegnelse." Vi opplever imidlertid at begrepet "bokonsentrasjon" for lett assosieres med befolkningstetthet (personer per areal), og foretrekker derfor å benytte fremmedordet segregasjon.

Resultatet blir en sterk sosial differensiering av husstander etter betalingsevne og livsfase. Husstander med relativt lik sosial, økonomisk, etnisk og demografisk bakgrunn bosetter seg i samme boligområder. Denne *segregasjonen* har en tendens til å bli mer utpreget jo større byen er (Dale og Jørgensen, 1986). Dette har sammenheng med at det i større byer vil være større etterspørselsgrupper på boligmarkedet med omtrent samme boligpreferanser og betalingsevne, og at ”krake søker make”; vi har en tendens til å foretrekke et nabolag preget av mennesker med omtrent samme bakgrunn som oss selv. På denne måten dannes betydelige levekårsforskjeller mellom bydeler og boområder.

Det er altså en klar og direkte sammenheng mellom bokonsentrasjon/segregasjon og interne geografiske levekårsforskjeller. Segregasjonsprosessen skaper og vedlikeholder disse forskjellene. Forskjellene forsterkes av at også nabolaget kan fungere som en arena som kan gi positive eller negative utslag på levekårene. Et nabolag preget av fysisk forslumming og sterk trafikk har ofte en viss opphopning av befolkningsgrupper med ytterligere levekårsproblemer som rusmisbruk og kriminalitet. Dette gir negative sideeffekter bla. for barns oppvekstvilkår og for nabokontakt og sosialt miljø. Omvendt kan et nabolag preget av trivsel, trygge og grønne omgivelser og ressurssterke innbyggergrupper gi positive levekårsmessige ringvirkninger. De individuelle levekårene påvirkes med andre ord av forekomsten av kollektive goder eller ulemper i omgivelsene.

Det er lansert en rekke teorier om hvorfor segregasjon oppstår i større byer. Den klassiske og innflytelsesrike byøkonomiske skolen, som var på høyden i Chicago i mellomkrigstiden, bygget på deterministiske tankemodeller. Ved hjelp av markedskreftene ble mennesker og funksjoner ”sortert” til sin ”naturlige plass” i det geografiske rom etter betalingsevne og sosial posisjon. Andre legger hovedvekten på individens og husholdningens boligpreferanser og –valg. Det argumenteres med at det er på dette nivå boligvalg og flyttebeslutninger tas og må forstås. Ofte vil det være slik at hushold med samme økonomiske ressursnivå og i samme familiefase ikke nødvendigvis har samme preferanser og prioriteringer. Slike individuelle variasjoner medfører at de sosial-geografiske mønstrene aldri blir ”perfekte”. Atter andre legger vekten på det overordnede, strukturelle nivået, og søker forklaringer i måten samfunnsystemet er bygd opp og fungerer på. Særlig vil utformingen av boligpolitikken, velferds- og fordelingspolitikken og byplanleggingen ha mer eller mindre direkte innvirkning på ulike gruppers valgmuligheter på boligmarkedet. Segregasjon oppstår bla. fordi det er bygd ut større, ensartete boligområder med samme type boliger i mange bydeler. Segregasjonsmønsteret blir ofte tydeligere dess mer utpreget denne type utbygging har vært. Byens historiske arealbruksutvikling er selvsagt også viktig her. Vi kan altså slå fast at segregasjonen har komplekse årsaker som kan knyttes til ulike typer prosesser og nivåer.

2.4.1 Ulike typer segregasjon

Segregasjonsmønstrene i vestlige storbyer er som regel konsentrert om tre tydelige dimensjoner, som gir grunnlag for tre hovedtyper segregasjon: demografisk, sosio-økonomisk og etnisk.

- Med *demografisk segregasjon* menes gruppering etter husholdsstørrelse, sammensetning og aldersfordeling. Såkalt aldersmessig segregasjon er en del av den demografiske segregasjonen. Den demografiske segregasjonen gjenspeiler i stor grad byens utbyggingsmønster. I nyutbygde forstadsområder dominerer ofte unge småbarnsfamilier, mens eldre bydeler gjerne preges av eldre og yngre enslige.
- *Sosio-økonomisk segregasjon* henspeiler på konsentrasjon av befolkningen etter kriterier som inntekt, utdanning og yrke. Den gir grunnlag for inndeling i høy- og lavstatusstrøk. Det er denne typen segregasjon som kan sies å ha størst levekårmessig relevans.
- *Etnisk segregasjon* innebærer at grupper med ulik kulturell bakgrunn blir konsentrert i bestemte bydeler. Som påpekt i St. meld. nr. 14, er etnisk bokonsentrasjon ofte mer konfliktfylt enn andre former for segregasjon. Det oppstår gjerne spenninger når innvandreres boliglokalisering (pga. boligprisene) faller sammen med de mest ressursvake gruppene i den nasjonale befolkningen. Dette kan medføre flytteprosesser som forsterker den etniske segregasjonen.

I en analyse av segregasjonsmønsteret i Oslo finner Wessel (udatert) at den geografiske segregasjonen mellom grupper med ulikt utdanningsnivå har avtatt betydelig fra 1970 til 1993. Dette har imidlertid sammenheng med en sterk generell økning i utdanningsnivået. Når en økende andel av befolkningen får universitetsutdanning, svekkes sammenhengen mellom høy utdanning og et høyt materielt ressursnivå. Segregasjonsmønsteret for ulike *yrkes*grupper var derimot uendret. Også for utsatte grupper som sosialhjelpsmottakere, uførepensjonister og enslige forsørgere med overgangsstønad fant han at graden av segregasjon var omtrent uendret (her med data fra 1988 og 1996).

Den samme undersøkelsen viser også at det i kjølvannet av omfattende “gentrifiserings”-prosesser har funnet sted en økende sosio-økonomisk polarisering i de indre, østlige delene av Oslo. Det har vært en jevn økning av beboere med høy utdanning og prestisjefylte yrker. Samtidig har også andelen beboere med lav utdanning og inntekt vært økende. Generelt konkluderer han imidlertid med at det sosio-økonomiske segregasjonsmønsteret i Oslo har holdt seg relativt stabilt til tross for en økende polarisering i innektsfordeling og arbeidsmarked.

2.5 Hvor problematisk er egentlig segregasjon?

Er så segregasjon nødvendigvis en ulempe? Er det nødvendigvis et problem at arbeidsledige personer, ikke-vestlige innvandrere og personer med ulike levekårsproblemer bor nær hverandre?

Det er satt frem mange argumenter for at segregasjon kan ha positive effekter. Et vanlig argument er at ”like barn leker best”; likhet kan ha positiv betydning for sosial tilhørighet og kontakt. Det at man har felles bakgrunn gir grobunn for godt fellesskap i boligområdene, for trygghet og sosial kontakt (Barstad 1997). For stor sammenblanding

av mennesker med svært ulik livsstil, normer og behov kan derimot skape konflikter, motvilje og isolasjon. Et annet argument for sosial segregasjon er at den subjektive opplevelsen av egen velferd i stor grad er avhengig av hvem man sammenligner seg med. Dermed kan det føre til en følelse av mislykkethet for de som har dårligst kår, hvis det er stor blanding av befolkningsgrupper i boligområdene.

Det meste av litteraturen som tar opp denne problematikken konkluderer med at det særlig er store konsentrasjoner av *negative* levekårstrekk som kan være problemskapende. Negative virkninger av segregasjon kan blant annet spores blant dem som tilbringer mye tid i nærmiljøet. En del undersøkelser viser at et ensidig skole- og oppvekstmiljø for barn og unge er med på å reprodusere forskjeller blant annet når det gjelder motivasjon for å ta utdanning. Segregasjon kan dermed være en barriere for sosial mobilitet. Ensidige og belastede oppvekstmiljø kan dessuten føre til rekruttering til subkulturer med ulike typer problematferd.

Stigmatisering av områder hvor en relativt høy andel av befolkningen har levekårsproblemer er et beslektet problem. Når områder får et slikt negativt stempel, kan det gå utover selvrespekten til beboerne, og området kan bli preget av en viss handlingslammelse, med forslumming av boliger og nærmiljø som resultat. Dessuten kan slike negative stempel føre til at ressurssterke grupper og grupper som er opptatt av et godt nærmiljø unngår stedet, området blir mindre attraktivt, noe som igjen gir seg utslag i synkende boligpriser. Området er inne i en deprivasjonspirale.

I forhold til innvandrere er det naturlig å tenke seg at en viss segregasjon av innvandrere kan være bra for dannelse av nettverk, men hvis segregasjonen blir for sterk, får det negative konsekvenser i form av mangel på integrasjon i det norske samfunnet.

Det er ikke mulig å gi et helt enkelt svar på om segregasjon er bra eller dårlig. Svaret avhenger av hvilke aspekter som vektlegges. Det ser ut til at *en viss* segregasjon kan være bra for fellesskap og tilhørighet, men samtidig synes de negative sidene ved segregasjon å være større enn de positive, spesielt for sårbare grupper, og særlig når segregasjonen blir for sterk.

2.6 Bo-området eller nærmiljøet som avgrenset arena

Geografiske studier av levekår i by tar gjerne utgangspunkt i en områdebasert tilnærming, dvs mennesket i relasjon til sine geografiske omgivelser som omfatter både det fysiske og det sosiale miljø. Det er vanlig å anta at karaktertrekk ved området vil påvirke beboernes livssituasjon. I det følgende gjennomgås kort noen teoretiske innfallsvinkler til den levekårsmessige betydningen av det bolignære miljø og befolkningsmessige kjennetegn ved bo-området eller nærmiljøet.

Nærmiljø er omgivelser knyttet til bosted. Men nærmiljø i byer er ingen velavgrenset geografisk enhet. En naturlig avgrensning er avhengig av forhold som boligstruktur og

befolkningstetthet, så vel som arealmessige og funksjonelle inndelinger av byen. I internasjonale studier varierer størrelse og kriterier for avgrensning betydelig. Nærmiljø kan betraktes på ulike *geografiske nivåer*. I norsk målestokk kan det mest avgrensede området være det nærmeste nabolaget, et sammenhengende boligkvarter eller borettslagsområde. I en del tilfeller kan dette området administrativt avgrenses til en *grunnkrets* med en befolkning i størrelsesorden 50 – 2000 personer. Et høyere nivå vil være et utvidet boligområde med tilhørende lokale funksjoner, de nærmeste butikker, større lekearealer, idrettsanlegg, barneskole og lignende. En slik områdeenhet ligger nærmere det som i denne rapporten benevnes som en ”*sone*” med en befolkning rundt 2000 til 6000 innbyggere (de vil til dels også kunne ha andre benevelser som skole- eller valgkretser).

Når grensene utvides ytterligere til større enheter med videregående skoler, butikkentre og andre tilhørende servicefunksjoner og institusjoner, vil som regel betegnelsen nærmiljø og boligområde utvannes og bli dekkende. Slike større enheter med en befolkning rundt 5000 – 15 000 vil som regel være mer sammensatte med hensyn til boligmasse, annen fysisk struktur og dels befolkning. Områder på dette nivået vil administrativt kunne representere *delområder*. I studien ”Levekår og nærmiljø i Bergen” (Bergen kommune, 1997) har en forsøkt å operasjonalisere det *nære* og det *utvidete* nærmiljø til det området en voksen person kan nå innen henholdsvis 5 og 15 minutters vanlig gange fra egen bolig. Et stykke på vei korresponderer dette skillet i rimelig grad med henholdsvis en grunnkrets- og en sone-inndeling som er valgt i denne rapporten. Grensene mellom disse nivåene er like fullt noe flytende og nærmiljøets grenser er avhengig av beboernes aksjonsradius og gjøremål.

Det kan videre anlegges flere forskjellige analytiske perspektiver på det lokale bomiljø eller nærmiljø i byer. Nærmiljøet kan studeres langs perspektiver eller akser som:

- et åpent – lukket system (fysisk så vel som sosialt)
- mikro- i forhold til makro-orientering

Nærmiljøstudier kan ta utgangspunkt i ulike teoretiske betraktningmåter om individets atferd og handlinger slik som en aktør-orientert versus en funksjonell tilnærming knyttet til systembehov som f. eks. integrasjon og konfliktløsning (se Schiefloe, 1985). Videre kan nærmiljøet studeres i lys av særegne postmoderne sosiale samværsmåter, ulike former for urban livsstil (urbanitet) og spesielle sosio-romlige forhold i storbyen (Pløger, 1997).

Fokus rettes her først mot nærmiljøets muligheter og begrensninger som arena med utgangspunkt i et aktør-perspektiv. Videre belyses noen kjennetegn ved urbane væremåter og individualitet som er framtreddende i det en kan kalle en postmoderne sosial praksis. Her synes nærmiljøets tradisjonelle funksjon å være underordnet tendenser til at bybeboerne orienterer seg bredere mot typiske bygoder og bysamfunnet som helhet.

2.6.1 Nærmiljøet som arena for å utnytte ressurser og ”kapital”

Som nevnt tidligere har levekårsundersøkelser (Levekårsundersøkelsen sluttrapport, 1976; Asheim, 1978; Aase og Dale, 1978) pekt på betydningen av ressurser og ulike arenaer (jfr avsnitt. 2. 2). Bo-området eller nærmiljøet rundt boligen er en geografisk avgrenset arena som vil være av varierende betydning for befolkningen i området. Sosiale

og fysiske sider ved nærmiljø vil være av stor betydning for barns oppvekst. Videre vil særlig boligforhold og det nære fysiske utemiljø påvirke folks levekårssituasjon.

Innenfor bo-området finnes det *mobile individuelle ressurser* eller goder knyttet til beboerne (inntekt, formue, utdanning, kunnskap, sosiale og organisatoriske evner m. v.) og mer *stedsbundne individuelle ressurser*, især knyttet til boligen som den enkelte disponerer (type, størrelse, hage og tomteforhold m. m.). Dertil vil det være *kollektive ressurser* eller kollektive goder knyttet til området som den enkelte beboer ikke har råderett over (fysiske fellesområder og anlegg, sosiale nettverk).

Nært relatert til et ressurs-arena-perspektiv og dets påvirkning av levekår, er også et synssett basert på hvordan den enkelte kan utnytte og utvikle forskjellige former for *kapital* i ulike arenaer. Denne tilnærmingen er utpreget individualistisk og kanskje enda sterkere knyttet til aktører som foretar kalkulerende handlingsvalg. Den enkelte kan ”investere” kapital i ulike arenaer og få avkastning som tilfaller enkeltindivider (f. eks inntekt) eller grupper f. eks, velholdte friarealer, bydelsbus, fellesarrangement (gatefester) sosialt liv og andre kollektive trivsels og levekårsforhold.

Med *fysisk kapital* forstås vanligvis penger, inntekt og andre materielle ressurser, men også fysisk arbeidskraft og kapasitet. *Menneskelig kapital* (human capital) blir ofte sett på som en ressurs knyttet til den enkeltes utdanning, kompetanse og kunnskap. *Sosial kapital*, er først og fremst knyttet til sosiale relasjoner, og evne til å utløse felles medvirkning, gruppeinitiativ og entreprenørånd. Dette kapitalbegrepet er basert på forpliktelser, forventninger og tillit (Coleman, 1990). Den sosiale kapitalen som er bundet til felles deltagelse og mobiliseringspotensial i et område er imidlertid utsatt for kapitalslit og må fornyes og vedlikeholdes (community reconstruction /reintegration; Cutchin, 1999). Sosial kapital kan noen ganger betraktes som stedeegne ressurser som kan virke som et slags sosialt bindemiddel som holder beboerne i områder sammen og bidrar til en form for stedsintegrasjon. Gjennom en felles lokal innsats kan beboerne f. eks hindre at servicetilbud i området legges ned eller få tilgang til andre servicegoder og miljøkvaliteter. Dynamikken knyttet til sosial kapital i et område kan utnyttes på ulike måter, som informasjonskanal, sosialt fellesskap, eller støtte- og hjelpeapparat mot ulike hverdagsproblemer.

Symbolisk kapital (eller kulturell kapital) henspiller på hvordan fysiske og materielle strukturer representerer symbolverdi, sosial status, kulturelle koder og representasjonsformer. De kan samtidig betraktes som en form for ”skjult” fysisk kapital (Bourdieu & Passeron, 1977). Det har gjerne vært slik at bestemte sosialgrupper har ”investert” i en symbolsk kapital. Denne kapitalen signaliserer og markerer stil og symbolverdi gjennom arkitektonisk særpreg på gamle og nye bygninger (tårn, karnapper og ornamenten) og i det offentlige rom (plasser og parker). Selv om slike symbolmiljø er mer framtrædende internasjonalt, i gamle bydeler i større byer med typiske overklassestrøk, kunstnerstrøk o. l., finnes det også elementer av slike strøkskjennetegn i større norske byer. Symbolsk kapital kan være knyttet til ulike bygningsmasser og boligtyper slik som særpregete arbeiderklassekvartaler, eller villabebyggelse i overklassestrøk. Det kan også være et

bebygd miljø som signaliserer velstand (velholdte hus og velstelte uteområder) eller miljøfordingelse (nedslitte bygningsfasader, hærverk, grafitti o.l.). Komponenter i symbolmiljøet påvirker beboernes identitet f. eks gjennom å gi inntrykk av vellykkethet, familieorientering og tilbaketrukkethet.

2.6.2 Kollektive goder og ressurser i nærmiljøet

Tre typer kollektive goder eller ressurser står sentralt i nærmiljøet:

- 1) Fysiske utemiljø, utomhusområder med grøntområder, plasser for lek og opphold, grønne korridorer, turløyper, ulike nærmiljøanlegg og andre friområder m. v. Dertil inngår boligmassens kvaliteter (standard, vedlikehold og attraktivitet), forurensningsnivå, støy og trygghet i nærmiljø som også er knyttet til aktiviteter og atferd i områdene (ulykkesrisiko, kriminalitet m.m.).
- 2) Nærhet og tilgang til ulike tjenestetilbud, slik som barnehager, fritidsklubber, bydelshus, butikker, postkontor og andre private og offentlige servicetilbud.
- 3) Lokale sosiale nettverk, knyttet til kontakt og aktiviteter i nabolag som kan omfatte et vidt spekter av omgangsformer, hjelp og støtte, mobiliseringsgrunnlag for fellesaktiviteter, dugnader og aksjoner. Etablerte lokale tradisjoner og subkulturer som utvikles kan representere viktige sosiale føringer og praksiser for videre nettverksutvikling.

Den bolignære fysiske materielle struktur er vanskelig å unndra seg, og de umiddelbare omgivelser påvirker trivsel, trygghet og levekår i et område. Forhold som utsikt, sol, luftkvalitet og støy vil berøre beboerne på en direkte måte. De fleste vil også være sterkt influert av nærmiljøets utforming, mangfold og kvaliteter for utendørs utfoldelse som barns lekemuligheter, spaserturer og oppholdsrom for andre voksenaktiviteter. Gjennom boligfasader og miljøet mellom husene kan beboerne også signaliserer symbolverdier.

For lokale servicegoder vil avstander og andre barrierer for tilgjengelighet være med på å gjøre disse godene til mindre "rene" kollektive goder. I den grad beboerne opplever at slike goder ikke er innen rimelig rekkevidde og krever større oppofrelse, vil de ikke oppfattes som viktige elementer i nærmiljøet. Butikker og andre lokaler for tjenesteyting fungerer dermed ikke lenger som treffsteder som binder folk sammen lokalt. En økt kvalitetsbevissthet i befolkningen og ønsker om et mer spesialiserte tilbud av goder og tjenester (f. eks. kultur og underholdning) kan bidra til å undergrave møteplasser og sosialt liv i nærmiljøene. I samme retning trekker utvikling av større kjøpesentre lokalisert til enkelte bydeler, spesialforretninger, restaurant- og kaféliv som konsentreres til bykjernen .

Lokale sosiale nettverk og felles aktiviteter representerer kollektive ressurser som kan utnyttes til å styrke nærmiljøene. De representerer investert sosial kapital i boområdet. Nettverkene kan være forankret på ulike måter i lokale frivillige organisasjoner, slektskap, det nærmeste nabolag m. m. Skole, barnehage og jobb vil også kunne danne grunnlag for lokale nettverk. Mange fellesaktiviteter kan være lokalt forankret: idrettslag,

skolekorps, lokale teatergrupper osv eller mindre formaliserte tilstelninger, gatefester, dugnader, og andre mer sporadiske arrangement. Slike begivenheter er basert på felles innsats og er med på å knytte sosiale bånd. Det er en vanlig oppfatning at slike virksomheter kan bidra til å forebygge eller motvirke sosial isolasjon og helseproblemer.

2.6.3 Betydningen av befolkning eller sted: *people poverty* og *place poverty*

Når levekår i storbyene trekkes fram, poengteres ofte den store spennvidden blant grupper og geografiske områder med søkelyset rettet mot levekårsforskjeller og problemer i nærmiljø (St.meld. nr 14 (1994-95) ”Om levekår og boforhold i byene”; ”Utjammingsmeldinga”, St. meld. nr 50 (1998-99)). Forenklet karakteriseres bysamfunnet ut fra arealknapphet, konkurranse og markedskrefter som bidrar til en romlig differensiering. Storbyene framstår som et tydeligere sorteringsamfunn der bestemte grupper for en stor del ender opp i bestemte områdetyper bl. a ut fra kjøpekraft.

I forbindelse med problematiske områder av byen der levekårsutviklingen henger etter, kan begrepsparet *people poverty* og *place poverty* ha relevans (Smith, 1978). Disse begrepene har ikke noen god norsk oversettelse. De søker å etablere et skille mellom egenskaper ved selve stedet og menneskene som bor der. ”People poverty” vil vanligvis ikke oppfattes som fattigdom, men knyttes til mangel på ressurser, pågangsmot og initiativ ved en gruppe uavhengig av hvor de faktisk bor. Det kan f. eks dreie seg om en befolkning med stor arbeidsledighet, mange uføretrygdete eller sosialklienter. Lokale nettverk er gjerne svake, og mobiliseringsevne for å utvikle det fysiske og sosiale miljø er begrenset. Denne befolkningen kan også være problemleverandører knyttet til avvikende atferd som rusmiddelbruk, kriminalitet, truende ungdomsmiljø og annen aktivitet som skaper belastede lokale subkulturer.

”Place poverty” assosieres tilsvarende med ressurstillgang og muligheter for å utnytte især det fysiske potensialet i et område. Ofte dreier ”place poverty” seg om negative eksterne effekter ved fysiske strukturer som er dypt innvevd i byens funksjonelle inndeling (trafikkbelastede områder, omdanningssoner med industrivirksomhet, blandet arealbruk og gamle bygårder som danner korridorer med støy, luftplager og ulykkesrisiko). Denne fysiske deprivasjonen kan også omfatte det fysiske miljøets ensformighet, manglende estetiske kvaliteter og folks oppfatning av området som lite fysisk attraktivt. (F. eks. tett bygårdbebyggelse i deler av indre by med dårlige sol- og utsiktsmuligheter eller enkelte ensformige drabantby-utbygginger. I en del tilfeller kjennetegnes slike områder av tung murbebyggelse med liten formrikdom og særpreg. Dette gir mindre forbedringspotensiale og grunnlag for egeninitiativ blant lokale beboere enn småhusbebyggelse i sentrumsnære områder (utbygging, ominnredning m. v.)

Det er ikke nødvendigvis slik at områder som bærer preg av ”place poverty” er bebodd av en befolkning med dårlige individuelle levekår. Beboerne kan være i ulike livsfaser. Det

kan være at en del av befolkningen har lang botid i området og godt med individuelle ressurser selv om områdets fysiske miljø er blitt degradert. Det kan også være ressurssterke beboere som f. eks bosetter seg i slike områder midlertidig, i en livsfase der de nære omgivelser tillegges mindre betydning. Slike områder kan også ha en mer sammensatt sosioøkonomisk befolkning. Noe avhengig av områdestørrelse, kan det være enklaver av bedrestilte individer i området. Tilsvarende kan også befolkningen med dårlige (individuelle) levekår, ”people poverty”, være spredt til flere ulike områder av byen.

Ofte vil det imidlertid være et betydelig samsvar mellom people poverty og place poverty, nettopp fordi byene som bosettingsform kjennetegnes ved markedsarenaer og effektive ”sorteringsmekanismer”. Kort sagt får den sosiale lagdeling et geografiske utslag. Place poverty kan påvirke people poverty gjennom former for sosial deprivasjon for beboerne gjennom statusdegradering, negative sanseinntrykk ved f. eks forfall av boligmassen, forsømte utearealer, støy, støv og forurensning. Korte avstander i storbyen synliggjør markerte forskjeller i relative levekårsforhold mellom områder, og dette kan tenkes å gi negative helsemessige avtrykk for de dårligst stillede (Folkehelse rapporten, 1999). En degradering av områder kan videre forsterkes av selektiv innflytting av befolkningsgrupper med en lavere sosial status. Konsentrasjon av sosialt marginale personer i enkelte bo-områder kan skjerpes ut fra betalingsevne og helsestatus (f. eks enslige uføretrygdete menn i kommunale boligkomplekser). Oppsamling av vanskeligstilte sjikt og personer med en nedadgående sosial mobilitet kan i sin tur bidra til å redusere mulighetene i nærområdet for å utvikle nettverk, utnytte sosial informasjonsutveksling og bidra til manglende interesse for å ivareta fysisk og sosialt miljø m. v. Denne form for sorteringsmekanisme kan forsterkes i byene dersom lagdelingen aksentueres generelt i samfunnet gjennom økte inntektsforskjeller og ulik tilknytning til arbeidslivet, uføretrygding m.m. (jfr. Utjamningsmeldinga.)

Det er likevel ikke noe uavvendelig i at nedslitte og i utgangspunktet lite attraktive områder beholder en spesiell status. Områder kan endres ved at mer ressurssterke og foretaksomme grupper oppdager ”skjulte kvaliteter” med muligheter for fornyelse og bruksendringer i slike boområder. I neste omgang kan det gi grunnlag for endringsprosesser i nærmiljøet, noe som internasjonalt benevnes ”gentrification” der forholdsvis velstående personer flytter inn i et miljøforringet område og investerer kapital for å oppgradere området (Smith & Williams, 1986). I denne oppgraderingsprosessen kan ofte tidligere dårligere stillede beboere bli fortrent til andre områder p g a heving av strøkskvaliteter og boligprisøkninger. Men også andre arealer, f. eks nedlagte havne- og skipsverftsområder og gamle industritomter som bli totalrehabilitert til boligområder og forretningsstrøk (Aker Brygge i Oslo, utvikling av Nedre Elvehavn i Trondheim). Som vi kommer tilbake til, i avsnitt 2.8 om forbedringsstrategier, vil offentlige myndigheter kunne bidra til å styrke kollektive ressurser. Det kan være ulike nærmiljøtiltak som byfornyelse, lokalisering av servicetilbud og støtte for å generere lokale sosiale prosesser

2.6.4 Noen arena-egenskaper ved bo-område og nærmiljø

Boområdet eller nærmiljøet som arena kjennetegnes av flere egenskaper og utviklingstrekk. Som nevnt kan de bolignære omgivelser være en arena for å skape stedsidentitet, følelse av tilhørighet, trygghet og trivsel avhengig av om omgivelsene virker ”oppbyggende” eller ”nedbrytende”. Områder som har estetiske kvaliteter, bærer preg av orden, harmoni og fravær av støy som videre kan gi helsemessige gevinster nærmest som ”terapeutiske landskap” (Gesler, 1992). Det kan være diskutabelt i hvor stor utstrekning slike positive landskapselementer og bygninger preger beboerne i området, men systematisk eksponering i de nære omgivelser over lengre tid vil utvilsomt påvirke folks tilknytning og lokale tilhørighet.

Nærmiljøet er i utgangspunktet en ikke-ekskluderende og forholdsvis lite spesifikk arena. Alle som bor i området har adgang til denne arenaen, det er ingen formelle inngangskriterier. Når en velger boligtype og boligstrøk, velger en også et stykke på vei naboskap. I hvor stor grad dette er tilfelle avhenger av hvor sterk segregasjon som foreligger med hensyn til alder, familiesituasjon, sosio-økonomiske forhold, etnisk bakgrunn m.m. En viss segregering vil kunne lette utviklingen av sosial kontakt og nettverksprosesser ved at beboerne har en felles bakgrunn og utdanningsnivå som kan være grunnlag for felles verdier og oppfatninger. Med en mer homogen befolkningssammensetning i et område vil flere kunne finne det mer interessant å investere i sosial kapital og lokale nettverk og få avkastning i form av lokale fellesskap og sosialt liv så vel som andre fysiske og sosiale kollektive goder. Med en befolkningen i ulike livsløpsfaser kan felles interesser og motivasjon begrenses, f. eks for å utvikle lekeområder eller sikre eldretilbud. Derimot kan en spredning i f. eks yrkessammensetning gi økte muligheter for å få utført fellesprosjekter og dugnader ved at befolkningen kan fylle et bredere spekter av arbeidsoppgaver. Mange av de relasjoner som utvikles mellom beboerne i nærmiljø vil være forholdsvis overfladiske og svake, fordi beboerne ikke har spesielle eller større arbeidsoppgaver å knytte samhandlinger til. Det er vanlig å hevde at nærmiljøet er utsatt for en nærmest løpende funksjonstapping. Dette er spesielt knyttet til at omfanget av lokale arbeidsplasser reduseres og at naturlige møtepunkter forsvinner ved at nærbutikker, post- og bankfilialer etc nedlegges eller flyttes til større kjøpesentra. Derved uttynnes også de naturlige fysiske møteplasser. Ovennevnte utviklingstrekk bidrar til at det blir færre konkrete arbeidsoppgaver og obligatoriske gjøremål som beboerne kan spinne nettverksprosesser rundt. Sosiale nettverk som utvikles blir derfor gjerne mer overfladiske og ensidige og dermed forholdsvis svake. Å utvikle nære og sterke sosiale bånd uten å ha noen konkrete oppgaver å knytte de til er ofte en meget krevende oppgave. Vanligvis oppstår slike prosesser som sideeffekter eller biprodukter av andre arbeidsoppgaver (Schiefløe, 1985).

Betydningen av såkalte svake bånd i en nærmiljøsammenheng, skal imidlertid ikke undervurderes (Schiefløe, 1985). Enkle bekreftelser på tilstedeværelse og oppmerksomhet kan bidra til å opprettholde en viss form for sosial orden og dagligdagse rutiner i nærmiljøet. Enkle relasjoner kan bidra til å avhjelpe en viss isolasjon og ensomhet i området. Slike bånd har gjerne også praktisk nytte forbundet med mer uforpliktende former for nabohjelp (lån av dagligvarer, utstyr, tilsyn med hus o. l.). Men slike relasjoner

må utvikles videre for å bære tyngre fellesoppgaver og integrasjonsprosesser i området. Det kan dreie seg om å reise en betydelig sosial kapital knyttet til etablering av et lokalt tilbud eller forhindre nedleggelse. Eller det kan være deltagelse i omfattende planprosesser som angår området (byfornyelsesprosesser, trafikkreguleringstiltak). Både stor ustabilitet i befolkningen og manglende basisoppgaver i bo-området vil påvirke muligheten for sterkere sosial kontakt og med utvikling av sosial kapital som bidrar til slik "kjernedeltagelse" (core participation; Selznick, 1992).

2.7 Nærmiljøet og andre arenaer i storbyen

Byene er både i kraft av sin størrelse og bredde av virksomheter en bosettingsform kjennetegnet ved spesialisering av tilbud så vel som fysiske og sosiale miljø. Blant de goder som framheves ved storbyen er en bedre personlig økonomi, gjennomgående et bedre arbeidsmiljø på arbeidsplassene, og mer spesialiserte tjenestetilbud. Storbyen gir muligheter for å utvikle et større mangfold av arenaer, interesseområder, aktiviteter og subkulturer som tilbyr et bredt spekter av samlingssteder og nisjer med tilsvarende valgfrihet for bybeboerne. Vanligvis vil disse ikke være sammenfallende med det geografisk avgrensede nærmiljøet. Nærmiljø i byene er heller ikke lukkede "communities", men åpne systemer som har stor utveksling med et større bysamfunn og storsamfunn. I storbyene vil disse andre arenaene åpenbart være i sterkere konkurranse med det tradisjonelle nærmiljøet.

Et sentralt spørsmål er om nærmiljøet eller bo-området gjennomgående betyr mindre for storbybefolkningen? Åpenbart vil betydningen av nærmiljøet avhenge av hvilke andre arenaer som er tilgjengelige for den enkelte. Generelt vil de mest ressurssterke ha flest valgmuligheter og vurdere avkastning av forskjellige former for innsats eller "kapital" i ulike arenaer. Ofte vil arbeidsplass og kollegaer knyttet til denne være en viktig sfære. En kan videre spore tendenser til at også frivillige organisasjoner og spesialiserte fritidsinteresser ikke har et lokal nedslagsfelt. (F. eks. spesialiserte idrettslag og andre foreninger som bedre ivaretar barn og foreldres særlige ønsker og behov). De fleste bybeboere vil derfor identifisere seg sterkere med et spredt geografisk nettverk og arbeidskollegaer enn et fellesskap med de som bor i nærmiljøet. Det innebærer bl. a. at nærmiljøet har større betydning for de som tilbringer mest tid der og de som er mindre mobile (Schiefløe, 1985). Først og fremst vil det være barn og eldre og andre hjemmевærende og hjemmearbeidende. Men nærmiljøets betydning henger også sammen med livsfase. Det nære bomiljøet vil ha større betydning for familier i småbarnsperioden (f. eks. å sikre trygge lekeområder) og pensjonister (etablere eldretilbud). Videre vil preferanser for ulike *typer* av nærmiljø være tett knyttet til livsløpet. Mange søker mer landlige omgivelser i en familiesituasjon med små barn, mens par der barna har flyttet ut oftere trekkes mot sentrumsnære områder.

Etter som oppgaver er blitt trukket ut av byens nærmiljø undergraves også grunnlaget for lokale stabile nettverk og mer forpliktende deltagelse. Samfunnstrekk og prosesser som påvirker en slik utvikling er økt mobilitet og velstandsvekst med påfølgende

tidsknapphet. Også enkeltindividers tendens til større vektlegging av egeninteresse, ”personlige” belønningssystemer og ønske om å forfølge egen karriere virker inn her. Slike kjennetegn ved samfunnsutviklingen reduserer enkelte lokale sosialt integrerende egenskaper som nærmiljøet eller lokalsamfunnet tradisjonelt har ivaretatt. Ved at mange beboere av ulike grunner ikke deltar i lokale aktiviteter uttynnes nettverksstrukturer. Ofte vil det også være personer med betydelige sosiale entreprenøregenskaper som blir engasjert utenfor nærmiljøene. Disse personene besitter gjerne iderikdom og evner som kan utløse initiativ og mobilisere bredere befolkningsgrupper. De mindre ressurssterke er i sterkere grad bundet til bostedsområdet enn andre (Macintyre & Ellaway, 1998). Samtidig kan en ikke uten videre vente at de som er minst avhengig av nærmiljøet stiller opp for de som trenger det mest (Sandø og Vassenden, 1985). Ut fra et aktør-perspektiv vil mange ikke se seg ”tjent med” å investere fysisk og sosial kapital i et miljø med usikker avkastning. Et viktig unntak er hvis nærmiljøet blir utsatt for særskilte ”ytre trusler” (nedleggelse av offentlige tilbud, belastende trafikkreguleringstiltak) og mer grunnleggende interesser står på spill.

Mange søker sine sosiale behov dekket i utvidete geografiske arenaer som bysentrum (eller større bydelsentra) knyttet til spesialisert opplevelser, et større utvalg av varer og et variert spekter av underholdning og kulturtilbud. Nærmiljø og boområder uten spesielle aktiviteter ser ut til å fungere rimelig tilfredsstillende for en stor del av befolkningen så lenge boligstandard og de fysiske omgivelser holder en akseptabel standard (fravær av forurensning, trafikk- og nabostøy, kriminalitet og annen utrygghet). For de mest geografisk utadrettede personer kan slike nærmiljø nærmest være funksjonelle ”sovebyer”. Tidligere nærmiljøstudier viser også at den fysiske utformingen av nærmiljøet synes å ha begrenset innflytelse på det sosiale miljø (Sandø og Vassenden, 1985). Videre indikerer nyere undersøkelser som ”Levekår og nærmiljø i Bergen” (Bergen kommune, 1997) at befolkningen gjennomgående ikke søker en sterkere tilknytning og bruk av nærmiljøet, samtidig som de rapporterer at de stort sett trives godt og føler seg hjemme i området. (Imidlertid kan en noe lav svarprosent ved slike undersøkelser skjule enkelte problematiske forhold.)

2.7.1 Det postmoderne sosiale miljø i by

En såkalt senmodernistisk tilnærming til byliv og nærmiljø er gjenstand for en omfattende teoretisk diskusjon med egne spesielle beskrivelser og fortolkningsmåter. Denne tilnærmingen kan ikke gjengis i sin fulle dybde i en slik kortfattet presentasjon. (Se f.eks Pløger, 1997 for en utvidet og mer nyansert gjennomgang.) En slik forståelse av byen vektlegger bl. a at sosiale identiteter er mangesidige. De krysser hverandre og er ikke avgrenset til fysiske steder, men mer ”forestilte lokale samfunn” (imagined communities) som enkeltindivider velger å slutte seg til eller trekke tilbake i samsvar med egne preferanser og overveielser (Pakulski & Waters, 1996).

Som regel vil nye generelle samfunnsprosesser og markedskrefter først komme til uttrykk i de største byer. Modernisering påvirker den enkeltes sosiale verden gjennom

bevissthetsformer, livsstiler, erfaringsmåter og sosiale verdier som forandres ut fra spesifikke modernitets-prosesser (Pløger, 1997). Moderne urbane livsstilstrender (urbanitet), bl. a inspirert av internasjonale strømninger, har bidratt til å gjøre offentlige rom knyttet til sentrumsområdenes kafé-liv, restauranter, konserter, og spesialiserte fritidsaktiviteter mer tillokkende. En større aksjonsradius gir bedre grunnlag for å finne et tilstrekkelig antall likesinnede for å dyrke spesialiserte interesser og utnytte et mangfoldig opplevelsespotensiale. Når bybeboerne opererer innen en videre bymessig sosial kontekst er også muligheter til å delta og trekke seg ut av aktiviteter mer individuelt betinget. Urbane sosio-kulturelle trender innbyr til mindre forpliktende samværsformer og fellesskap. Byens muligheter til å tilby individualitet og anonymitet verdsettes i større grad (Pløger, 1997). Slik fokuserer et postmoderne syn på trekk ved samfunnsutvikling som bærer preg av at det oppleves gunstig for den enkelte å være løsrevet fra en del bånd og begrensninger som inngår i et tradisjonelt tett lokalt samfunn (f. eks konformitetskrav, og folkesnakk). Ved å opptre på arenaer utenfor bostedet unndrar en seg lettere forventninger om lokal sosial tilpasning og ”kontroll”. Denne væremåten innebærer en sterkere systematisering av en urban individualisme som allerede de gamle klassiske byteoretikere som Wirth (1938) og Simmel (1949) påpekte. Her kan nevnes flere særtrekk ved bybeboerne slik som blaserthet, evnen til ikke la seg engasjere, segmenterte rollerelasjoner og kalkulerende atferd.

En del av disse nye urbane trender finner empirisk belegg gjennom studier av nye tendenser i flyttemønsteret i de største byene. Jfr. også kapittel 5 om flytting og stabilitet. Flere hushold finner det hensiktsmessig og tiltrekkende å bosette seg sentrumsnært. Denne gruppen omfatter såvel studenter og enslige og videre etablerte familier, særlig når barna er blitt voksne. Tilbaketrukkethet i forsteder med enebolig og hage er ikke lenger betraktet som siste trinn i boligkarrieren. Flere velger etter hvert å bosette seg i områder med en tettere boform basert på selveierleiligheter, terrassehus etc. De søker på mange måter en bykultur med et geografisk tettere offentlig byliv og gangavstand til kultur og servicetilbud i bykjernen. Forskjellige offentlige rom med varierte forlystelses- og kulturtilbud benyttes i mer utstrakt grad. En forbedret husholdsøkonomi har for mange bidratt til å gjøre en del slike konsum- og livsstilsendringer mer oppnåelig.

Mange bybeboere er mer bevisste i valg av strategier mht nærmiljø som arena for bruk av tid, ressurser og kapital versus andre arenaer (arbeidsliv o. a.) og med hele byen eller bysentrum som geografisk arenaer. Bak dette kan ligge ønsker om å utvikle og forfølge særinteresser og talenter eller søke nye og forsterkede impulser sammen med utvalgte ”likesinnede”. Det kan også innebære et ønske om å inngå i begrensede rollesett og mindre som ”totale” personer. Individer kan også være involvert i mange ”gjøremål” samtidig, noe kommunikasjon og meldinger på mobiltelefon er et eksempel på. I slike væremåter ligger også en mindre forpliktende involvering. Dette kan også betraktes som en slags ”travelhetskultur” der bybeboerne søker å få med seg de beste deler av ulike opplevelser og steder på kort tid.

Samtidig dyrker denne individualiteten fram en egenrådighet og mangel på omtanke for andre medborgere som åpenbart kan ha negative ringvirkninger for det sosiale nærmiljø.

Særlig i offentlig nærmiljøpolitikk, slik den kommer til uttrykk i St. meld. nr 23 1992-93 ”Om nærmiljøpolitikk”, har en vært opptatt av den sosiale desintegrasjon og forvitringen av normative verdier knyttet til ansvar, solidaritet og medmenneskelighet. Det er blitt hevdet at en postmodernistisk eller senmoderne urban væremåte preges av selvbergetankegang, egenorientering, karrierebevissthet, materialisme og egen nytelse der ens egen vellykkethet framheves. (Se f. eks Pløger, 1997). Denne veltilpassete forbruksformen har sin kontrast i at andre sosiale sjikt eller områder framstår som mindre gunstig stilt. Ofte krever denne levemåten en viss sosial distanse fra mindre velsituerte grupper f. eks. i form av mer eksklusive klubber og foreninger der subkulturer kan dyrke sin egen fortreffelighet. Slike tilpasninger kan ofte være vanskelig å forene med sterk samfølelse og integrasjon i boligområder med en sammensatt befolkning med ulike livsvilkår.

Er det så slik at nærmiljøets sosiale liv er i ferd med å bli betydningsløst i det senmoderne bysamfunn? Det *refleksive* nærmiljø er blitt lansert som et alternativ til det mer tradisjonelle nærmiljø som langt på vei må sies å ha sitt utspring i et avgrenset lokalsamfunns-tankegang. En slik ”ny” nærmiljø- og stedsidentitet kan være knyttet til historiske røtter og ønske om å føre områder tilbake til noe av sitt ”opprinnelige” preg (Pløger, 1997). Det kan være ressurspersoner, som også kan være sterkt engasjert på andre arenaer, som vitaliserer nærmiljøets symbolmiljø og aktiviserer lokalt kulturliv. Slike prosesser og tiltak kan gi ny tilhørighet og skape muligheter for gjenkjennelse og særpreg som kan gi grunnlag for sterkere forankring til bostedet. Sosiale og kulturelle møtesteder med særpreg (bydelshus) er sentrale elementer, med oppliving av gamle tradisjoner eller etablering av nye (bydelsteatre, gatefester) som kan gi et område en viss stedstilskrevet identitet. Gamle sentrumsnære områder med trehusbebyggelse ligger kanskje nærmest slike forestillinger om det refleksive nærmiljø.

Men postmoderne forbrukskultur og konsumpsjonsmønstre kan også betraktes fra andre synsvinkler. I et bredere politisk økonomisk perspektiv, knyttet til bystrukturteori, kan slike postmoderne trender også tolkes som materialismens og kapitalismens gjennomsyring av bylivet. Storbyene er både kapitalismens arnested og den type samfunn der markeds mekanismer rendyrkes og ulikhetsskapende prosesser utdypes og reproduseres. Dette er ingen ny erkjennelse. Teorier om kapitalismens mekanismer og konsumpsjons-prosesser som forsterkes i byene var velutviklet allerede på 70-tallet (Harvey, 1973; Castells, 1978).

Selv om mange aktiviteter trekkes ut av nærmiljøet, vil ikke nærmiljøet være uten betydning for folks levekår, trivsel og identitet. Dets sosial betydning avhenger av livsfase og ulike gruppers nettverkspreferanser og hvor de vil plassere sin ”sosiale kapital”. Nærmiljøet omfatter fysiske kvaliteter som er viktige. Boområdet vil også være en god plassering av fysisk kapital (jfr. f. eks prisstigning på selveierboliger og i bestemte boligstrøk). Nærmiljøet kan også være arena for nye kulturelle uttrykksformer og møtesteder. Dertil kan det fungere som et symbolmiljø som signaliserer livsstil, status og makthierarkier som kommer til uttrykk i bl. a materielle strukturer i nærmiljøet.

2.8 Forbedringsstrategier rettet mot individer, grupper eller områder?

Rettferdig fordeling og levekårsforbedringer for vanskeligstilte grupper framholdes som viktig element i velferdsstatens verdigrunnlag ("Utjammingsmeldinga" St. meld. nr 50. (1998-99). En hovedutfordring i en levekårsrettet fordelingspolitikk i storbyene er å forhindre opphopning av levekårsulemper i spesielle geografiske områder. En særlig ugunstig situasjon er en sterk kombinasjon av *områdebaserte ulemper*, knyttet til fysisk miljø og dårlig lokal tilpassing av tjenestetilbud, sammen med en *gruppebasert deprivasjon*, knyttet til svekkede individuelle ressurser blant beboerne. Hovedkomponenter i slike multi-problemområder har vært høy arbeidsledighet, trygde- og lavinntektsforhold samt dårlige helse og boligforhold i kombinasjon med fysisk miljøforringing og uheldige sosiale mønstre. Disse områder har gjerne et sterkt sammenfall mellom "place poverty" og "people poverty" som omtalt i avsnitt 2.6.3.

I St. meld. nr 14. (1994-95) "Om levekår og boforhold i storbyene" understrekes behovet for en bedre fordeling av levekår gjennom en forbedring for utsatte grupper, med vekt på tilgang til en god bolig og et godt bomiljø. Dessuten vektlegges en mer variert sammensetning av befolkningen i områder med opphopning av dårlige levekår og boforhold.

I prinsippet kan en gjennomføre en *individrettet*, *grupperett* eller *områderett* (strøksbasert) utjevning av levekår. En generell sektorpolitikk med forsterket utjevningsprofil vil også komme enkeltindivider og grupper i storbyene til gode. Sentralt her står en arbeidsmarkedspolitikk som øker yrkesdeltaking og trygger arbeidsforhold og miljø på arbeidsplassene. I et fordelingsperspektiv vil også en inntekts-, skatte-, og trygdepolitikk ha en sentral posisjon, med spesiell oppmerksomhet rettet mot de dårligst stilte, lavinntektsgrupper, sosialhjelpsmottakere o. a. Videre må disse politikkområdene sees i sammenheng med boligpolitikken knyttet til boligtilbud, boligmassens sammensetning og standard.

Disse individ- og grupperettede strategiene vil bidra til å styrke den individuelle ressurs-situasjonen for den mest utsatte bybefolkningen. Men strategiene omfatter ikke det fysiske og sosiale bomiljø i de mest utsatte områdene. Kollektive ressurser og goder i området vil ikke uten videre bli styrket. Fysiske miljøforbedring og oppgradering av lokale tjenestetilbud og sosiale aktiviteter vil ofte ikke finne sted. En individorientert strategi vil i begrenset grad føre til en utskiftning av befolkningsgrupper og større blanding av grupper. En tilførsel av økte individuelle ressurser vil ikke nødvendigvis gjøre selve bo-området mer attraktivt for andre grupper eller invitere til en naturlig utskiftning av befolkningen på lengre sikt.

En *områdebasert levekårsutjevning* vil imidlertid også direkte trekke inn strukturelle forhold knyttet til boligforhold og omgivelser i et avgrenset området. En generell strategi som har vært benyttet internasjonalt og nasjonalt er å gjennomføre områdebaserte tiltak gjennom å utbedre både individuelle goder, som bolig, og kollektive goder som det fysiske miljø og utvikling av lokale gruppefelleskap (jfr. kollektive goder og ressurser

omtalt under avsnitt 2.6.2.) Slike geografisk orienterte forbedringsstrategier går under betegnelsen ”area-based policy” eller strøksrettede tiltak. Fysisk *byfornyelse* hører naturlig inn under disse, men også *desentralisering og lokal tilpasning av kommunale tjenestetilbud* og mer sosialt aktivitetsorienterte *nærmiljøtiltak*.

Hovedprinsippet ved byfornyelsen er å forbedre levekårssituasjonen i utsatte områder gjennom en oppgradering av boligmasse og fysiske miljøtiltak. En slik oppgradering vil bidra til å redusere skjevfordelingen av kollektive goder og ulemper i byen. Denne fordelingen kan dels betraktes som mer eller mindre ikke-intenderte virkninger av trafikksystemer, historisk boligstruktur og arealbruk (Jfr. kapittel 9 om boligforhold og kapittel 10 om fysisk utemiljø.) Selv om det er mange nyanser i slike geografisk strukturelle mønstre vil de i hovedtrekk komme ut i de indre byområdenes disfavør. Særlig enkelte boligkvarter og belter med store trafikkrelaterte plager vil være belastet.

2.8.1 Byfornyelse og utemiljøforbedringer som områderettede tiltak

Geografiske ulikheter i levekår innen storbyene har fått økt oppmerksomhet på 1980- og 90-tallet. Ikke minst har de siste tiår med byfornyelse medført en meget betydelig forbedring av boligmasse og omgivelseskvaliteter i de indre byområder i de største norske byene. Mange gevinster er allerede hentet ut gjennom byfornyelsestiltak og fysiske miljøforbedringer i form av hevet boligstandard og tryggere utemiljø med færre trafikkplager. Kommunale myndigheter har sikret at kollektive goder forankres i boområdet gjennom forbedringer som trafikk-sanering, miljøprioritert gjennomkjøring, gatetun, opparbeiding av grøntanlegg, opprusting av lekearealer og friområder m. v.

Men ut fra et utjevningperspektiv vil det fortsatt være grunnlag for en videreføring og styrking av byfornyelsen. Bolig og boforhold er sentrale levekårskomponenter. Det ligger viktige omfordelingseffekter i virkemidler knyttet til å endre boligstruktur. Arbeidet med byfornyelse har imidlertid i den siste perioden stått overfor endrete rammebetingelser som følge av et fritt bolig – og kredittmarked og har vært hemmet av kommunale eiendomstap og økonomiske konjunkturer. Virkemidler som påvirker boutgiftsnivå, muligheter for å forbedrede bostøtte- og subsidieordninger, utbedringslån m. m knyttet til boligen samt utbedring av indre og ytre fellesarealer, står sentralt for å drive fornyelsen videre. Husbanken spiller her en hovedrolle. For å påvirke de vanskeligstiltes levekår er den sosiale boligpolitikken i kombinasjon med sammensetning og lokalisering av kommunale utleie boliger i ulike bydeler svært avgjørende. Slike disposisjoner er også spørsmål om økonomiske muligheter, ressursfordeling og avveining av boligtyper, prisforhold og beliggenhet. Ulike tiltak er bl. a nærmere omtalt i St. meld. nr. 14. (1994-95) ”Om levekår og boforhold i storbyene”.

Et annet sentralt forhold er hvor store sammenhengende områder som byfornyes. Det vil være avhengig av hvor homogene de fysiske depriverte områder er og hvor sterke geografiske kontraster som foreligger. Bystørrelse er et avgjørende forhold her. Trondheim og Bergen har f. eks. ikke så store sammenhengende områder med

problematisk levekår og boforhold som det en finner i Oslo.

Når det er behov for å rette innsatsen mot gjenstående, avgrensede områder eller spesielle korridorer som henger etter, vil det gjerne kreve mer omsegripende strukturelle endringer og utløse mulige arealkonflikter. Det kan være omlegging av hovedtrafikkårer (tunnelløsninger og andre store vegprosjekt) eller riving av større bygninger og husrekker. Betydelig usikkerhet kan være knyttet til løsningsvalg og hvor vellykket resultatet vil være. En interessant nytenkning innen miljøforbedring i særlig trafikkbelastede korridorer som drøftes, bl. a i Trondheim, er å omforme enkelte hovedinnsfartsårer til boulevarder. (Et foreslått eksempel er Elgesæter- Holtermannsveien.) Inngrep av denne typen vil medføre utvidelser av gateløp med riving av enkelte bygninger for å skape rom for beplantning, utlufting og endrete parkeringsforhold m.m. Men samtidig kan denne type løsninger gi de mest trafikkbelastede boområder et nødvendig fysisk løft som i sin tur kan generere videre positive fysiske og sosiale bomiljø-prosesser. Men å oppnå en mer variert boligstruktur gjennom riving av eksisterende boliger er like fullt kontroversielt og vil bl. a møte motstand fra grupper som har et lavt standardkrav til boliger. Boligsanering innebærer utflytting av beboere og vil være konfliktfylt.

Det er rettet kritikk og innvendinger mot ulike former for strøksrettede forbedringsstrategier. En svakhet ved en slik områdebasert strategi vil kunne være at den målgruppen en søker å nå med fysiske byfornyelsestiltak ikke er spesielt sterkt geografisk konsentrert. Dersom det er betydelig innslag av allerede bedrestilte enklaver eller grupper i området, vil nettopp disse, gjennom utflytting fra området, kunne kapitalisere ekstra gevinster ved boligprisøkninger. En strøksrettet politikk bygger på forutsetninger om at befolkningen som trenger en ressurstilførsel i stor grad er konsentrert til avgrensede områder, og at denne befolkningen er relativt homogen og stabil. Slike forutsetninger om at denne strategien kommer de mest utsatte deler av befolkningen til gode vil ofte ikke være gyldig.

Et annet forhold er at en del av de opprinnelige beboere blir presset ut av området p g a prisøkninger på boliger etter rehabilitering. Dermed oppnår en for så vidt en utskiftning av befolkningen, men en bedrer kanskje ikke levekårene for de mest utsatte gruppene i bysamfunnet.

Et tredje omstridt forhold er om en skal etablere en minimumsstandard, slik at de dårligst stilte områdene kommer opp på et visst standardnivå. Dette prinsippet støter i praksis i mot en del vanskelige forhold. Enkelte utsatte bo-områder har en diffus status f. eks. uavklarte arealbruksplaner og reguleringsbestemmelser. I og med at siktemålet er en vellykket byfornyelse, krever det også aktiv medvirkning fra interesserte beboere og huseiere i området. Dette berører også spørsmålet om grad av frivillighet i deltakelsen i byfornyelsesarbeidet. Ut fra ulike motiver kan mange huseiere ha begrenset interesse i å foreta omfattende bygningsrehabiliteringer (f. eks allerede høye utleieinntekter). Det kan også være at offentlige myndigheter vegrer seg for å sette inn tiltak i de dårligst stilte områdene ut fra antagelser om at denne befolkningen ikke vil kunne nyttiggjøre seg tiltak fordi lokal deltagelse og oppslutning ikke vil fungere. Siden byfornyelsestiltak er

økonomisk risikofylt, vil kommunen kunne opptre med en viss risiko-aversjon overfor de mest ”belastede” områder.

Områdebaserte strategier som vektlegger ytre boforhold har også blitt utsatt for en mer grunnleggende systemkritikk. I følge et slikt syn kan oppgradering av omgivelses-kvaliteter betraktes som en form for overflate- eller symptombehandling. En gjør ingen dyptgripende endringer i fundamentale strukturer og rådende maktforhold basert på produksjons- og fordelingsmåter i et kapitalistisk bysamfunn. Andre undertrykkelses-mekanismer som bidrar til individuell ressursvakheth og avmakt endres heller ikke.

Ytterligere et moment som en områdebasert strategi ikke tar hensyn til er gruppen av bostedsløse. Disse mangler tilknytning til et boområde og er samtidig en særlig problembelastet gruppe som krever spesielle botiltak som institusjoner, hybelhus og botreningsprosjekter. Personer uten fast bopel kan være vanskelig plasserbare, og konsentrert innflytting kan dessuten bidra til å utløse stigmatiseringsprosesser i bomiljøet.

Byfornyelsestiltak har i hovedsak vært konsentrert til de indre byområder. Etter hvert er det også andre deler av byen som krever fornyelse. Det berører særlig blokkbebyggelsen fra den tidligste etterkrigstiden. Problemsammensetningen i slike områder vil være annerledes. De kan ha en tyngre bygningsmasse og en mindre fleksibel bygnings-struktur (leiligheter og felles innearealer) enn i deler av de indre sentrums-områdene (spesielt småhusstrøk). Det fysiske utemiljø er forskjellig. Utearealer er ikke knappe på samme måte som i sentrumsnære strøk. Men arealene kan ofte være ensformige, lite avskjermet eller opparbeidet, og derved framstå som opplevelsesfattige i de eldste drabantbyområdene. I disse områdene må dertil fornyelsestrategier ta hensyn til andre aktører, som borettslag, og forholde seg til lavere statlige tilskuddsordninger og høyere egenandeler fra beboerne.

Et forhold som kan nevnes avslutningsvis er at en gjerne blir slått av hvordan større fysiske lokaliseringvalg og planer for arealbruk i store bysamfunn med tette romlige strukturer gir betydelige geografiske ringvirkninger. Disse fordelingsvirkningene vil være av positiv eller negativ karakter. Eksempelvis kan slike inngrep være knyttet til trafikk (vegprising, bomveisystemer, nye hovedvegssystemer) eller lokalisering av attraktive og mindre attraktive større virksomheter (industri, lagerbygninger, kulturtilbud, forlystelses-sentra, sosiale institusjoner o. a.). Ut fra et levekårsperspektiv bør en systematisk rette oppmerksomheten mot hvilke grupper og geografiske områder som høster kollektive fordeler og ulemper av infrastrukturtiltak og lokaliseringvalg for virksomheter.

2.8.2 Utvidete byfornyelsesstrategier, lokale tjenester og sosiale miljøprosjekter

Erfaringer fra byfornyelse som har vært konsentrert mot boligforhold og det fysiske utemiljø har vist at dette arbeidet ikke er tilstrekkelig for å avhjelpe områder med sammensatte levekårsproblemer. Levekårssituasjonen i et område er også avhengig av tilgang til lokale offentlige og private tjenester og deres lokaliteter. De lokale tilbudenes

virkemåte og tilpasning til beboerne i området er av stor betydning. Også det sosiale miljø som er knyttet til ulike lokaliteter (fritidsklubber, bydelshus, idrettsanlegg) og spesielle aktiviteter (gatefester, idrettsarrangement o. l.) vil styrke sosiale aspekter ved levekår for mange beboere. Det er blitt påpekt at en tverrsektoriell satsing med strategier som kombinerer fysiske med så vel sosiale som kulturelle elementer i en bredere byfornyelse er nødvendig (St. meld. nr 14 (1994-95) ”Om levekår og boforhold i storbyene”).

Desentralisering av kommunale tjenester vil først og fremst dreie seg om lokalisering av helse- og sosialtjenester (primærlegetilbud, hjemmebasert omsorg m. m.) og skole- og oppveksttiltak til delområder av byen. Tilbudsstruktur, lokaliseringsvalg, kapasitet og åpningstider samt andre tilgjengelighetsforhold, vil her ha levekårsmessige konsekvenser for brukergrupper. Det vil hele tiden være grunnlag for å vurdere den geografisk fordeling av ressurser i forhold til endringer i befolkningen og deres levekårsforhold. En må også kontrollere for om beboerne selv kan påvirke fordelingskriteriene gjennom egne levekårsdisposisjoner. Offentlige myndigheter må selvfølgelig stadig vurdere hvilke forhold som skal inngå i kriteriesystemer for tildeling av kommunale ressurser på områdenivå. Det berører både utvelgning av behovsindikatorer og en eventuell vektning av disse. Dersom rene demografiske kriterier har stor innflytelse impliserer det at behandlingslikhet (per capita-prinsippet) blir dominerende i forhold til resultatlikhet. Den utjevne effekt av kommunal politikk på disse levekårsområdene blir da mer beskjeden. (Se Hagen m. fl., 1994 for en nærmere drøfting av en kriteriebasert ressursfordeling.)

Et annet moment gjelder hvordan en lokalt skal utvikle og tilpasse disse tjenestene slik at de best mulig dekker ulike brukeres behov. Det kan bl. a være samarbeid med frivillige organisasjoner når det gjelder eldretilbud og lokale barne- og ungdomstilbud (idrettslag og andre organisasjoner for fritidstilbud).

Noen av disse tjenestene vil da grense mot *sosiale miljøtiltak*. Utvikling av det sosiale miljø og medvirkning i nærmiljøet kan tjene tre formål. Et levekårsfremmende formål, der et berikende sosialt liv og utvikling av fellesskap er en vesentlig gode i tilværelsen, ikke minst et allsidig og trygt oppvekstmiljø. Men slike miljøprosjekter har gjerne også et problemforebyggende aspekt. Dette er knyttet til miljørettet helsearbeid som skal forhindre ugunstige oppvekstmiljø, sosial isolasjon og ensomhet og ulike helseproblemer av så vel psykisk som fysisk karakter. Siktemål er også å demme opp for utvikling av problematiske sosiale tilstander, fritidsproblemer og ulovlig aktiviteter. Det tredje kan det være et reparerende formål når sosial avviker-atferd har oppstått, f. eks rusmisbruk og kriminalitet.

Nærmiljøprosjekter vil omfatte et vidt knippe av forskjellige typer fysiske, kulturelle, sosiale og idrettslige tiltak. Mange vil være tverretatlige og integrere fysiske og sosiale tiltak og involvere samarbeid med frivillige organisasjoner. St. meld. nr 29 1992-93 ”Om nærmiljø” fokuserer på deltaking og medvirkning for å løse lokale fellesoppgaver som vil forbedre beboernes hverdagsliv i boområdet. Her poengteres egeninitiativ og pågangsmot som i sin tur kan styrke fellesansvar, solidaritet og vitalisere medmenneskelighet i nærmiljøet. Det kommer klart fram at mye er opp til enkeltpersoners og grupper som kan

spille ut gode forslag og kreativitet. Men som omtalt foran (avsnitt 2.7) kan det være knapphet på slike ”sosiale entreprenører” i nærmiljøet, fordi disse som regel velger blant mange attraktive arenaer i storbyen. Særlig byens unike muligheter til å etablere gruppedannelser med særinteresser og spesialiserte fritidsinteresser basert på et større geografisk rekrutteringsgrunnlag slår ut her. Slik bidrar spesielle typer av urbane livsstiler til å trekke ressurser og potensiell sosial kapital ut av nærmiljøene. For å balansere slike tendenser trengs antagelig former for lokale ”belønning” systemer. Det kan f. eks være økonomiske stimuleringsmidler og profesjonell støtte ved behov. Siden slike lokale frivillige organisasjoner er skjøre og sårbare vil de være tjent med ubyråkratisk offentlige ordninger med fleksibilitet i løsninger tilpasset lokale forhold.

Også for slike desentraliserte tjenestetilbud og sosialt orienterte nærmiljøprosjekter kan effekten av geografisk rettede strategier og virkemidler være begrenset som omtalt under byfornyelse i forrige avsnitt.

Et avgjørende forhold i lokale boområder er hva som skal til for å utløse lokalt initiativ og bred deltagelse. Ikke sjelden vil det være ”ytre miljøtrusler” som veiutbygging, riving av hus, nedlegging av servicetilbud (skoler, eldresentre o. l.) som utløser felles mobilisering og sosial kapital i et område. Her kan også offentlig støtte komme inn for å tilføre boområder ”motekspertise” og grunnlag for tidlig medvirkning i politiske planprosesser.

Et hovedproblem i enkelte nye boområder er at en ikke har oppgaver å konsentrere en fellesinnsats omkring. Det kan være mangel på større samlende oppgaver som kan utføres av et lokalt fellesskap. Hvordan kan slike felles prosjekter oppstå? Her skal bare nevnes ett mulig eksempel. Ved utbygging av nye boligområder kan involverte byggherrer og entreprenører unnlate å ferdigstille utearealer. En kan overlate dette til lokale organisasjoner som velforeninger og borettslag som kan ta ansvar for lokal utforming og tilpasning ut fra beboernes behov for ”kjernedeltagelse” og investering i sosial kapital. Slike konkrete uløste oppgaver kan påvirke motivasjon og egeninteresse ved å ”investere” i bomiljø og lokalt samarbeid. Dette kan gi videre avkastning i form av sosiale gevinster og andre kollektive goder som bidrar til den enkeltes levekår.

Områdebaserte levekår dreier seg om hvordan en skal gjøre lokale arenaer mer attraktive. Det er en løpende utfordring, bl. a for kommunale myndigheter, å få befolkningen til å investere ulike former for ressurser og tid i det lokale miljø. Dette gjelder særlig i storbyene som særpreges av befolkningens forskjelligartede livsstiler og levekårs-tilpasninger og et tilhørende mangfold av arenaer for investering og ”avkastning” av ressurser og ”kapital”.

3 Metode

Vi vil i dette kapitlet presentere datamaterialet og metoder vi har benyttet ved bearbeiding og framstilling av data. Kapitlet inneholder også en gjennomgang av geografiske analyseenheter og aspekter ved valg av geografisk nivå.

3.1 Datamaterialet

Vi vil her kort redegjøre for de utvalgte levekårskomponenter og de enkelte variable som inngår i denne studien. Data er knyttet til ulike geografiske nivå. Grunnkretser er det laveste, flere grunnkretser danner et delområde. Flere delområder danner et distrikt (bydel). Som vi kommer nærmere tilbake til i avsnitt 3.3, benyttes et mellomnivå, *soner*, mellom krets og delområder i de fleste analyser av levekårsvariasjoner i Trondheim. En del forhold som vedrører enkelte variable er nærmere omtalt i de kapitler der variablene blir presentert.

3.1.1. En generell presentasjon av datamaterialet

Studien har fokus på ytre, objektive levekårsindikatorer innenfor en sosial-statistisk tradisjon. De fleste datasettene er registerbaserte. Indikatorene gir informasjon om 7 ulike levekårskomponenter. Fem av komponentene beskriver *befolkningen*: *befolkningssammensetning*, *sosio-økonomiske forhold*, *sosiale- og helsemessige forhold*, *flytting* og *politisk deltakelse*. To av komponentene omhandler fysiske forhold ved *området*; *boligforhold* og *fysisk utemiljø*.

Begrunnelsen for å velge akkurat disse komponentene er både av faglig og mer pragmatisk art. For det første mener vi at de valgte indikatorene gir forholdsvis god informasjon om sentrale aspekter ved byboernes levekår, aspekter som man ønsker mer kunnskap om og som det er aktuelt å påvirke gjennom offentlig politikk. En nærmere begrunnelse for valget av de enkelte indikatorene blir gjort i kapitlene 4 - 10. For det andre har de valgte datasettene vært tilgjengelige innenfor akseptable økonomiske og tidsmessige rammer.

Undersøkelsen har fokus på ytre, ”objektive” forhold ved folks levekår. Dataene gir hovedsakelig opplysninger om befolkningens ressurser, *hva folk har*. Aspekter som går på *hva folk gjør* blir tatt inn i som flytting, politisk deltakelse og helsemessige forhold, under konsultasjoner i primærhelsetjenesten. Aspekter som forteller *hva folks synes* er helt utelatt nettopp fordi det ikke finnes slike sammenlignbare data for hele byen på lavt geografisk nivå.

Denne undersøkelsens fortrinn ligger særlig i analyser av sosiale- og helsemessige forhold for Trondheim på et *lavere geografisk nivå* enn det som er utført i andre norske storbyer hittil. Siden den materielle velferden er høy i Norge samt relativt jevnt fordelt i befolkningen, mener vi at de sosiale- og helsemessige sidene ved folks levekår styrker sin betydning som et viktig levekårs mål. En annen styrke ved undersøkelsen er at den trekker inn *utvikling over tid*.

Det er videre to forhold vi ønsker å presisere. For det første må det understrekes at vi opererer med *områdedata*. Det vil si at vi ikke kan si noe om det enkelte individet, men kun om antall og andeler av befolkningen som har visse kjennetegn. Vi har fokus på *geografiske forskjeller*

mellom områder, og ikke på befolkningsgrupper eller individer. For det andre er det viktig å presisere at vi gjennom sammenligninger av levekårsforhold i områder i all hovedsak ser på *andelen av befolkningen* med f. eks. visse demografiske kjennetegn eller levekårsulemper. Parallelt med at det er en relativt høy andel med en eller flere levekårsulemper kan det være svært mange personer som ikke har slike ulemper. Vi kan heller ikke fastslå om det er de samme individer som har flere levekårsulemper, eller om det er forskjellige individer.

3.1.2 Undersøkelsens tidsperiode

Som det vil framgå av gjennomgangen nedenfor, dekker datasettene ulike perioder av 90-tallet. Det dreier seg i hovedsak om *to tidsperioder*. Den lengste perioden går fra 1990 til 1998. For de fleste av disse datasettene har vi også tall for 1994. Den korteste perioden er data som dekker perioden 1994 til 1998, (eller 1993 til 1997). I kapitlene 4 - 9 hvor vi presenterer hvert datasett for seg bruker vi hele tidsperioden der data foreligger. I kapittel 11, hvor vi konstruerer samleindeks, har vi måttet begrense oss til perioden 1994 til 1998. Det var ikke mulig å skaffe data på samme geografisk nivå tilbake til 1990 for inntekt og sosiale- og helsemessige forhold. Perioden 1994 til 1998 er et kort tidsrom for å fange opp endringer. Det ville vært ønskelig med lengre tidsserier. På tross av dette viser resultatene at det har foregått relativt store endringer for en del av levekårskomponentene også i siste halvdel av 90-tallet.

3.1.3 De enkelte datasettene

A. Variable som beskriver befolkningen:

Befolkningssammensetning

Data om befolkningssammensetning omfatter opplysninger om *alder, familiestruktur, skilte og separerte* samt *etnisitet*. Samtlige datasett er levert på laveste nivå dvs *grunnkrets*. Alle settene er levert for årene 1990, 1994 og 1998, med unntak av familietyper som levert for 1994 og 1998. Disse dataene er ikke normative i den forstand at det f. eks. er mulig å vurdere én familietype som ”bedre” enn en annen. På tross av dette finnes det mange undersøkelser som viser at noen befolkningsgrupper i gjennomsnitt har flere levekårsulemper enn andre. Det er eksempelvis påvist at enslige forsørgere, enslige, skilte og ikke vestlige innvandrere har flere levekårsproblemer enn befolkningen for øvrig. Data om befolkningssammensetning er levert av Statistisk sentralbyrå, seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk. Unntaket er familietyper som er levert av Trondheim kommune.

En svakhet ved SSBs offisielle familiestatistikk for denne perioden er at samboende par uten felles barn blir registrert som to familier. Det betyr at antallet familier i statistikken er høyere enn det reelle tallet. For denne undersøkelsen har det betydning for beregningen av familieinntekt. Den reelle familieinntekten vil p g a problematikken med registrering av samboende par uten felles barn være høyere for mange familier enn det statistikken fanger opp.

Vi har også funnet til dels store sprik mellom familietallene levert av Trondheim kommune og Statistisk Sentralbyrå. Kort sagt er familietallene fra Trondheim kommune, som har Kompas som kilde, høyere enn tallene levert av SSB. En del av forklaringen på forskjellene kan ligge i ulik registrering av barn over 18 år som bor hos sine foreldre og som ikke har egne barn eller er gift. Det er først og fremst i forhold til å aggregere den gjennomsnittlige familieinntekten fra laveste nivå til høyere nivå at dette har utgjort et visst problem. Kontroll viste at de ulike

tallene ga svært små utslag med meget sterk korrelasjon mellom familieinntekt for sonene med begge familietallene. Det samme var korrelasjonen mellom brutto personinntekt og familieinntekt beregnet på to ulike måter. Ut fra dette er det grunn til å legge hovedvekten på de relative forskjellene i inntektsnivå og inntektsøkning.

Befolkningens stabilitet - flytting

Vi har benyttet data om *utflyttere som andel av totalt folketall*. Datasettene ble levert på grunnkrets nivå for 1990 og 1997. Som beskrevet i kapittel 5 anser vi at mye flytting i et område gjør det vanskeligere å få til et godt nærmiljø med tett sosial kontakt mellom beboerne. I den forstand at høy flytting skaper ”gjennomtrekk” i nærmiljøet anser vi flytting som en normativ variabel. I tillegg til å se flytting som et mål på stabilitet i boligområdene benyttes også flytting som en mulig forklaring på levekårsendringer over tid. Flyttedataene ble først levert av Statistisk sentralbyrå til Norges Byggforskningsinstitutt for KS-prosjektet ”Befolkningsutviklingen i norske storbyer” og er videre gjort tilgjengelig gjennom Trondheim kommune som var involvert dette prosjektet. Definisjonen av flytting og svakheter ved datamaterialet er nærmere behandlet i kapittel 5.

Sosio-økonomiske forhold – utdanning og inntekt

Statistisk Sentralbyrå har levert data om *lav utdanning* for aldersgruppen 30-39 år som de presenterer i samme form som Indeks for levekårsproblemer (se neste avsnitt). Dette har gjort det mulig å sammenligne nivået på lav utdanning for denne aldersgruppen i Trondheim med alle landets kommuner og bydelene i de andre storbyene. Data er levert på sonenivå og delområdenivå for 1994 og 1998.

I tillegg har SSB levert data på grunnkrets nivå om høyeste utdanning for personer 16 år og over, fordelt på aldersgrupper og kjønn. Denne leveringen krevde konsesjon fra Datatilsynet. På grunn av det store datatilfanget i undersøkelsen har disse dataene blitt utnyttet i liten grad. Først og fremst har de blitt benyttet til å kjøre korrelasjoner mellom utdanningsnivå og andre indikatorer.

Vi benytter to inntektsmål i undersøkelsen. Det første er *gjennomsnittlig inntekt etter skatt pr. familie* (ikke fratrukket for gjeldsrenter og underskudd i borettslag). Vi har lagt fokus på denne variabelen. For det andre er det *gjennomsnittlig bruttoinntekt pr. person 17 år og over*. Data ble levert av Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk ved Statistisk sentralbyrå.

Alle inntektsbeløp er oppgitt i 1997-kroner. Inntektene fra 1993 er regulert med konsumprisindeksen til 1997-kroner slik at de er direkte sammenlignbare med inntektene fra 1997. Datasettene ble levert på grunnkrets nivå. Ved hjelp av familietall og tall for befolkningen 17 år og over har vi så aggregert til sonenivå. For aggregeringen av familieinntekt skapte det noen problemer at familietallene som ble levert av Trondheim kommune var betydelig høyere enn den offisielle familiestatistikken fra SSB (se punktet over om svakhet ved familietallene).

Sosiale- og helsemessige forhold

Her benyttes SSB sin ”*Indeks for levekårsproblemer*” og data om konsultasjoner i primærlegetjenesten. ”Indeks for levekårsproblemer” består av følgende syv indikatorer; *sosialhjelp, forventet levealder, uførepensjonister, attføringstilfeller, voldskriminalitet, arbeidsledighet og overgangsstønad*. De enkelte variablene og konstruksjonen av

samleindeksen er presentert grundig i kapittel 7. Indeksen foreligger for alle landets 435 kommuner samt 245 bydeler/distrikter i 30 av de største kommunene, som gir et godt grunnlag for sammenligning. Spesielt for denne undersøkelsen har SSB levert tall for delområde- og sonenivået i Trondheim. Etter det vi vet er det første gang det foreligger tall for disse indikatorene på så lavt geografisk nivå for noen av storbyene.

I tillegg har vi benyttet *konsultasjoner i primærhelsetjenesten* for 1995 og 1996 basert på legeregninger registrert ved Rikstrygdeverket som et helsemål. Opprinnelig ble dette datasettet innsamlet for studier av fastlegeordningen. Datagrunnlaget er nærmere omtalt i delkapitlet under kapittel 7 om sosiale og helsemessige forhold.

Politisk deltakelse

Valgdeltakelse er registrert som oppslutningen ved kommunevalgene i 1991 og 1999, samt stortingsvalgene i 1993 og 1997. Samtlige datasett er levert av Bystyresekretariatet i Trondheim kommune. Alle valgtallene utenom kommunevalget i 1991 er sammenlignet med tall fra Internettssidene til Statistisk Sentralbyrå. Datasettene foreligger på et geografisk nivå som kalles valgkretser. (Trondheim kommune består av 36 slike valgkretser). Inndelingen i valgkretser følger langt på vei rapportens inndeling i soner. En svakhet ved datasettene er at ikke alle forhåndsstemmer ved valgene er fordelt på valgkretsene. En grundigere redegjørelse for dette er gjort i kapittel 8.

B. Variable som beskriver fysiske forhold ved stedet/området:

Boligforhold

Kapitlet om boligforhold omfatter boligdata om *antall rom, byggeår og boligtype* fra KOMPAS-systemet i Trondheim kommune. KOMPAS er Kommunenes plan- og analysesystem. Videre omfatter det data om *boligomsetning og boligpriser* fra GAB-registeret i Trondheim kommune. GAB-registeret er et register for grunneiendommer, adresser og bygninger. For boligomsetning og boligpriser har vi også data fra Trondheim og Omegn Boligbyggelag (TOBB), Ringvegen Borettslag og Risvollan Borettslag. I tillegg har vi benyttet data om kommunale utleieboliger fra Trondheim kommune, samt data om disposisjonsforhold til boliger fra Folke- og Boligtellingen 1990. Datamaterialet er nærmere omtalt i kapittel 9.

Utemiljø

Datagrunnlaget omfatter *forekomst av grøntområder og utearealer* (1994) fra Trondheim kommune. Videre *støv og forurensning* (beregningstall for 1990-tallet) fra Asplan Viak / (Trondheim kommune), og *utendørs- og innendørs støyberegninger* (1994 og 1999) fra Trondheim kommune) samt *politiregistrerte trafikkulykker med personskade* (på 1990-tallet) fra Trondheim kommune /Statens Vegvesen Sør-Trøndelag.

3.2 Metoder for bearbeiding og framstilling av data

3.2.1 Statistiske mål

Antall personer (hushold) og *andel* personer (hushold) er to sentrale presentasjonsmåter for på omfanget av ulike individuelle levekårsforhold. I denne rapporten blir hovedvekten lagt på relative sammenligninger basert på andeler. Men vi har også en viss oppmerksomhet rettet mot på absolutte størrelser som viser det totale omfanget av befolkningen i et område som er berørt. Det absolutte antallet er viktig i planleggingssammenheng og for igangsetting av tiltak. Absolutt antall vil også være relevant, knyttet til minstestørrelser og terskelverdier, for utvikling av spesielle dominerende eller toneangivende sosiale miljøer, gruppedannelser og subkulturer i områdene. Prosentandeler er imidlertid avgjørende for å foreta direkte områdevisse sammenligninger f. eks. av fordelingen av levekårsulemper blant beboerne.

For å undersøke samvariasjon mellom ulike variable har vi benyttet korrelasjonsmålene *Pearsons r* (produktmomentkorrelasjonskoeffisienten) og *Spearman's rho* (rangkorrelasjonskoeffisienten). *Pearsons r* er det mest avanserte målet, og uttrykker graden av samvariasjon mellom to variable (på intervallnivå eller forholdstallsnivå/rationivå). For eksempel samvariasjon mellom geografiske områder ut fra andel av befolkningen med lav utdanning og andel med lav inntekt. *Spearman's rho* uttrykker graden av sammenhengen mellom to variable basert på samsvar i rangverdiene til enhetene. Dette målet for samvariasjon tar altså bare hensyn til i hvor stor grad rekkefølgen av enhetene (her områdene) er den samme for begge rangeringene. For eksempel samvariasjon mellom områder ut fra deres rangering for lav utdanning og rangering for lav inntekt i befolkningen

Det finnes mange metoder og mål for å uttrykke segregasjon. Vi har valgt å benytte variasjonskoeffisienten som er et relativt vanlig spredningsmål, og som tar hensyn til den relative variasjon i fordelingen. Variasjonskoeffisienten beregnes ved å dividere standardavviket på gjennomsnittet. Denne koeffisienten tar således hensyn til at spredningen (standardavviket) varierer med *nivået* (gjennomsnittet) på ulike variable. Som supplement til variasjonskoeffisienten har vi benyttet standardavviket og gjennomsnittet som selvstendige mål. Se vedleggstabell 3 for presentasjon av segregasjonsmålene for de ulike indikatorene. For å ta spesielt hensyn til ytterpunkter i fordelingen, har vi i tillegg beregnet noen relative forskjeller mellom de minst og mest gunstige områdene, og endringene i disse forskjellene.

Når det gjelder metodiske forhold knyttet til konstruksjon av samlemål og indekser har vi valgt å presentere diskusjonen rundt disse målene i kapittel 11.2. Dette valget er først og fremst styrt av at oppbygging av indekser er så nært knyttet til sammenligninger og presentasjon av indeksverdier for de geografiske områdene. Det er u hensiktsmessig å løsrive de metodiske delene knyttet til indeksoppbygging fra anvendelse av indeksene og fortolkning av resultater.

3.2.2 Kartframstilling, variabeltyper og klasseinndeling

Kart er ofte en velegnet presentasjonsmåte som gir et visuelt overblikk over variasjonsmønstre for mange geografiske enheter. I denne rapporten har kartografiske framstillinger en sentral plass for å gi bilde av levekårsvariasjoner i Trondheim. Kartet har en framstillingsmessig styrke gjennom å gi et godt oversiktsbilde av fordelingsmønstre, og forenkle sammenligninger mellom et stort antall områder. De fleste levekårsindikatorene

presenteres ved hjelp av kart. Men kart som presentasjonsverktøy har også klare begrensninger med hensyn til hvor komplekse sammenhenger som kan gis en kartografisk behandling. Å gi et godt bilde av endring over tid i ett og samme kart er krevende fordi det er vanskelig å vise områdenes utgangsposisjon samtidig med deres endring i perioden. For å framstille endring over tid har vi valgt å vise ett kart for tidspunkt 1 og ett kart for tidspunkt 2. For å tydeliggjøre enkelte endringer i perioden benytter vi i tillegg tabeller og noen ganger søylediagram. Det er kun for å vise endring i folketallet at vi framstiller endring i ett kart (se kapittel 4).

Vi har valgt å bruke skravurkart (koropletkart) med en grønn fargetone-skala i samtlige kart. Skalaen er brukt slik at desto mørkere farge, desto høyere verdi representerer den (f. eks. andel av områdebefolkningen med et bestemt kjennetegn). For et kart som framstiller andel barn vil det altså være relativt færre barn i de lyseste grønne områdene, og en høyere andel barn i de mørkeste grønne områdene. Som nevnt i delkapittel 3.1 benytter vi både normative og ikke-normative variable. Demografiske variable, slik som andel barn, er ikke en normativ indikatorer som uttrykker om områder er ”bedre” eller ”verre” levekårsmessig stilt. Sosio-økonomiske variable, som andel arbeidsledige, er normativ indikator. Vi har like fullt valgt å presentere begge disse variabeltypene etter samme prinsippet for fargetone-inndeling. Det betyr at det vil avhenge av type variabel som fremstilles hvorvidt mørkere fargetone indikerer en gradering fra gode mot dårligere forhold.

Det foreligger to normative variable som er beregnet slik at de ikke direkte viser omfanget eller fordelingen av levekårsforhold (slik som f. eks. andel barn). Disse variablene er i større grad karakteristikk som gjelder for hele befolkningen i området. Disse er gjennomsnittlig forventet levealder og gjennomsnittsinntekt. Levealder er normative i den forstand at det høyere verdier ansees som gunstig og som en indikasjon på bedre helse. Tilsvarende vil høy inntekt ansees som fordelaktig i en levekårssammenheng ut fra bedre muligheter til å oppnå goder og tjenester, samt større handlefrihet. Fargetone-skalaen for disse to variablene er her anvendt som for de andre normative indikatorene, dvs desto mørkere farge, desto kortere forventet levealder og lavere inntekt har befolkningen i området.

Skravurkartene gir en presentasjon der det enkelte område sitt areal og grenser kan identifiseres, og det legges en fargetone for hvert område. Et annet forhold som det er verdt å gjøre oppmerksom på ved studier av kartene er at områder med stort areal ofte får en uforholdsmessig sterk visuell dominans. En må i tolkning av kartmønsteret ta hensyn til at det kan være liten grad av sammenheng mellom områdenes areal og folketall. Kart over befolkningen i Trondheim gjengitt i figur 4.1 (se kapittel 4) viser en svært ujevn fordeling i byen. Kartet avdekker noen få områder mer sentralt i byen, men spesielt i utkantene er det mange områder som er helt eller delvis ubebodd. For å redusere noe av denne fortegnede effekten har vi markert arealer som er helt eller delvis ubebodd med en hvit linjeskravur. Dette arealet dekker primært friluftområdene Estenstadmarka, Jonsvannsmarka og Bymarka som ligger i sonene Bratsberg-Jonsvantnet-Leira og Byneset-Leinstrand.

For klasseinndelingen, som danner grunnlaget for kartpresentasjone, har vi valgt å legge like mange enheter i hver klasse. Når vi sammenligner kart på to tidspunkt følges et prinsipp der klasseinndelingen for det første året fastholdes for det seneste året. Vi har benyttet en *kvintil-inndeling*, dvs vil si at vi har delt datamaterialet i 5 like store deler. Ved en slik inndeling havner alltid 20% av enhetene (her: områdene) i hver av de 5 klassene uavhengig av hvor stor spredning som foreligger for de enkelte variablene. Det er primært graden av ulikhet for den enkelte variabel som vi ønsker å gjengi. Klassebredde og klassegrenser vil da benyttes

til å vise hvor stor spredning som foreligger mellom områdene. En fordel med et fast antall områder i hver klasse er at det gjør det mulig å se på endring i nivået på variabelen over tid. En kan da se hvorvidt den totale spredning er blitt større eller mindre og studere nærmere hvordan fordelingsmønsteret er endret over tid ved å sammenligne klassebredder og klassegrenser på tidspunktene. Det var kravet til sammenlignbarhet over tid som avgjorde metoden for klasseinndeling. Ulempene ved den benyttede kvintil-inndelingen er at den kan skjule enkelte spesielle variasjoner og naturlige brudd i datamaterialet. For eksempel kan et par områder ha en særskilt høyere forekomst av et levekårsproblem (f. eks andel arbeidsledige). Dette vil imidlertid ikke komme fram gjennom fargetoner i kartet da disse områdene presenteres i samme klasse som de andre områdene som utgjør høyeste femtedel (kvintil). For å få fram slike forskjeller kommenteres slike spesielle forhold i teksten eller vises i tabeller.

3.3 Geografisk nivå

Flere geografiske område-enheter benyttes i Trondheim. De fleste administrative områdeinndelinger kan grupperes sammen på høyere nivå. Grunnkretser er det laveste, flere grunnkretser danner et delområde. Flere delområder danner et distrikt (bydel). Som vi kommer nærmere tilbake til, benyttes et mellomnivå, *soner*, mellom krets og delområder i de fleste analyser av levekårsvariasjoner i Trondheim.

3.3.1 Valg av geografisk nivå

For Trondheim kommune og de andre storbyene foreligger det aller meste av befolknings- og levekårsdata enten på kommunenivå eller bydelsnivå¹. Nivået under bydel kalles delområder og en del statistiske data finnes aggregert til dette nivået fra det laveste nivået som er grunnkretser. Det er *grunnkretsene* som er den minste geografiske enhetene hvor det finnes tilgjengelig statistikk om befolkningen. Trondheim er oppdelt i 329 grunnkretser, som igjen er slått sammen til 23 delområder. Disse delområdene kan videre grupperes sammen til 6 distrikter som dekker hele byen.

I denne undersøkelsen hadde vi som utgangspunkt å gjennomføre analyser på så lavt geografisk nivå som mulig. Bakgrunnen for denne intensjonen var at tidligere undersøkelser har vist at både distriktsnivået og delområdenivået dekker over til dels store interne forskjeller. Fordelingsmønsteret for levekår i Trondheim er karakterisert som et lappeteppe, der mindre områder som kommer ut med ”gode” og ”dårlige” verdier på ulike indikatorer ligger side ved side. Det er ikke vært påvist større homogene områder med gode eller dårlige levekår, som for eksempel i Oslo med sin markerte øst/vest-dimensjonen. Det var derfor ønskelig å benytte et lavere geografisk nivå ved presentasjon av områdevisе forskjeller i levekår. En annet viktig argument for analyser på et lavt geografisk nivå var at kunnskap som kom fram ville være tilgjengelig for tiltak og planarbeid i de enkelte boligområdene i Trondheim.

Vi har valgt å gjøre analysene på et nivå som vi kaller soner, som omtales nærmer i avsnitt 3.3.2. Hovedgrunnen til avgjørelsen var at grunnkretsene viste seg å bli et for detaljert nivå

¹ I Oslo, Bergen og Stavanger brukes begrepet bydel om det administrative nivået under kommunenivået. I Trondheim kalles de distrikt. Vi har valgt å holde oss til begrepet bydel også for Trondheim og likeledes når vi omtaler alle storbyene i denne rapporten.

med et uoversiktlig antall enheter. For det første varierer folketallet sterkt mellom grunnkretsene. I 1998 varierte folketallet fra 1 til 4962 personer (se tabell 3.1). For å få geografiske enheter som ikke sprikte for sterkt i folketall måtte vi derfor uansett ha valgt enheter hvor folketallet i de minste ikke lå særlig under 1500 - 2000 personer. For det andre ville det av personvern hensyn ikke være mulig å få en del av de viktigste datasettene på grunnkrets nivå. Konfidensialitetshensyn berørte særlig sensitive data om sosiale- og helsemessige forhold. For det tredje forutsetter analyseopplegget at folketallet i områdene er stort nok til at det lar seg gjøre å få fram statistisk holdbare resultater. Dette gjaldt spesielt i forhold til indikatoren ”forventet levealder” som er det sentrale mål på helse i rapporten. For det fjerde bør folketallet i områdene også ha en slik minstestørrelse at det er aktuelt å sette inn tiltak for å påvirke eventuelle påviste skjevheter. For i størst mulig grad å unngå problemer med små og usikre tall må folketallet derfor være i størrelsesorden 1500-2000 personer.

Underveis i arbeidet vurderte vi å analysere de minst sensitive datasettene på et geografisk nivå som lå tett opptil grunnkrets nivået, samtidig som de mest områdesensitive datasettene ble analysert på et høyere geografisk nivå. Et slikt opplegg innebar imidlertid flere svakheter og mangler. Viktigste var at vi ikke kunne utvikle brede indekser hvor samtlige indikatorer inngikk. Videre erkjente vi at analyser på flere geografiske nivå ville bli for omfattende innenfor prosjektets rammer samt presentasjonsmessig komplekst. Det overordnede målet har hele tiden vært analyser på *lavt geografisk nivå* som samtidig forutsatte *sammenligninger av forskjellige leveårsdata over tid*. På grunnlag av de ovennevnte betraktninger og avveininger førte dette til at vi valgte et mellomnivå mellom grunnkretser og delområder. Denne områdeenheten kaller vi *soner* og den er den mest benyttede geografiske enheten i undersøkelsen. Tabell 3.1 viser de omtalte nivåene med enheter og noen mål for folketall.

Tabell 3.1 Geografiske enheter med folketall for Trondheim kommune 1998.

Geografisk Nivå	Antall enheter	Folketall 1998		
		min.	maks.	gjennomsnitt
Grunnkretser	329	0	4 962	440
Soner	46	1 890	6 137	3 163
Delområder	23	1 438	12 823	6 290
Bydeler (distrikter)	6	13 309	30 086	24 111

Det vises også til *informasjonskart* bakerst i vedlegg som *viser soner og bydeler (distrikter) med navn og nummerering*.

3.3.2 Soner som geografisk analyseenhet

Analysene og kartpresentasjonene er gjort på et nytt ”sone”-nivå som vi har etablert. Dette nivået er aggregert fra grunnkrets nivået og basert på en findeling av de 23 eksisterende delområdene (jfr. tabell 3.1).

Følgende kriterier ble lagt til grunn – eller tatt hensyn til- for sammenslåing av grunnkretser til sonenivå:

- Sonene er en finere inndeling av delområdene (som allerede er en etablert statistisk enhet). Det er dermed mulig å sammengrupperer soner til delområder og videre til bydeler.
- Folketallet er helst i størrelsesorden 2 000 til 5 000 personer.

- Sonene følger i størst mulig grad skolekretsene. (Skolekretsene er en geografisk enhet som kommunen allerede benytter for enkelte formål, og har dessuten betydning for befolkningens stedstilhørighet og sosiale kontaktmønster (funksjonelt nærmiljø).
- Sonene er i størst mulig grad områder som henger naturlig sammen i forhold til kommunikasjonsårer. (Fysiske barrierer som hovedveier og elv m. m er avgrensninger mellom mange av sonene.)
- Sonene kan oppfattes som distinkte steder i byen. (Områder som har en grad av egen identitet, og som befolkningen i hvert fall føler en viss tilhørighet til.)
- Soner i byens utkanter er delvis inndelt etter rurale og urbane områder basert på graden av jordbruksdrift.
- Sonene har et enhetlig strøkspreg og utgjør en mest mulig homogen bebyggelsestype og bomiljø (Dette hensynet har som regel vært ivarettatt ut fra de ovenstående kriteriene.)

Basert på anvendelse av disse kriteriene med noen mindre tilpasninger framkom 46 soner. I 1998 varierte disse fra 1 890 til 6 137 personer, og med et gjennomsnittlig folketall på 3 163. 7 av delområdene hadde et såvidt lavt folketall og var så homogene at vi ikke valgte å dele dem. De øvrige 16 delområdene er delt i to, tre eller fire soner.

3.3.3 En nærmere vurdering av soneinndelingen

Vi vil framholde at den valgte soneinndelingen representerer et hensiktsmessig analysenivå. Sonene representerer relativt enhetlige områder som kan oppfattes som nærmiljøer eller avgrensede ”steder” og fungere som rammer for bomiljø, lokale hverdagsaktiviteter m.m. (jfr kap. 2.6). Slike kriterier og avgrensninger vil like fullt være krevende å angi på en svært eksakt måte. Vi har foretatt systematiske kontroller av i hvilken grad de noe mindre håndfaste kriteriene er oppfylt, f. eks ensartet bebyggelsespreg og følelse av tilhørighet. Det er imidlertid alltid et usikkerhetsmoment som ligger i at geografiske inndelinger blir påvirket av en intuitiv forhåndsforståelse en har av områdene. En kommer ikke utenom et visst bruk av skjønn. Vi vil ikke utelukke at enkelte andre grensdragninger kan være like hensiktsmessige.

Soneinndelingen tyder klart på å være fruktbar i den forstand at vi kan påvise tydelige forskjeller innenfor de mer heterogene distriktene og delområdene. Eksempler på dette i Sentrum bydel er delingen av delområdene Trolla-Ila, Rosenborg og Øya-Singsaker, som er svært heterogene områder med hensyn til befolkning, bebyggelse og omgivelseskvaliteter. F.eks er delområdet Trolla-Ila splittet i Hammersborg-Trolla, som hovedsakelig består av eneboliger, og Ila som fremstår som en utpreget sentrumsbydel med mye blokk- og bygårdsbebyggelse. I tillegg til de mer ytre fysiske forskjellene viser våre analyser også at disse to sonene er relativt forskjellige når det gjelder befolkningens sammensetning og levekår. Det samme gjelder delområdet Rosenborg som er delt i sonen Bakklandet-Møllenberg som utgjør de nedre delene av sonen med hovedtyngde av blokk- og bygårdsbebyggelse, og Rosenborg som utgjør den øvre sonen dominert av eneboliger og annen småhusbebyggelse.

I Saupstad bydel, som kommer ugunstig ut i andre levekårsstudier i Trondheim (Strand, 1995) har vi fått fram en klar intern differensiering ved å dele opp i sonene Saupstad, Romulslia og Flatåsen. I bydelen Heimdal har vi også fått fram store interne forskjeller, spesielt gjelder dette delområdet Heimdal som er delt i 4 soner hvor Kattem kommer ut blant de mest ugunstige sonene i byen, mens Åsheim-Lundåsen kommer ut blant de beste.

En annet grunnlag for å vurdere hvor hensiktsmessig det er å benytte soner i Trondheim er å stille de opp mot landets øvrige kommuner. I kapittel 7 sammenlignes nivået på sosiale- og helsemessige indikatorer i de 46 sonene i Trondheim med de 27 bydelene i Oslo, Bergen sine 12 bydeler og de 7 bydelene i Stavanger. Vi gjør også sammenligninger med alle landets 435 kommuner. Se for øvrig vedleggstabell 1 og 2.

I 1998 hadde den gjennomsnittlige norske kommunen 10 155 innbyggere, og med en median på 3 108 innbyggere. 336 av landets 435 kommuner hadde folketall under 10 000. Gjennomsnittstallet i Trondheims soner i 1998 var 3 163 innbyggere og varierte fra 1855 til 6137. 60 prosent av landets kommuner har et innbyggertall over gjennomsnittet for Trondheims soner. En sammenligning av sonene i Trondheim med alle landets kommuner støtter således ikke på alt for ulik varians i folketall. Dette ville vært langt mer problematisk ved bruk av grunnkretser, delområder eller særlig bydeler.

En sammenligning av soner i Trondheim med bydeler i andre storbyer støtter derimot på større problemer med ulik varians. I forhold til de andre storbyene, har Trondheim høyest folketall per bydel (med et gjennomsnitt på 24 111). I Bergen er har bydelene et gjennomsnittlig folketall på 18 759, og bydelene varierer mellom ca. 10 000 og 30 000 innbyggere. Oslo har et gjennomsnittlig folketall i bydelene på 19 841, og med variasjon fra om lag 6 700 til 30 000. Stavanger har de minste bydelene med et gjennomsnittlig innbyggertall på 15 237 (variasjon fra 11 000 til 19 000). Ved å sammenligne konsentrasjoner av befolkning med levekårsproblemer basert på soner i Trondheim med bydeler i de andre byene får en nå et skjevt sammenligningsgrunnlag der Trondheim nå blir den særlig avvikende byen. Det må utvises særskilt varsomhet i tolkning av omfanget av områdebaserte levekårsulemper når variasjonene i gjennomsnittlig folketall i områdene er så store.

3.3.4 Økologiske feilslutninger

I en studie som denne hvor vi sammenligner forhold mellom geografiske områder er informasjon om befolkningen knyttet til et *bestemt områdenivå*. Ofte ønsker man i tillegg å kunne si noe om forhold på individnivå. Data på områdenivå gir imidlertid ikke grunnlag for å trekke entydige slutninger om enkeltindivider i disse områdene. Rent metodisk risikerer en dermed å begå en såkalt *økologiske feilslutning* dersom en slutter fra sammenhenger på områdenivå (økologisk nivå) til tilsvarende sammenhenger mellom enkeltindivider i området. Om en finner høy andel eldre i et strøk med lav boligstandard, behøver ikke det å bety at det er de eldre som bor dårlig. Når vi sammenligner geografiske områder er det imidlertid gjennomsnitt for hele områdebefolkninger vi studerer. Disse gjennomsnittstørrelsene kan dekke over stor variasjon i korresponderende verdier for de enkelte individer i områdene. Foreligger det en samvariasjon for geografiske enheter mellom lav levealder og en overvekt av uføretrygdete, kan en likevel ikke med sikkerhet slå fast at det er den dominerende gruppen (uføretrygdete) som har lav levealder. Vårt tallmateriale kan mer eller mindre tydelig indikere at en slik sammenheng er sannsynlig. Men det kan være andre grupper enn de uføretrygdete som har lav levealder. Tolkninger av statistiske samvariasjoner på områdenivå som trekkes ned på individnivå medfører alltid fare for slike nivåfeilslutninger.

DEL II

ANALYSE

4 Befolkning

I dette kapitlet skal vi se nærmere på Trondheims befolkning. Vi gir først en oversikt over hvordan befolkningen er fordelt i byen. Hvor er de sterkeste befolkningskonsentrasjonene, og hvordan har folketallet endret seg i ulike deler av byen? Deretter ser vi på særtrekk ved byens alderssammensetning, samt familiestrukturen i byen som helhet og i sonene. Til slutt tar vi for oss trekk ved innvandrerbefolkningen.

Kapitlet gir nødvendig bakgrunnsinformasjon for de andre kapitlene som tar for seg mer spesifikke sider ved levekårene. Det er en kjensgjerning at levekårene varierer mellom ulike aldersgrupper, familietyper og etter etnisk bakgrunn. Samtidig har ulike områder i byen til dels store forskjeller i befolknings sammensetning. Dette er det viktig å ha for øye når en skal tolke og vurdere levekårsforholdene både i Trondheim som helhet og innen de forskjellige sonene/bydelene. Kjønnssdimensjonen som ofte er relevant i forhold til levekårsforskjeller, har vi måttet utelate for å begrense omfanget av analysene.

4.1 Befolkningens geografiske fordeling

I norsk sammenheng er Trondheim en storby, den tredje største etter folketallet. Trondheims befolkning har steget gjennom hele etterkrigstida. Den har også økt på 90-tallet; fra 137 346 innbyggere i 1990 til 142 188 i 1994 og 145 778 i 1998. Hele 75 prosent av denne veksten kan tilskrives fødselsoverskuddet.

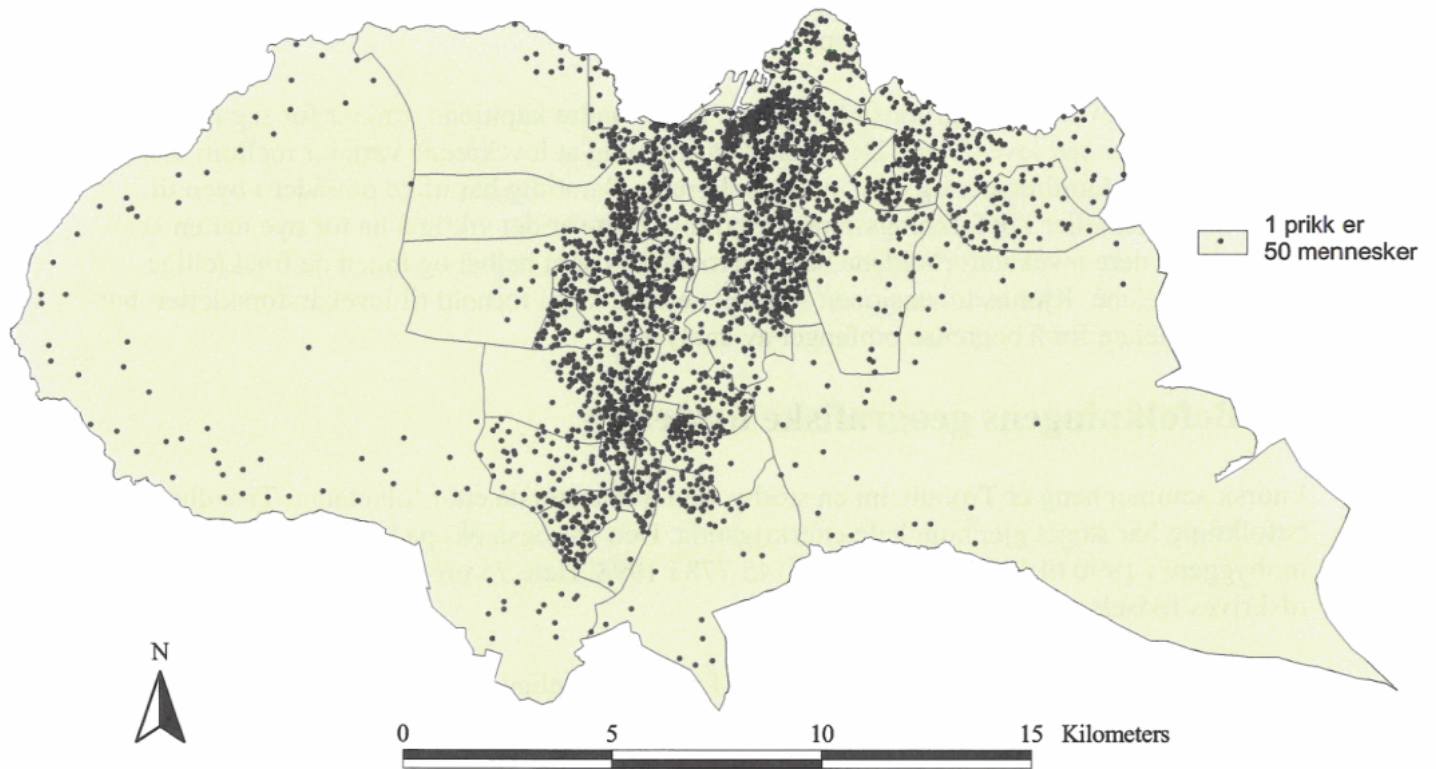
Trondheims befolkning er stadig i bevegelse. Det er betydelige flyttestrømmer inn og ut av byen hvert år og, ikke minst, mellom bydelene. I 1997 flyttet hver åttende person ut av sonen de bodde i; enten til andre deler av byen eller ut av byen. Tar vi med flytting internt i sonene, var hver syvende person på flyttefot dette året. Flyttingens omfang og betydning for Trondheims sosiale geografi behandles i kapittel 5.

Trondheim er en by med relativt spredt bosetning. Fra det historiske sentrum har byen først og fremst vokst sørover og østover. Det har også skjedd en vekst vestover, men her har friluftsområdet Bymarka begrenset utbyggingen. Figur 4.1 viser den geografiske fordelingen av byens befolkning. Som kartet viser bor befolkningen relativt spredt, men med noen befolkningstygndepunkter (se også informasjonskartet bakerst i rapporten som viser bebygde områder). Den klart sterkeste konsentrasjonen finner vi like øst for Midtbyen på Bakklandet-Møllenberg og Lademoen. I tillegg har sentrumsområdene Ila og Elgeseter høy befolkningstetthet. Jevnt høy befolkningstetthet finner vi også sør-øst for byen på Berg-Tyholt, Moholt, Othilienborg-Vestlia og Risvollan, samt på Brundalen og Øvre-Charlottenlund. Sør-vest for sentrum strekker det seg et belte med jevnt høy befolkningstetthet fra Byåsen til litt sør for det gamle Heimdal sentrum. Nyborg, Havstein, Hallset og Saupstad har den høyeste befolkningstettheten i dette beltet.

Folketallet i sonene varierte fra 1302 til 6293 i 1990, med et snitt på 2976 og median 2699. I 1998 varierte folketallet fra 1890 til 6137, med et snitt på 3163 og median 2966. I takt med at folketallet for hele byen har økt, har altså også gjennomsnittsfolketallet og medianen for sonene økt. Forskjellen i folketall sonene i mellom har avtatt i perioden; standardavviket gikk ned fra 962 i 1990 til 850 i 1998.

Figur 4.1: Befolkningstetthet i Trondheim 1998. Hver prikk representerer 50 personer.

Befolkningstetthet 1998

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

Figur 4.2 viser folketallet i de ulike sonene fordelt på 5 klasser i 1990 og 1998. Kartene er kun et uttrykk for hvor mange som bor i hver enkelt sone, og ikke befolkningstettheten. Vi ser imidlertid at det er de vestlige sentrumssonene og en del soner sør for byen på Byåsen, Saupstad og Heimdal som har høyest folketall.

4.1.1 Endringer i folketallet i sonene på 90-tallet

Endringer i folketallet i ulike deler av byen kan grovt sett knyttes til fire faktorer; endring i antallet boliger, endring i størrelsen på boligene, endring i antallet beboere per bolig og endring i hvilken grad beboerne er registrert bosatt i sonen/bydelen. De største endringene i folketallet skyldes utvilsomt utbygging av nye boliger, både i form av nye felt og fortetting. I tillegg kommer sammenslåing av leiligheter og omgjøring av næringsbygg til boliger. Dette har særlig forekommet i sentrumsområdene. Endringer i familiestrukturen påvirker også hvor mange som bor i et område. For eksempel vil folketallet i et område preget av barnefamilier gå ned når barna begynner å flytte ut. Videre er det også en del usikkerhet knyttet til beboere som ikke er registrert bosatt. Dette gjelder i første rekke en stor andel av studentene. På den annen side kan ungdom som flytter ut av barndomshjemmet for å studere fortsette å være registrert bosatt der helt til de gifter seg, får barn eller begynner å jobbe.

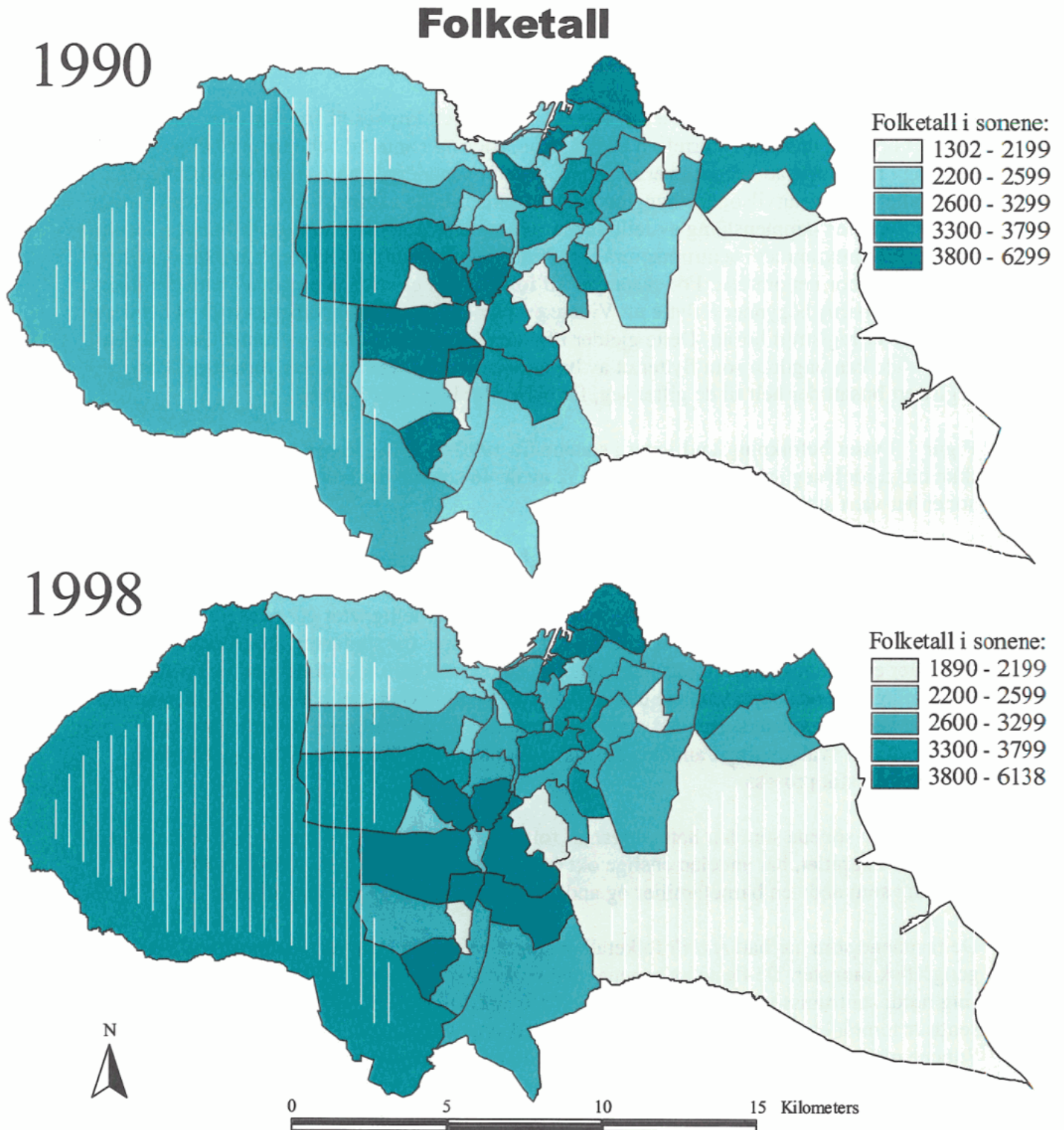
Figur 4.3 viser befolkningsendringer i sonene fra 1990 til 1998. Vi ser at veksten i folketall ikke har fordelt seg jevnt over hele byen. 32 av de 46 sonene har hatt vekst i folketallet, 10 soner har vært stabile og 4 har hatt reduksjon.

De fire sonene som har fått *færre* innbyggere i løpet av 90-tallet er Øya-Elgeseter, Risvollan, Flatåsen og Saupstad. Øya-Elgeseter er en typisk sentrumssone hvor det sannsynligvis har forekommet en sterk grad av "hyblifisering", som vil si at leiligheter går over fra å romme en "vanlig" husholdning til å bli et bokollektiv, i første rekke for studenter. Svært mange studenter er ikke registrert bosatt i Trondheim, og dermed blir ikke disse med i de offentlige befolkningstallene. Den planlagte utbyggingen av Regionsykehuset har også ført til sanering av noen boliger, og usikkerheten i området har muligens gitt fortgang til hyblifiseringsprosessen. En svak økning i andelen enslige samt en økning i andelen skilte og separerte indikerer en slik prosess.

De tre andre sonene som har hatt nedgang i folketallet er typiske drabantbysoner. Som vi skal se senere i kapitlet, har andelen enslige økt på Saupstad og Flatåsen fra 1994 til 1998, samtidig som andelen barnefamilier og andelen barn 0-12 og 13-19 har gått ned.

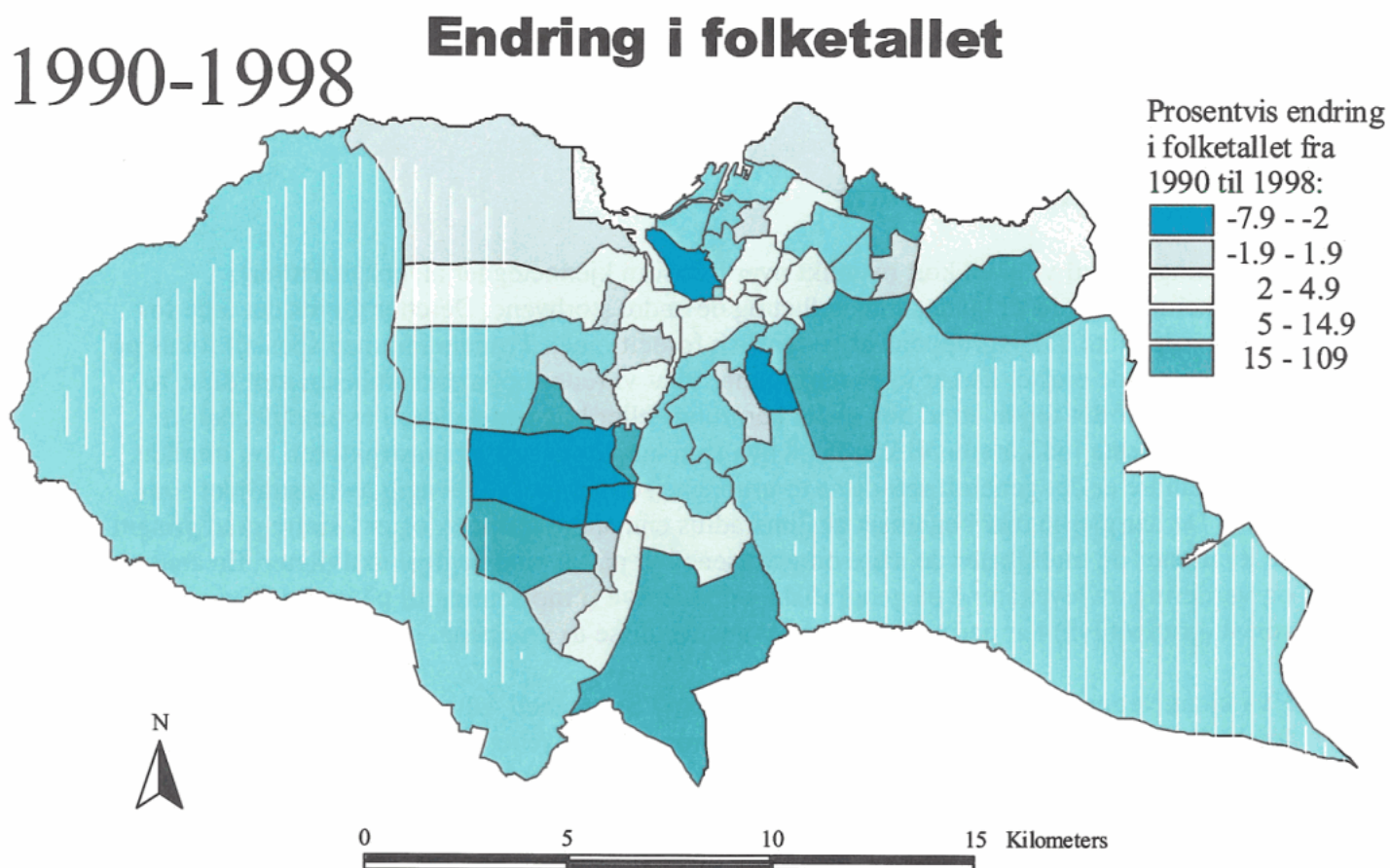
De ti sonene som har hatt *stabil* folketall er spredt over hele byen uten å danne noe klart geografisk mønster. De fleste av sonene med *svak vekst* i folketallet ligger derimot som en ring rundt sentrumssonene. Sonene med *middels vekst* ligger i den østlige delen av sentrumsområdet og i en ring utenfor ringen med svak vekst, samt i byens perifere områder. Sonene med *sterk vekst* (over 15%) ligger spredt, og et godt stykke fra sentrum. Samtlige av disse sonene har hatt større boligutbygginger på 90-tallet. (I stigende rekkefølge; Stokkan (16%), Romulslia (18%), Nedre Charlottenlund (23%), Åsheim-Lundåsen (25%), Tiller sør (34%), Stavset (39%) og Reppe-Vikåsen (109%).)

Figur 4.2: Folketallet i sonene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

Figur 4.3: Prosentvis endring i folketallet i sonene fra 1990 til 1998. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

Går vi mer detaljert til verks og studerer folketallsutviklingen på *grunnkrets nivå*, er det blant annet tydelig at også en del sentrumskreter har hatt en sterk økning i folketallet. Dette gjelder Bakklandet, Buran på Lademoen og deler av Midtbyen. I Midtbyen har veksten vært spesielt sterk langs Fjordgata og i det mest sentrale forretningsstrøket. Deler av Kalvskinnet har også hatt vekst, mens området mellom Kalvskinnet og Ila inn mot elva har hatt sterk nedgang i folketallet.

4.2 Alderssammensetning

Innledningsvis vil vi gi en kort oversikt over hva som kjennetegner aldersstrukturen i Trondheim i forhold til landet som helhet og de andre storbyene. Deretter gjøres det rede for hvordan de ulike aldersgruppene er geografisk fordelt innen Trondheim, med spesiell fokus på de yngste og de eldste. Det er to hovedgrunner til at vi retter oppmerksomheten mot disse to gruppene. For det første er en høy andel barn/unge eller høy andel eldre i et område ganske enkelt den beste indikatoren vi kan få på hva som karakteriserer aldersstrukturen i et område. For det andre er det generelt sett disse to gruppene som er mest avhengig av nærmiljøet som arena. De har gjerne mer begrenset aksjonsradius enn andre grupper, og er i større grad prisgitt de kvaliteter og muligheter de nære omgivelsene byr på for sine daglige aktiviteter. En analyse og vurdering av levekårene på geografiske områdenivå (i motsetning til på individnivå eller sosialt gruppenivå) har dermed særlig relevans for disse to gruppene.

Hva kjennetegner så aldersstrukturen i Trondheim? Som tabell 4.1 viser, er den ikke så veldig forskjellig fra landet som helhet eller de andre norske storbyene. Sammenlignet med landet som helhet har storbyene, utenom Oslo, relativt sett flere barn mellom 0 og 12 år. Felles for alle de fire storbyene er at de har en lavere andel tenåringer og en høyere andel i alderen 20-29 år enn landet som helhet. Når det gjelder eldre, har Trondheim og Stavanger en betraktelig lavere andel både av de over 66 år og de aller eldste. Bergen ligger tett opptil landsgjennomsnittet når det gjelder andel eldre, mens Oslo har en høyere eldreandel enn i landet som helhet.

Tabell 4.1 Alderssammensetning i de fire største byene og Norge i 1998 (%)

	Aldersgrupper					Totalt (N)	80 år og over
	0-12 år	13-19 år	20-29 år	30-66 år	67 år og over		
Trondheim	17,5	7,5	15,9	46,5	12,6	100,0	3,4
Oslo	15,1	5,9	17,1	47,6	14,3	100,0	4,7
Bergen	17,9	7,4	15,4	45,5	13,8	100,0	4,2
Stavanger	18,8	8,0	15,8	45,4	12,0	100,0	3,7
Norge	17,4	8,4	14,4	45,8	14,1	100,0	4,2

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

4.2.1 Barn og unge

Barn 0-12 år

I Trondheim er det 17,5% barn i alderen 0-12 år i 1998 (tab. 4.1). Variasjonen mellom sonene er relativt stor. Midtbyen har bare 4,4% barn 0-12 år, mens Reppe-Vikåsen topper med 30,2%. Av kartet for 1998 i figur 4.4 ser vi at geografisk har andelen barn en klar sentrum-periferi-dimensjon. Det er relativt færrest barn i sentrum, og andelen øker stort sett med avstanden til sentrum. Aller høyest andel barn er det i de sørlige sonene på Byåsen, i Saupstad distrikt, i

fem av de ni sonene på Heimdal, samt i fire av sonene i Strinda. I disse 13 sonene med høyest andel barn bor hele 9 700 av byens i alt 25 500 barn (38%). Når det gjelder antallet barn i hver sone, varierer dette fra 123 i Midtbyen til 1245 på Flatåsen. Gjennomsnittlig antall barn per sone var 555 i 1998, mot 466 i 1990.

Av figur 4.4 ser vi videre at andelen barn har økt i mange av sonene på 90-tallet. Kartet er blitt mørkere. Andelen barn i Trondheim har økt fra 15,7% i 1990 til 17,5% i 1998, men dette forklarer likevel ikke hele den endringen som kartene viser.

Forskjellene mellom sonene har også blitt mindre. I 1990 var det 20 soner som hadde under 14% barn, mens dette var redusert til 8 i 1998 (tabell 4.2). Antall soner i den nest høyeste klassen (16-19,9%) er fordoblet i perioden. Det som har skjedd er at soner med lav andel barn i 1990 relativt sett har hatt sterkere økning i barnetallet enn soner med høy andel barn i 1990. Motsatt er det slik at jo høyere andel barn en sone hadde i 1990, jo større er sannsynligheten for at den opplevde nedgang i perioden (pearsons $r = -0,53$). Det har altså skjedd en utjevning i fordelingen av barn i de ulike sonene i byen på 90-tallet; den aldersmessige segregasjonen av barn har avtatt (vedleggstabell 3). Barn i alderen 0-12 år er med andre ord noe jevnere fordelt i byen på slutten enn på begynnelsen av 90-tallet.

På tross av disse endringene er det slik at soner med høy barneandel i 1990 også har høy andel i 1998, og soner med lav andel i 1990 fortsatt er blant dem som har lavest andel i 1998 (pearsons $r = 0,87$). Mønsteret er altså stabilt selv om endringene ikke er jevnt fordelt.

Tabell 4.2 Antall soner etter andel barn 0-12 år i 1990, -94 og -98.

Andel barn 0-12 år	Antall soner (N = 46)		
	1990	1994	1998
5,3 - 11,9 %	10	4	3
12,0 - 13,9 %	10	8	5
14,0 - 15,9 %	7	9	7
16,0 - 19,9 %	10	15	20
20,0 - 31,9 %	9	10	11

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Den mest barnefattige sonen er Midtbyen, som skiller seg ut ved å ha kun 4,4% barn i 1998. Dette er under halvparten så lavt som for Lademoen som har nest lavest andel. Midtbyen har dessuten hatt en nedgang både i antall og andel barn på 90-tallet. I den motsatte enden finner vi Tiller Sør og Reppe-Vikåsen som skiller seg ut ved å ha spesielt høy barneandel i 1998. Tiller hadde for øvrig høyest andel i 1990, og har hatt en sterk nedgang i perioden, mens på Reppe-Vikåsen har barneandelen vokst med hele 6% på 90-tallet.

Tiller Nord hadde også en sterk nedgang, både absolutt og relativt. Ellers er nedgang i andelen barn er nesten utelukkende knyttet til barnerike soner på Heimdal og Saupstad. Den sterke veksten, både i absolutte og relative tall, har kommet på Nedre Charlottenlund, Bromstad-Leangen, Reppe-Vikåsen, Sverresborg og Havstein-Stavne som samtlige har hatt en vekst på over 5,5%. Tett etter disse følger Nyborg, Sjetnemarka, Stubban, Ugla og Øvre-Charlottenlund.

Ungdom 13-19 år

Trondheim har hatt en relativt sterk nedgang i denne aldersgruppen på 90-tallet. I 1990 var det 13 118 tenåringer i byen, og disse utgjorde 9,6% av folketallet. I 1998 var tilsvarende tall 10 888 og 7,5%. Denne nedgangen har trolig først og fremst å gjøre med nedgang i størrelsen på barnekullene, og er i mindre grad en konsekvens av selektiv flytting.

Det geografiske mønsteret følger i grove trekk mønsteret for barn 0-12 år (1998; pearsons $r = 0,74$). Det er *lavest* andel og antall tenåringer i sentrumsområdene og flest i sonene sør for byen; på Heimdal, Saupstad og de sørlige delene av Byåsen. Variasjonen mellom sonene er relativt stor både i 1990 og 1998. Midtbyen og Lademoen har lavest andel begge år med 4,8% i 1990 og henholdsvis 3,3% og 3,9% i 1998. Øya-Elgeseter, Ila, Moholt og Strindheim har også godt under 5% tenåringer i 1998, og samtlige av disse sonene har hatt reduksjon på 90-tallet. I den andre enden av skalaen finner vi Tiller Sør og Nord og Stavset som har litt over 12% tenåringer, tett fulgt av Kattem, Flatåsen og Åsheim-Lundåsen. Tiller Sør er for øvrig den eneste sonen som hadde økning i andelen tenåringer (2,6%). Berg-Tyholt, Saupstad, Bakklandet-Møllenberg, Kattem og Sverresborg hadde ingen endring, mens alle andre soner hadde reduksjon.

Segregasjonen av ungdom 13-19 år har økt svakt på 90-tallet (vedleggstabell 3). Likevel er det en svak tendens til at soner med høy andel tenåringer i 1990 har hatt den sterkeste reduksjonen, mens soner med lav andel tenåringer har hatt minst reduksjon eller svak økning (pearsons $r = -0,43$). På tross av den generelle nedgangen i tenåringer, og tendensen til mest nedgang i områder med mange tenåringer, er mønsteret rimelig stabilt fra 1990 til 1998; det er de samme sonene som har henholdsvis høyest og lavest andel tenåringer begge år (pearson $r = 0,77$).

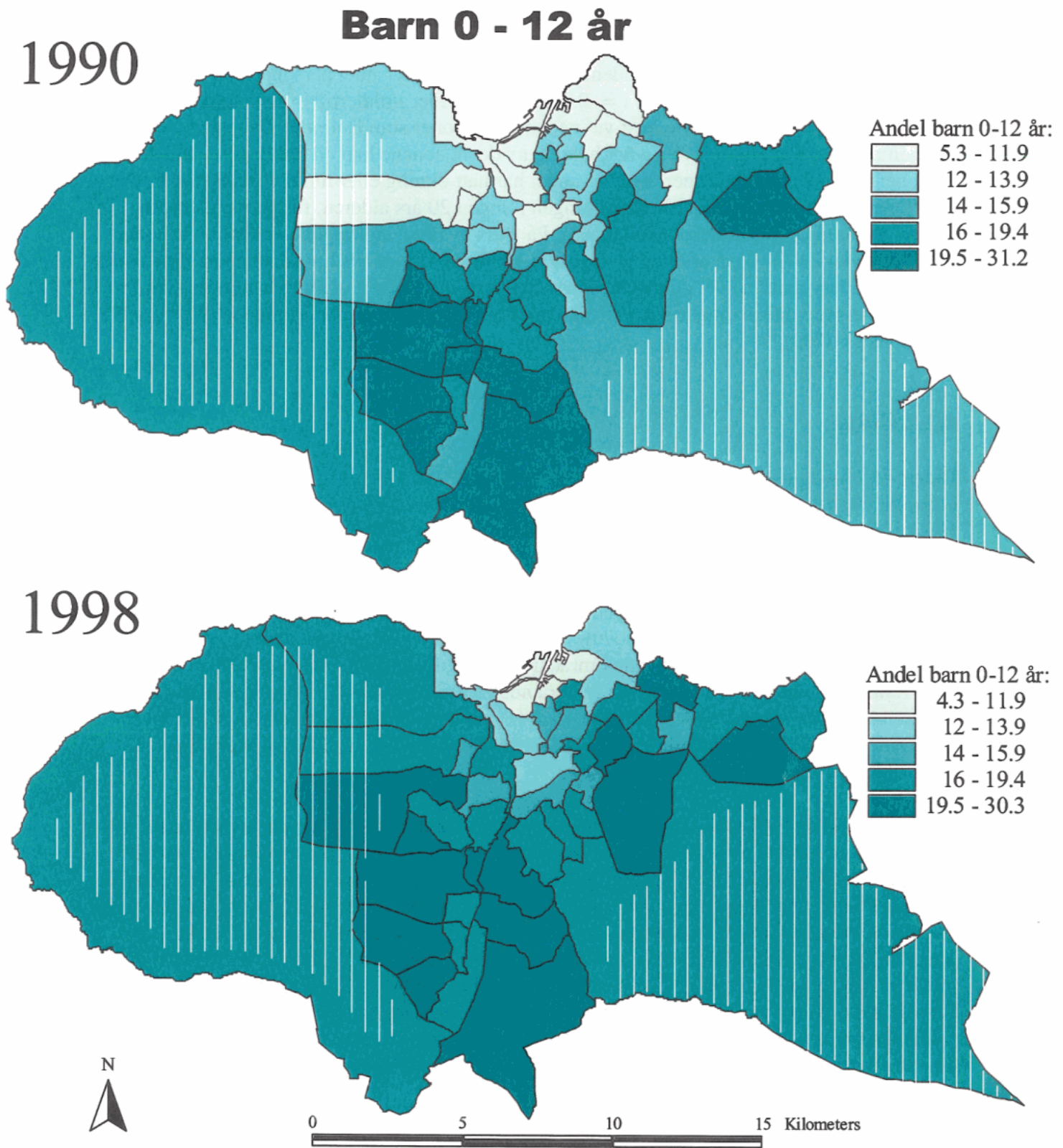
Unge 20-29 år

Aldersgruppen 20-29 år er interessant fordi svært mange etablerer seg i denne alderen, og den høye studentandelen i Trondheim gjør dette til en ekstra interessant gruppe. Vi tar først for oss aldersgruppen 20-29 år generelt, og deretter ser vi på hvordan studentene fordeler seg i byen.

Statistikken viser at andelen personer 20-29 har avtatt både i absolutte og relative tall på 90-tallet. I 1990 var det 24 373 personer i 20 års alderen, og disse utgjorde 17,7% av folketallet, mot 23 202 og 15,9% i 1998. Med den voldsomme økningen i antall studenter i denne perioden er denne nedgangen sannsynligvis ikke reell. Som vi skal komme tilbake til er svært mange av studentene utenbys fra og ikke bostedsregistrert i Trondheim.

Når det gjelder den geografiske fordelingen av aldersgruppen 20-29 år, er variasjonene i byen store, men det geografiske mønsteret er ikke så klart. Det er riktignok en svært høy andel i denne aldersgruppen i sentrum, men utover dette er gruppen ujevnt fordelt utover byen. *Lavest* andel av 20-29 åringer i 1998 finner vi i sonene Tiller sør, Sverresborg, Nyborg, Byneset-Leinstrand, Lade, Stubban, Havstein-Stavne og Nedre-Charlottenlund, som alle har en andel på mellom 11,5% og 12,5%. De sonene som har *høyest* andel 20-29-åringer er Lademoen og Bakklandet-Møllenberg (om lag 30%), fulgt av Midtbyen (26%) og Moholt (24%). Deretter følger Ila, Øya-Elgeseter, Othilienborg-Vestlia og Romulslia på om lag 20%. Singsaker, Saupstad og Hallset ligger alle på 17%. Kretsene med høy andel er altså foruten

Figur 4.4: Andel barn 0-12 år av total befolkning. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

sentrumssonene, Moholt og Othilienborg-Vestlia som har studentbyer, og Romulslia, Saupstad og Hallset som er mer typiske drabantbyer med lav studentandel.

Segregasjonen av aldersgruppen 20-29 år er svakt forsterket på 90-tallet (vedleggstabell 3). En viktig årsak til dette synes å være at konsentrasjonen av personer i 20-års alderen er økende i sentrum. Like fullt er det en viss tendens til at soner med høy andel personer i 20 års alderen hadde sterkest reduksjon (pearsons $r = -0,56$). Dette gjelder imidlertid i første rekke sonene som ligger utenfor sentrum. Sterkest var nedgangen i soner som Heimdal, Saupstad, Stubban, Sjetnemarka og Kattem. For øvrig har hele 36 av de 46 sonene hatt en reduksjon i andelen personer i 20 års alderen. Soner med lav andel har hatt økning eller mindre reduksjoner. Det er Midtbyen som har hatt den sterkeste økningen i unge i 20 års alderen, fulgt av Lademoen, Reppe-Vikåsen og Bakklandet-Møllenberg. På tross av disse endringene er det slik at soner med lav andel i 1990 også er blant de laveste i 1998. På samme vis har sonene med høy andel i 1990 også høy andel 1998. Andelen og antallet personer i 20 års alderen har endret seg for den enkelte sone, mens rangeringen sonene imellom i stor grad er den samme i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,92$).

4.2.2 Eldre

Eldre – 67 år og over

I absolutte tall har Trondheim hatt en viss økning i personer som er 67 år og mer (fra 17 346 i 1990 til 18 422 i 1998). Som andel av den total befolkning er imidlertid de eldre en svært stabil gruppe. De utgjør 12,6% av befolkningen både i 1990 og 1998.

De eldre er relativt ujevnt fordelt i byen. Det er store variasjoner mellom sonene. Grovt sett er det sentrum og sentrumsnære veletablerte boligområder som har høyest andel eldre, mens de naturlig nok er i fåtall i nylig utbygde områder. Stavset, Reppe-Vikåsen og Tiller sør er alle slike relativt nye boligområder, og det er her andelen er lavest (3% i 1998). Romulslia og Flatåsen har også få eldre (3,5%). Sonene med høyest andel i 1998 er i særklasse Midtbyen (31%), deretter følger Strindheim, Lade og Sverresborg med om lag 25% og Berg-Tyholt, Nardo og Øya-Elgeseter på godt over 20%.

Perioden 1990 til 1998 preges som nevnt av stabilitet i andelen eldre samlet for byen. Ser vi på sonenivået, har 1/3 av sonene hatt en reduksjon fra $-0,1$ til $-6,6$ prosentpoeng, mens 2/3 har hatt en økning fra 0,2 til 5,7 prosentpoeng. Det er en viss tendens til at økningen i andelen eldre på 90-tallet først og fremst har kommet i soner med lav andel, og at soner med høy andel preges av reduksjon i andel eldre (pearsons $r = -0,56$). Segregasjonen har avtatt svakt i perioden (vedleggstabell 3). De syv sonene med sterkest nedgang i eldre er alle sentrumssoner (mellom 4,0 og 6,6%), i tillegg har Berg-Tyholt en sterk nedgang. I motsatt ende finner vi Fossegrenda, Nidarvoll, Øvre-Charlottenlund og Stubban som alle har en økning på over 4,5 prosentpoeng. På tross av endringene i andel og antall eldre i mange soner, er rangeringen av sonene etter andel eldre 67 år og over svært stabil på 90-tallet (pearsons $r = 0,92$).

Før vi nå går over til å se på de eldste eldre, 80 år og over, er det verdt å understreke at sammenfallet mellom soner etter andel eldre 67 år og over og eldre 80 år og over er betydelig (pearsons $r = 0,87$). Utbyggingstidspunkt og hvor etablert strøkene er forklarer mye av de eldres bosettingsmønster. I tillegg har tilbudet av ulike typer omsorgsboliger og institusjoner

for eldre stor betydning. Dette siste aspektet har selvsagt enda større betydning for de eldste eldre, enn for hele gruppen av eldre over 67 år.

En nyere trend som imidlertid er interessant for gruppen av ”de yngste” eldre og middelaldrende er at disse i større grad enn før flytter fra eneboligen sin til lettstelte sentrumsleiligheter når barna forlater redet eller man synes det blir for mye vedlikehold av stort hus og hage. De ulike kulturtilbudene og nærheten til ulike tjenestetilbud i sentrum er også noe frister mange. Det ser imidlertid også ut til at det blir flere slike lettstelte leiligheter også andre steder i byen enn i sentrum, ofte lokalisert nær kjøpesenter og offentlige tjenestetilbud.

De aller eldste - 80 år og over

Gruppen 80 år og over utgjorde i 1998 4,2% av Norges befolkning (SSB 1999). I Trondheim utgjorde denne aldersgruppen 3,4% av befolkningen (tab. 4.1).

Figur 4.5 viser andelen eldre 80 år og over for sonene i Trondheim. Det er en klar overrepresentasjon av de eldste eldre i sentrumsområdene. Av de 4 954 personene som var 80 år og eldre i 1998, bodde 1344 i sentrumssonene Midtbyen, Ila, Øya-Elgeseter, Singsaker, Bakklandet-Møllenberg, Rosenborg og Lademoen. Det er bare Bakklandet-Møllenberg og Singsaker av sentrumssonene som har lavere andel enn snittet for byen.

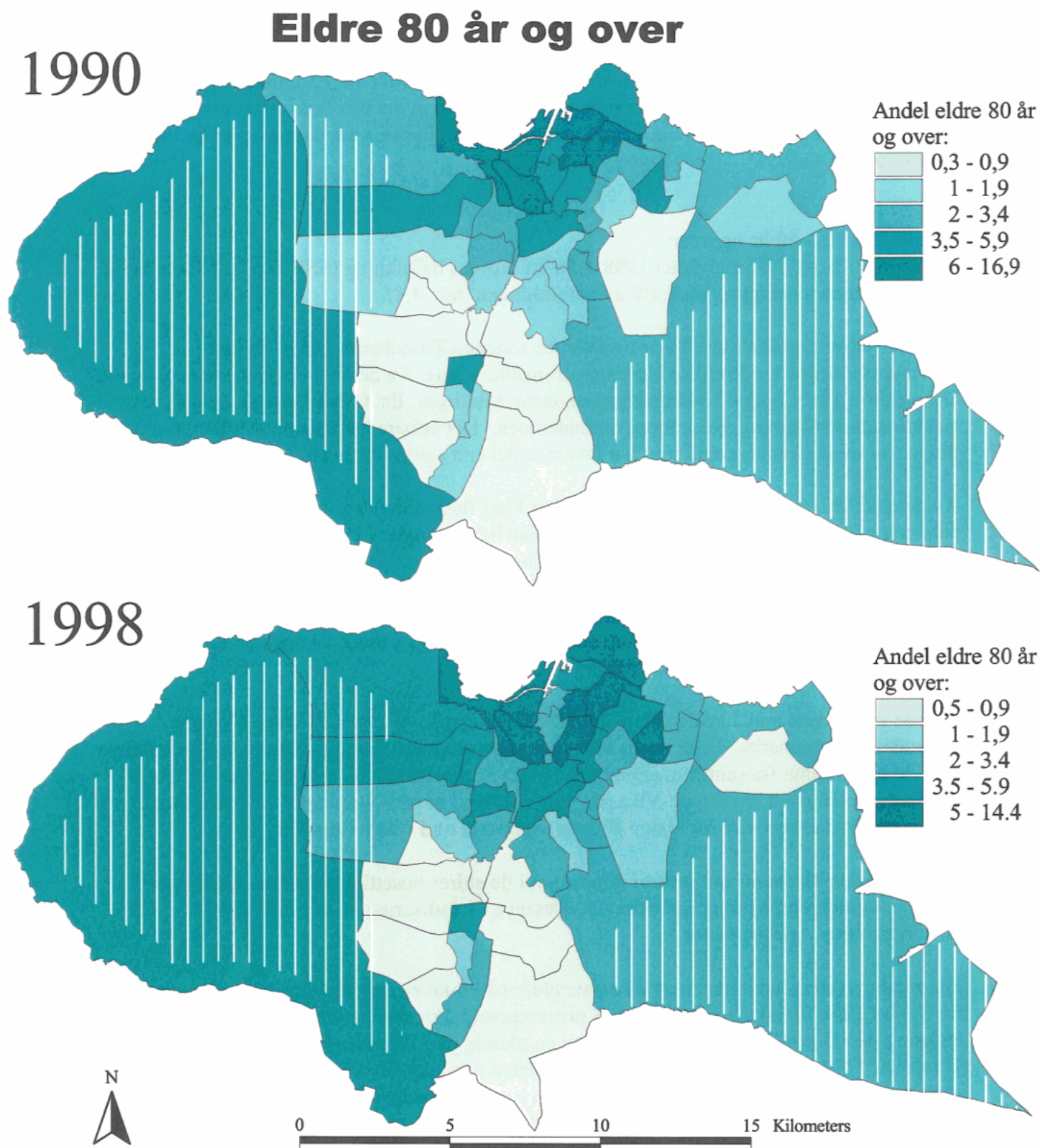
Av de enkelte sonene er det Midtbyen som har klart flest eldre 80 år og over, hele 395 personer eller 14,1% hørte til den eldste delen av befolkningen i 1998. Midtbyen har omlag dobbelt så høy andel av de eldste eldre som sonene med nest høyeste andelen i denne aldersgruppen. Strindheim har 8,3%, Ila har 7,2% mens Brundalen, Rosenborg, Berg-Tyholt, Øya-Elgeseter og Lade alle ligger mellom 6 og 7%. Dette er eldre veletablerte boligstrøk hvor befolkningen gradvis har gått gjennom en naturlig «aldringsprosess». I noen av disse sonene er det også et vesentlig innslag av eldreboliger.

Sonene med lavest andel av de eldste (under 1%) er Reppe-Vikåsen, Stavset, Flatåsen, Romulslia, Sjetnemarka, Tiller nord, Tiller sør, Åsheim-Lundåsen og Kattem. Felles for disse er at de ligger langt fra sentrum, er etablert i løpet av de siste 10-30 årene og har relativt få eldreboliger. Bortsett fra Reppe-Vikåsen, som ble bygd ut på 90-tallet øst for byen, ligger resten av disse sonene sør for byen i Byåsen, Saupstad og Heimdal distrikt.

Det er altså en klar sentrum-periferi dimensjon i de eldres bosettingsmønster. Mønsteret gjenspeiler alderen på boligområdene og selvsagt av lokalisering av seniorboliger, omsorgsboliger og eldrecenter.

Ser vi på utviklingen i andelen av de eldste eldre på 90-tallet, har Trondheim hatt en økning fra 3,1% i 1990 til 3,4% i 1998, dvs. 0,3 prosentpoeng. For sonene varierer endringene fra en nedgang på 2,5 prosentpoeng i Midtbyen til en økning på 2,8 prosentpoeng på Nidarvoll. Totalt har 11 av de 46 sonene en nedgang i andelen personer over 80 år, mens resten har økning. Samtlige 7 sentrumssoner er blant de 11 sonene med nedgang. Det absolutte antallet eldre økte med 761 personer for hele byen fra 1990 til 1998, mens det i de nevnte sentrumssonene var en reduksjon på 207.

Figur 4.5: Andel eldre, 80 år og over, av total befolkning. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

Økningen i andelen personer på 80 år og over er sterkest i boligstrøk som ligger som et ”mellombelte” eller en ring med jevn avstand til sentrum. Ringen starter på Byåsen med Sverresborg, Nyborg, Munkvoll-Hoem, krysser Nidelva til Nidarvoll, Moholt, Åsvang-Angelltrøa, deretter følger Brundalen, Bromstad-Leangen, Strindheim, og til sist Lade. I tillegg har Breidablikk sone på Heimdal også en klar økning. De fleste av disse sonene er eldre veletablerte boligområder som ble bygd ut i samme tidsperiode, og har dermed en god del personer som har kommet i denne livsfasen i løpet av 90-tallet. Denne utviklingen gjenspeiler byens historiske utvikling og utbyggingsmønster.

Som nevnt har Trondheim hatt en økning i antall personer som er 80 år eller eldre på 90-tallet. Likevel har segregasjonen mellom sonene for denne aldersgruppen avtatt på 90-tallet (vedleggstabell 3). Dette har sammenheng med at det er en viss tendens til at soner med en lav andel eldre har økt sin andel mer enn de som hadde høy andel eldre i starten av tiåret (pearsons $r = -0,44$). Det er altså en svak tendens til at de eldste eldre er mer jevnt fordelt i byen ved slutten enn ved begynnelsen av 90-tallet.

Videre er det en svært sterk korrelasjon mellom andelen av de eldste eldre på sonenivå i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,94$). Det er altså svært stor sannsynlighet for at soner med lav andel 80 år og over i 1990 også har lav andel i 1998, og at soner med høy andel i 1990 også har det i 1998. Denne stabiliteten gjelder også hvis vi betrakter det absolutte antallet eldre. Gjennomgående er det sonene med høyest andel eldre i befolkningen som også har høyest antall eldre.

4.3 Familiestruktur

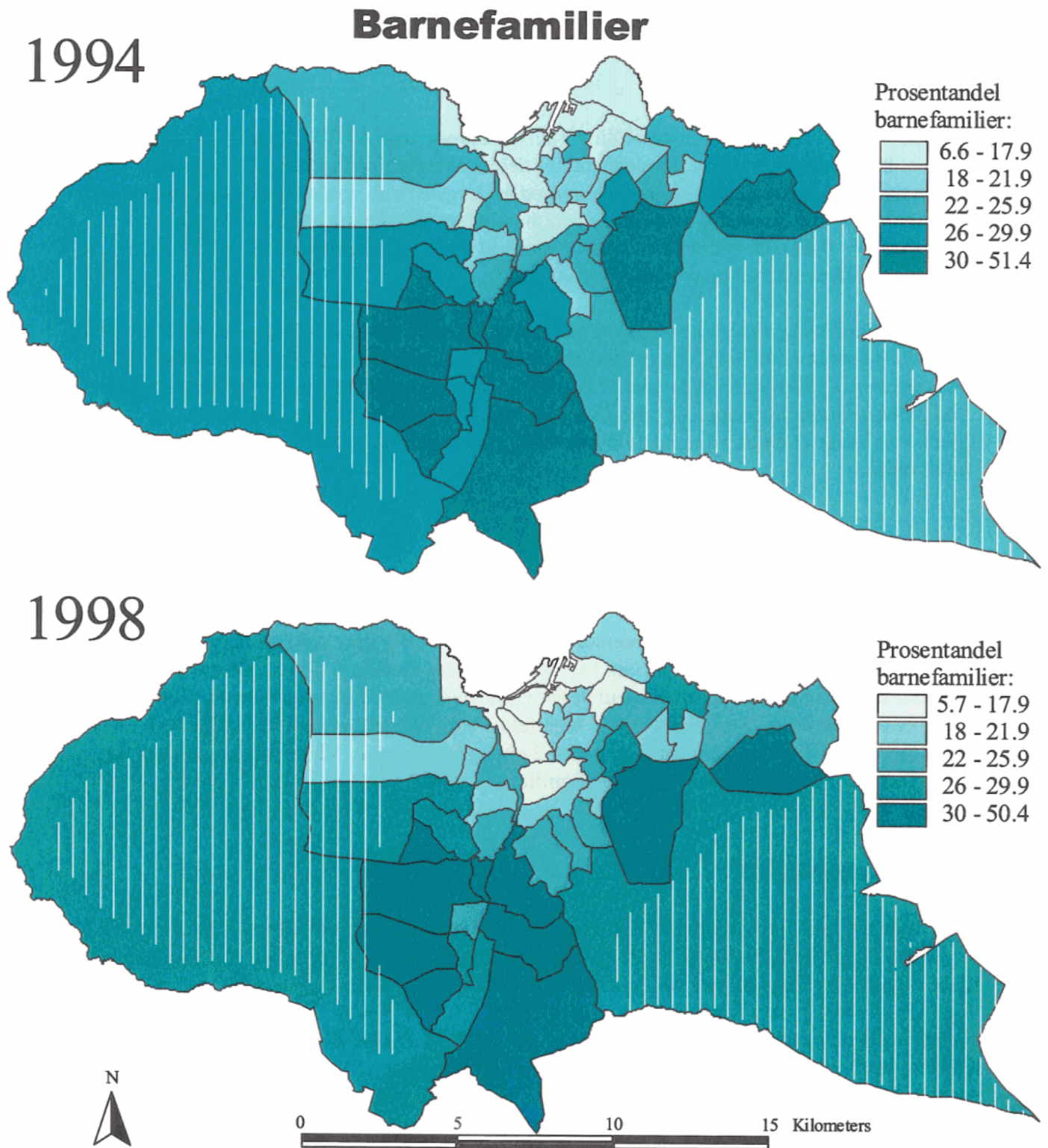
En *familie* defineres gjerne som en person som bor alene eller flere som bor sammen og utgjør en felles husholdning og som samtidig har slektsbånd seg i mellom. Det totale antall familier omfatter dermed alle ektepar med og uten barn, alle enslige med og uten barn og alle samboende med felles barn. Samboende uten felles barn blir regnet som to familier; enten som 2 enslige, 1 enslig og 1 enslig forsørger eller 2 enslige forsørgere. Vi merker oss at også en person som bor alene er definert som en familie.

4.3.1 Barnefamilier

I det følgende benytter vi begrepet barnefamilier om alle familier som har barn i alderen 0-17 år. I 1994 hadde Trondheim totalt 19 115 barnefamilier, og i 1998 var tallet 19 456. Andelen disse utgjorde av alle familier var 24,4% i 1994 og 24,1% i 1998.

Barnefamiliene er langt fra jevnt fordelt i byen (figur 4.6). Kartet viser som forventet en klar sentrum-periferi dimensjon; lav andel barnefamilier i sentrum og høyere andel utenfor sentrum. Andelen er høyest i sonene rett sør for byen; på Hallset, Flatåsen, Romulslia og i fem av sonene i Heimdal distrikt. I tillegg har Stokkan og Reppe-Vikåsen vest for sentrum høy andel. Vi ser at kartet i stor grad sammenfaller med kartet i figur 4.4 over andel barn 0-12 år. Sammenfallet mellom de to variablene er naturlig nok svært høy (pearsons $r = 0.96$ i 1998).

Figur 4.6: Andel familier med barn 0 – 17 år av totalt antall familier. Soner.

Kilde: KOMPAS, Trondheim kommune 1999.

Andelen barnefamilier varierer i 1998 fra 5,7% i Midtbyen til 50,3% på Reppe-Vikåsen. Midtbyen er i en særstilling med sin lave andel som er halvparten av andelen til Lademoen som har nest lavest andel med 11,8%. Lademoen ligger også et godt stykke lavere enn Bakklandet-Møllenberg, Ila og Øya-Elgeseter med om lag 14,5%. Alle de fem sonene med lavest andel barnefamilier er sentrumssoner. Etter disse følger Strindheim og Lade med litt over 16% barnefamilier. Av sentrumssonene har Bakklandet-Møllenberg, Lademoen og Midtbyen hatt reduksjon i andelen barnefamilier, mens Øya-Elgeseter har vært rimelig stabil og Ila har hatt en svak økning.

Som nevnt er det Reppe-Vikåsen som topper med 50,3%, tett fulgt av Tiller sør med 48,4%. Deretter er det et gap til Stavset på 40,3%, Åsheim-Lundåsen på 37,3% og Katten og Tiller nord på omlag 35%. Flatåsen, Romulslia, Sjetnemarka og Stokkan følger så med godt over 30% barnefamilier. Bortsett fra Reppe-Vikåsen og Sjetnemarka, som har hatt vekst i andelen barnefamilier fra 1994 til 1998, har de resterende sonene med høyest andel i 1998 hatt nedgang i perioden 1994 til 1998.

Fordelingen av barnefamiliene i byen er uforandret i løpet av 90-tallet. Segregasjonen mellom sonene er stabil (vedleggstabell 3). I tråd med dette er også rangeringen sonene i mellom svært stabil fra 1994 til 1998 (pearsons $r = 0,97$). Halvparten av sonene har hatt økning i andelen barnefamilier, mens den andre halvdel har hatt reduksjon. Det er en svak tendens til at det har vært vekst i andelen barnefamilier i soner med lav andel barnefamilier i 1990 og nedgang i soner med høy andel (pearsons $r = -0,36$).

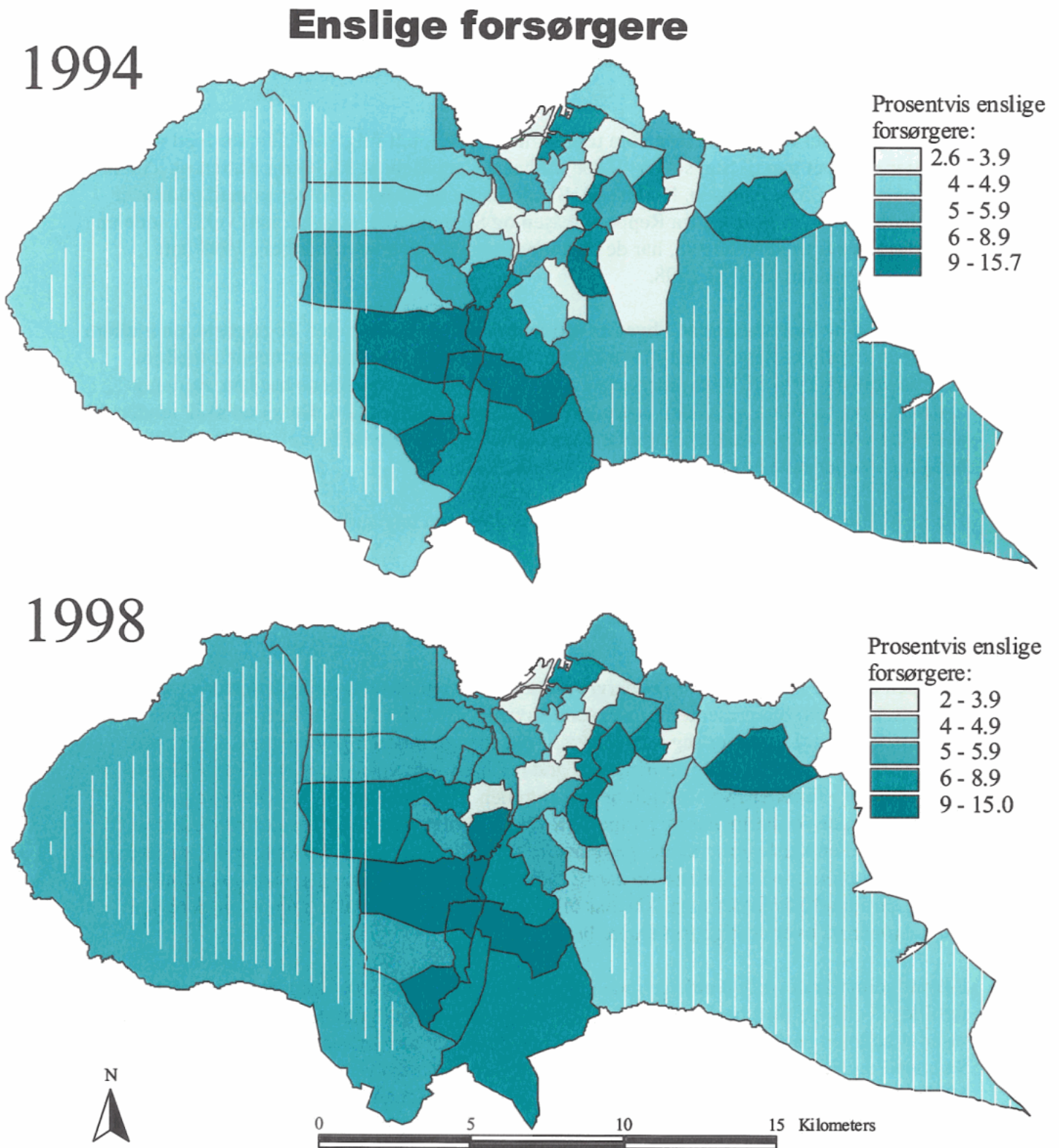
Det er videre en forholdsvis sterk tendens til at soner med høy andel barnefamilier har lav andel enslige og motsatt (pearsons $r = -0,64$).

4.3.2 Enslige med barn

Gruppen enslige med barn er en undergruppe av barnefamiliene, og inngår derfor også i det tallmaterialet som ble presentert i foregående avsnitt. Her vil vi likevel ta for oss denne gruppen spesielt. Det dreier seg hovedsakelig om enslige mødre og deres barn. Det er en kjensgjerning at det i denne gruppen er en god del barn som vokser opp med vanskeligere økonomi enn i familier hvor foreldrene bor sammen, eller der den av foreldrene som har hovedomsorgen for barna har ny partner. I levekårssammenheng kan det derfor være svært relevant med en kartlegging av det geografiske fordelingsmønsteret for enslige forsørgere med barn. Et problem med de dataene vi har til rådighet er at det i denne gruppen nok skjuler seg mange samboerforhold der man ikke har felles barn. Vi tror likevel at tallene gir gode nok indikasjoner på hvor enslige forsørgere bor.

I Trondheim var det 4 998 enslige med barn i 1994 og 5135 i 1998. Som andel av totalt antall familier lå enslige med barn stabilt på 6,4 % begge år. Den geografiske fordelingen (figur 4.7) viser at andelen enslige forsørgere er høyest i en del soner sør for sentrum i bydelene Byåsen, Saupstad og Heimdal. I tillegg var andelen svært høy på Risvollan i 1994 og Vikåsen-Reppe i 1998. Andelen er altså høyest i en del av de ytre boligområdene med blandet bebyggelse som er bygd ut fra slutten av 60-tallet. Forskjellen mellom sonene er relativt store. I noen soner er kun hver femtiende familie en familie med enslig forsørger, mot hver sjettede familie i andre soner.

Figur 4.7: Andel enslige forsørgere med barn 0 – 17 år av totalt antall familier. Soner.

Kilde: KOMPAS, Trondheim kommune 1999.

Midtbyen hadde *lavest* andel enslige med barn begge år. I 1998 var det litt under 50 enslige forsørgere, som utgjorde en andel på 2 % av alle familier i Midtbyen. Nardo, Strindheim, Berg-Tyholt, Munkvoll-Hoem og Øvre-Charlottenlund har også lav andel med om lag 3,5% enslige forsørgere i 1998. Ser vi på antallet enslige forsørgere, er det færrest på Bratsberg-Jonsvatnet-Leira med 45, deretter følger Midtbyen, Fossegrenda, Øvre-Charlottenlund, Stubban, Rosenborg og Munkvoll-Hoem som alle har 60 eller færre.

Høyest andel enslige med barn hadde Kattem og Romulslia begge år (om lag 14 %). Antallet var imidlertid betraktelig høyere på Kattem enn Romulslia (321 mot 173). Flatåsen og Saupstad hadde nest høyest andel med om lag 10 % i 1998, men hadde begge med sine 300 enslige forsørgere et betydelig antall. Det hadde også Hallset, Lademoen, Bakklandet-Møllenberg og Tiller Nord (fra 176 til 212). Andelen for disse fire sistnevnte sonene var 7,4 til 10 %. Både Moholt og Risvollan hadde i overkant av 160 enslige forsørgere, som utgjorde en andel på om lag 8 prosent. Reppe-Vikåsen hadde med sine 10 % relativt høy andel, men ikke flere enn 111 familier med enslig forsørger.

Endringene i perioden har vært relativt små. Saupstad har hatt den sterkeste nedgangen i andel enslige forsørgere med 2,2 prosentpoeng, fulgt av Bakklandet-Møllenberg. Den sterkeste økningen har kommet på Stavset, Moholt, Reppe-Vikåsen, Havstein-Stavne, Bromstad-Leangen, Lade og Stokkan med økning fra 1,1 til 1,6 prosentpoeng.

I den aktuelle fireårsperioden har forskjellene mellom sonene avtatt noe. Enslige forsørgere er blitt en anelse jevnere fordelt i byen (vedleggstabell 3). Denne utviklingen understrekes også av at det er en viss tendens til at soner med lav andel enslige forsørgere i 1994 hadde økning i andelen, mens soner med høy andel hadde reduksjon (pearsons $r = -0,52$). Selv om det er en del endringer, har rangeringen sonene i mellom vært stabil når det gjelder andel enslige forsørgere (pearsons $r = 0,96$). Det er med andre ord de samme sonene som har henholdsvis høy og lav andel i 1994 og 1998.

4.3.3 Enslige

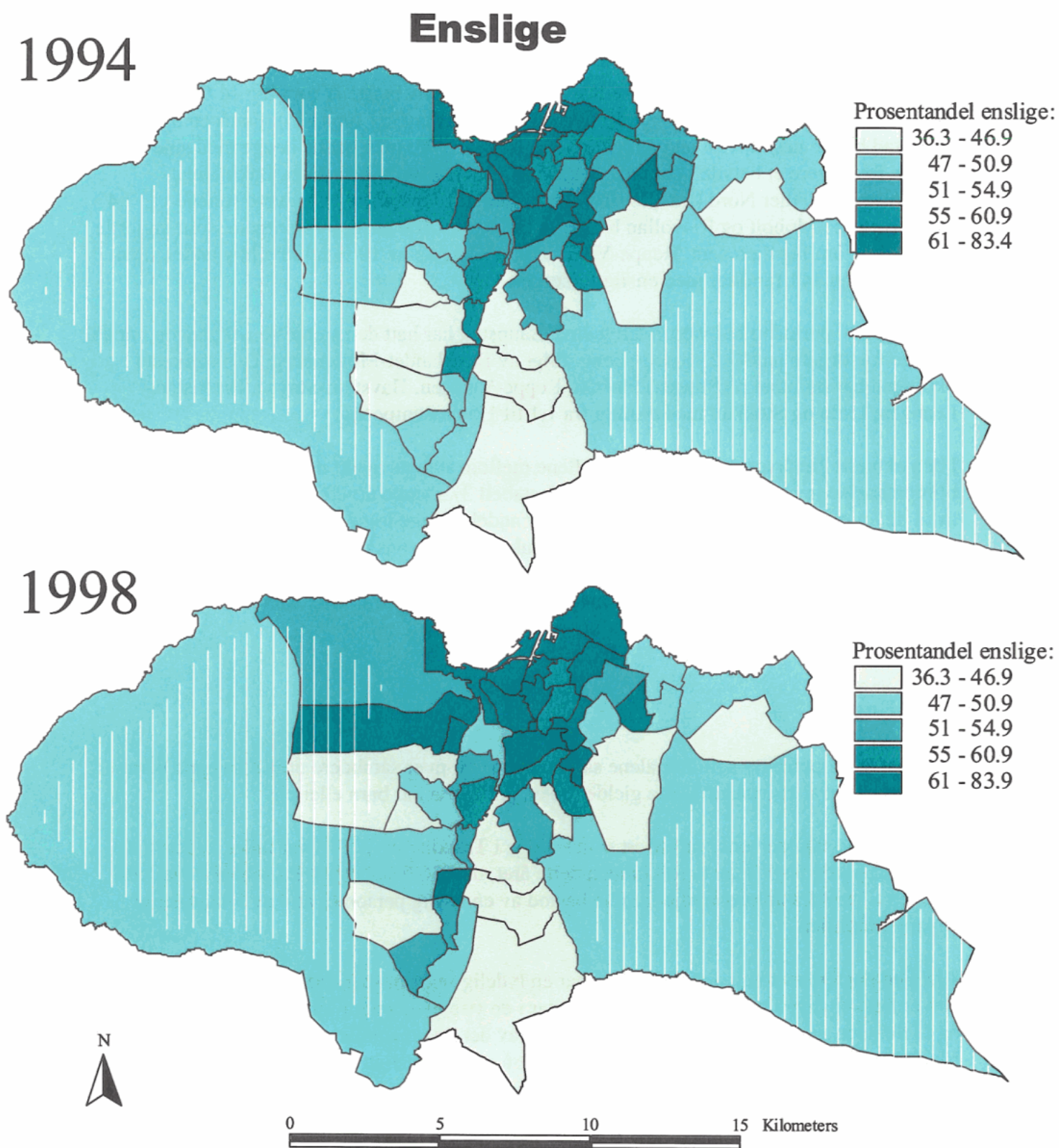
Som nevnt vil personer som bor alene samt personer som er samboere uten å ha egne barn være registrert som enslige. Dette gjelder enten partneren har barn eller ei.

I 1994 var 44 601 personer registrert som enslige i Trondheim. I 1998 var tallet steget til 46 607 og utgjorde 57,7 % av befolkningen dette året, mot 56,9 % i 1994. På sonenivå varierte andelen i 1998 fra at hver tredje familie bestod av en enslig person til at 4 av 5 familier er enpersonfamilier.

Andelen enslige av totalt antall familier har en tydelig sentrum-periferidimensjon (figur 4.8). Det er flest enslige i sentrum, og andelen avtar i de ytre bydelene. I sentrumssonene Midtbyen og Lademoen utgjør andelen enslige over 80 % av det totale antallet familier i 1998. Øya-Elgeseter, Ila og Bakklandet-Møllenberg har også mange enslige som utgjør godt over 70 % av familiene. Nardo, Brundalen, Saupstad, Moholt, Sverresborg, Nyborg, Strindheim, Othilienborg, Lade, Singsaker, Risvollan og Rosenborg har alle litt over 60 % enslige.

Lavest andel har Reppe-Vikåsen, Tiller sør og Stavset, som alle har like under 40 % enslige, mens Sjetnemarka, Åsheim-Lundåsen, Stokkan og Stubban også har lav andel med mellom 40

Figur 4.8: Andel enslige uten barn av totalt antall familier. Soner.

Kilde: KOMPAS, Trondheim kommune 1999.

og 45 %. Det ser ut til at andelen enslige er lavest i typiske nyere eneboligområder og tildels rekkehusområder. Dette virker naturlig ut fra at dette er strøk med relativt store boliger samt at andelen eldre er lavt i disse områdene.

Fordelingen av enslige personer i byen er uforandret fra 1994 til 1998. Segregasjonen er stabil (vedleggstabell 3). Rangeringen mellom sonene er også bortimot uendret i perioden når det gjelder andel enslige. Mønsteret er med andre ord likt (pearsons $r = 0,99$).

Veksten og reduksjonen i andel enslige følger ikke noe klart mønster med hensyn til soner med høy eller lav andel i 1994. Endringene varierer fra en nedgang på 3,3 prosentpoeng til en oppgang på 5,4 prosentpoeng. 2/3 av sonene har hatt økning i andel enslige, mens 173 har hatt reduksjon. Den sterkeste reduksjonen har kommet på Sjetnemarka, Havstein-Stavne og Moholt, tett fulgt av Øvre Charlottenlund og Reppe-Vikåsen. Den sterkeste økningen har kommet på Nidarvoll med 5,4 prosentpoeng. Deretter følger Bakklandet-Møllenberg med 3,9 prosentpoeng og Saupstad på 3,1 prosentpoeng. Sonene Kattem, Rosenborg, Flatåsen, Stavset, Tiller nord og Strindheim følger så med en økning på omlag 2,5 prosentpoeng. Økning eller reduksjon i andel enslige viser heller ikke noe klart geografisk mønster. Dette har sannsynligvis sammenheng med at gruppen enslige er svært sammensatt når det gjelder alder, livsfase, økonomi og sosial bakgrunn.

4.3.4 Skilte og separerte

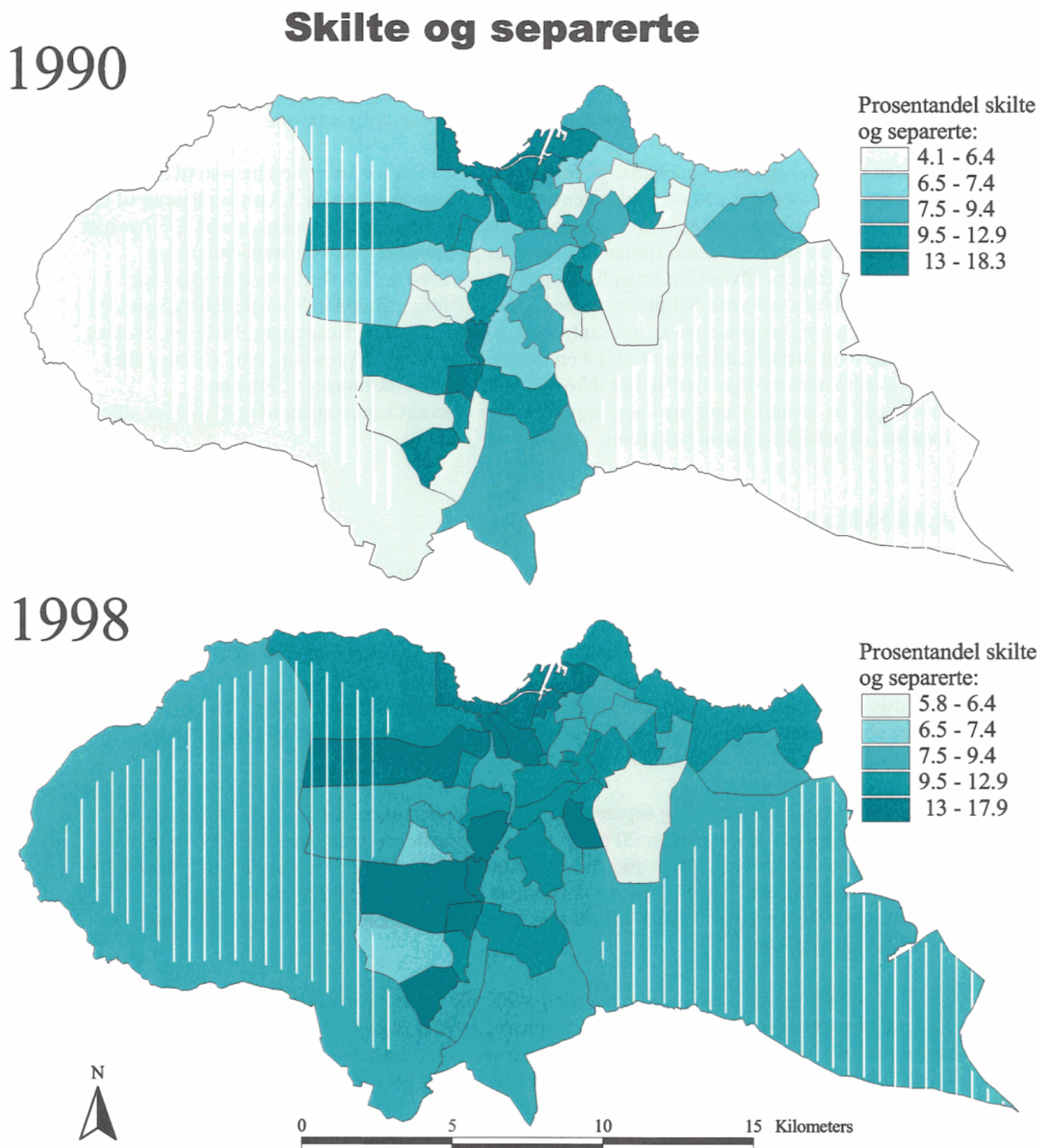
Skilte og separerte er en undergruppe av enslige. De omfattes derfor av tallmaterialet presentert i forrige avsnitt, men vi ønsker også å se på denne gruppen spesielt. En del undersøkelser viser at levekårene blant skilte er dårligere enn blant gifte. Spesielt for skilte menn har det blitt påvist dårligere levekår. Skilsmisse betyr svært ofte dårligere økonomi osv.

Skilsmisse fører ofte til flytting, i hvert fall for den en parten, ofte for begge. Dermed kan de tallene som presenteres i det følgende muligens både si noe om hvor skilsmissetallene er høyest og hvor skilte og separerte oftest flytter.

I Trondheim har antall skilte og separerte økt fra 9 814 personer i 1990 til 12 412 personer i 1998. Som andel av alle personer 20 år og over utgjorde denne gruppen 9,6% i 1990, og 11,4% i 1998. Vi har valgt å beregne andelen skilte og separerte ut fra alle i aldersgruppen 20 år og oppover fordi det i 1997 ikke var noen i hele Sør-Trøndelag fylke som var skilt i aldersgruppen under 20 år. I 1993 var det kun 26 personer alderen 15-19 år i hele landet som var skilt eller separert.

Av figur 4.9 ser vi at andelen skilte har økt på 90-tallet, kartet for 1998 er mørkere. Videre ser vi at soner med høy og lav andel er relativt spredt i 1990. Likevel er det tydelig at sentrum og aksene med drabantbyer sør for byen har høyest andel skilte og separerte i 1990 (13% og over). Lavest andel (under 6,5%) finner vi i 12 soner som er relativt spredt over store deler av byen. Om lag halvparten av disse befinner seg i de ytre bydelene. I 1998 er det kun 3 soner med en andel skilte og separerte under 7,5%, mot 21 i 1990. Selv om nesten samtlige soner har hatt en økning i andelen skilte og separerte, er det geografiske mønsteret langt på vei det samme. Det er fortsatt sentrum og aksene sør for byen som har høyest andeler.

Figur 4.9: Andel skilte- og separerte av personer 20 år og over. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

Ser vi på soner med lavest og høyest andel skilte og separerte i 1998, finner vi at forskjellene er relativt store. I 1998 er det lavest andel på Stokkan med 5,9%. Byneset-Leinstrand, Åsheim-Lundåsen, Tiller sør Stavset, Stubban, og Øvre-Charlottenlund har også lav andel med omlag 7,5%. Høyest andel hadde sonene Saupstad, Kattem, Risvollan og Romulslia med om lag 17%. Disse blir tett fulgt av Lademoen, Ila og Øya-Elgeseter som ligger på 15%, og Midtbyen, Hallset, Bakklandet-Møllenberg, Sverresborg og Flatåsen på 13-14%.

Går vi mer detaljert inn på hvilke soner som har hatt sterkest tilbakegang og vekst i andelen skilte og separerte, finner vi at Romulslia er den eneste sonen som har hatt reduksjon (-1,3%), mens Tiller sør, Bakklandet-Møllenberg, Reppe-Vikåsen, Lademoen, Midtbyen og Othilienborg-Vestlia ikke har hatt noen endring. De øvrige 38 sonene har hatt vekst. De seks sonene med sterkest vekst, 3-4 %, er; Sverresborg, Munkvoll-Hoem, Nedre-Charlottenlund, Lade, Hallset og Hammersborg-Trolla.

Forskjellene mellom sonene er redusert på 90-tallet. Segregasjonen har med andre ord også avtatt når det gjelder skilte og separerte (vedleggstabell 3). Rangeringen av sonene etter andel skilte og separerte er nesten helt lik i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,98$).

Det er videre en viss tendens til at økningen i andel skilte og separerte på 90-tallet har vært sterkere i soner med lav andel i 1990 enn i soner med høy andel i 1990 (pearsons $r = -0,53$). Denne tendensen støtter oppunder det faktum at det har skjedd en utjevning sonene i mellom. Videre er det slik at soner med henholdsvis høy og lav *andel* også er de samme sonene som har høyt og lavt *antall* skilte og separerte i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,82$ for begge årene).

4.4 Innvandrere

Etnisk segregasjon vil si at befolkningsgrupper med forskjellig kulturell bakgrunn konsentreres i hver sine boområder (se kapittel 2). Årsakene til en slik segregasjon kan både ligge i et sterkt sammenfall mellom kulturell bakgrunn og posisjon i den sosiale lagdelingen, og i gruppens behov for et nærmiljø basert på egen kultur. Etnisk segregasjon kan være relativt konfliktylt, særlig når de ikke-vestlige innvandrernes geografiske bosettingsmønster faller sammen med sosiale skiller i den opprinnelige befolkningen. Det er et vanlig fenomen i alle vestlige land at ikke-vestlige innvandrere søker mot de områdene i storbyene hvor de mest ressursvake grupper av landets befolkning allerede bor (St meld nr 14, 1994-95). Dette henger blant annet sammen med at boligprisene som regel er lavest her, og lokaliseringen av kommunale flyktningeboliger i slike områder. I norske storbyer er etnisk segregasjon et relativt nytt fenomen (Barstad 1997). Oslo har den klart høyeste andelen ikke-vestlige innvandrere av de norske kommunene. I 1993 var en av ti bosatte i Oslo innvandrere fra et ikke-vestlig land, mot en av 37 bosatte i Trondheim. Som vi skal komme tilbake til, er også segregasjonen sterkere i Oslo enn i de andre storbyene.

De tallene som presenteres om innvandrere i det følgende er basert på en definisjon av innvandrere som "utenlandsfødte"; personer som selv er født i utlandet (regnet ut fra morens

registrerte bosted ved fødselen). Denne definisjonen er bl.a. benyttet i Sosialt utsyn 1998 (side 30)¹.

I 1990 var det 5 452 registrerte innvandrere i Trondheim. Disse utgjorde 4 % av kommunens befolkning. I 1998 hadde antall innvandrere økt til 7 764, dvs. 5,3 % av befolkningen. Tallet på innvandrere økte med 42 % på 90-tallet. Andelen innvandrere varierte fra 2 til 17,5 % i sonene i 1998. Høyest andel var det på Moholt med 17,5 %, mens Saupstad hadde 12,5 % og Kattem og Lademoen hadde 10,8 %. Midtbyen og Øya-Elgeseter hadde begge omlag 9 % innvandrere. Det var i soner i de ytre bydelene at andelen innvandrere var lavest. Bratsberg-Jonsvatnet-Leira, Stubban, Byneset-Leinstrand og Reppe-Vikåsen hadde alle under 2,5 % innvandrere.

Rangeringen av soner etter andel innvandrere er svært stabil fra 1990 til 1998 (pearsons $r = 0,9$). Det er dessuten slik at soner med høyt *antall* innvandrere også har høy *andel* innvandrere både i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,92$ og $0,94$). Det er ingen korrelasjon mellom andel innvandrere i 1990 og endringene i andel fram til 1998. Det er imidlertid en viss korrelasjon mellom det absolutte antallet innvandrere i 1990 og endringene i antall innvandrere fram til 1998. Soner med høyt antall har hatt noe sterkere vekst enn soner med lavt antall innvandrere (pearsons $r = 0,45$). Det er også en svak økning i segregasjonen av innvandrere på 90-tallet (standardavviket har økt fra 2,6 til 3,1).

4.4.1 Ikke-vestlige innvandrere

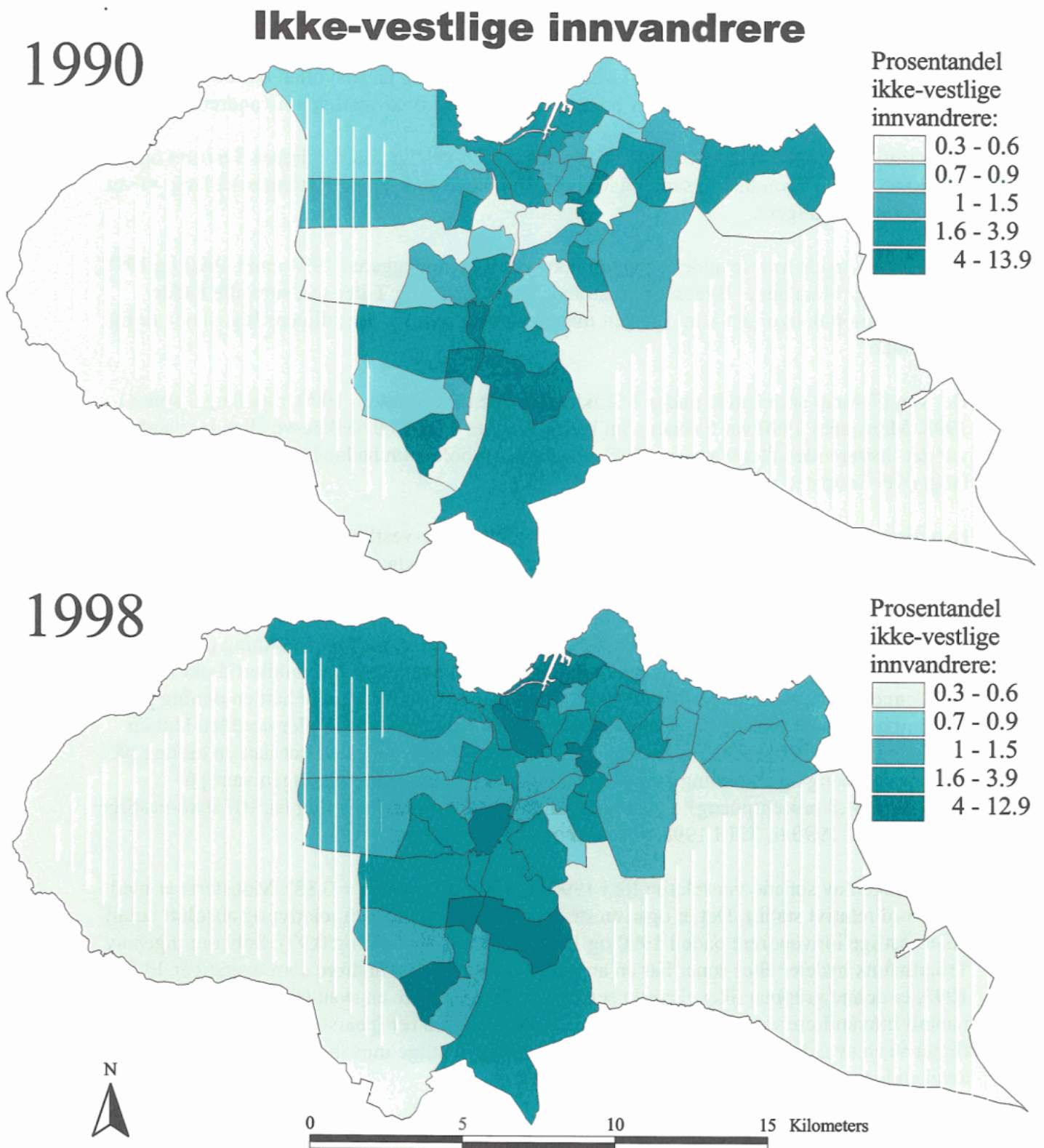
Flertallet av innvandrerne er ikke-vestlige; 3 042 personer i 1990 som utgjorde 2,2 % av befolkningen, og 4 567 personer i 1998 som utgjorde 3,1 %. Antallet ikke-vestlige innvandrere økte med 50 % på 90-tallet. Vi vil i det følgende konsentrere oss om ikke-vestlige innvandrere. Begrunnelsen for dette er i første rekke at det er påvist at levekårene blant innvandrere fra ikke-vestlige land er dårligere enn for vestlige innvandrere og nordmenn. Ikke-vestlige innvandrere har i gjennomsnitt lavere inntekt, noe lavere utdanning og betydelig høyere arbeidsledighet enn vestlige innvandrere og nordmenn (se bl a SSB 1997, Oslohelse 1998, Hagen m fl 1994, Barstad 1997). I tillegg bor de billigere og trangere; de godtar oftere boligforhold som nordmenn er misfornøyde med.

Figur 4.10 viser at andelen ikke-vestlige innvandrere er høy i sentrumssonene, i flere av sonene på Saupstad og Heimdal samt på Moholt. Det er tydelig at andelen ikke-vestlige innvandrere øker i de fleste delene av byen på 90-tallet; kartet for 1998 er betydelig mørkere enn det for 1990. Det geografiske hovedmønsteret er likevel det samme; sentrumssonene, og sonene på Saupstad og Heimdal samt Moholt har høyest andel.

Det er store forskjeller mellom sonene. I 1998 varierte andelen ikke-vestlige innvandrere i befolkningen fra 0,6 til 12,8 %. Bratsberg-Jonsvatnet-Leira, Byneset-Leinstrand og Stubban hadde alle under 1 % ikke-vestlige innvandrere. På motsatt ende av skalaen finner vi Tiller

¹ Det var meningen å benytte en annen definisjon der kategorien innvandrere omfatter alle som har to utenlandsfødte foreldre, med andre ord både førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn og andre generasjonsinnvandrere. Definisjonen av innvandrere er altså uavhengig av om man har norsk statsborgerskap eller ikke (se Blom 1995). Ved en feil ble tall for den andre definisjonen/variabelen oversendt fra SSB. Vi regner imidlertid med at de geografiske mønstrene vi analyserer blir noenlunde de samme for de to variablene.

Figur 4.10: Andel ikke-vestlige innvandrere - Øst-Europa og andre ikke-vestlige land – av totalt folketall. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

nord med 6,7 %, Lademoen med 7,7 % og Kattem med 9,7 %. Aller høyest andel har Saupstad med 10,8 % og Moholt med 12,8 %. Med sin studentby er Moholt en spesiell sone med høy andel ikke-vestlige studenter. I absolutte tall har Saupstad klart flest med 522 ikke-vestlige innvandrere. Deretter følger Moholt med 438 og Kattem med 427. Lademoen har 311 og Tiller nord 257. Flatåsen og Bakklandet-Møllenberg har begge nær 200, mens Hallset og Øya-Elgeseter har omlag 150. Både i Midtbyen, Tiller sør og på Risvolla bor det litt over 100 ikke-vestlige innvandrere. Resten av sonene har under 85 ikke-vestlige innvandrere i 1998.

Flere tidligere undersøkelser har påvist høy andel ikke-vestlige innvandrere i Sentrum og Saupstad bydel i Trondheim, samt på Moholt. Den høye andelen på Kattem er så langt vi vet ikke tallfestet tidligere.

Noen soner hadde høyere andel og antall ikke-vestlige innbyggere i 1994 enn i 1990 og 1998. Dette gjelder blant annet Byneset-Leinstrand, Sjetnemarka og Tiller sør, som alle hadde flyktningsmottak hvor det kom spesielt mange innvandrere fra det tidligere Jugoslavia tidlig på 90-tallet.

Det var 17 soner som hadde under 1 % ikke-vestlige innvandrere i 1990, mot bare 3 soner i 1998. Mens det i 1990 var 5 soner som hadde mellom 4 og 13,9 % ikke-vestlige innvandrere, var det tilsvarende tallet 9 soner i 1998. I 1990 lå Moholt, som hadde høyest andel (13,8 %) langt over Saupstad som hadde nest flest (6,7 %).

Bare fire av sonene har hatt en viss nedgang i andelen ikke-vestlige innvandrere på 90-tallet. Bromstad-Leangen og Romulslia har hatt en relativt jevn nedgang både i antall og andel (1,5 prosentpoeng). Sjetnemarka-Okstad og Moholt har hatt en reduksjon på 1 prosentpoeng. For mange av sonene som har hatt svak vekst i prosentandel utgjør likevel veksten ofte en fordobling av antallet. Et eksempel er Åsheim-Lundåsen som har hatt en økning på 0,6 prosentpoeng fra 1990 til 1998. Antallet ikke-vestlige innvandrere har imidlertid økt fra 19 til 40 i denne sonen. Bakklandet-Møllenberg, Øya-Elgeseter og Ila har alle hatt en økning på 2 prosentpoeng, som for alle betyr mer enn fordobling i absolutte tall. Tiller nord har hatt en økning på 2,6 prosentpoeng og Kattem på 3,6 prosentpoeng. Saupstad har hatt en økning på 4,1 prosentpoeng og en økning i absolutte tall på 183. Sterkest har økningen vært på Lademoen (4,8 prosentpoeng). I absolutte tall innebærer dette en økning fra 107 ikke-vestlige innvandrere i 1990 til 311 i 1998, altså omtrent en tre-dobling.

Rangeringen av sonene var relativt lik i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,88$). Mønsteret er med andre ord relativt stabilt. Det er også en sterk sammenheng mellom relativt og absolutt antall ikke-vestlige innvandrere både i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,95$ og $0,97$). Selv om ingen av Trondheims bydeler eller soner har en andel ikke-vestlige innvandrere som overstiger 13 % i 1998, er denne gruppen likevel sterkt segregert. Det er videre en svak tendens til at økningen i antall innvandrere var sterkest i soner som hadde flest fra før (pearsons $r = 0,38$). Likevel finner vi en svak tendens til at segregasjonen av ikke-vestlige innvandrere på 90-tallet er svakt avtakende (vedleggstabell 3).

Blom (1996) finner det motsatte for Oslo i perioden 1988 til 1995, mens Wessel (1996) fant at fra 1980 til 1995 hadde segregasjonen avtatt. Endringene i Oslo er interessante siden de i noen grad faller sammen med endringer i den offentlige politikken. Perioden fra om lag 1976 til 1988 var preget av en forholdsvis aktiv politisk-administrativ styring av innvandrernes bosettingsmønster, blant annet gjennom oppretting av et eget boligselskap for innvandrere og

senere flyktninger. Nybyggingen i regi av selskapet foregikk først og fremst i bydeler hvor det var få innvandrere fra før (Blom 1995). På slutten av 1980-tallet ble myndighetene mindre styringsaktive, boligkjøp og –leie ble i større grad overlatt til den enkelte innvandrer og flyktning (Barstad 1997).

Selv om 10,8 % ikke-vestlige innvandrere på Saupstad er relativt mye, er det viktig å understreke at andelen er betydelig høyere i noen av Oslos bydeler. Et eksempel er bydel Gamle Oslo hvor en fjerdedel av befolkningen var ikke-vestlige innvandrere i 1993. I delområdet Grønland, som ligger i Gamle Oslo bydel, var 38 % av befolkningen ikke-vestlige innvandrere samme år.

I og med at de ikke-vestlige innvandrerne utgjør en stor del av det totale antallet innvandrere i Trondheim, er det naturlig nok en svært sterk korrelasjon mellom andel innvandrere totalt og andelen ikke-vestlige innvandrere i sonene både i 1990 og 1998 (pearsons $r = 0,96$ og $0,94$). I 1990 var det derimot ingen sammenheng mellom andel vestlige og ikke-vestlige innvandrere på sonenivå i Trondheim, mens det var en svak sammenheng i 1998 (pearsons $r = 0,36$). Ser vi på *antallet* vestlige og ikke-vestlige innvandrere, var det en svak sammenheng begge år (pearsons $r = 0,39$ i 1990 og $0,36$ i 1998). Sammenhengene er altså der, men de er relativt svake. Det er med andre ord grunnlag for å si at vestlige og ikke-vestlige innvandrere har noen fellestrekk i sitt bosettingsmønster, men at det samtidig er en del forskjeller. En viktig forskjell er at det er relativt få vestlige innvandrere i sonene sør for byen hvor andelen ikke-vestlige innvandrere er høy. En annen forskjell er at det bor mange vestlige, men få ikke-vestlige innvandrere, i tradisjonelle høystatussoner som Singsaker, Berg-Tyholt, Sverresborg og Uгла. Et fellestrekk er at det bor mange innvandrere fra begge gruppene i sentrumsområdene. Det er imidlertid visse forskjeller sentrumssonene imellom. Øya-Elgeseter, Midtbyen, Singsaker og Ila har flere vestlige enn ikke-vestlige innvandrere i 1998, mens på Lademoen og Bakklundet-Møllenberg er de ikke-vestlige i flertall. Med unntak av Moholt, er de vestlige innvandrerne først og fremst konsentrert til sentrum og en del veletablerte høystatusområder.

4.4.2 Barn og unge fra ikke-vestlige innvandrerfamilier

Barn og unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er en spesielt interessant gruppe i levekårssammenheng. Mange i denne gruppen vil kreve tilrettelegging i skolen i form av bl a morsmålsundervisning. Når vi vet at ikke-vestlige innvandrerfamilier generelt har dårligere økonomi og at gruppen er utsatt for høyere arbeidsledighet, vil barna være en spesielt sårbar gruppe som i tillegg kan møte mobbing, språkproblemer og manglende integrasjon. Områder med høy andel barn og unge med ikke-vestlig bakgrunn bør dermed være høyt prioritert når det gjelder fritidstilbud osv.

I 1990 var det var det 758 ikke-vestlige innvandrere i aldersgruppen 0-19 år i Trondheim, mot 1145 i 1998. Det meste av denne økningen kom fra 1990 til 1994. Ikke-vestlige barn og unge utgjorde 2,2 % av alle i denne aldersgruppen i 1990 og 3,1 % både i 1994 og 1998. Fordelingen av barn og unge med ikke-vestlig bakgrunn følger i stor grad det kartbildet som fremgår av figur 4.10. Både i absolutte og relative tall er det flest ikke-vestlige innvandrere under 20 år i en del av sentrumssonene, på Moholt og i en del av de nyere boligområdene med blandet bebyggelse sør for sentrum på Saupstad og Heimdal. Gjennom hele 90-tallet har sonene Saupstad og Kattem hatt klart flest barn og unge med ikke-vestlig innvandrer-

bakgrunn. Av sentrumssonene har Lademoen flest både i relative og absolutte tall, mens Bakklandet-Møllenberg, Øya-Elgeseter og Midtbyen også har høy andel. Færrest unge og barn fra ikke-vestlige innvandrerfamilier finner vi i en del soner i de ytre bydelene.

Hele 32 av sonene hadde i 1998 mindre enn 20 barn og unge i alderen 0-19 år med ikke-vestlig bakgrunn. 6 soner hadde mellom 20 og 30. Det betyr at det var 8 soner som hadde 30 eller flere fra denne gruppen i 1998. Tallene for disse sonene er vist i tabell 4.3. Som vi ser er det Kattem og Saupstad som har hatt klart høyest antall ikke-vestlige barn og ungdom gjennom hele 90-tallet. Det var også på Saupstad at ikke-vestlige barn og unge utgjorde en høyest andel av alle i aldersgruppen 0-19 år i 1998. Andelen (14,1 %) er likevel ikke dramatisk høy sammenlignet med en del bydeler i Oslo. Saupstad har imidlertid hatt en sterk økning i andelen (fra 7,8 til 14,1 %). Kattem har nest høyest andel i 1998 med 9,2 %, en økning på 2,7 prosentpoeng fra 1990. Deretter følger Lademoen og Moholt.

Tabell 4.3 Andel og antall ikke-vestlige 0-19 åringer. Soner med høyest antall ikke-vestlige 0-19 åringer i 1998.

Soner	Antall ikke-vestlige 0-19 åringer			Andel ikke-vestlige 0-19 åringer		
	1990	1994	1998	1990	1994	1998
Bakklandet - Møllenberg	16	10	35	2,1	1,2	4,5
Hallset	29	39	46	2,9	4	4,4
Moholt	31	47	47	4,9	7,3	6,8
Lademoen	12	96	50	2,1	14,3	8,5
Flatåsen	39	64	69	1,7	3	3,5
Tiller nord	48	67	72	3,4	4,7	5,7
Kattem	102	118	143	6,5	7,3	9,2
Saupstad	114	161	192	7,8	10,9	14,1
Trondheim	758	1124	1145	2,2	3,1	3,1

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Rangeringen av soner etter andel barn og unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har holdt seg stabil på 90-tallet (pearsons $r = 0,81$). Mønsteret i fordelingen er altså det samme på tross av visse endringer. Det er en svak tendens til at soner med høy andel i 1990 har hatt sterkere økning enn soner med lav andel (pearsons $r = 0,35$). Går vi ut fra antall og ikke andel, er sammenhengen sterkere (pearsons $r = 0,73$). Veksten i denne gruppen har vært sterkest der det var mange fra før.

Segregasjonen av barn og unge fra ikke-vestlige innvandrerfamilier økte fra 1990 til 1994, for så å avta noe fram til 1998 (vedleggstabell 3). Totalt sett har segregasjonen avtatt svakt fra 1990 til 1998. Det er videre sterk sammenheng mellom antall og andel ikke vestlige barn og unge (pearsons $r = 0,88$ i 1990 og $0,87$ i 1998).

4.5 Avslutning

Vi har i dette kapittelet beskrevet hovedtrekkene ved befolkningens sammensetning og geografiske fordeling i Trondheim ved hjelp av en rekke sentrale kjennetegn. Disse omfatter

variabler knyttet til aldersfordeling, familiestruktur og innvandrergupper. For samtlige av de variablene som er analysert tegnes det et bilde av et sterkt segregert mønster. De ulike innbyggergruppene er svært ujevnt fordelt i byen.

Når det gjelder den aldersmessige og familiemessige segregasjonen, avspeiles det et typisk sentrum-periferi mønster. Andelen barn, unge og barnefamilier er høyest i de ytre bydelene og avtar mer eller mindre jevnt innover mot sentrum. For gruppene eldre og enslige er mønsteret omvendt; andelen er grovt sett høyest i sentrum og avtar mot periferien. Dette er et velkjent geografisk mønster for den aldersmessige segregasjonen, som er identifisert og dokumentert i en rekke tidligere undersøkelser både i norske og utenlandske byer.

For en del av de øvrige befolkningsvariablene vi har sett på, var det geografiske fordelingsmønsteret annerledes. Dette gjelder bla skilte/separerte og ikke-vestlige innvandrere. For disse gruppene var andelen høye i sentrumsområdene og i en akse sydover som omfattet drabantbyene Saupstad og Kattem.

De geografiske mønstrene som kom frem var i store trekk uforandret fra 1990 til 1998. De sonene som hadde høye eller lave andeler av bestemte grupper i 1990 hadde stort sett også høye eller lave andeler i 1998. Dette ble bekreftet ved å se på rangeringen av sonene etter verdier på de ulike variablene. Disse rangeringene var så å si uforandret mellom de to tidspunktene. Likevel kunne det identifiseres en del endringer som gikk i retning av større utjevning mellom sonene. For en rekke av variablene hadde økningen vært sterkest der andelen på forhånd var lavest, og omvendt. Av denne grunn kunne det spores tendenser til avtagende segregasjon for noen av variablene. Dette gjaldt særlig for gruppene barn 0-12 år, eldre, enslige med barn, skilte/separerte og ikke-vestlige innvandrere. For andre variabler synes segregeringsmønsteret å holde seg stabilt (bla andelen barnefamilier og andelen enslige). For et par av variablene; ungdom (13 og 19 år) og for unge voksne (20-29 år), kunne det derimot spores tendenser til svakt økende segregasjon. Hovedinntrykket er likevel at det geografiske fordelingsmønsteret for de ulike gruppene av Trondheims befolkning har holdt seg relativt stabilt på 90-tallet, men med en svak tendens til en viss utjevning av forskjellene mellom sonene.

5 Flytting og stabilitet

Når man tar for seg flytting i en storby er det vanlig å skille mellom flyttestrømmer til og fra byen, og internt i byen (intra-urbane flyttinger). Det gjøres ikke et skarpt skille mellom disse typene flytting i denne rapporten. Begge flyttetyper er interessante i relasjon til levekår. Likevel vil de intra-urbane flyttingene være mest i fokus.

Kapitlet tar for seg flytting i Trondheim. Målet er å danne seg et bilde av variasjoner i flytteandelen i byens områder. Dette er interessant fordi flytting kan ha betydning for registrerte endringer i levekårene i ulike deler av byen, og fordi flytting kan ha en selvstendig levekårsvirkning i form av befolkningsstabiliteten i de ulike byområdene. Hvordan flytting påvirker levekårene vil bli behandlet nærmere i kapitlene som omhandler de enkelte levekårskomponentene og i kapittel 11. Her vil vi først og fremst gi et bilde av flytteandeler i ulike deler av byen.

5.1 Drivkrefter i flytting

Det er mange ulike motiver og årsaker til flytting, og også svært ulikt hvorvidt den enkelte flytter anser flyttingen som positiv eller negativ. Noen har lyst til å flytte, mens andre føler at de må. Det kan være forhold som er utenfor den enkeltes kontroll som medfører at man må flytte. Svært mange flytter for å ta utdanning og for skaffe seg jobb. Skifte av bolig er også en viktig flytteårsak. Den desidert hyppigste angitte flytteårsak i Oslo er ”for liten bolig”. Dette gjelder både for innenbys flyttinger og flytting ut av byen (Hagen m.fl.1994). Mange flyttinger kan beskrives som livsfaseflyttinger. Eksempler på dette er; ungdom som flytter ut av foreldrehjemmet, inngåelse eller brudd av forhold eller familieforøkelse.

Mye flytting kan knyttes til ulike forhold ved selve boligen, men de fleste er også opptatt av utemiljøet og strøkets kvaliteter. Barnefamilieene ønsker seg ofte en ”familievennlig” bolig sammen med gode og trygge utemiljøer for barna.

De fleste mennesker følger en boligkarriere i løpet av livet, ofte i takt med økonomi, krav til komfort og andre preferanser. Det generelle bildet er at den første boligen ofte er en utleiehybel, og deretter følger ofte en liten leilighet og for mange er eneboligen eller en større leilighet sluttmålet. I storbyene bor en stor andel av befolkningen i ulike typer flermannsboliger gjennom hele livet. Boligkarrieren kan for mange også betegnes som en veksling mellom de ulike kvalitetene som finnes byens områder. Mange vokser opp litt utenfor bykjernen, bor i de indre bydelene i ungdomstiden og i tidlig voksenalder, og flytter deretter ut av sentrum når man etablerer seg og får barn.

Mens eneboligen har vært sluttmålet for mange har det imidlertid blitt mer vanlig etterhvert at middelaldrende mennesker velger å flytte til en mindre og mer lettstelt bolig når barna flytter ut (Brattbakk 1999). En slik trend er tydelig i de norske storbyene på 90-tallet. Ofte velger man da også å flytte til en bolig sentralt i byen, gjerne med gangavstand til jobb og byens tjenester og kulturtilbud.

Utover 90-tallet har prisnivået på boliger i Norge, og spesielt i de største byene blitt svært høyt. Dette gjør at prisnivået, og variasjoner mellom byens strøk i enda sterkere grad en tidligere påvirker flyttestrømmer i byene og valg av bosted (se kapittel 9).

Flyttemotiv er ofte sammensatte og kompliserte. Det er sjelden én enkelt grunn til at man flytter. For det første må man skille mellom egenskaper ved stedet man flytter fra og stedet man flytter til; henholdsvis *push-* og *pullfaktorer*. Pushfaktorene er egenskaper ved stedet man bor som er med på å skyve folk vekk derfra; for liten leilighet, støy eller for lang avstand til jobben. Pullfaktorene er egenskaper ved et annet mulig bosted som trekker deg dit; gode boligforhold, nærhet til skole og ulike tjenestetilbud, samt jobbmuligheter. I tillegg brukes gjerne begrepet *keepfaktorer* om egenskaper ved stedet du bor som holder deg der; de godene du har på det nåværende bostedet og i fordelene ved boligen. De ulike faktorene kan være av for eksempel sosial, kulturell, fysisk eller praktisk-økonomisk art.

5.2 Flytting og levekår

Mobiliteten i det moderne samfunnet er økende. Vi flytter mer. Men hvilke konsekvenser har økt flytting? Er flytting et gode eller et onde? Det finnes ingen veletablert måte å se flytting på i forhold til levekår. Vi kan imidlertid skille mellom hvordan flytting påvirker levekårene for ”flytteren” (individet) og hvordan inn- og utflytting påvirker levekårene i nærmiljøet. Nærmiljøet kan påvirkes gjennom filtreringsprosesser.

For ”flytteren” innebærer flyttingen oppbrudd fra et boområde og tilpasning til en ny bolig og et nytt sted. I mange tilfeller er ønsket om en bedre livssituasjon og bedre levekår en viktig motivasjon for å flytte. Flyttingen kan sees positivt; som ledd i et livsprosjekt, det kan være frigjørende, en måte å styre livet sitt på. Flytting kan også sees på som negativt hvis det er under tvang eller man flytter motvillig. Økende mobilitet kan også være et tegn på uroen og rastløsheten i det moderne samfunnet. Hyppig flytting gir svake røtter til nærmiljøet og man kan føle at man har en omflakkende tilværelse.

Det er flyttingens betydning for levekår i nærmiljøet vi vil fokusere på her. Generelt kan vi si at høy gjennomtrekk ikke er fordelaktig for å utvikle lokale sosiale nettverk og utnytte ”sosial kapital” i et område. Det er imidlertid slik at avhengigheten av nærmiljøet har avtatt for mange grupper i befolkningen. I tråd med diskusjonen rundt utviklingen av det postmoderne nærmiljø i kapittel 2, er det klart at svært mange har sine viktigste sosiale kontakter knyttet til arenaer utenfor det nærmeste boområdet som; skole, arbeid og organisasjoner. Høy flytteandel i nærmiljøet er derfor ikke nødvendigvis negativt for store deler av beboerne. Noen grupper er imidlertid mer avhengige av et godt nærmiljø enn andre. Barn, eldre, funksjonshemmede og andre som tilbringer mye tid hjemme er som oftest mer knyttet til nærmiljøet. Totalt sett vil vi på tross av utviklingen av det postmoderne nærmiljøet hevde at stor gjennomtrekk i et område oftest vil oppfattes som negativt også av dem som ikke tilbringer så mye tid der. De fleste vil likevel foretrekke et nærmiljø med en viss oversikt og stabilitet.

Hvordan kan vi tolke høy flytteandel i et strøk? Det kan bety at strøket har dårlige kvaliteter, eller det kan bety at strøket har visse kvaliteter som blir verdsatt av grupper i befolkningen som er i en viss livsfase, for eksempel unge mennesker og studenter. Frivillighet i bosituasjonen er viktig i denne sammenhengen. Er man bundet til å bo i et lite trivelig strøk over lengre tid av økonomiske årsaker? Eller er det et bevisst valg om å bo litt kummerlig og med dårlig utemiljø for å spare penger, eller fordi strøket har andre goder å by på?

Vurderingen av hva flyttingen betyr er imidlertid også avhengig av hvem som flytter. Særlig selektiv innflytting av ”ressurssvake” grupper, eller selektiv utflytting av ”ressurssterke” grupper kan påvirke utviklingen i et område negativt.

Oppsummert kan vi peke ut to aspekter som er spesielt viktige i denne studien. For det første er vi opptatt av å identifisere områder med høy flytteandel fordi det kan være negativt for nærmiljøet. Det kan føre til et ustabil bomiljø. For det andre er vi opptatt av å korrigere for befolkningsutskiftningens rolle i de områdene hvor vi finner endring i levekårene over tid. Er det slik at endring i målte levekår i et område skyldes reelle endringer hos den stabilt bosatte befolkningen eller er det en utskifting av befolkningen som er årsaken?

5.2.1 Flytteindikatorer

Vi benytter to indikatorer på stabilitet i boområdet, med hovedvekt på den første:

- **utflyttere som andel av folketallet i sonene**

Vi benytter *andel utflyttere* som et mål på flytteaktiviteten i sonene. De fleste områdene har hatt et relativt stabilt folketall slik at man ikke trenger å korrigere for innflytting. I soner hvor folketallet har steget kraftig er det i første rekke snakk om boligområder med stor grad av nybygging. Da fokus her legges på å måle eventuelle endringer i levekår er det de eksisterende boområdene som er best egnet for dette. I områder som har blitt utbygd i den perioden vi undersøker vil vi uansett ikke kunne måle endring i levekår.

Høy andel utflyttere tolkes som negativt fordi det betyr ustabile forhold i nærmiljøet. Det er likevel slik at noen bydeler er mer typiske gjennomtrekksområder hvor for eksempel ungdom (gjærne studenter) bor mer midlertidig.

- **internflyttere som andel av folketallet i sonene**

Vi tar kort for oss internflytting som et mål på hvor mange som skifter bolig innenfor det samme nærmiljøet. Høy internflytting kan være en indikasjon på at man er fornøyd med strøket/nærmiljøet, men søker ny bolig. Høy internflytting kan også gi en indikasjon om at utvalget av ulike boligtyper er god innenfor sonen.

Flytting er registrert ved å sammenligne adresser ved starten og utgangen av året. De som har ulik adresse blir definert som ”flyttere”. Barn under 1 år er ikke med i datasettet fordi de ikke hadde noen adresse ved årets start. En mulig feilkilde for internflytting er at personer som får endret adresser på grunn av omlegging i adresseregisteret (endring av gatenavn eller nummer) blir regnet som ”flyttere” gjennom denne metoden. Det berører bare internflytting. Fordi dette kan gi store utslag på lavt geografisk nivå har vi konsentrert oss om hovedmønsteret når det gjelder internflytting. Det er bare personer som er registrert som bosatt i Trondheim kommune i folkeregisteret som er med i statistikken. Dette gjør at den reelle flyttingen er høyere enn det flyttetallene viser. Spesielt vil dette gjelde for soner med mange uregistrerte studenter, først og fremst gjelder dette sentrum.

Et annet aspekt som undersøkelsen ikke fanger opp er hvorvidt det kun er en liten del av befolkningen som flytter mye, mens størstedelen av befolkningen er rimelige stabile? For å få vite mer om dette måtte man i tilfelle følge enkeltpersoners flyttekarrierer som krever omfattende intervjuundersøkelser. Dette vil imidlertid være interessant å ta opp i videre studier. For å kunne si noe sikrere om hvordan inn- og utflytting i et område kan føre til endringer i befolkningens hopning av levekår ville det vært en fordel om vi hadde data med

opplysninger om en del sentrale egenskaper til flytterne. Dette ble imidlertid for omfattende innenfor prosjektets rammer.

5.3 Flytting i Trondheim fra 1990 til 1997

I 1990 var det totalt 15 156 personer som flyttet ut av sonen sin i Trondheim kommune. Disse utflytterne omfatter både personer som flyttet til andre soner i kommunen og ut av kommunen. I 1997 var det tilsvarende tallet økt til 17 170. Denne flyttegruppen utgjør 11,0 % av totalbefolkningen i 1990 og 11,9 % i 1997 (se tabell 5.1). I 1990 var det totalt 2 371 personer som flyttet internt i sonene sine, mot 3 221 personer i 1997. Disse internflyttingene utgjør henholdsvis 1,7 % og 2,2 % av totalbefolkningen i de respektive årene.

5.3.1 Flytting på sonenivå etter bydeler i Trondheim

Ser vi på variasjoner bydelene imellom er disse relativt små for de gjeldende årene. Forskjellene i andel utflytting mellom sonene øker svakt på 90-tallet, mens forskjellene er stabile når det gjelder internflytting.

Vi presenterer først variasjoner i utflytting på sonenivå etter bydel. Sonene i Sentrum bydel har den høyeste andelen utflyttere med 13,5 % i 1990 og 14,8 % i 1997. Saupstad lå også over bygjennomsnittet med 12,3 % i 1990, men har hatt en svak reduksjon til 1997. Byåsen og Heimdal lå begge noe under bygjennomsnittet i 1990. Mot slutten av 90-tallet ligger Byåsen nærmere bygjennomsnittet, mens Heimdal har vært rimelig stabil og ligger nå noe sterkere under snittet for byen. Hovedinntrykket er altså at det er variasjoner mellom bydelene, men at disse ikke er betydelige avvik fra bysnittet.

For internflytting i sonene er det heller ikke dramatiske forskjeller mellom bydelene. Saupstad har den høyeste internflyttingen i sine soner for begge årene med 2,4 % i 1990 og en relativt sterk økning til 3,4 % i 1997. Sentrum har nest høyest andel internflytting i sonene begge år, men delt med Byåsen i 1997. Byåsen hadde svært lav andel internflytting i sine soner i 1990, men har sammen med Saupstad den sterkeste økningen i perioden. Strinda og Nardo har lavest andel internflytting begge år, og minimal endring i perioden.

Tabell 5.1 Andel utflytting og internflytting i prosent av folketallet i 46 soner etter bydel i 1990 og 1997.

Bydel	Andel utflytting fra soner			Andel internflytting i soner		
	1990, %	1997, %	Endring 90-97 prosentpoeng	1990, %	1997 %	Endring 90-97 prosentpoeng
1 Sentrum	13,5	14,8	1,3	2,1	2,5	0,3
2 Strinda	10,5	11,9	1,4	1,5	1,6	0,1
3 Nardo	10,5	11,0	0,5	1,3	1,5	0,2
4 Byåsen	9,6	11,1	1,5	1,4	2,5	1,1
5 Saupstad	12,3	11,9	-0,4	2,4	3,4	1,0
6 Heimdal	9,4	9,3	-0,1	1,9	2,2	0,3
Trondheim	11,0	11,9	0,8	1,7	2,2	0,5

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

5.3.2 Flytting ut av sonene

Det er relativt store variasjoner i hvor mange utflyttere de ulike sonene har og hvor stor andel utflytterne utgjør av det totale folketallet. Dette gjelder både for 1990 og 1997. For begge årene er det slik at utflyttingen i sonene med høyest utflytterandel er opptil tre ganger høyere enn i sonene med lavest flytteandel. Ser vi på kartene i figur 5.1 er det tydelig at utflyttingen har en viss sentrum-periferi –dimensjon; det er mer flytting jo nærmere sentrum man kommer. Dette er spesielt tydelig i 1997. I 1990 er det sentrum og noen enkeltstående soner sør for byen som har høyest andel flytting, mens sonene lengst fra sentrum har lav utflytting. Utover dette er situasjonen preget av lappeteppemønster; soner med lav og høy utflytting ligger om hverandre. I 1997 er dette lappeteppemønsteret nesten borte og sentrum-periferi-dimensjonen trer tydeligere fram. Videre er det stort sett de samme sonene som har aller høyest andel utflytting i de to årene. En slik sammenheng mellom utflytterandelen i de to årene gjelder imidlertid ikke bare for de med høyest andel. Det er svært sterk korrelasjon mellom andel utflytting på sonenivå i 1990 og 1997 (pearsons $r = 0,93$). Det er med andre ord svært høy grad av stabilitet når det gjelder hvilke soner som har høy og lav utflytting ved inngangen og mot slutten på 90-tallet. Det er også tydelig at andelen utflyttere fra sonene har økt på 90-tallet – kartet blir mørkere. Gjennomsnittlig utflytterandel for sonene har i perioden økt fra 10,6 % til 11,6 %.

Vi har delt inn sonene i fem klasser etter andel utflyttere. Tabell 5.2 viser hvor mange soner som faller i de ulike klassene i 1990 og 1997. I 1990 var det 25 soner som falt i de tre klassene som hadde 10,0 % eller lavere andel utflytting, mens det tilsvarende tallet for 1997 var 17. Det har altså blitt færre soner med lav andel utflytting. Motsatt var det 21 soner som falt inn i de to klassene med høyest utflytterandel i 1990, mot 29 i 1997. Tabellen viser at det har skjedd en konsentrasjon av soner med utflyttingsandel i intervallet 10,1-13,0 %. For denne klassen har antallet soner økt fra 12 til 21. I 1990 var sonene fordelt mer jevnt mellom klassene når det gjelder utflytterandel. I 1997 har tyngdepunktet forskjøvet seg til intervallet 9-13 %. I klassen med høyest andel utflytting ligger fem soner med flytteandel rundt 20% og en sone på 24%.

Tabell 5.2 Antall soner fordelt etter andel utflyttere av folketallet i 1990 og 1997.

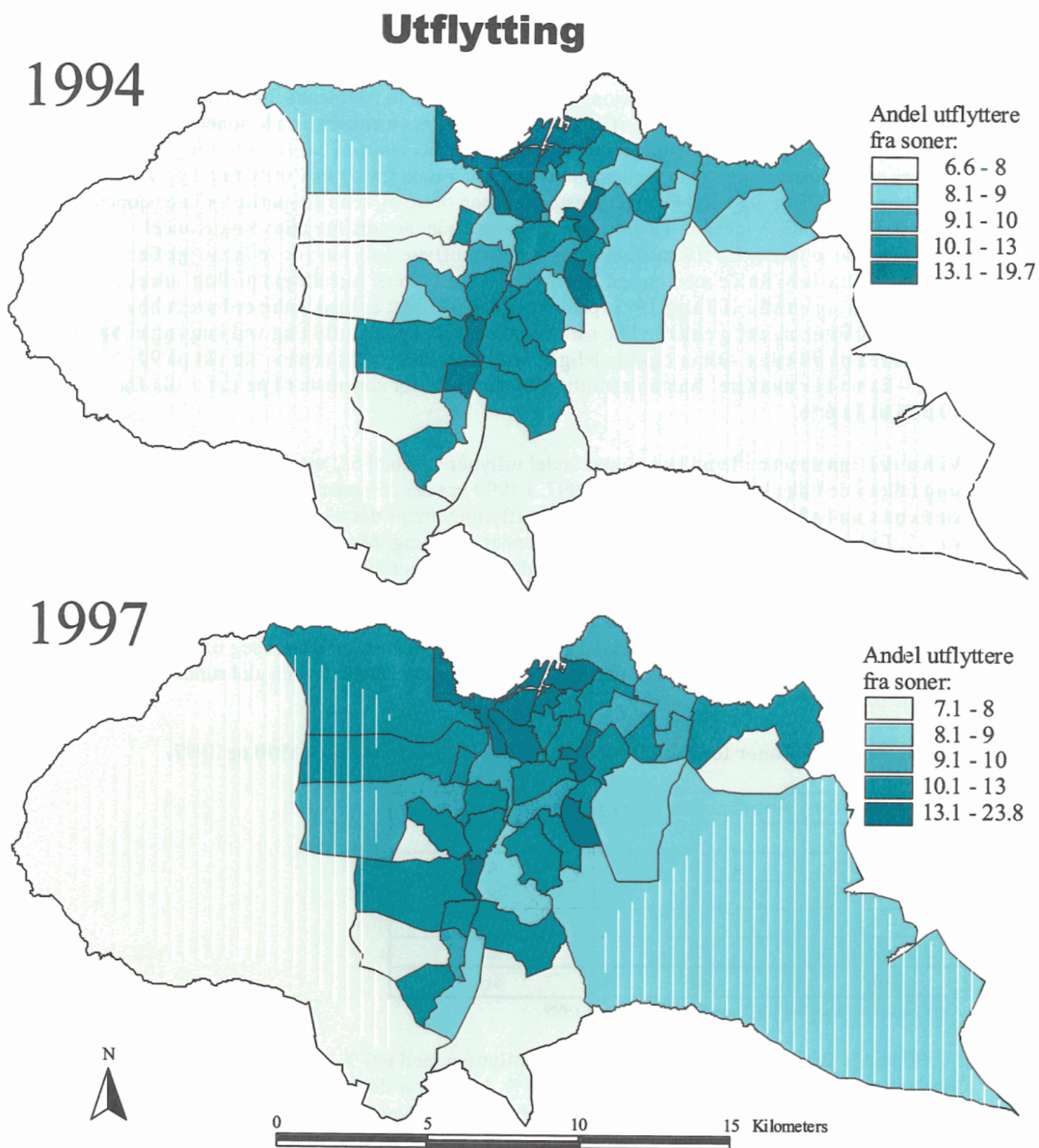
Andel utflyttere	Antall soner i 1990	Antall soner i 1997
6,6 - 8,0%	9	5
8,1 - 9,0%	8	4
9,1 - 10,0%	8	8
10,1 - 13,0%	12	21
13,1 - 23,7%	9	8
Sum	46	46

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

I 1990 hadde Byneset-Leinstrand lavest andel utflytting med 6,6 %, mens Bakklandet-Møllenberg hadde høyest flytteandel med 19,6 %. I 1997 var det fortsatt Byneset-Leinstrand som hadde minst utflytting med 7,1 %, mens Moholt med byens største studentby toppet med 23,7 %.

Sentrumssonene har klart høyest andel utflyttere; Lademoen, Bakklandet-Møllenberg, Ila, Øya-Elgeseter og Midtbyen har i 1997 en utflytterandel mellom 17,7 og 20,1%. Deretter følger en del typiske drabantbysoner som Romulslia, Risvollan, Saupstad og Kattem med

Figur 5.1: Andel utflyttere fra soner av totalt folketall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, 1999

utflytterandeler på 12,6 % - 14,3 % samme år. Det er altså tydelig at høy utflytterandel er et sentrums- og drabantbyfenomen i Trondheim. Felles for sonene som har lavest andel utflytting er at de ligger langt fra sentrum og er enten typiske jordbruksområder som Byneset-Leinstrand (7,1%) eller mer eneboligområder som Stavset (7,4%) og Åsheim-Lundåsen (7,9%).

5.3.3 Endring i utflytting 1990-1997

Endringene i andel utflyttere er tydelige, men ikke dramatiske. Trondheims befolkning flytter mer på slutten av 90-tallet enn de gjorde i 1990. Mønsteret med lav og høy utflytterandel er svært stabilt; soner med høy utflytterandel i 1990 har også høy utflytterandel i 1997. Det er en viss korrelasjon mellom andel utflyttere i 1990 og endring i utflytterandel fra 1990-97 (pearsons $r = 0,44$). Det betyr at det generelt er en tendens til at utflytterandelen øker noe mer i soner med høy utflytting enn i soner med lav utflytting. Økningen i utflytterandel blant soner med høy utflytting gjelder imidlertid ikke de tidligere nevnte drabantbysonene med høy utflytting. Samtlige av disse har hatt svak reduksjon i andelen utflyttere.

Tabell 5.3 viser antall soner etter endring i prosentandel utflyttere fra 1990 til 1997. Vi ser at hele 17 av sonene har hatt en endring på mindre enn 1,0 prosent, enten som økning eller reduksjon. Videre er det 5 soner som har hatt svak nedgang og totalt 24 soner som har hatt økning i varierende grad.

Tabell 5.3 Antall soner etter endring i andel utflyttere fra 1990-1997.

	Svak nedgang (-1,2 - -1,0)	Stabil (-0,9 - 0,9)	Svak økning (1,0 - 1,9)	Middels økning (2,0 - 3,9)	Sterk økning (4,0 - 4,6)
Antall soner (N46)	5	17	18	5	1

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Endringer i utflytting er geografisk ujevnt fordelt utover byen. Samtlige av de typiske sentrumssonene har hatt økt utflytterandel. På Bakklandet-Møllenberg og i Midtbyen har den økt minimalt, mens Singsaker og Øya-Elgeseter har hatt svak økning. Ila, Rosenborg og Lademoen har hatt middels vekst.

Moholt sone har den sterkeste veksten i utflytterandel, men er en særegen sone fordi byens største studentby befinner seg her. Lademoen sone har hatt den sterkeste økningen i utflytterandel av sonene med høy andel utflyttere. Lademoen hadde en utflytterandel på hele 17,8 % i 1990, og denne var økt til 21,1% i 1997.

Det er tydelig at en del av de typiske drabantbyene som kommer ugunstig ut på mange av levekårsindikatorerne i denne studien har fått en lavere utflytterandel i løpet av 90-tallet. For stabiliteten i nærmiljøet kan dette sees som et positivt utviklingstrekk. Årsakene kan imidlertid være flere og sammensatte. Den mest nærliggende forklaringen er at flere trives og ønsker å bli boende. En annen årsak, som er mindre positiv, er at flere er mer bundet til å bli boende på grunn av det høye prisnivået på boliger. Det kan være at flere hadde flyttet hvis de hadde hatt økonomisk handlerom til det. Antagelse om dette krever imidlertid en undersøkelse av beboernes boønsker for å kunne verifiseres. Det er imidlertid studier som viser at folk ofte flytter ut av områder som av mange blir sett på som mindre attraktive når deres sosio-økonomiske status stiger, eller de får mulighet til det (Hagen m.fl. 1994).

5.3.4 Flytting internt i sonene

Befolkningen flytter også mer innenfor den enkelte sonen på slutten enn på begynnelsen av 90-tallet. Snittet for internflytting i sonene for hele byen er 2,2 % av total befolkning i 1997, mot 1,7 % i 1990. Forskjellene mellom sonene er relativt små, men likevel tydelige. Det geografiske mønsteret er mindre tydelig når det gjelder internflytting enn for utflytting. Likevel er det mulig å spore en tendens til at de fleste sentrumssonene og en del av drabantbysonene sør for byen har høyest andel internflytting (fra 3,0 % til 4,5 %).

Endringene i internflytting varierer ellers fra reduksjon på 1,7 prosentpoeng til økning på 3,3 prosentpoeng, med et snitt for samtlige soner på 0,5 prosentpoeng. Hele 34 soner har hatt en endring på under 1,0 %, enten i form av økning eller reduksjon. I og med at snittet for internflytting kun er på 2,2 % i 1997, kan endringene av denne størrelsesorden likevel være betydelige. En av tre soner har hatt svak reduksjon i internflytting, mens to av tre har hatt varierende grad av økning. Det er videre en viss tendens til at det er soner med lav internflytting i 1990 som har hatt sterkest vekst fram til 1997, mens soner med høy internflytting har hatt svakere vekst eller reduksjon (pearsons $r = -0,52$). Forskjellene mellom sonene har endret seg lite i løpet av 90-tallet.

Vi har også sett på sammenhengen mellom utflytting og internflytting. I 1990 var det en viss sammenheng mellom andel utflytting og internflytting i sonene (pearsons $r = 0,5$). Det var altså en viss sannsynlighet for at en krets med høy utflytting også hadde høy internflytting. I 1997 var denne sammenhengen blitt svakere (pearsons $r = 0,31$).

5.4 Oppsummering og avslutning

Den gjennomsnittlige utflyttingen for alle sonene i Trondheim er på om lag 12 % i 1997. Utflytterandelen har økt på 90-tallet. Forskjellene mellom sonene er markerte, men stabile i perioden 1990 til 1997. Sentrumssonene har klart høyest andel utflyttere. Deretter følger en del typiske drabantbysoner. Høy utflytterandel er med andre ord først og fremst et sentrums- og drabantbyfenomen. Felles for sonene som har lavest andel utflytting er at de ligger langt fra sentrum og er enten typiske jordbruksområder eller eneboligområder.

Endringene i andel utflyttere er tydelige, men ikke dramatiske. Trondheims befolkning flytter mer på slutten av 90-tallet enn de gjorde i 1990. Mønsteret med lav og høy utflytterandel er svært stabilt; soner med høy utflytterandel i 1990 har også høy utflytterandel i 1997. Generelt er det sterkere økning i utflytterandelen i soner med høy utflytting enn i soner med lav utflytting. Økningen i utflytterandel blant soner med høy utflytting gjelder imidlertid ikke de omtalte drabantbysonene som alle har hatt svak reduksjon i andel utflyttere. Om lag en fjerdedel av sonene har hatt en svak reduksjon i flytteandelen, mens resten har hatt varierende grad av økning.

Folk flytter også mer innenfor den enkelte sonen på slutten enn på begynnelsen av 90-tallet. Gjennomsnittet for internflytting i alle sonene er på 2,2 % av total befolkning i 1997. Forskjellene mellom sonene er relativt små, og har endret seg lite i perioden. Det geografiske mønsteret for internflytting er relativt likt som for utflytting. Høyest andel internflytting finner vi i de fleste sentrumssonene og de nevnte drabantbysonene. Soner med lav internflytting i 1990 har hatt sterkest økning fram til 1997, mens soner med høy internflytting

har hatt svakere økning eller reduksjon. I 1990 var det en viss sannsynlighet for at kretser med høy utflytting også hadde høy internflytting. Sammenhengen var svakere i 1997.

Hvilken betydning har så dette flyttemønsteret for levekårene i nærmiljøene og i hvilken grad kan selektive flyttinger sees som årsak til observerte levekårsendringer? Dette diskuteres i en viss grad i kapitlene som omhandler de enkelte levekårskomponentene, hvor vi også ser på samvariasjon mellom flytting og de enkelte levekårsindikatorer. I tillegg diskuteres det i delkapittel 11.4. Her presenterer vi kort noen momenter til en slik diskusjon.

For nærmiljøet og dem som er mest avhengig av dette kan den høye flytteandelen i sentrum og drabantbyene være et negativt trekk. Det blir vanskeligere å knytte nære kontakter i nærmiljøet. For sentrum er den reelle flyttingen antagelig betydelig høyere enn flyttetallene viser fordi andelen uregistrert befolkning, først og fremst studenter, er særlig høy her. Ellers har sentrumsområdene en slags funksjon som midlertidig bosted for mange. Med relativt høy andel av små boliger og utleieboliger er det naturlig med høy flytteandelen her. I drabantbyene er utflytterandelen også høy, men lavere enn i sentrum. Drabantbyene er kanskje ikke i samme grad som sentrum karakterisert av forhold som skulle tilsi at det er et midlertidig bosted for mange. Med svært lav andel utleieboliger og høy andel borettslagsleiligheter og selveierleiligheter bærer den høye utflyttingen her et visst preg av å være et uheldig gjennomtrekksfenomen. I den grad drabantbyene har preg av å være et midlertidig bosted går dette sannsynligvis mer på at en del ser en blokk- eller rekkehusleilighet i disse områdene som et trinn i boligkarrieren. Prisnivået gjør også at det er et naturlig sted for førstegangsetablering for unge, særlig barnefamilier.

At både utflytting og internflytting er høyest i sentrumssonene og i en del av drabantbysonene kan tyde på at en del ønsker å bli boende i disse nærmiljøene selv om de skifter bolig. Som vi har vært inne på kan dette imidlertid også dels være et resultat av økonomiske føringer som legger begrensninger på valg av boligstrøk.

For å kunne si noe sikkert om disse forholdene trengs studier av folks flyttepreferanser, botid og flyttestrømmer internt i byen. Mer inngående analyser av de enkelte områdene må også til for å avdekke om det er en liten gruppe av befolkningen som flytter mye, mens majoriteten er stabil. I tråd med diskusjonen rundt utviklingen av et postmoderne nærmiljø er det mulig at slike studier ville avdekke at høy flytteandel i nærmiljøet ikke nødvendigvis er negativt for en stor del av beboerne.

6 Sosio-økonomiske forhold

Sosio-økonomiske forhold har betydning for levekår. Utdanning og inntekt er to sentrale forhold ved en persons sosio-økonomiske situasjon og status. Mange vil hevde at inntektsnivået er den enkeltindikatoren som sier mest om levekår fordi det er en ressurs som påvirker tilgangen til mange andre arenaer som for eksempel bolig og fritidsaktiviteter, og delvis helsetilbud og utdanning. Det er også vanlig å regne utdanning som en sentral faktor når det gjelder levekår. Utdanning eller kompetanse kan sees som en personlig ressurs, den bedrer tilgangen til arbeidsmarkedet og har betydning for frihet i jobben og arbeidsmiljøet. Dessuten har utdanning stor betydning for inntektsnivået. I dette kapitlet presenteres sentrale funn om inntekt og utdanning på lavt geografisk nivå på 90-tallet i Trondheim.

6.1 Utdanning

Utdanning er i vid forstand en fellesbetegnelse for *all* formidling av kunnskap, ferdigheter og holdninger (Severeide 1989). I det følgende er imidlertid perspektivet begrenset til den formelle utdanningen befolkningen får gjennom det organiserte skoleverket. Dette betyr ikke at kunnskap og ferdigheter man tilegner seg gjennom andre kanaler enn det organiserte skoleverket regnes som irrelevante.

Fokus i dette kapitlet er utviklingen i utdanning internt i Trondheim på 90-tallet. Først er det imidlertid nødvendig med en kort oversikt over viktige utviklingstrekk ved utdanning i Norge.

6.1.1 Utviklingstrekk for utdanningsnivået i Norge

Det er vanlig å snakke om en utdanningseksplasjon på 1960-tallet. Det har imidlertid også vært sterk økning i utdanningsnivået i hele den påfølgende perioden. I 1980 hadde om lag halvparten av befolkningen i Norge grunnskole som høyeste utdanning, mens det samme gjaldt for bare en fjerdedel av befolkningen i 1994. I 1994 hadde over halvparten videregående skole som høyeste utdanning. Andelen med høyere utdanning steg fra 12 til 20 prosent i samme periode (Jørgensen 1997). Veksten i totalbefolkningens utdanningsnivå går imidlertid forholdsvis langsomt, fordi årskullene med høy utdanning bare gradvis utgjør en større del av befolkningen.

På 90-tallet har skoleverket i Norge gjennomgått flere store utdanningsreformer (Reform 94 og 97). For denne undersøkelsen er imidlertid utdanningsrevolusjonen fra 60-tallet og fram til slutten av 80-tallet mer avgjørende enn reformene på 90-tallet, fordi vi konsentrerer oss om utdanning i aldersgruppene 30-39 år, 30-49 år og 30-66 år. Aldersgruppen 16-29 år er utelatt fordi det i denne gruppen er mange som fortsatt er under utdanning. Dette skyldes både at flere tar lengre utdanning enn før og at det er vanligere blant de som tar høyere utdanning å veksle mellom studier, jobb og andre aktiviteter slik at mange fullfører sin utdanning senere enn tidligere. I denne undersøkelsen er det mest interessant å fange opp en persons høyeste fullførte utdanning. Vi har valgt å fokusere på de som er 30 år og eldre. Av norske elever som fullførte en videregående utdanning 1996, var 46 % i utdanning samme høst. Om lag 14 % valgte å fortsette med videregående utdanning. En tilsvarende andel (15 %) begynte på utdanning ved høyskolene, mens drøyt 16 % startet på et studium ved et av universitetene eller en av de vitenskapelige høyskolene (Holt & Ouren 1998). I 1986 var 13,5 % av 19-24-

åringene under høyere utdanning, mens det tilsvarende tallet for 1996 var 27 %. For aldersgruppen 25-29 år gjelder samme tendens. Målt i antall studenter ser vi også at det har vært en sterk vekst i høyere utdanning. I 1986 var det om lag 103 000 studenter ved universiteter og høyskoler, mens det tilsvarende tallet i 1996 var på 181 000 studenter.

Det har lenge vært flere kvinner enn menn som tar høyere utdanning. Det er imidlertid relativt nytt at kvinner også er i flertall på høyere nivå. Det er altså tydelige forskjeller mellom kjønnene når det gjelder utdanning og disse forskjellene har vært i endring på 80- og 90-tallet. Det ville vært svært interessant å se på slike endringer i Trondheim. Data foreligger innenfor dette prosjektet, men det har som nevnt innledningsvis blitt for omfattende å ta for seg kjønnsdimensjonen i denne studien. Det vi imidlertid vet er at utdanningsnivået blant kvinner i sentrumsbydelen Baklandet var høyere enn for menn allerede i 1990 og at kvinnene hadde økt forspranget ytterligere i 1996 (Brattbakk 1999).

6.1.2 Lav utdanning, 30-39 år

Fokus i dette kapitlet ligger på de befolkningsgruppene som har lav utdanning, og i hvilken grad disse gruppene er konsentrert til bestemte geografiske områder. Statistisk Sentralbyrå (SSB) har konstruert et mål på lav utdanning hvor man ser på aldersgruppen 30-39 år, og hvor lav utdanning er definert som ingen utdanning eller fullført grunnskole som høyeste utdanning. Aldersgruppen 30-39 år er valgt fordi man ønsker å fokusere på utdanningsnivået blant unge voksne. Det regnes som mer problematisk at unge mennesker har liten eller ingen utdannelse enn eldre mennesker som vokste opp i en tid da utdanning ikke var så avgjørende i arbeidslivet. De som er i 30-åra har ofte forsørgeransvar, og det blir mer vanlig å vente med å etablere seg til man har passert 30 år. Lav utdanning påvirker dessuten adgangen til arbeidsmarkedet og videre inntektsnivået. Det er imidlertid også nødvendig å peke på at etter- og videreutdanning ser ut til å ble mer utbredt i alle aldersgrupper i kunnskapssamfunnet. Derfor er det viktig å understreke at vi ikke ser 30- åringer med lav utdanning som "låst" til en slik situasjon resten av livet, selv om det fortsatt er forholdsvis få som tar utdanning etter at de er blitt godt voksne.

I første del av kapitlet har vi valgt å benytte oss av denne indikatoren som SSB har konstruert og som måler lav utdanning blant gruppen av unge voksne som stort sett har fullført sin hovedutdannelse. For å måle utdanningsnivå i et geografisk område benytter vi både prosentandeler av befolkningen med lav utdannelse og en indeks for lav utdannelse. Indeksen er konstruert av SSB først og fremst med tanke på å sammenligne utdanningsnivået i de norske kommunene. Den er også benyttet for bydelene i de største byene. I denne undersøkelsen har SSB levert tall for mindre geografiske enheter som delområder og soner i Trondheim. Indeksen er konstruert slik at det er beregnet en prosentandel lavt utdannede for hver kommune. Etter stigende prosentandel er så kommunene delt i ti like store grupper. Den tidelen som har lavest andel lavt utdannede har fått verdien 1, mens den tidelen som har høyest andel lavt utdannede fikk verdien 10. Områder som får verdien 1 skårer dermed best og områder som får verdien 10 får dårligste skår. Alle landets kommuner og bydelene i de største byene samt soner og delområder i Trondheim er så gitt en verdi fra 1 til 10 ut fra andelen lavt utdannede. Dermed gir indeksverdien en indikasjon på hvordan det enkelte geografiske området forholder seg til det nasjonale nivået. Dersom en sone i Trondheim oppnår verdien 10 har den altså samme andel lavt utdannede som den tidelen av norske kommuner med lavest utdanningsnivå i denne aldersgruppen.

Norge sett under ett fikk en verdi på 5,8 på SSB sin indeks for lav utdanning for aldersgruppen 30-39 år i 1998. Sør-Trøndelag fikk verdien 4,4 i 1996 og 4,8 i 1998. Dette gir en indikasjon på at Sør-Trøndelag som fylke de siste årene har sakkett litt akterut i forhold til utviklingen i landet som helhet.

6.1.3 Lav utdanning, 30-39 år, i Trondheim og de andre storbyene i 1998

Andel lavt utdannede i Trondheim var om lag 9,5 % i 1994 og 7,4 % i 1998, en nedgang på om lag 2 prosentpoeng. Trondheim fikk verdien 3 både i 1994 og i 1998 på SSB sin indeks for lav utdanning. Byens befolkning har altså hevet sitt utdanningsnivå i takt med resten av landet på 90-tallet.

Ser vi på de andre storbyene har Oslo 7,4 % lavt utdannede, og en indeksverdi på 3 i 1998. Bergen hadde samme år en andel lavt utdannede på 7,0 % og en indeksverdi på 3, mens Stavanger hadde en andel på 7,3 % og indeksverdi på 3. De fire største byene har altså en relativt lik andel lavt utdannede. Andelen lavt utdannede i storbyene er videre godt under landsgjennomsnittet.

6.1.4 Bydelsvise variasjoner i lavt utdannede i Trondheim

Lavt utdannede i aldersgruppen 30-39 år fordeler seg på bydelene i Trondheim i 1998 som vist i tabell 6.1.

Tabell 6.1 Lavt utdannede, 30-39 år, i Trondheims bydeler i 1998.

Bydeler i Trondheim	Andel lavt utdannede (30-39 år)	Indeks for lav utdanning
Sentrum	6,0 %	2
Strinda	5,7 %	2
Nardo	7,0 %	3
Byåsen	6,1 %	2
Saupstad	13,1 %	8
Heimdal	9,6 %	5
Trondheim	7,4 %	3

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, 1999.

Vi ser at Saupstad skiller seg klart ut som den bydelen med høyest andel lavt utdannede i Trondheim, og den eneste som har mer enn 10 % lavt utdannede. Heimdal har nest høyest andel, mens resten av bydelene har relativt lik andel. Lavest andel har Strinda med 5,7 %.

Fem av bydelene i Oslo hadde mer enn 10 % lavt utdannede i 1998. Det var Hellerud, Furuset, Stovner, Grorud og Romsås. Romsås hadde hele 16,7 % med lav utdanning. I Bergen var det ingen bydeler som hadde mer enn 10% lavt utdannede. Bydelen Arna hadde 9,9 % lavt utdannede. Heller ikke i Stavanger hadde noen av bydelene over 10 %. Høyest andel hadde Hundvåg med 9,5%. På bydelsnivå kan vi derfor slå fast at det kun er Saupstad i Trondheim av alle bydelene i de største byene i Norge som kommer i samme gruppe som bydelene i Oslo med høyest andel lavt utdannede.

Ved å gå ned på sonenivå kommer nyansene i utdanningsnivå innenfor bydelene i Trondheim klart fram. Strinda bydel har totalt sett lavest andel lavt utdannede, men er en svært heterogen

bydel på sonenivå. I denne bydelen finner vi de to ”beste” sonene; Moholt (hvor den største studentbyen ligger) med kun 1,3% lavt utdannede og Berg-Tyholt med 2,4%. Samtidig finner vi soner som det gamle arbeiderstrøket Ranheim med 9,8% og Reppe-Vikåsen med 7,6%.

I Sentrum bydel, som er blant bydelene med færrest lavt utdannede, er likevel forskjellene slående mellom sonene. Rosenborg sone har lavest andel med kun 2,9 % lavt utdannede blant 30 åringene, mens Lademoen og Ila har høyest andel med om lag 8 %. Singsaker har 3,7 %, og Øya-Elgeseter har 4,4 %.

Nardo bydel, som befinner seg i en mellomposisjon for utdanning blant unge voksne, har også relativt store interne forskjeller. Fra Othilienborg-Vestlia med 4,6 % til Risvollan og Bratsberg-Jonsvatnet-Leira med i overkant av 10 % lavt utdannede.

Byåsen bydel er den bydelen som er mest homogent når det gjelder utdanning. De fleste sonene her ligger mellom 5 og 7 %, mens Stavset har 4,5 % som det laveste og Hallset topper med 8,3 %.

Også for Saupstad bydel som har desidert høyest andel lavt utdannede av alle bydelene foreligger det markerte forskjeller. Bydelen har de to sonene med klart høyest andel lavt utdannede, nemlig Saupstad sone med 16,9 % og Romulslia med 14,7 %. Flatåsen ligger betraktelig lavere enn disse med sine 8,3 %, men like fullt over bygjennomsnittet.

Heimdal har en relativt stor spredning, men gjennomgående høy andel lavt utdannede unge voksne. Sjetnemarka-Okstad har lavest andel med 5,9 %, mens Tiller nord, Kattem og Heimdal ligger i spennet 10,2-12,2 %. De resterende sonene ligger mellom 7 og 8,5 %.

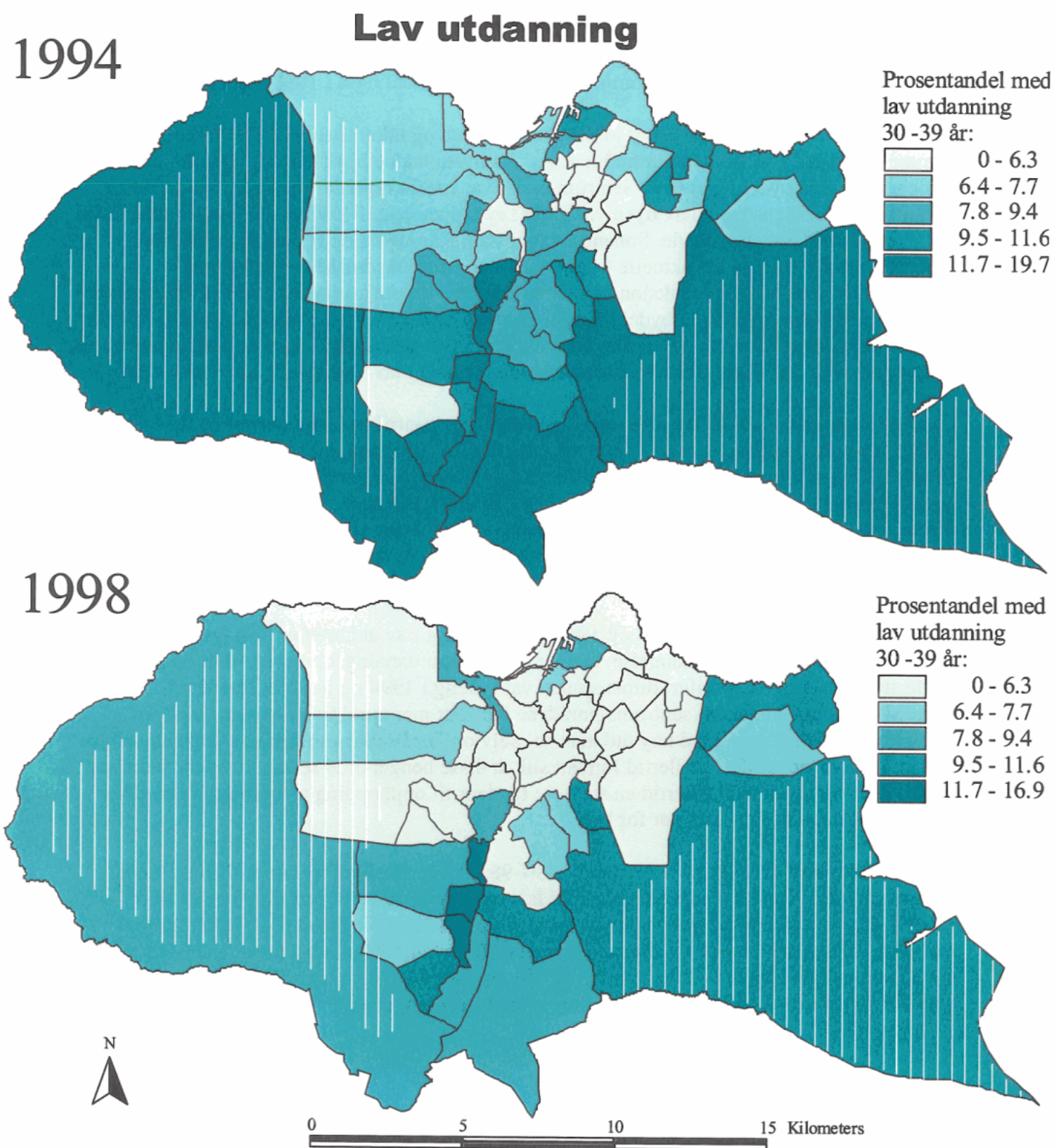
For Oslo, Bergen og Stavanger har vi ikke tall for lavere geografiske områder enn bydel. Vi vil likevel gjøre noen vurderinger av disse sammenlignet med sonene i Trondheim i 1998. En slik sammenligning er problematisk på grunn av at folketallet på dette bydelsnivået i de tre byene varierer fra 6 600 til 30 000, mens sonene i Trondheim varierer fra om lag 2 000 til 6 000 (se kapittel 3.3). Vi har tidligere sett på bydeler i de fire største byene som har over 10 % lavt utdannede i 1998. Det viste seg å være fem bydeler i Oslo og Saupstad i Trondheim som hadde mer enn 10 % lavt utdannede, mens Bergen og Stavanger ikke hadde noen. I Oslo var det Romsås med 16,7 % og Stovner med 13,1 % som hadde høyest andel med lav utdanning.

På sonenivå i Trondheim er det 7 av 46 soner som har over 10 % lavt utdannede. De to sonene som har høyest andel er ikke uventet Saupstad sone (16,9 % - samme nivå som Romsås) og Romulslia (14,7 %). I sonene Saupstad og Romulslia bodde det sammenlagt 6 690 personer i 1998, mens Romsås hadde en befolkning på 6 600 i 1996. Disse områdene er med andre ord svært like med hensyn til befolkningsstørrelse og andel unge voksne med lav utdanning. Blant sonene i Trondheim har i tillegg sonene Heimdal, Kattem og Tiller nord i Heimdal bydel høye andeler med lav utdanning, og i Nardo bydel finner vi Risvollan og jordbrukssonen Bratsberg-Jonsvatnet-Leira med tilsvarende høye andeler.

6.1.5 Utvikling i sonene i Trondheim 1994-98

Vi vil nå rette fokus mot endringer i andelen med lav utdanning for sonene i aldersgruppen 30-39 år i perioden 1994-98. Som nevnt har andelen lavt utdannede blitt redusert med 2,2 prosentpoeng for hele byen. Det har altså gjennomgående blitt færre i alderen 30-39 år med

Figur 6.1: Andel med lav utdanning 30-39 år. Lav utdanning er definert som grunnskole eller ingen utdanning. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk.

lav utdanning. Dette viser seg også på sonenivået ved at 41 av 46 soner har fått færre personer med lav utdanning. Segregasjonen har økt svakt (vedleggstabell 3). Selv om det har funnet sted en generell forbedring av utdanningsnivået er hovedtendensen at andelen med lav utdanning har vært relativt stabil i perioden 1994 til 1998. Dette er ikke overraskende i et såpass kort perspektiv som vi her opererer innenfor. Videre er sannsynligheten svært stor for at en sone med høy andel lav utdanning i 1994 har høy andel også i 1998 (pearsons $r = 0,9$).

I 1994 ser vi av kartet i figur 6.1 at jordbruksområdene og utkantstrøkene i kommunen, sammen med noen av drabantbyområdene sør for byen, hadde høyest andel lavt utdannede. Sonene i Strinda bydel og et par i Sentrum bydel var i 1994 områder med klart lavest andel lavt utdannede. Mens resten av byen var preget av lappeteppe. I 1998 er det kun tre soner som har over 11,6 % lavt utdannede. Sonene er Saupstad, Romulslia og Heimdal, som alle er forsteder sør for byen. I det aktuelle tidsrommet har jordbruksområdene og byenes ”utkantstrøk” hatt en klar reduksjon av lavt utdannede. Videre kommer nesten samtlige soner i Sentrum, Byåsen og Strinda bydel i 1998 i gruppen med under 6,3 % lavt utdannede. Det er sonene i bydelene Byåsen og Sentrum som har vist størst reduksjon i andelen lavt utdannede i denne perioden. De fleste sonene i Strinda hadde lav andel lavt utdannede allerede i 1994.

Flere av sentrumssonene i Trondheim har gjennomgått gentrificationprosesser på 90-tallet. I 1994 var tre av de elleve sonene i Sentrum i den ”beste” gruppen, mens dette tallet hadde økt til åtte i 1998. De tre sonene som ikke tilhørte den ”beste” kategorien i 1998 er Lademoen, som har hatt en klar forbedring i perioden, Bakklandet-Møllenberg som også har hatt en forbedring og Ila som har hatt en svak forverring i form av økning i andelen lavt utdannede i perioden 1994-1998. Øya-Elgeseter har sammen med Lademoen hatt den sterkeste nedgangen i andelen lavt utdannede i denne perioden.

Sammenligner vi kartene fra 1994 og 1998 er det tydelig å se at kartet er blitt lysere. Lysere farge betyr færre med lav utdanning, med andre ord at utdanningsnivået har blitt høyere de fleste steder. Sentrum - periferi dimensjonen var tydelig i 1994 og har blitt forsterket i 1998. Dette skyldes blant annet at sentrumsområdene har blitt mer attraktive å bosette seg i for grupper av befolkningen med høy utdanning. Selv om jordbruksområdene og ”utkantene” har hatt en forbedring, er det imidlertid fortsatt slik at disse henger etter resten av byen. Den mest uheldige utviklingen er imidlertid en sterkere tendens til opphopning av befolkning med lav utdanning i noen få forsteder sør for byen.

Tabell 6.2 viser at det i løpet av perioden 1994-98 ble betraktelig flere soner med lav andel lavt utdannede. Antall soner med høy andel lavt utdannede ble redusert fra 8 i 1994 til 3 i 1998. Dette forteller at utdanningsnivået for byen som helhet ble hevet til dels kraftig i perioden. I 1994 falt kun 10 av sonene i gruppen ”lavest andel lavutdannede”, mens det i 1998 var 25 soner, som utgjør over halvparten av alle sonene. I 1994 var det 26 soner som hadde over 7,7 % prosentandel med lav utdanning, mot 15 soner i 1998.

Tabell 6.2 Antall soner gruppert etter andel lavt utdannede i aldersgruppen 30-39 år i 1994 og 1998.

Andel med lav utdanning (30-39 år)	Antall soner i 1994	Antall soner i 1998
0 – 6,3 %	10	25
6,4 – 7,7 %	10	6
7,8 – 9,4 %	9	7
9,5 – 11,6%	9	5
11,7 – 19,7%	8	3
Totalt	46	46

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

6.1.6 Soner med lavest utdanningsnivå

Vi vil se nærmere på utviklingen i perioden 1994-98 for de 40 % av sonene som hadde høyest andel lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år i 1994 (se figur 6.2). Disse utgjør 17 soner og hadde i 1994 en prosentandel med lav utdanning i spennet 9,5 % til 19,7 %.

Saupstad er den sonen som har klart høyest andel lavt utdannede både i 1994 og 1998. Sonen har imidlertid hatt en nedgang på 2,9 prosentpoeng i andelen lavt utdannede fra 19,7 % i 1994 til 16,9 % i 1998. Sonene Kattem og Bratsberg-Jonsvatnet-Leira hadde også relativt høy andel lavt utdannede i 1994 (14 %) og har hatt en reduksjon på linje med Saupstad.

Noen av sonene med høy andel lavutdannede i 1994 har hatt en mer ugunstig utvikling. Blant dem er Romulslia som hadde nest høyest andel lavt utdannede i 1994 (15,6 %), og som kun har hatt en reduksjon på 0,8 prosentpoeng fram til 1998 (14,7 %). Dette kan mest sannsynlig forklares ut fra selektive flyttinger blant annet med utgangspunkt i relativt lave boligpriser som igjen kan ha sammenheng med utdannelsesnivå og inntekt.

Risvollan som hadde 11,1 % lavt utdannede i 1994, fulgt av Ranheim med 10,3%, har i likhet med Romulslia hatt en reduksjon på i underkant av ett prosentpoeng. Flatåsen som hadde i underkant av 10 % lavt utdannede i 1994 har hatt en reduksjon på 1,3 prosentpoeng.

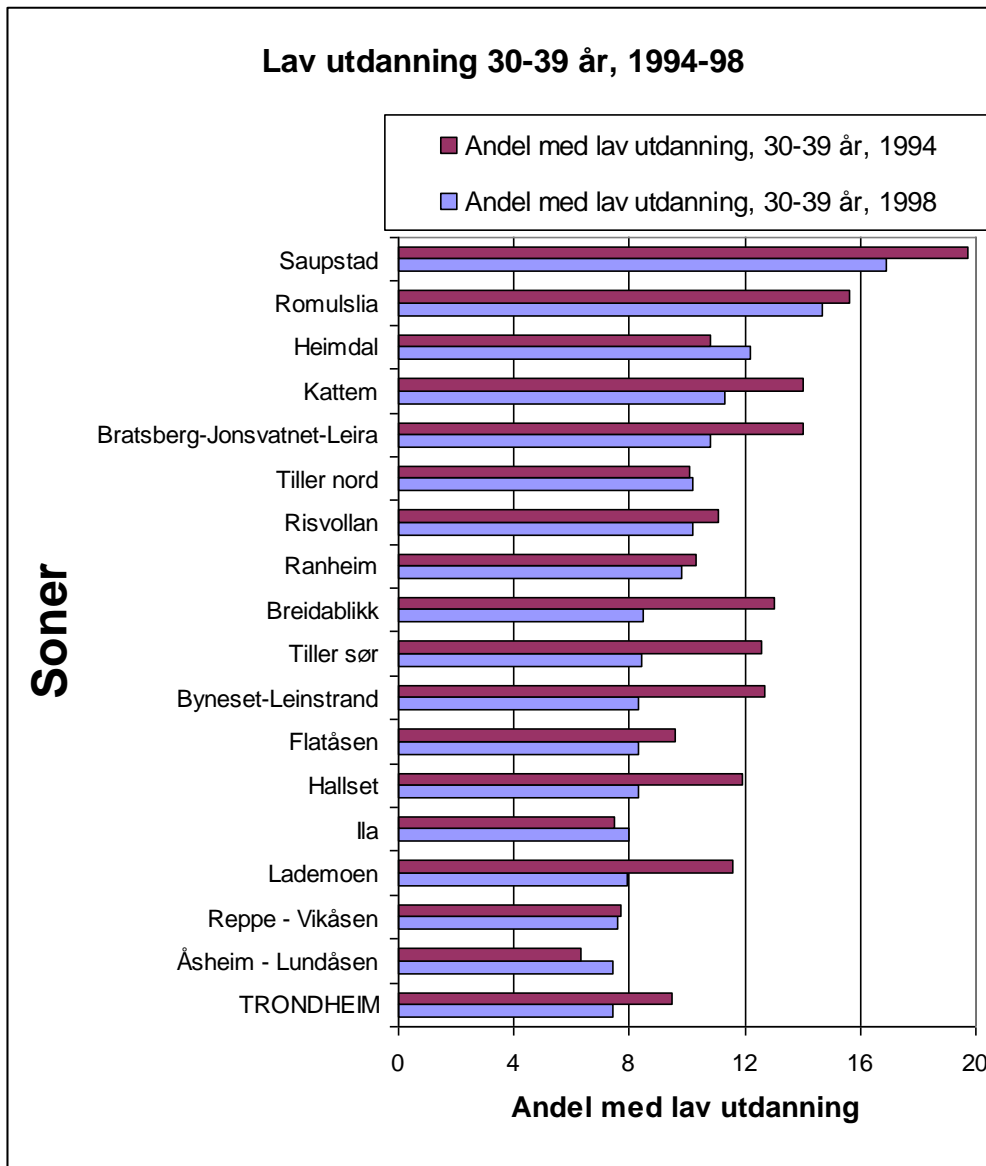
Tiller Nord hadde 10,1 % lavt utdannede i 1994 og har ikke hatt endring i perioden. Ellers er det kun én av sonene, Heimdal, som har hatt en økning i andel lavt utdannede i perioden. Økningen var kun på 1,4 prosentpoeng, fra 10,8 % til 12,2 %, men er likevel verdt å merke seg når reduksjonen i andel lavt utdannede for hele byen var på 2,2 prosentpoeng i samme periode. Her må en antagelig søke forklaringer i en tilflytting av spesielle befolkningsgrupper.

De øvrige sonene med høy andel lavt utdannede i 1994 har hatt en relativt sterk heving av utdanningsnivået fram til 1998. Nedgangen i andel lavt utdannede har for disse ligget i intervallet 3,6 til 4,8 prosentpoeng. Sonene Tiller sør, Byneset-Leinstrand og Breidablikk har hatt en tilsvarende reduksjon på om lag 4,5 prosentpoeng. Nedre Charlottenlund har hatt den sterkeste nedgangen i andelen lavutdannede av alle de 46 sonene med en reduksjon på om lag 5 prosentpoeng.

Det er verdt å merke seg at årsakene til at noen kretser har hatt liten eller ingen endring i utdanningsnivå kan skyldes at det er rimelig stabile områder med lite flytting i de fire årene fra 1994 til 98. Utviklingen bør derfor ikke nødvendigvis reflektere en reell forverring. I

områder hvor endringene har vært tydeligere kan flytting være en årsak, men det er også viktig å påpeke at selv med en stabil befolkning kan det være snakk om demografiske forskyvninger. Personer i alderen 36-39 år falle ut av den aktuelle aldersgruppen i løpet av en fireårsperiode, mens de som var i alderen 26-29 år i 1994 er kommet inn i den aktuelle aldersgruppen i 1998.

Figur 6.2 Utviklingen fra 1994 til 1998 for soner med høy andel lavt utdannede 30-39 åringer i 1994.

Kilde: Basert på bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Vi finner for øvrig en interessant sammenheng mellom flytting og andel lavt utdannede unge voksne (pearsons $r = -0,65$). For byen sett under ett viser det seg at jo lavere andel unge voksne med lav utdanning, jo mer flytting. Det kan se ut som om hovedgrunnen til dette er at det er høy flytting og høyt utdanningsnivå i de sentrale strøkene av byen. For drabantbysonene er imidlertid både lavutdanningsandelen og flytteandelen høy. Dette kan indikere en selektiv inn- og utflytting av grupper med lavutdanning i disse sonene.

I kontrast til det generelle utdanningsbildet for perioden 1994-98, som viser at utdanningsnivået er hevet, har segregasjonen økt svakt når det gjelder lav utdanning for aldersgruppen 30-39 år. Det er i første rekke en del soner med drabantbypreg som henger etter den generelle hevningen av utdanningsnivået. I særlig grad framstår sonene Saupstad, Romulslia og Heimdal fram som mer markante lavutdanningsområder i 1998 enn 1994. Riktignok er det færre lavt utdannede på Saupstad og Romulslia i 1998, men de skiller seg enda klarere ut i forhold til de andre sonene fordi de henger mer etter enn før når det gjelder utdanningsnivå blant unge voksne. Kanskje er det også enda mer alvorlig enn før med en slik forsterket segregasjon blant unge voksne i noen av drabantbyene nå som betydningen av kunnskapssamfunnet blir forsterket.

6.1.7 Lav utdanning, 30-49 år, på grunnkrets nivå i 1998

Vi har også studert lav utdanning i den utvidete aldersgruppen 30-49 år på grunnkrets nivå. I 1998 er det bare 35 kretser som har flere enn 25 personer med lav utdanning. I 22 av disse 35 kretsene utgjorde de lavt utdannede en andel på 10 % eller mer av folketallet i denne aldersgruppen. For hele byen var andelen lavt utdannede i alderen 30-49 år 9,4 % i 1998. 11 kretser hadde flere enn 25 personer og 14 % eller høyere andel med lav utdanning i alderen 30-49 år. Kretsen med høyest andel lavt utdannede i denne aldersgruppen (23 %) ligger i Tempeområdet i Nardo sone. Deretter følger de to kretsene som utgjør Saupstad sone og som begge kommer ut med om lag 20 % med lav utdannelse i den aktuelle alderen. Romulslia kommer ut med om lag 17 %, og det samme gjør to av kretsene i Hallset sone. En av kretsene på Lademoen kommer ut med en andel på 16,5 %. To av kretsene i Risvollan sone har sammen med to av kretsene på Ranheim en andel på over 15 %. Videre har en av kretsene i Heimdal sone og hele Kattem sone en andel på godt og vel 14 % med lav utdanning. Ser vi på de 29 kretsene som både hadde *høyest andel og antall* lavutdannede i alderen 30-49 år er det bare 3 av disse kretsene som ikke ligger i de 10 sonene som har høyest andel lavutdannede i alderen 30-39 år. Det er med andre ord svært få kretser med mange lavt utdannede som befinner seg i soner med få lavt utdannede. Segregasjonen kan derfor synes sterkere på sonenivået enn på krets nivået. Det er altså en tendens til at nabokretser har relativt lik andel med lav utdanning.

6.1.8 Oppsummering

Det har vært en klar forbedring av utdanningsnivået i Trondheim på 90-tallet. Andelen lavt utdannede 30-åringer har avtatt i Trondheim, og byen ligger noenlunde likt med de andre norske storbyene i 1998. Internt i byen finner vi stor variasjon mellom bydeler, og sterk variasjon internt i bydelene. I nesten samtlige soner er andelen unge voksne med lav utdanning redusert. På tross av denne generelle forbedringen er forskjellene økende mellom soner med høy og lav andel lavt utdannede fra 1994 til 1998. Segregasjonen av lavt utdannede 30-åringer er svakt økende.

Sentrum - periferi dimensjonen var tydelig i 1994 og har blitt forsterket i 1998. Dette skyldes blant annet at sentrumsområdene har blitt mer attraktive å bosette seg i for grupper av befolkningen med høy utdanning. Selv om jordbruksområdene og "utkantene" har hatt en forbedring, er det imidlertid fortsatt slik at disse henger etter resten av byen. Den mest uheldige utviklingen er imidlertid en sterkere tendens til opphopning av befolkning med lav

utdanning i noen få forsteder sør for byen. Geografisk er det med andre ord en del soner med drabantbypreg som kommer mest ugunstig ut. Det er imidlertid bare et par soner som har fått en absolutt økning i andelen lavt utdannede. De fleste sonene som har hatt en ugunstig utvikling har fått sin relative posisjonen svekket. De *henger etter* den generelle forbedringen av utdanningsnivået som finner sted.

Videre har vi funnet at det er en relativt sterk sammenheng mellom utdanningsnivå og inntektsnivå. Jo høyere utdanning befolkningen i et område har, jo høyere er inntekten. Når det gjelder flytting er det slik at soner med høy andel med lavt utdannede 30-åringere har lavest andel utflyttere.

Wessel (1999) påviser for Trondheim blant annet at segregasjonen av aldersgruppen 30-39 år etter utdanning er økende for lav, middels og høy utdanning i perioden 1986 til 1996. I tillegg påvises det at "ekstrem segregasjonen" for den samme aldersgruppen er svakt økende i samme periode. Med "ekstrem segregasjon" menes her svært sterke konsentrasjoner av personer med lav utdanning. For storbyene samlet er konklusjonen imidlertid at ekstreme konsentrasjoner av personer med lav utdanning er redusert.

Våre resultater støtter opp om en slik konklusjon selv om vi operer med tidsperioden 1994 til 1998, når vi finner at lavt utdannede i aldersgruppen 30-39 år viser svak økning i segregasjonen, og når vi finner at forskjellene mellom de minst og mest konsentrerte områdene er økende samt at visse drabantbysoner henger mer etter enn tidligere.

6.2 Inntekt

Inntektsnivået blir av mange regnet som den enkeltindikatoren som sier mest om samlede levekår fordi det er en ressurs som påvirker tilgangen til mange andre arenaer. Inntektsnivået har blant annet avgjørende betydning for tilgangen til en god bolig, spesielt i større byer. Videre vil inntekt ha betydning for tilgangen til fritidsaktiviteter, helsetilbud og utdanning.

Inntektsbegrepet kan brukes i en videre forstand der det ikke kun er knyttet til økonomi i målbare beløp. I et slikt utvidet inntekts- eller ressursbegrep trekker man inn all produksjon og alle tjenester som ikke prises. Man tenker da på graden av naturalhusholdning og byttearbeid.

Videre er det en god del penger som går ut og inn av et hushold som ikke regnes med i inntektsbegrepet som for eksempel pengegaver fra slekt, lønn for "svart arbeid" og studielån. Formue er også en ressurs som ikke blir regnet med i denne studien, og som heller ikke vanligvis regnes med når man studerer inntekt. For å få et mest mulig reelt bilde av inntektssituasjonen burde derfor de nevnte forhold vært innlemmet i analysene. Slike data er krevende å samle inn og kompliserte å sammenligne. I Norge har vi imidlertid rimelig gode inntektstall, og for store deler av bybefolkningen utgjør for eksempel varer fra naturalhusholdning en relativt liten del av husholdets budsjett.

Det finnes mange mål for inntektsnivå og inntektsutvikling. Og det er flere forhold som gjør det komplekst å sammenligne inntektsnivået mellom grupper, geografiske områder og over tid. For å måle inntekt kan man ta tak i en rekke ulike *inntektsbegrep*. Man kan ta utgangspunkt i bruttoinntekt, nettoinntekt (inntekt etter skatt) eller disponibel inntekt. Inntekt

etter skatt omfatter inntekt minus utlignet skatt, mens disponibel inntekt omfatter inntekt minus utlignet skatt og kapitalutgifter (bl.a. gjeldsrenter). Benytter man inntekt etter skatt tar man i liten grad hensyn til den enkeltes gjeldssituasjon, som kan variere sterkt fra person til person eller fra hushold til hushold. Tar man utgangspunkt i disponibel inntekt vil gjeldssituasjonen komme tydeligere fram, men samtidig vil særlig personer eller hushold som leier boligen komme uforholdsmessig godt ut fordi boutgiftene ikke er medregnet slik de er for selveiere.

Videre må man velge *analyseenhet*. Skal man måle inntekt for personer eller hushold/familier? Svakheten med inntekt pr person er at det ikke sier noe om hvor mange personer man forsørger, eller hvor mange som bidrar til husholdets samlede inntekter. Det er her utviklet såkalte ekvivalensskalaer som tar utgangspunkt i samlet husholdningsinntekt og så tilordnes hver person i husholdet en inntekt pr forbruksenhet.

Det er vanlig å måle inntekt som *familie- eller husholdningsinntekt etter skatt* når man er ute etter å beskrive befolkningens økonomiske velferd. Dette valget gjøres med utgangspunkt i at man antar at den samlede inntekten til alle husholdningsmedlemmene fordeles mellom medlemmene, og at husholdningen er den naturlige økonomiske enheten. Begrepet inkluderer de fleste inntekter som norske hushold mottar og som er registrert i offentlige statistikker, fratrukket skatt. Beløpet kommer fram etter følgende framgangsmåte (St meld nr 50 (1998-99)):

Yrkesinntekt (*lønn og netto næringsinntekt*)
 + kapitalinntekt (*renteinntekter, aksjeutbytte, netto realisasjonsgevinster, andre kapitalinnt.*)
 + skattepliktige overføringer (*pensjoner fra folketrygden, tjeneste pensjon, arbeidsledighetstrygd, mottatte bidrag*)
 + skattefrie overføringer (*barnetrygd, bostøtte, stipend, forsørgerfradrag, sosialhjelp*)
 = Samlet inntekt
 - utlignet skatt og negative overføringer (*utlignet skatt, bidrag av overføringer*)

 = **Inntekt etter skatt.**

6.2.1 Inntektsbegrepene som er benyttet i undersøkelsen

I denne studien har vi to typer inntektsdata. For det første har vi *gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt* for soner og grunnkretser. Dette inntektsmålet er definert ovenfor. For det andre har vi *gjennomsnittlig brutto inntekt pr. person 17 år og over* for soner og grunnkretser. Begge inntektsmålene foreligger for årene 1993 og 1997. Ved hjelp av konsumprisindeksen er inntektstallene for 1993 omregnet til 1997-kroner.

Det er i hovedsak *familieinntekt etter skatt* vi baserer studien på. Årsaken til at vi legger mest vekt på familieinntekt er først og fremst at vi vurderer det som et godt mål for å beskrive hva kjøpekraft. Begrepet tar også hensyn til at familien er den naturlige økonomiske enheten. Dessuten er det et mye brukt mål (jfr Ujammingsmeldinga, SSB).

De to inntektsvariablene samvarierer sterkt både i 1993 og 1997, både på grunnkrets nivå og sonenivå i Trondheim. (Grunnkrets nivå: pearsons $r = 0,83$ i 1993 og $0,89$ i 1997, og sonenivå: $r = 0,80$ i 1993 og $0,83$ i 1997). Den høye korrelasjonen viser at de to variablene

fanger opp noenlunde de samme dimensjoner. Dette er også et argument for at vi valgte å legge mest vekt på å familieinntekt etter skatt som sier mest om husholdets disponible inntekt.

Noen svakheter ved inntektsmålene

Begge inntektsmålene er beregnet som gjennomsnittsinntekt for soner og kretser. Inntektsdataene forteller derfor ingenting om variasjoner i inntektsnivå innenfor de geografiske områdene. Det er umulig å si noe spredning. En sone som kommer godt ut kan bestå av noen svært få med ekstremt høy inntekt og mange med middels eller lave inntekter.

En annen svakhet ved inntektsdataene i denne studien er at de ikke gir opplysninger om størrelsen på det enkelte husholdet eller familien. Hvor godt en familie kommer ut økonomisk er også avhengig av hvor mange medlemmer den skal fordeles på. For å gi et inntrykk av familiestørrelse og struktur er det mulig å supplere inntektsdataene med informasjon om familiestruktur og familiestørrelse i den enkelte sonen (for eksempel andelen barnefamilier, andelen enslige forsørgere og andelen enslige uten barn). På grunn av faren for såkalte økologiske feilslutninger er vi imidlertid varsomme med dette (se kapittel 3.3).

Inntektsnivået i et område påvirkes videre av faktorer som utdanningsnivå, alderssammensetning, andel studenter, andel arbeidsledige, andel som er uføre eller på attføring. Inntektsnivået varierer gjennom livsløpet. For de fleste øker inntekten med alderen. Mange kan ha en trang økonomisk situasjon i perioder av livet. For noen kan det også være snakk om at visse prioriteringer gjør at man for en periode har en selvvalgt lav inntekt. Andre kan imidlertid ha mer ufrivillige, varige og alvorlige økonomiske problemer av ulike grunner. For å vurdere den enkeltes levekår er det avgjørende hvor fastlåst man er i en situasjon med lav inntekt. Videre ser vi det som ekstra alvorlig når barnefamilier har en langvarig problematisk økonomisk situasjon. Det er vanskelig å fange opp slike dynamiske forhold når det gjelder inntekt i denne studien. Vi kan imidlertid svakt antyde slike sammenhenger ved å supplere inntektsdataene med kjennetegn ved befolkningen.

Når det gjelder sammenligning av husholdningsinntekt over tid kan det være problematisk av flere grunner. Blant annet har størrelsen på husholdningene blitt mindre, og fordi andelen kvinner i arbeidslivet har økt er det også blitt mer vanlig at flere personer bidrar til husholdsinntekten. I den aktuelle fireårsperioden vi opererer med har dette antagelig ikke avgjørende betydning.

Det knytter seg en del usikkerhet til familietallene som ligger til grunn for beregning av familieinntekt. En svakhet ved SSBs familiestatistikk for denne perioden er at samboende par uten felles barn blir registrert som to familier. I tillegg har vi funnet til dels store sprik mellom familietallene levert av Trondheim kommune og Statistisk Sentralbyrå. Se kapittel 3 for en grundigere redegjørelse. Det er imidlertid viktig å presisere at korrelasjonen mellom familieinntekt beregnet ut fra de to ulike familietallene gav en svært sterk korrelasjon (pearsons $r = 0,99$). Vi er derfor forsiktige med å legge stor vekt på de absolutte inntektstallene. I stedet legges vekten på de relative forskjellene i inntektsnivå og inntektsøkning.

På tross av disse nevnte svakhetene ved inntektsdataene mener vi at dataene gir et tydelig bilde av fordelingen av inntekt mellom byens områder. Mange nyanser faller bort, men hovedmønsteret gir likevel nyttig informasjon om hvordan den økonomiske velferden er geografisk og sosialt fordelt.

6.2.2 Inntektsutvikling i Norge på 90-tallet

Flere undersøkelser av inntektsutviklingen på 90-tallet peker i samme retning. Hovedtendensen er at nordmenn har fått en god reallønnsvekst. Samtidig er forskjellene økende. Det skjer en polarisering av inntektsfordelingen.

Det har vært en sterk økning i disponibel inntekt på 1990-tallet. Fra 1980 til 1995 økte disponibel inntekt pr. innbygger med 30 % om man tar hensyn til prisutviklingen. Den gjennomsnittlige årlige inntektsveksten har vært sterkere i første halvdel av 1990-tallet enn på 1980-tallet (Melbye & Mørk 1998).

Fra 1986 til 1996 økte husholdsinntektene etter skatt pr. familie med om lag 16%. Denne økningen i inntekter er imidlertid ikke likt fordelt. Deler vi befolkningen i ti like store grupper etter størrelsen på inntekten, finner vi hvordan inntektene er fordelt på disse ti inntektsklassene. Fra 1991 til 1996 har tidelen med laveste inntekter hatt en nedgang i sin andel av de samlede inntektene i befolkningen. Det viser seg videre at alle de andre inntektsgruppene også hadde en tilsvarende nedgang, bortsett fra den tidelen med høyest inntekt som har økt sin andel av de totale inntektene i perioden. Det er med andre ord tidelen med høyest inntekt som har fått enda høyere inntekt, mens de andre gruppene har hatt en svak nedgang. Denne tendensen er sterkest i perioden 1991 til 1996, men gjelder for hele tiårsperioden 1986 til 1996 (St meld nr 50, (1998-99)).

Tar vi for oss "lavinntektsgruppen" som ligger under en definert lavinntektsgrense ser vi at det har vært en viss økning i andelen med lav inntekt, fra 3,1% i 1986 til 4,5% i 1996 (St meld nr 50, (1998-99)). Det meste av denne økningen kom på slutten av 80-tallet, men fortsatt på begynnelsen av 90-tallet, for så å stabilisere seg. For det første skyldes det lavkonjunkturen som startet på slutten av 80-tallet. For det andre skyldes det den kraftige realøkningen i lavinntektsgrensa i perioden. Lavinntektsgrensen har økt med 9,4% fra 1986 til 1996 (fra en inntekt etter skatt pr. forbruksenhet på 55 000 kroner til 60 800 kroner). Videre kan noe av økningen forklares med økning i antallet stønadsmottakere og studenter i perioden.

Flere undersøkelser viser at inntektsforskjellene øker mer i de fire storbyene enn i resten av landet. Oslo har den sterkeste økningen i forskjeller. Ifølge Wessel (1999) økte den prosentvise gjennomsnittlige inntektsforskjellen i perioden 1986-96 tre ganger mer i de fire største byene enn i resten av landet. Endringene skyldtes først og fremst inntektsøkninger i toppen av fordelingen, men storbyene hadde også en reell inntektsnedgang i tidelen av befolkningen med lavest inntekt. Oslo hadde den sterkeste nedgangen blant lavinntektstakerne og den høyeste veksten blant høyinntektstakere. Wessel (1999) finner imidlertid at den økende inntektspolariseringen ikke har ført til sterkere sosio-økonomisk segregasjon i de fire største byene. For Trondheim påviser han at inntektssegregasjonen er relativt stabil på grunnkrets nivå fra 1988 til 1996.

6.2.3 Variasjoner i familieinntekt på bydels- og sonenivå 1993-1997

Den gjennomsnittlige familieinntekten etter skatt for Trondheim var kr 223 000 i 1993 og kr 239 000 i 1997. Inntektsveksten utgjør en økning på 7,2 %. På bydelsnivå varierte familieinntekten etter skatt fra kr 189 000 i Sentrum til kr 244 000 i Heimdal bydel i 1993 (se tabell 6.3). I 1997 lå Sentrum fortsatt lavest med kr 203 000, mens Strinda med kr 265 000

hadde passert Heimdal. Saupstad bydel hadde nest lavest familieinntekt begge år, med 212 000 i 1993 og 221 000 i 1997. I perioden er det Strinda som har hatt den klart sterkeste inntektsøkningen med nesten 12 %, mens Saupstad har hatt den desidert laveste veksten med 3,8 %, som er omlag halvparten av veksten for hele byen. Byåsen hadde en vekst som lå 2 prosentpoeng lavere enn bygjennomsnittet. Sentrum, Nardo og Heimdal har hatt en inntektsvekst på linje med byen som helhet.

Tabell 6.3 Familieinntekt etter skatt i Trondheims bydeler i 1993 og 1997 (97-kroner).

Bydeler	Gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt		Prosentvis endring i familieinntekt
	1993	1997	
Sentrum	189000	203000	7,6
Strinda	237000	265000	11,7
Nardo	223000	238000	6,4
Byåsen	237000	250000	5,3
Saupstad	213000	221000	3,8
Heimdal	244000	259000	6,4
Trondheim	223000	239000	7,2

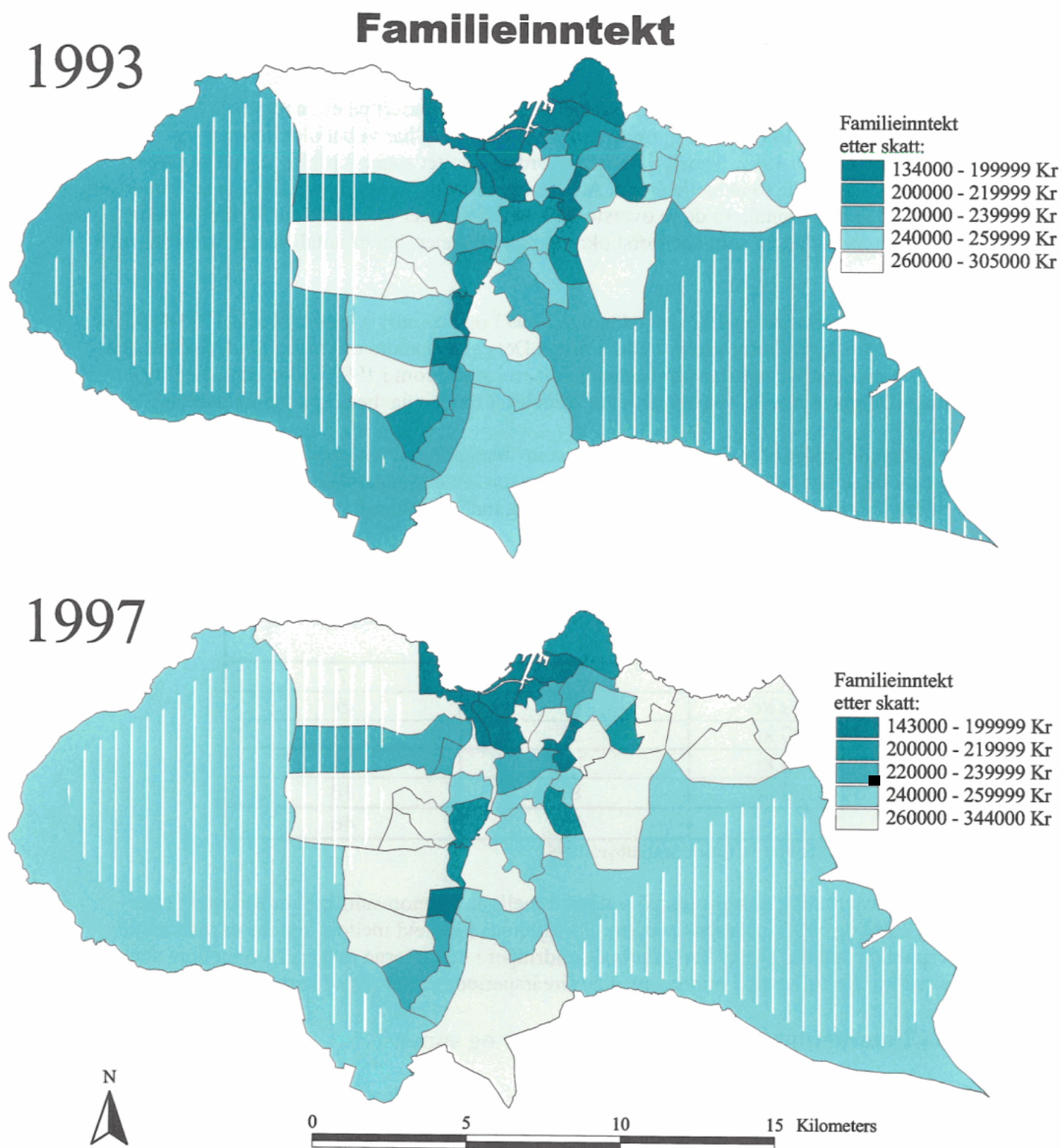
Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Før vi går nærmere inn på enkelte bydeler og soner som hører til der, vil vi kommentere noen generelle trekk ved sonene. Ingen soner har hatt nedgang i familieinntekt etter skatt i perioden 1993-1997. For 7 av sonene er det imidlertid snakk om en minimal økning (under 2%), mens 7 soner har hatt en kraftig økning (10% eller mer). Segregasjonen er uforandret, og den forskjellen mellom soner som har henholdsvis høy og lav gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt er også uforandret (vedleggstabell 3). Både i 1993 og 1997 er familieinntekten dobbelt så høy i de tre sonene med høyest familieinntekt som i de tre sonene med lavest familieinntekt.

Kartet for 1993 i figur 6.3 viser at nivået på familieinntekter fordeler seg som et slags lappeteppe. Soner med lavt og høyt inntektsnivå ligger side om side. Det er imidlertid tydelig av kartet at en del sentrumssoner har lavt inntektsnivå. Videre går det et belte med lavinntektssoner i en nord-syd akse blant drabantbyene som ligger vest for E6 syd for bysentrum. I tillegg til disse trekkene er det en del soner med lav inntekt spredt utover i bydelene Strinda, Nardo og Byåsen. I 1997 har kartet blitt lysere; inntektsnivået har økt. Sentrumssonene er imidlertid fortsatt i den laveste inntektsklassen. På tross av en viss økning i inntektsnivået i nord-syd-aksen langs E6 har akse blitt tydeligere. De tilstøtende områdene har bedret sitt inntektsnivå mer enn sonene som inngår i akse. Utenfor klyngedannelsen i sentrum og nord-syd-aksen er det nå kun sonene Moholt, Risvolla og Brundalen som ligger spredt og som har betydelig lavere inntektsnivå enn nabosonene.

På tross av at gjennomsnittlig familieinntekt har økt fra 1993 til 1997 er det, som kartene viser, like fullt betydelige forskjeller mellom sonene når det gjelder inntektsnivået i de to aktuelle årene. Graden av inntektsøkning i perioden varierer også sterkt. Den laveste gjennomsnittlige familieinntekten etter skatt i 1993 hadde Lademoen sone. Lademoen hadde litt under halvparten så høy familieinntekt som Stokkan sone som toppet. I 1997 lå sonen Lademoen fortsatt lavest. Dette året var familieinntekten på Lademoen godt under halvparten så lav som på Øvre Charlottenlund som hadde høyest familieinntekt.

Figur 6.3: Gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt. 1997-kroner. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk.

For Trondheim som helhet har inntektsveksten som nevnt vært på 7,2 % når det gjelder familieinntekt etter skatt. På sonenivå varierer inntektsøkningen i samme periode fra 32,7% til 0,6%. I bunnen finner vi sonene Stubban, Nidarvoll, Ila, Saupstad, Tiller Nord, Hallset og Hammersborg-Trolla som alle har hatt en økning i familieinntekt etter skatt på under 2,4%. På toppen finner vi Øvre Charlottenlund med en økning på 32,7% og Othilienborg-Vestlia med 18,3%.

Inntektsklassene som er benyttet på kartene i figur 6.3 er basert på en inndeling av sonene i 5 like store klasser i 1993. For å gjøre sammenligning mulig har vi beholdt den samme klasseinndelingen i 1997. Tabell 6.4 viser hvordan antallet soner fordeler seg på de ulike inntektsklassene i de to aktuelle årene. Antall soner i de to laveste inntektsklassene er redusert fra 18 til 12, mens antallet i de to øverste inntektsklassene er økt fra 20 til 27. Det er den øverste inntektsklassen som har størst økning i antall soner, her er antall soner fordoblet fra 9 til 18.

Ser vi på samvariasjon mellom inntektsnivå i 1993 og prosentvis inntektsvekst 1993-1997, er det imidlertid ingen korrelasjon mellom disse. Det er med andre ord ingen tendens til at den sterkeste prosentvise veksten har kommet verken i soner som i 1993 hadde høy eller lav inntekt. Den prosentvise veksten er jevnt fordelt på sonene uavhengig av inntektsnivå.

Det generelle bildet er at det er noen soner som ”henger igjen” med et lavt inntektsnivå, de fleste av disse har hatt en viss vekst, men ligger fortsatt et godt stykke lavere enn de øvrige. Samtidig har de aller fleste sonene hatt en tydelig inntektsøkning.

Tabell 6.4 Antall soner gruppert etter familieinntekt etter skatt 1993 og 1997 (1997-kroner).

Gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt	Antall soner i 1993	Antall soner i 1997
134 000 - 199 999 kr	10	7
200 000 - 219 999 kr	8	5
220 000 - 239 999 kr	8	7
240 000 - 259 999 kr	11	9
260 000 - 344 000 kr	9	18
Totalt	46	46

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Det er en svært sterk korrelasjon på sonenivå mellom gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt i 1993 og 1997 (pearsons $r=0,96$). Forskjellene i inntekt mellom sonene er med andre ord rimelige stabile. Det er kun minimale endringer i den interne rangeringen mellom sonene. Det er i imidlertid verdt å minne om at en fireårsperiode er et relativt kort tidsrom.

6.2.4 Familieinntekt etter skatt i bydeler og soner

Strinda bydel hadde den desidert sterkeste inntektsveksten i den aktuelle perioden og nest høyest familieinntekt i 1993 og høyest i 1997. Gjennomsnittlig økning i familieinntekt etter skatt var på det dobbelte av veksten i 4 av de andre bydelene og mer enn 3 ganger så høy som for Saupstad bydel. Strinda har de 2 sonene som har den høyeste familieinntekten etter skatt i hele byen, men også 2 soner med lav familieinntekt. I Strinda bydel finner man sonene Stokkan og Øvre Charlottenlund som toppet rangeringen over familieinntekt etter skatt i

henholdsvis 1993 og 1997. Moholt sone er derimot blant sonene med lavest inntekt begge år. Sonen er imidlertid spesiell fordi det ligger en stor studentby her. Brundalen hadde også en lav gjennomsnittlig familieinntekt, og en vekst på linje med byen som helhet fram til 1997. Sonen har en sterk overrepresentasjon av uførepensjonister som det er naturlig å anta har en relativt lav inntekt.

Sentrum bydel hadde lavest familieinntekt av bydelene i 1993 og 1997, men en inntektsvekst i samme periode som lå på bygjennomsnittet. I 1997 hadde Sentrum bl a én sone blant dem med høyest familieinntekt, og én sone med lav inntekt og fire soner med svært lav familieinntekt. De fleste sonene hadde en vekst i tidsrommet som lå nært snittet for byen. Det var kun Strindheim som hadde en vekst som lå godt under bygjennomsnittet (4,6%), mens Singsaker (9,4%), Bakklandet-Møllenberg (9,0%) og Øya-Elgeseter (8,8%) lå noe over. De fire sonene i Sentrum som hadde lavest familieinntekt etter skatt i 1997 er alle typiske sentrumssoner med en hovedvekt av bygårdsbebyggelse. Disse sonene er Lademoen, Midtbyen, Bakklandet-Møllenberg og Øya-Elgeseter. Generelt for Sentrum er det en høy andel enslige og studenter. I noen av sonene er det dessuten høy andel stønadsmottakere. Dette er delvis forklaring på det lave inntektsnivået i mange av sonene i sentrum.

Nardo bydel kommer ut likt med byen som helhet når det gjelder familieinntekt i 1993 og 1997. Det er heller ikke så store forskjeller internt i bydelen. Risvollan har lavest familieinntekt begge år kombinert med en relativt svak inntektsøkning. Nardo sone kommer ut relativt likt med Risvollan, men med noe høyere familieinntekt og noe høyere økning. Othilienborg-Vestlia lå likt med Nardo sone i 1993, men har hatt en vekst på over 18 %, som er den nest sterkeste veksten av alle sonene. Othilienborg-Vestlia har dermed hoppet fra den nest laveste inntektsklassen til den nest høyeste i løpet av 4 år. Videre har Nidarvoll og Stubban som begge lå litt over bygjennomsnittet i 1993 hatt en svært lav vekst, på omlag 2 %.

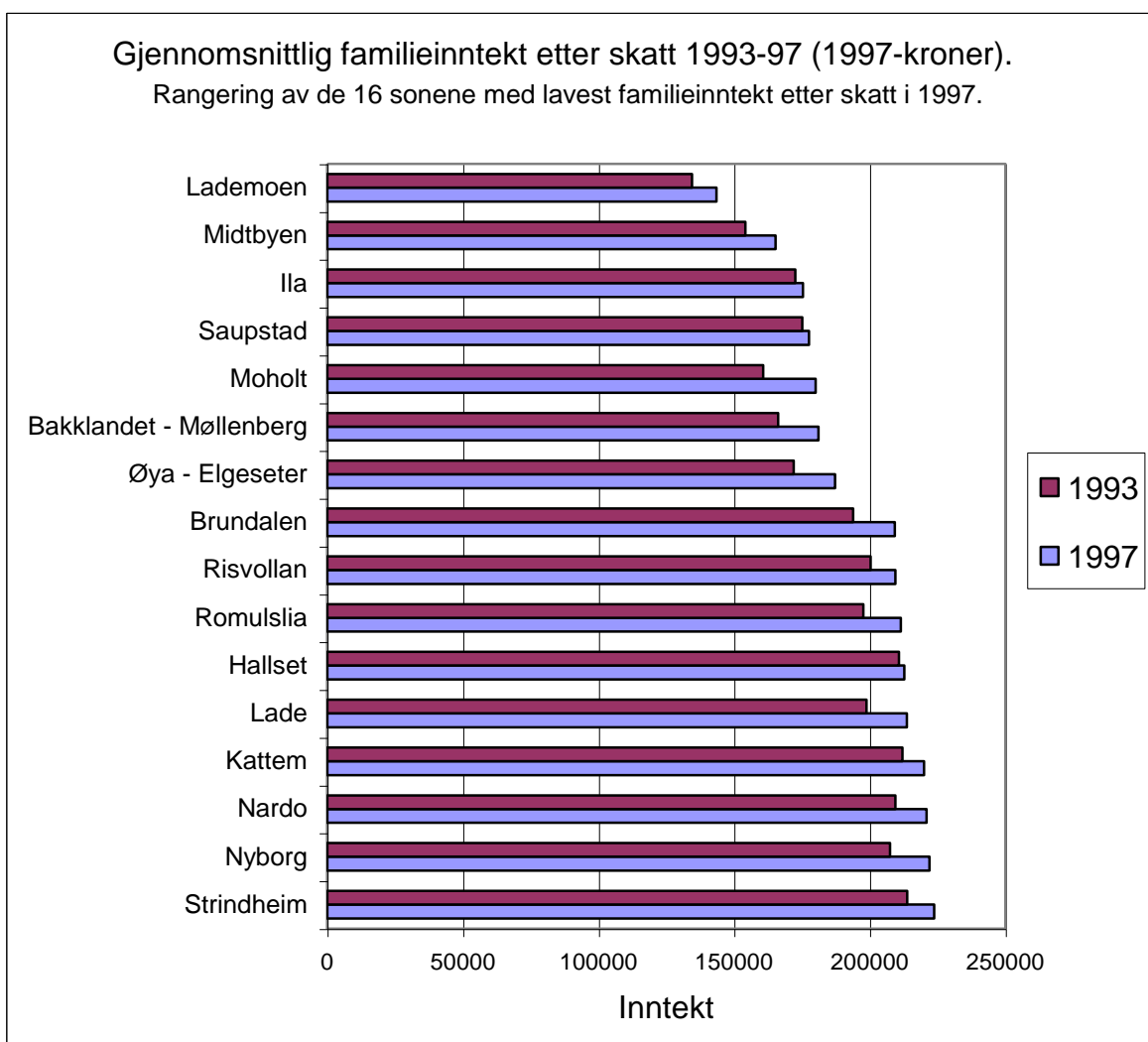
Heimdal bydel lå godt over bygjennomsnittet for familieinntekt etter skatt både i 1993 og 1997, og hadde en vekst omlag på bysnittet. De fleste sonene hørte til i den midterste og nest høyeste inntektsklassen. De to sonene Kattem og Åsheim-Lundåsen skiller seg ut i hver sin retning. Kattem lå i den nest nederste inntektsklassen begge år og hadde en svak vekst (3,8%) i perioden. Åsheim-Lundåsen var rangert som sonen med tredje høyeste inntekt av alle sonene begge år. Ellers var det sonene Tiller Sør og Byneset-Leinstrand som hadde sterkest vekst (12%). Tiller nord skiller seg ut ved å ha en svært svak inntektsøkning (1,2%).

Byåsen bydel lå litt over bygjennomsnittet begge år, men hadde en noe svakere prosentvis vekst enn byen som helhet. Økningen var under halvparten så sterk som i Strinda bydel. Byåsen bydel har stor spredning mellom sonene. De ti sonene på Byåsen fordelte seg som følger på de fem inntektsklassene i 1997; én i den laveste klassen, én i den nest laveste, tre i den midterste, én i den nest høyeste, og fem i den høyeste. Ila, som egentlig er en typisk sentrumssone, hadde lavest familieinntekt begge år og svært lav vekst i perioden (1,6). Den lave økningen gjør at Ila har falt nedover på rangeringen mellom sonene fra 1993 til 1997. (I kapittel 11.5 presenteres en grundigere levekårsprofil for Ila.) Nyborg og Sverresborg lå begge litt under snittet for byen i 1993, og mens Nyborg hadde en vekst likt med bygjennomsnittet hadde Sverresborg den sterkeste veksten på Byåsen med 10,5 % (se levekårsprofil for Nyborg i kapittel 11.5). Hallset lå også litt under bysnittet i 1993, og med svært svak vekst fram til 1997 (1,0 %) fikk Hallset en markert dårligere rangering i 1997 enn i 1993. Hammersborg-Trolla som begge årene befant seg i gruppen med høyest inntekt hadde den laveste veksten av alle sonene i perioden (0,6 %). Øverst på inntektsstigen på Byåsen finner vi Stavset som var blant sonene med aller høyest familieinntekt i byen begge år.

Saupstad bydel lå godt under bygjennomsnittet begge år, og hadde en prosentvis inntektsvekst som var halvparten av snittet for byen. Økningen utgjorde under en tredjedel av veksten i Strinda bydel. Saupstad bydel består av tre soner. Saupstad sone lå i den nederste inntektsklassen begge år, og i tillegg var veksten svært lav (1,4%) i fireårsperioden. Sonen har sakkert akterut i forhold til resten av byen (se levekårsprofil i kapittel 11.5). Romulslia lå i den nederste klassen i 1993. Med en vekst på linje med snittet for byen var sonen i den nest nederste klassen i 1997. Flatåsen lå i den nest høyeste klassen i 1993, og med en vekst på 4,5% kom sonen i den høyeste klassen i 1997.

6.2.5 Soner med lavt inntektsnivå

Figur 6.4 Familieinntekt etter skatt 1993-97 for soner med lavest familieinntekt i 1997.

Kilde: Basert på bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Figur 6.4 viser gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt i 1993 og 1997 for sonene med lavest familieinntekt i 1997. Det er hovedsakelig sentrumssoner og soner med drabantbypreg som har lavest familieinntekt begge år. Videre ser vi at det generelle bildet er at sentrumssonene kommer litt svakere ut enn drabantbysonene. Vi kan ikke gå i detaljer når det gjelder å forsøke å forklare dette mønsteret. Vi vet imidlertid at både sentrum og drabantbyene har høy

andel enslige, enslige forsørgere og skilte og separerte. For sentrum som i tillegg har lav andel barnefamilier gir dette et klart inntrykk av at familiestørrelsen er liten, og at mange hushold har bare en inntekt. For drabantbyene som har høy andel barnefamilier er familiestørrelsen antagelig noe større. Det antyder at den økonomiske situasjonen kan være mer problematiske for en større andel av befolkning her. I tillegg er det mange barn i disse sonene som gjør situasjonen mer alvorlig. Både sentrumssonene og drabantbysonene er videre preget av høy andel mottakere av ulike stønader. Dette er også et tegn på relativt lavt inntektsnivå for mange. Videre vet vi at andelen studenter er høy i sentrumssonene, mens drabantbyene har høy andel unge med lav utdanning. For de fleste studenter er ikke lav inntekt et alvorlig problem, og dessuten er det en midlertidig situasjon. Sentrum har også en overrepresentasjon av alderspensjonister som i gjennomsnitt er en gruppe med relativt lav inntekt.

6.2.6 Personinntekt på sonenivå

Kartet i figur 6.5 viser den gjennomsnittlige bruttoinntekten for personer 17 år og over i 1993 og 1997. Vi ser at hovedmønsteret er rimelig likt som for familieinntekt etter skatt. Det er også en sterk korrelasjon mellom disse (sonenivå: $r = 0,80$ i 1993 og $0,83$ i 1997).

Det er sentrum og drabantbyene som kommer svakest ut. Det tyder på at det ikke bare er familieinntekten som er lav i disse områdene på grunn av små familier med en forsørger. Det kan se ut til at det er selve inntekten som gjennomgående er lav. Som vi tidligere har vært inne på kan dette komme av en høy andel stønadsmottakere, lavt utdanningsnivå, høy andel unge mennesker og studenter og høy andel alderspensjonister.

Sammenheng mellom utdanning og inntekt

Som vi har vært inne på er det i andre undersøkelser påvist en relativt sterk sammenheng mellom utdanning og inntekt. Jo høyere utdanning, desto høyere inntekt. Vi har funnet en svært sterk korrelasjon mellom utdanning og inntekt på grunnkrets nivået i 1998. Jo høyere andel med lav utdanning i en krets, jo lavere gjennomsnittlig inntekt (pearsons $r = -0,76$). Lav utdanning er beregnet for begge kjønn i aldersgruppen 30-66 år. Lav utdanning omfatter personer som ikke har utdanning eller kun har grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Inntekt er målt som gjennomsnittlig bruttoinntekt pr. person 17 år og over. I denne sammenstillingen er bare kretser med flere enn 25 personer med lav utdanning tatt med, for å forhindre små tall.

Videre er det slik at inntektsvariasjonene stort sett samvarierer med de øvrige levekårsvariasjonene. Den gjennomsnittlige familieinntekten er bl a lavere i soner med høy utflytting (pearsons $r = -0,77$).

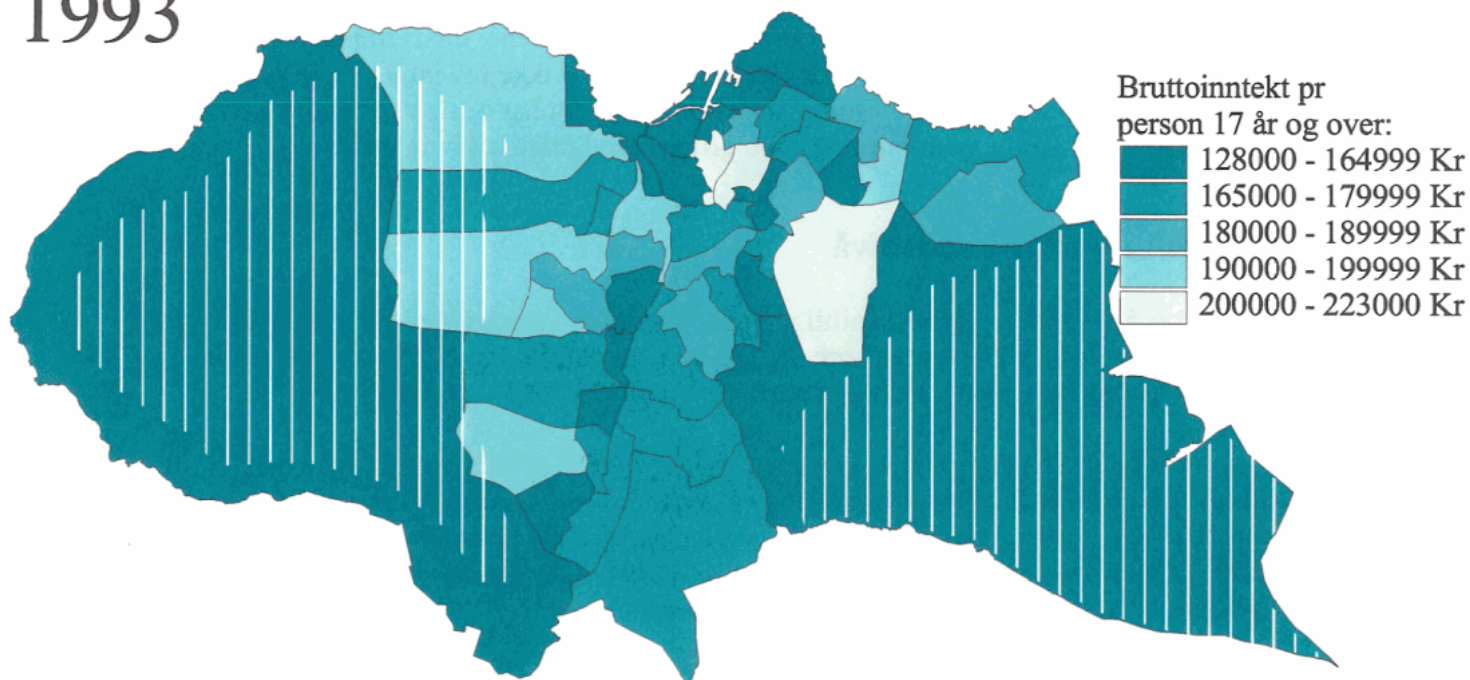
6.2.7 Oppsummering

Flere undersøkelser viser at inntektsøkningen har vært sterk i Norge på 90-tallet. De aller fleste har fått høyere inntekt. Samtidig er forskjellene økende, spesielt i storbyene. Trondheim har i likhet med landet for øvrig hatt en reallønnsvekst fra 1993 til 1997. Den gjennomsnittlige familieinntekten etter skatt har økt med 7,2 % i perioden, mens brutto inntekt pr person 17 år og over har økt med 12,7 %. Inntektsøkningen i perioden er jevnt fordelt mellom soner med henholdsvis lav og høy inntekt.

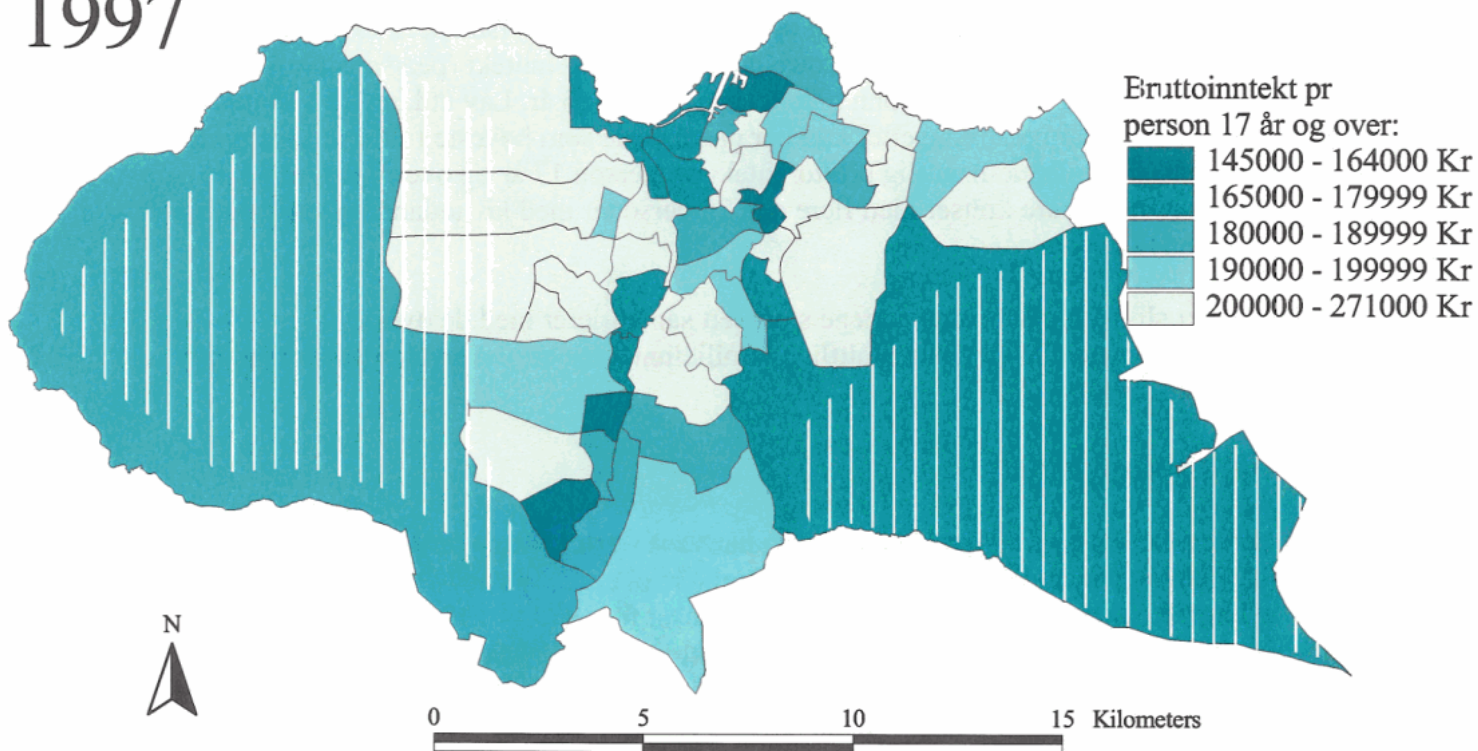
Figur 6.5: Gjennomsnittlig bruttoinntekt pr person 17 år og over. 1997-kroner. Soner.

Personinntekt

1993

1997

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for innteks- og lønnsstatistikk.

Ut fra datagrunnlaget i denne undersøkelsen kan vi ikke si noe om forskjeller mellom inntektsgrupper. Det er imidlertid tydelige tegn på stabilitet når det gjelder segregasjon av befolkningen etter inntekt. Forskjellene mellom soner med lavest og høyest inntekt er også stabil.

Det er relativt store variasjoner mellom sonene både når det gjelder familieinntekt og personinntekt. Forskjellene er noe større for familieinntekt enn for personinntekt. Fordi det dreier som gjennomsnittlig inntekt for sonene kan variasjonen innenfor sonene være stor.

Det er særlig sentrumssoner og drabantbysoner som har lavest gjennomsnittsinntekt. Dette gjelder både for familie- og personinntekt. Årsakene til dette er flere og sammensatte. Det er sannsynlig at en stor del av forklaringen ligger i at begge disse geografiske områdene har relativt små familier og at andelen personer som er stønadsmottakerer er høy. Dessuten er arbeidsledigheten relativt høy i noen få soner. For drabantbysonene er utdanningsnivået dessuten lavt. Sentrum har høy andel studenter med lav inntekt, og høy andel alderspensjonister som gjennomgående har lav inntekt. Både fordi familiestørrelsen er noe større i drabantbyene og andelen barn er høy, er den lave familieinntekten her spesielt uheldig.

Ifølge Wessel (1999) kjennetegnes sentrale bydeler i alle de fire største byene ved ”gentrification”, der sentrumsområdene får et tiltakende høystatuspreg. Utviklingen har kommet lengst i Bergen, deretter følger Trondheim. Kortest har den kommet i Oslo og Stavanger.

Denne undersøkelsen viser at det er flere av sentrumssonene i Trondheim som har hatt sterk inntektsøkning i perioden. Inntekts økningen er likevel ikke så høy som man kanskje kunne vente ut fra det tiltakende høystatuspreget som gentrificationprosessen og økende utdanningsnivå skulle tilsi. Noe av forklaringen kan ligge i at statusøkningen først har skutt virkelig fart etter 1997 som er siste måletidspunkt. Antagelig ligger en del av forklaringen i at vi opererer med gjennomsnittsinntekt for områder. Det kan videre være grunn til å tro at utviklingen i sentrum er preget av polarisering, dvs at høystatusgrupper bor side om side med lavinntektsgrupper.

Det er flere forklaringer på inntektsendringer på sonenivå. Først og fremst handler det om den generelle inntektsøkningen. At noen soner har en svakere inntektsøkning kan komme av selektive inn- og utflyttinger og at andelen studenter, stønadsmottakere og alderspensjonister er relativt høy i noen av byens soner. Vi finner en relativt sterk sammenheng mellom inntekt på den ene siden, og utdanning og flere sosiale- og helsemessige forhold på den andre siden.

7 Sosiale- og helsemessige forhold

Sosiale- og helsemessige forhold er sterk sammenvevd og utgjør en viktig del av de samlede levekårene. Etersom de fysiske forholdene knyttet til boligstandard og utemiljø i byene er betydelig bedret de siste 20 årene, og det generelle velferdsnivået er hevet, kan det hevdes at sosiale- og helsemessige forhold har fått økt betydning som levekårsindikatorer på 90-tallet. Flere undersøkelser peker på at vel er det alvorlige forskjeller i levekår mellom ulike yrkes-, utdannings- og inntektsgrupper, men de som virkelig faller utenfor er dem som ikke deltar i arbeidslivet. Man snakker om de ”utslåtte”, de som faller utenfor mange av arenaene som boligmarkedet, arbeidsmarkedet og utdanningsmarkedet.

Vidt definert handler sosiale forhold om graden av sosial deltakelse og sosial trygghet. Med *sosial deltakelse* menes deltakelse i alle former for samfunnsliv. Det kan dreie seg om alt fra uformell familie-, venne- og nabokontakt til mer formell kontakt gjennom arbeidsliv og organisasjoner. Å delta i sosiale og politiske sammenhenger gir tilgang til viktige ressurser, slik som informasjon og muligheten for hjelp og støtte fra andre (Barstad 1998). Deltakelsen kan også bidra til å skape mening og identitet for den som deltar. Videre kan slik deltakelse ha positive ringvirkninger for andre mennesker, for lokalmiljøet og samfunnet for øvrig. Et levende lokalmiljø i bydelen forutsetter at det er en viss sosial kontakt mellom beboerne og at mange deltar i lokalt foreningsliv, dugnader og andre fellesaktiviteter. Det demokratiske styringssystemet forutsetter dessuten et minstemål av politisk deltakelse fra befolkningen. Det bør imidlertid nevnes at ikke all sosial deltakelse er av det gode. Gjennom sosial kontakt utsetter man seg selv for andre menneskers påvirkning på godt og vondt.

Sosial trygghet handler om å være i stand til å forsørge seg selv og sin familie. Det handler om å ha nok midler til å skaffe seg det man trenger av mat, klær og en tilfredsstillende bolig, samt å ha tilgang til helsetjenester og utdanning. Enkelt-personer og familier kan i kortere eller lengre perioder av livet være i en situasjon med svekkede muligheter til å skaffe seg inntekt, med de konsekvenser det har for den enkelte og de man forsørger.

Sosial trygghet har nær sammenheng med sosial deltakelse. Flere undersøkelser viser at det å ikke delta i arbeidslivet, enten fordi man ikke får seg jobb eller fordi man ikke kan jobbe av sosiale- eller helsemessige årsaker, har konsekvenser også for sosial deltakelse på andre områder. Jo lavere ens sosiale status er, jo mindre aktiv er man som regel også i sosiale og politiske sammenhenger.

Å ha en god *helse* er en viktig forutsetning for deltagelse i arbeidsliv og for generell trivsel. Helsen kan påvirke hva slags utdanning og jobb man får og dermed også inntektsnivå. Mange undersøkelser peker på en nær sammenheng mellom sosial ulikhet og helse. Grupper med høy sosial status har gjennomgående færre helseproblemer enn grupper med lav sosial status¹. Dette gjelder enten man måler sosial status etter utdanning, inntekt eller yrkesposisjon.

¹ Se Folkehelse rapporten 1999 for en nærmere redegjøring og for henvisning til aktuelle undersøkelser.

I dette kapitlet presenteres flere indikatorer som sier noe om helse, sosial trygghet og sosial deltakelse. Det bygges for en stor del på de indikatorene som inngår i Statistisk sentralbyrås ”Indeks for levekårsproblemer”, som presenteres i delkapittel 7.1. Deretter beskrives omfanget av levekårsproblemer som fanges opp gjennom disse syv indikatorene. I dette kapitlet behandles indikatorene først og fremst hver for seg (kap. 7.2 til 7.8). Det blir gjort sammenligninger mellom nivået i storbyene og landet som helhet. Videre sammenlignes storbyene seg imellom, samt bydelene i storbyene. For Trondheim presenterer vi dessuten resultater på sonenivå. For å få et samlet overblikk over de syv indikatorene, kan de oppsummeres i en felles Samleindeks. Dette blir gjort i kapittel 7.10 og i kapittel 11.

I tillegg til indikatorene som inngår i indeksen for levekårsproblemer benytter vi en helseindikator som måler konsultasjoner i primærhelsetjenesten (kap 7.9). I kapittel 8 tar vi dessuten for oss variasjoner i valgdeltakelse som et mål på politisk deltakelse.

7.1 Indikatorer for sosiale og helsemessige forhold

7.1.1 Statistisk sentralbyrå ”Indeks for levekårsproblemer”

Formålet med indeksen, som publiseres årlig, er å sammenligne kommunene med hensyn til omfanget av sosiale levekårsproblemer (Tønseth 1999). Indeksen bygger på følgende syv indikatorer; (1) sosialhjelp, (2) uføretrygd, (3) personer på attføring, (4) arbeidsledighet, (5) overgangsstønad for enslige forsørgere, (6) voldskriminalitet og (7) forventet levealder for menn². Indeksen omfatter alle landets 435 kommuner samt 245 bydeler/distrikter i 30 av de største kommunene. Tallene for en del små kommuner er statistisk usikre. Ingen av sonene i Trondheim har imidlertid så lavt folketall at dette er noe problem.

For hver indikator i indeksen er kommunene og bydelene rangert i 10 like store grupper. Verdien 1 innebærer at kommunen eller bydelen tilhører de 10 prosent med lavest verdi på indikatoren osv., mens verdi 10 innebærer at kommunen eller bydelen tilhører de 10 prosent med høyest verdi på indikatoren. Selve samleindeksen, slik den benyttes av Statistisk sentralbyrå, er et gjennomsnitt av de syv enkeltrangeringene, der alle indikatorene teller likt. Også denne varierer dermed mellom 1 og 10. Jo høyere verdi, jo flere levekårsproblemer³.

² Indikatorer som uføretrygd og attføring fanger opp problemer knyttet til sosial deltakelse, sosial trygghet og helse. Arbeidsledighet fanger opp manglende deltakelse i arbeidslivet og problemer med sosial trygghet gjennom de konsekvenser ledigheten får i form av inntektstap. Sosialhjelp og overgangsstønad fanger opp problemer med sosial trygghet, og henger for mange sammen med manglende deltakelse i arbeidslivet. Forventet levealder er det mest vanlige mål på helsetilstand, og fanger samtidig opp hvordan helse varierer med sosial ulikhet.

³ Vi har imidlertid valgt å beregne verdien for samleindeksen på en litt annen måte. I stedet for å dele sonene inn i 10 %-klasser, bygger vi på de løpende rangverdiene for de 46 sonene. Sonene rangeres med andre ord fra 1 til 46 på hver indikator. Dette er nærmere forklart i kap. 7.10 og kap. 11, der verdiene for samleindeksen presenteres.

Et problem med disse indikatorene, som for såvidt gjelder alle indikatorer/variabler som presenteres i denne rapporten, er at tallene ikke fanger opp reelle forbedringer i levekår over tid, men bare relative forskjeller på samme tidspunkt. Selv om en sone har en sterk nedgang i antallet arbeidsledige, vil dette ikke komme fram av indeks-tallet hvis sonen tross i en slik forbedring fortsatt er blant de 10 % med høyest andel arbeidsledige. Det kan argumenteres for at det er de relative forskjellene som er viktigst når det gjelder prioritering av områder, men det er samtidig et behov for å se om det har skjedd reelle endringer. For å dekke dette behovet har vi fått tilgang til tallene bak rangeringene; både som absolutte og relative tall. Vi legger størst vekt på de relative tallene, men refererer til det absolutte tallmaterialet der det er viktig og nødvendig. I tillegg benyttes rangeringene på indikatorene for å sammenligne med alle landets kommuner. Dermed unngår vi problemet med bare å fokusere på de relative forskjellene. Når det gjelder de syv indikatorene som vi presenterer her, viser det seg for øvrig at det er en sterk sammenheng mellom antall og andel (pearsons r varierer fra 0,74 til 0,92). De områdene som har høy andel har også høyt antall.

Hovedvekten legges på indikatorene arbeidsledighet (kap. 7.2), uførepensjon (kap. 7.4), sosialhjelp (kap. 7.6) og levealder (kap. 7.7). Vi ser disse som de viktigste indikatorene. Årsaken til dette er dels at de gir den beste beskrivelsen av levekårene, og dels at forhold som attføring (kap. 7.3), overgangsstønad (kap. 7.5) og voldskriminalitet (kap. 7.8) er knyttet til mindre grupper. Tallene blir derfor svært lave for mange av sonene. Tallene for voldskriminalitet er dessuten beheftet med en del metodiske problemer

Før vi går inn på de enkelte indikatorene vil vi knytte noen generelle kommentarer til indikatorer som omfatter ulike former for stønad. Dette gjelder arbeidsledighet, sosialhjelp, uførepensjon, attføring og overgangsstønad.

7.1.2 Stønadsrelaterte indikatorer

En viktig oppgave for velferdsstaten er å sikre folk mot bortfall av inntekt. I Norge er det først og fremst den statlige folketrygden og den kommunale sosialhjelpen som skal ivareta en slik inntektssikring. Folketrygden har som oppgave å erstatte tap av inntekt forbundet med arbeidsledighet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall. Sosialhjelpen kommer inn der annen forsørgelse i privat eller offentlig regi ikke strekker til. Sosialhjelpsordningen er skjønnsbasert og skal fange inn mer komplekse og diffuse livssituasjoner som ikke ivaretaes innenfor folketrygden. Det finnes også andre ordninger for overføringer til husholdningene som barnetrygd, utdanningsstøtte, bostøtten fra Husbanken og ulike kommunale tilleggsytelser til folketrygden. På hver sin måte påvirker disse overføringsordningene, sammen med skattesystemet og det subsidierte offentlige tjenestetilbudet, den samlede fordelingen av inntekt og økonomiske levekår mellom fattig og rik og mellom personer og husholdninger i ulike livsfaser (Birkeland 1998).

Her skal vi konsentrere oss om omfanget av personer som mottar noen av stønadene som er ment å sikre mot inntektsbortfall. Da vi først og fremst er opptatt av grupper med levekårsproblemer, fokuseres det på noen av stønadene som rettes mot personer i livssituasjoner vi vet kan være spesielt problematiske. Det vil si arbeidsledighetstrygd, attføringspenger, uførepensjon og overgangsstønad fra folketrygden og kommunal sosialhjelp. Det betyr ikke at vi ikke anser at personer som mottar stønad knyttet til

alderdom, svangerskap og fødsler kan være i en vanskelig økonomisk situasjon. Det finnes blant annet undersøkelser som viser at en del av minstepensjonistene sliter økonomisk. De som er vanskeligst stilt vil motta sosialhjelp, og dermed komme inn i tallene vi opererer med her.

Da sosialhjelpen til en viss grad er skjønnsbasert, kan ulik praksis ved det enkelte sosialkontor og mellom kommuner være et ledd i å forklare variasjonen i hvor mange som mottar sosialhjelp. Terskelen for å utløse slik stønad kan dermed variere. Dessuten vil terskelen for å søke om støtteordninger kunne være svært forskjellig i ulike grupper av befolkningen, ut fra holdninger, kultur og sosial status.

Mye tyder på at terskelen for å søke støtte fra det offentlige er blitt lavere de senere årene. Det kan se ut til at det er blitt en holdningsdreining i mange grupper i retning av å kreve sine rettigheter. Det er dessuten påvist ulike holdninger til det å motta offentlig støtte i rurale og urbane strøk. I mange bystrøk er det mindre sosial kontroll, og det kan oppleves som mindre problematisk å søke slik hjelp. I byene er dessuten mottakere av for eksempel sosialhjelp flere i antall, og det kan dermed lettere dannes miljøer hvor aksepten for slik støtte er større. Dette vil selvsagt også kunne variere med ulike strøk innad i byene.

Motsatt er det mulig at det finnes folk som har det verre enn dem som oppsøker det offentlige hjelpetilbudet, men som likevel vegrer seg. Det kan også tenkes at noen lar være å søke offentlig hjelp fordi de lever på familiemedlemmer eller venner. Det kan i denne sammenhengen være fornuftig å skille mellom dem som trenger hjelp i en kort overgangsperiode, og dem som mer permanent er i en vanskelig økonomisk og sosial situasjon.

Både effekten av ulik praksis i hjelpeapparatet og ulike holdninger til å søke offentlig hjelp kan dermed utgjøre feilkilder som man bør være klar over når man benytter indikatorer som er basert på mottagelse av offentlig stønad.

7.2 Arbeidsledighet

Arbeidsledighet påvirker levekår på flere måter. Inntektstapet som arbeidsledigheten fører med seg har ofte stor innvirkning på den økonomiske situasjonen til den enkelte person eller familie. I tillegg stenges arbeidsledige ute fra det sosiale fellesskapet som arbeidsplassen representerer, og langvarig ledighet kan dessuten virke negativt på selvfølelsen og i sin tur helse. Ordtaket ”lediggang er roten til alt ondt” uttrykker nettopp de negative aspektene ved å ikke ha en jobb.

Å være registrert som arbeidsledig betyr ikke at man automatisk har krav på ledighetstrygd (dagpenger). Nyutdannede som ikke har vært i fast arbeid over lengre tid har ikke krav på dagpenger. For denne gruppen har det ikke vært uvanlig å måtte søke om sosial hjelp i stedet. På 90-tallet har andelen studenter økt kraftig, og også blant nyutdannede har det vært en viss ledighet, om enn relativt kortvarig.

Arbeidsledigheten i Norge ble fordoblet på begynnelsen av 80-tallet og lå i 1983 på 3,4 prosent av arbeidsstyrken. Fra 1983 til 1986 sank den til 2,0 prosent, parallelt med en

sterk vekst i sysselsettingen. Mot slutten av 80-tallet og videre inn på 90-tallet forverret arbeidsmarkedet seg, og i 1993 var ledigheten på hele 6 prosent (Bø 1998). Etter det har den sunket til 4,9 prosent i 1995, 4,1 prosent i 1997 og i 1998 var den helt nede på 3,2 prosent (SSB 1999).

Arbeidsledigheten kan bli målt som andel av arbeidsstyrken, eller som andel av hele befolkningen i arbeidsdyktig alder. Ledighetstallene i denne rapporten er levert av Statistisk sentralbyrå og bygger på Styrings- og informasjonshjulets definisjon. Denne måler arbeidsledighet som *registrert arbeidsledige og deltakere på arbeidsmarkeds-tiltak pr. 100 innbyggere 25-66 år*. Det er flere svakheter ved å ikke ta utgangspunkt i den potensielle arbeidsstyrken. Blant annet har det blitt flere uføretrygdede og studenter på 90-tallet som gjør at den potensielle arbeidsstyrken har blitt mindre.

7.2.1 Trondheim og de andre storbyene

Med dette målet på arbeidsledighet var ledigheten i Trondheim 3,6 prosent i 1998. Sammenlignet med alle landets kommuner kom Trondheim ut blant de 30 prosentene av kommunene med høyest ledighet i 1998 (verdi 8 på indeksen, se kap. 7.1.1). Som vist i tabell 7.1 har Trondheim, sammen med Bergen, høyest ledighet av de fire største byene i 1998.

Tabell 7.1 Arbeidsledige i prosent av befolkningen i alderen 25-66 år og score på indeks i 1998 for norske storbyer.

Storbyer	Arbeidsledige %	Score på indeks
Oslo	3,4	7
Bergen	3,7	8
Trondheim	3,6	8
Stavanger	3,1	6

Kilde: Statistisk Sentralbyrå 1999.

Det er relativt beskjedne variasjoner i arbeidsledighet på bydelsnivå i Trondheim. Strinda ligger lavest med 2,9 prosent ledige, mens Sentrum og Saupstad ligger høyest med om lag 4,5 prosent. Det er først når vi går ned på sonenivå at de store forskjellene kommer fram. Før vi tar for oss sonenivået, vil vi se på variasjonene mellom bydelene i de andre storbyene. I Stavanger er variasjonen mindre enn i Trondheim for seks av de syv bydelene, mens bydelen Storhaug skiller seg kraftig ut med en ledighet på 5,5 prosent. I Bergen er variasjonene på linje med dem i Trondheim. Ni av de 12 bydelene i Bergen ligger i spennet fra 3,0 til 4,1 prosent, mens Ytrebygda har færrest med 2,5 prosent og Laksevåg og Sentrum topper med 4,8 og 4,9 prosent. Oslo har de klart største forskjellene med 1,3 prosent ledige på Vinderen og 7,4 prosent i Gamle Oslo.

Sammenligner vi de 46 *sonene* i Trondheim med *alle landets kommuner* kommer seks av sonene i klasse med den tidelen av de norske kommunene som har høyest ledighet. De seks sonene er Bakklandet-Møllenberg, Øya-Elgeseter, Ila, Kattem. Saupstad og Lademoen. Nyborg, Tiller nord, Romulslia og Midtbyen kommer ut blant den tidelen

som har nest høyest ledighet. Tallene for disse 10 sonene er vist i tabell 7.2, og blir nærmere kommentert nedenfor.

Stokkan er den eneste sonen som kommer ut blant tidelen av norske kommuner med lavest ledighet. Det er ingen soner som faller i den tidelen som har nest lavest ledighet, mens Berg-Tyholt, Nidarvoll, Havstein-Stavne, Stavset og Tiller sør har fått indeksverdi 3. Samlet har Trondheim dermed like store geografiske variasjoner i ledighet som landet forøvrig, samtidig som byen som helhet har høyere ledighet enn snittet for norske kommuner.

7.2.2 Arbeidsledighet i sonene i Trondheim 1994 og 1998

Arbeidsledigheten var på 6,4 prosent i Trondheim i 1994, men redusert til 3,6 prosent i 1998 (tab. 7.2). En reduksjon på 2,8 prosentpoeng i løpet av fire år må sies å være relativt kraftig, og må sees i sammenheng med at ledigheten for hele landet var på topp i 1993-94 for siden å gå kraftig tilbake. Utviklingen sammenfaller med overgangen fra økonomisk lavkonjunktur tidlig på 90-tallet til høykonjunktur mot slutten av tiåret.

Variasjonene internt i byen var store i 1994 (figur 7.1). Sonen med lavest ledighet dette året var Berg-Tyholt (2,8 %), og høyest lå sonene Saupstad (11,4 %) og Lademoen (13,2 %). I 1998 lå Stokkan lavest med 1,5 prosent og Lademoen høyest med 7,9 prosent. Det var altså mye større avstand mellom soner med henholdsvis høy og lav ledighet i 1994 enn i 1998. Lavkonjunktoren i første del av 90-åra slo altså sterkere ut i noen deler av byen. Spesielt gjaldt dette sentrumssonene Lademoen, Ila, Midtbyen og Bakklandet-Møllenberg, samt drabantbysonene Saupstad, Kattem og Romulslia. I 1998 hadde alle disse sonene under 8 prosent ledighet.

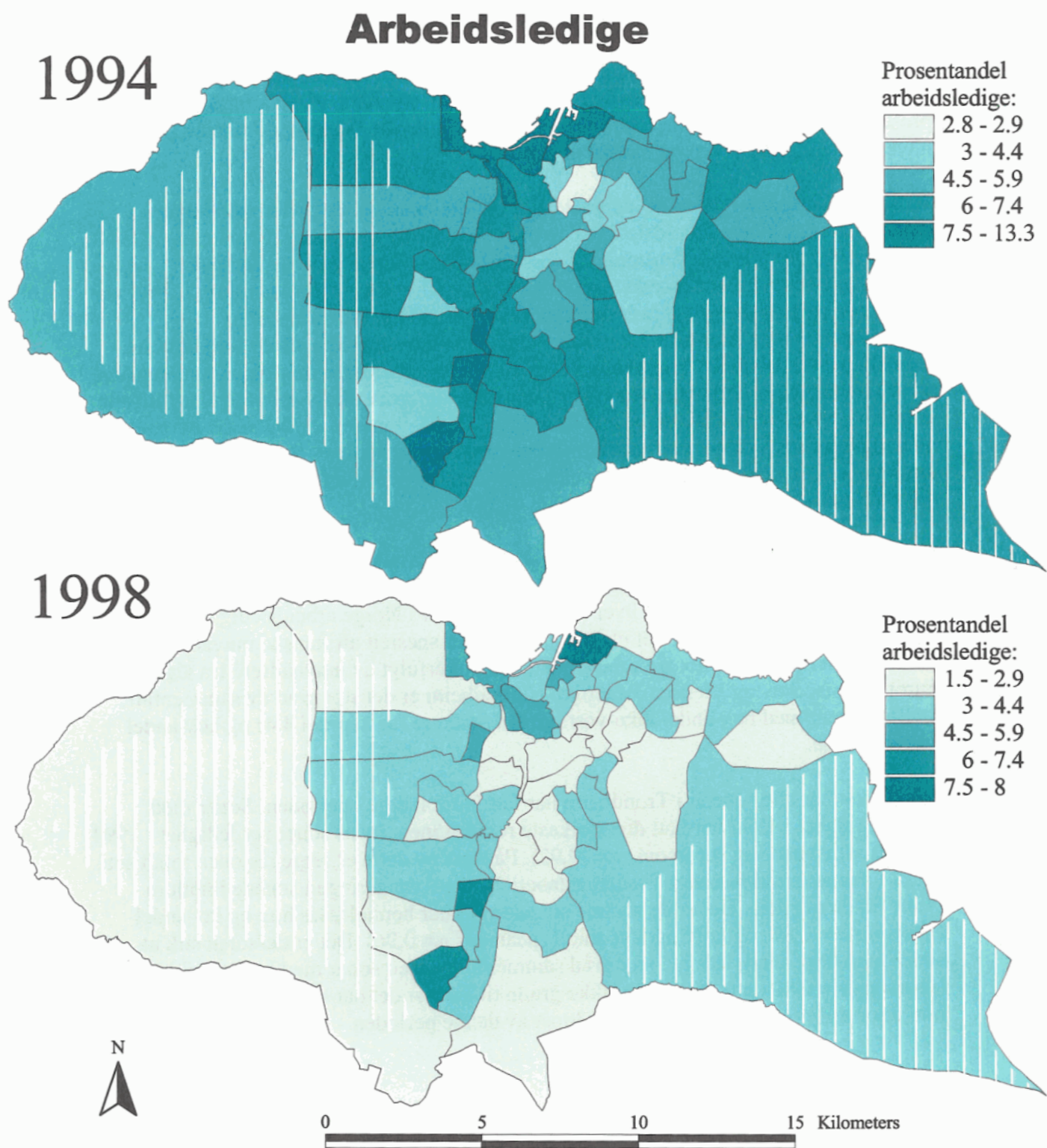
Tabell 7.2 Soner med høyest andel arbeidsledige i 1998, samt Trondheim totalt

Soner	Antall arbeidsledige			Andel arbeidsledige, %		
	1994	1998	Endring 94-98	1994	1998	Endring 94-98
Midtbyen	116	69	-47	9,4	4,2	-5,2
Romulslia	87	46	-41	8,1	4,2	-3,9
Tiller nord	122	89	-33	6,1	4,3	-1,8
Nyborg	76	61	-15	5,5	4,5	-1,0
Bakklandet – Møllenberg	215	141	-74	8,2	4,8	-3,4
Øya – Elgeseter	143	105	-38	7,0	5,2	-1,8
Ila	117	70	-47	9,7	5,4	-4,3
Kattem	227	138	-89	9,9	6,0	-3,9
Saupstad	298	164	-134	11,4	6,4	-5,0
Lademoen	310	200	-110	13,2	7,9	-5,3
Trondheim	4950	2936	-2014	6,4	3,6	-2,8

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Av tabell 7.2 ser vi altså at nedgangen i arbeidsledigheten har vært sterk overalt i siste halvdel av 90-tallet, både i absolute og relative tall. Antallet er nesten halvert i mange av sonene i den aktuelle perioden. Med unntak av Tiller nord og Nyborg hadde alle sonene i tabell 7.2 også høy ledighet i 1994. Det er også verdt å nevne at noen av de øvrige sonene hadde høy ledighet i 1994, men lav i 1998. Dette gjelder i første rekke

Figur 7.1: Registrert arbeidsledige og deltagere på arbeidsmarkedstiltak 25 - 66 år. Tall for mai 1994 og mai 1998. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

Ranheim, Hallset, Bratsberg-Jonsvatnet-Leira og Lade. I alle disse sonene har nedgangen vært markert. På Lade gikk antallet arbeidsledige ned fra 139 til 56. Flatåsen hadde også en sterk nedgang fra 230 til 107.

De variasjonene vi finner i ledighet mellom sonene, kan i stor grad tilskrives ulikheter i befolkningssammensetning. På landsbasis er arbeidsledigheten er betydelig høyere blant ungdom enn i resten av befolkningen (Sosialt utsyn 1998). Målt i prosent av arbeidsstyrken var én av tre i alderen 16-24 år ledige i 1996, og mens ledigheten totalt var på 4,9 prosent dette året, var den oppe i 17,9 prosent blant 16-19 åringene, og 10,2 prosent blant 20-24 åringene. Som vi så i kapittel 3, har de fleste av de sonene som har høyest arbeidsledighet en høy andel ungdom.

En annen faktor som påvirker ledigheten, er utdanningsnivå. Personer med høyere utdanning er sjeldnere arbeidsledige enn dem med lavere utdanning (Sosialt utsyn 1998). Dette gjelder for alle aldersgrupper og forklares delvis ved at flere av de mest konjunkturutsatte yrkene er yrker som ikke stiller så høye krav til utdanning. I 1996 var ledigheten på landsbasis 3,0 prosent blant personer med universitets- eller høyskoleutdanning, mot hele 7,7 prosent blant dem med ungdomsskole som høyeste utdanning. På sonenivå i Trondheim er det en klar samvariasjon mellom utdanningsnivå og arbeidsledighet. Jo høyere andel personer med kun grunnskole som høyeste fullførte utdanning, jo høyere arbeidsledighet ($r = 0,52$ i 1998). Soner med høy andel personer med videregående skole eller mer har lavere arbeidsledighet ($r = -0,65$ i 1998). Det kan også påvises en svak sammenheng mellom personer med universitets- eller høyskoleutdanning og arbeidsledighet ($r = -0,31$).

Et tredje forhold som kan forklare variasjonen i arbeidsledighet mellom sonene er andelen innvandrere. Arbeidsledigheten er generelt høyere blant innvandrere enn for befolkningen ellers. I 1997 var hver tiende innvandrere i Norge arbeidsledig, mot én av 30 i befolkningen totalt (Sosialt utsyn 1998). Det er spesielt afrikanske innvandrere som møter problemer på det norske arbeidsmarkedet, etterfulgt av innvandrere fra Øst-Europa, Asia, Sør- og Mellom-Amerika. I Trondheim er det stor grad av sammenfall mellom soner med høy andel ikke-vestlige innvandrere (se kapittel 4.4) og høy andel arbeidsledige.

Som nevnt har alle sonene i Trondheim har fått færre ledige i perioden. Soner med høyest ledighet i 1994 har hatt den sterkeste reduksjonen, mens soner lav ledighet i 1994 har hatt minst endring (pearsons $r = -0,92$). På tross av dette er segregasjonen totalt sett stabil i denne fireårsperioden (vedleggstabell 3). Også rangeringen sonene imellom svært lik de to årene. Det er de samme sonene som har henholdsvis høy og lav andel (pearsons $r = 0,87$) og høyt og lavt antall (pearsons $r = 0,96$). Det er dessuten slik at soner med høyt antall ledige i stor grad sammenfaller med soner med høy andel begge år (pearsons $r = 0,82$ og $0,86$). Det er ikke grunn til å tro at det har skjedd noen selektiv inn- eller utflytting av arbeidsledige i løpet av denne perioden.

7.2.3 Oppsummering

Sammenlignet med andre norske kommuner har Trondheim høy arbeidsledighet i 1998. Den har likevel sunket kraftig i perioden 1994 til 1998, i takt med overgangen fra lav- til

høykonjunktur som har preget hele landet i denne perioden. Alle sonene i Trondheim har hatt nedgang i ledighetstallene.

Segregasjonsnivået er likevel stabilt. Det geografiske fordelingsmønsteret for de arbeidsledige er i stor grad uendret. Det er de samme sonene som har henholdsvis lave og høye ledighetstall på de to tidspunktene. Både i 1994 og 1998 finner vi den høyeste arbeidsledigheten i en del av sentrumssonene og i noen av drabantbysonene sør for sentrum. Ni soner har like høy ledighet som de 20 prosentene av norske kommuner med høyest ledighet i 1998. Det er omlag 1100 ledige i disse ni sonene i Trondheim i 1998.

7.3 Attføring

Attføringspenger er en av folketrygdens tidsbegrensede ytelser ved sykdom. I første omgang utbetales sykepenger til den som er arbeidsufør på grunn av sykdom eller skade. Når man har mottatt sykepenger i ett år, kan det gis enten rehabiliteringspenger eller attføringspenger (Birkeland 1998). Rehabiliteringspenger kan gis i inntil ett år hvis vedkommende fortsatt er arbeidsufør og under medisinsk behandling. Attføringspenger kan gis hvis vedkommende er under yrkesmessig attføring. Det vil si at yrkeshemmede mottar attføringspenger i en periode hvor man får et tilrettelagt opplegg som har som mål å føre tilbake i jobb.

Etter at man på landsbasis hadde en sterk vekst i antall personer på rehabiliterings- og attføringspenger tidlig på 1990-tallet, har antallet sunket igjen til det i 1997 var lavere enn i 1990 (Birkeland 1998). Den såkalte arbeidslinjen i velferdspolitikken ble lansert tidlig på 90-tallet. Målet var å opprettholde en høy arbeidsstyrke, og hjelpe grupper som stiller svakt på arbeidsmarkedet til å få arbeid før det eventuelt kunne bli aktuelt med uførepensjon og lignende (St meld nr 50 (1998-99)). Trolig har økningen fra 1990 til 1993 sammenheng med et mål om å motvirke uønsket uførepensjonering gjennom økt innsats på yrkesrettet attføring. Samtidig ble det foretatt en innskjerping i de medisinske kriteriene for tilståelse av uførepensjon. Nedgangen fra 1993 til 1994 må sees i sammenheng med at man fra 1993 bare får utbetalt rehabiliteringspenger i 52 uker (Birkeland 1998). Som vi var inne på tidligere i kapitlet, er det verdt å understreke at det kan være praksisvariasjoner i tildeling av attføringsstønad.

Yrkeshemningen som fører til at man går på attføring kan ha sin grunn i helseproblem eller sosiale forhold. Å motta attføringspenger kan dermed være en indikasjon på svak helsetilstand eller problematiske sosiale forhold samt en svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Av dette følger også det faktum at personer som går på attføring er en gruppe med lav inntekt (St meld nr 50 (1998-99)), og en gruppe med hopning av ulike levekårsproblemer.

Dataene vi benytter oss av i den videre framstillingen omfatter kun mottakere av attføringspenger. Personer som mottar rehabiliteringspenger og foreløpig uførestønad er ikke medregnet. Mottakere av attføringspenger er målt som *løpende tilfeller* 31. desember 1994 og 1998 per 1 000 innbyggere 16-66 år.

7.3.1 Trondheim og de andre storbyene

I 1998 var det 17,7 mottakere av attføringspenger pr.1000 innbyggere 16-66 år i Trondheim. Dette gir kommunen en indeksverdi på 9 sammenlignet med alle landets kommuner. Oslo og Bergen lå nesten likt med rater på 10,0 og 9,8, og med indeksverdier på 6 og 5. Raten i Stavanger var litt lavere med 8,2, og en indeksverdi på 4. Trondheim har dermed nesten dobbelt så høy attføringsrate som øvrige storbyene, og sannsynligvis kan det meste av dette forklares med betydelige praksisvariasjoner ved trygdekontorene.

Også på bydelsnivå ser vi at Trondheim ligger betydelig over de tre andre byene i 1998. Strinda har lavest attføringsrate av bydelene i Trondheim med 13,9. Øverst ligger Saupstad med en rate på 26,0. De fire andre bydelene ligger mellom 15,9 (Heimdal) og 18,9 (Sentrum) i attføringsrate. Samtlige av bydelene i Trondheim befinner seg dermed på nivå med de 30 prosent av norske kommuner med høyest attføringsrate.

Storhaug i Stavanger og Løvsstakken i Bergen har høyest rate i sine byer, men ligger begge likt med Strinda som hadde lavest rate i Trondheim. Lavest i Stavanger er Madla med 5,8, mens Arna er lavest i Bergen med 5,1. I Oslo ligger Ulleren og Vinderen lavest med en rate på 5,0. Alle de tre andre storbyene har dermed bydeler som kommer ut med en indeksverdi på 2. Høyest rate i Oslo har Grünerløkka-Sofienberg med 18,0, som dermed ligger likt med Byåsen og Sentrum i Trondheim, mens Saupstad ligger betydelig over.

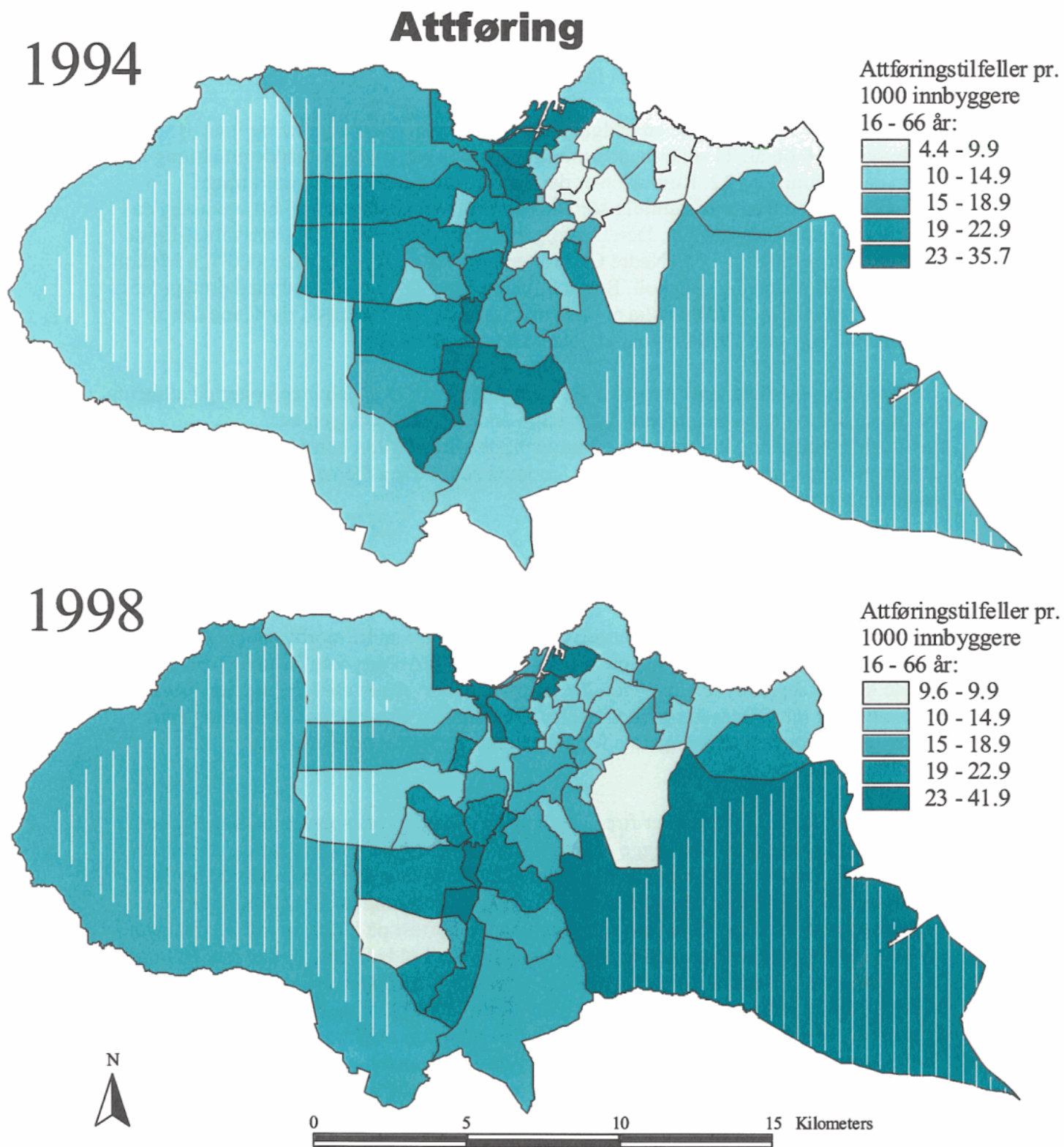
7.3.2 Attføring i sonene i Trondheim 1994 og 1998

I Trondheim har raten for personer på attføring holdt seg stabilt på 17,7 personer per 1000 innbyggere i alderen 16-66 år fra 1994 til 1998. Forskjellene mellom sonene er store begge år. I 1994 hadde Berg-Tyholt lavest rate med 4,4 og Lademoen høyest med 35,6. I 1998 var det Stokkan som hadde lavest rate med 9,6 og Romulslia høyest med 41,7. I 1994 var det altså mer enn syv ganger høyere hyppighet på Lademoen enn på Berg-Tyholt. I 1998 var det over fire ganger så høy hyppighet i sonen med høyeste som i sonen med laveste rate.

Forskjellene mellom sonene er noe redusert i siste halvdel av 90-tallet. Segregasjonen har avtatt svakt (vedleggstabell 3). Denne utviklingen understrekes også ved at det er en viss tendens til at økningen har vært sterkest i soner som hadde færrest på attføring i 1994 (pearsons $r = -0,47$). Det foreligger imidlertid en sterk samvariasjon mellom raten for attføring på de to tidspunktene (pearsons $r = 0,72$). Det er med andre ord stort sett de samme sonene som har henholdsvis høy og lav rate i 1994 og 1998, selv om enkelte soner har hatt relativt store endringer.

Figur 7.2 viser situasjonen i 1994 og 1998. Fordelingen av personer på attføring ser ved første øyekast ut til å være et rent lappeteppe uten noe klart mønster. Det er imidlertid begge år en overrepresentasjon i sentrum og i noen av sonene i den tidligere omtalte aksens sør for byen. Soner med lavest rate ligger mer spredt, men med en viss konsentrasjon i bydelen Strinda.

Figur 7.2: Attføringstilfeller pr. 1000 innbyggere 16 - 66 år. Løpende tilfeller pr 31/12-1994 og 31/12-1998. Ikke inklusive rehabiliteringspenger og foreløpig uførestønad. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

I 1998 var det bare Stokkan og Åsheim-Lundåsen som hadde en rate på under 10 personer på attførinper 1000 16-66 år. Deretter følger Berg-Tyholt, Åsvang-Angelltrøa, Bromstad-Leangen, Singsaker, Byneset-Leinstrand og Stavset som har en rate på mellom 10 og 12. Romulslia hadde høyest attføringsrate (42), og lå betydelig høyere enn den neste sonen, Lademoen (31). Deretter fulgte Ila på 27,5, og Bakklandet-Møllenberg, Bratsberg-Jonsvatnet-Leira og Saupstad med en rate på om lag 25. Kattem, Breidablikk, Kystad og Hallset hadde en rate på litt over 20.

Om lag 1/3 av sonene hadde en nedgang i attføringsraten på mellom 1 og 9 pr. 1000 innbyggere 16-66 år. Ti soner hadde minimale endringer, mens 18 hadde en økning i raten på mellom 1 og 12. Romulslia er den sonen som har hatt sterkest økning i perioden. Sonen framstår samtidig som den sonen hvor økningen er mest ugunstig, da andelen var svært høy i 1994. Deretter følger Nidarvoll og Bratsberg-Jonsvatnet-Leira med en økning på 8,6, mens Nedre Charlottenlund, Ila og Nyborg økte med 7,5. Moholt økte med 6,6, mens Berg-Tyholt, Breidablikk og Øvre Charlottenlund med om lag 5,5. I tillegg til økningen på Romulslia er også økningen på Ila dramatisk, da denne sonen også hadde høy rate i 1994 og har en rate på nesten 30 i 1998.

Det kan selvsagt diskuteres hvorvidt det er problematisk at andelen personer på attføring er langt høyere i noen områder av byen enn i andre. Lokaliseringen av institusjonsboliger og kommunale boliger spiller antakelig inn her. Uansett er det tydelig at høy andel personer på attføring er et fenomen som i Trondheim er knyttet til bestemte sentrumsområder og drabantbyer.

7.3.3 Oppsummering

Trondheim har betydelig høyere attføringsrate enn de tre andre storbyene i 1998. Tre av bydelene i Trondheim hadde høyere rate enn den Oslobydelen som lå høyest. Strinda hadde lavest rate av bydelene i Trondheim, men lå likevel likt med de bydelene som hadde høyest rate i Bergen og Stavanger. Antakelig kan Trondheims særstilling som storbyen med høyest attføringsrate først og fremst tilskrives en mer aktiv attføringspraksis.

På sonenivå var det i 1998 over fire ganger så høy hyppighet i sonen med høyeste som i sonen med laveste rate. For begge årene gjelder at segregasjonen er tydelig, men ikke sterk. Det er også en svak tendens til at segregasjonen har avtatt i siste halvdel av 90-tallet. En slik utvikling understrekes ved at det er en viss tendens til at økningen i attføringsraten har vært sterkest i soner som hadde færrest på attføring i 1994. På tross av dette er det stort sett de samme sonene som har henholdsvis høy og lav rate på begge tidspunkt, selv om enkelte soner har vist relativt store endringer. Romulslia hadde høy attføringsrate i 1994, og med sterkest økning fram til 1998, lå sonen betydelig høyere enn resten av sonene i 1998. Ila har også hatt en ugunstig utvikling. Den geografiske fordelingen av personer på attføring preges av at soner med høy og lav rate ligger hulter til bulter. Begge årene er det imidlertid en overrepresentasjon i sentrum og i noen av sonene i den tidligere omtalte aksen sør for byen. Sonene med lav rate er mer spredt, men med en viss konsentrasjon i bydelen Strinda.

7.4 Uførepensjonister

Uførepensjon innvilges når en person på grunn av uførhet (sykdom, skade eller lyte) har varig nedsatt ervervsevne. Pensjonen er en av ordningene innenfor den statlige folketrygden, og er blant de mer langvarige ytelsene som rettes mot varig svekkede yrkeshemninger. Fra 1980 til 1990 økte antallet uførepensjonister på landsbasis fra 157 000 til 234 000, en økning på hele 46 prosent (Birkeland 1998). Ved inngangen til 1999 var antallet 258 103, som vil si en økning på 10 prosent på 90-tallet (SSB 1999). I perioden 1991-94 var det en nedgang i antall uførepensjonister, deretter har det vært en ny økning. Som andel av befolkningen 16-66 år utgjorde uførepensjonistene 8,4 prosent i 1990, 8,3 prosent i 1994 og 8,4 prosent i 1996.

De viktigste forklaringene på økning og nedgang i antall uførepensjonister er endringer på arbeidsmarkedet, holdningsendringer blant folk og endringer i regelverk og praksis ved innvilgelse av uførepensjon. Kriteriene for innvilgelse av søknad om uførepensjon ble innskjerpet på slutten av 80-tallet, samtidig som man fra 1993 satset sterkere på attføring (Birkeland 1998).

Det er flere kvinner enn menn som er uførepensjonert, og flere eldre enn yngre. I 1994 var 9,4 prosent av kvinnene og 7,2 prosent av mennene i alderen 16-66 år uførepensjonert. En viktig grunn til at andelen er høyere for kvinner enn menn er at de aller fleste yrkesaktive kvinner er dobbeltarbeidende i den forstand at de gjerne også har hovedansvaret for hjem og barn (Birkeland 1998). Mens omlag 2 prosent av befolkningen i alderen 16-34 år er uførepensjonert, er det tilsvarende tallet omlag 13 prosent for 35-59 åringene, og hele 37 prosent for 60-67 åringene.

I vår analyse skiller vi ikke uførepensjonistene etter kjønn og alder, men har i bakhodet at det er litt flere kvinner enn menn og at andelen er stigende med alder. I tråd med indeksen for levekårsproblemer benytter vi *antall uføre per 1000 innbyggere i alderen 16-49 år* som mål i resten av dette delkapitlet. De eldste uførepensjonistene er altså utelatt. Grunnen er at det ansees som et større levekårsproblem når et område har høy andel unge som er uføre. Det er mer alvorlig for levekårs situasjonen til den enkelte om man blir uførepensjonert i tidlig alder, og det har større konsekvenser fordi det i større grad også berører barn.

7.4.1 Trondheim og de andre storbyene

Av de fire storbyene lå Trondheim i 1998 høyest med en rate på 33,0⁴ og en indeksverdi på 5. Bergen og Oslo lå relativt likt med henholdsvis 31,2 og 30,4, begge med en indeksverdi på 4. Lavest lå Stavanger med en rate på 26,3 og indeksverdi på 2. I forhold til alle landets kommuner er andelen uføre litt lavere i storbyene.

I Trondheim er det tydelige variasjoner i andelen uføre mellom bydelene. I 1998 har Strinda lavest rate med 24,7 uføre pr. 1000 innbyggere, mens Saupstad har høyest med 45,9. De øvrige bydelene varierer fra 30,2 på Byåsen, fulgt av Nardo og Heimdal, til 36,2 i Sentrum. I Stavanger varierer bydelene fra 21,7 på Hinna, tett fulgt

⁴Tallet er hentet fra kommuneoversikten. Tallet vi fikk til prosjektet viser 31,2.

av Eiganes, til 39,7 på Storhaug som ligger litt over Hillevåg. I Bergen er det Sentrum som har lavest rate med 20,3. Høyest har Fyllingsdalen med 41,7 som ligger nesten likt med Loddefjord. Oslo har de største forskjellene. Lavest ligger Bygdøy-Frogner og Vinderen på omlag 15,0. Høyest finner vi Romsås med hele 51,6, og Stovner og Sagene-Torshov på 47,4. Av bydelene i de tre øvrige storbyene er det dermed bare Saupstad i Trondheim som har en andel uføre på nivå med de bydelene i Oslo som ligger høyest.

Sammenlignet med alle landets kommuner varierer bydelene i Oslo fra indeksverdi 1 til 9, i Trondheim fra 2 til 8, og i Bergen og Stavanger fra 1 til 7. Det er med andre ord bare i Trondheim at ingen av bydelene er på nivå med de beste kommunene i landet.

Går vi på sonenivå, kommer det fram sterke variasjoner innenfor bydelene i Trondheim. Høyest ligger Saupstad sone med en rate på hele 66,0. Saupstad ligger betraktelig høyere enn bydelen Romsås som med 51,6 har den høyeste raten i Oslo. Saupstad sone og Romsås bydel har sammenlignbart folketall.

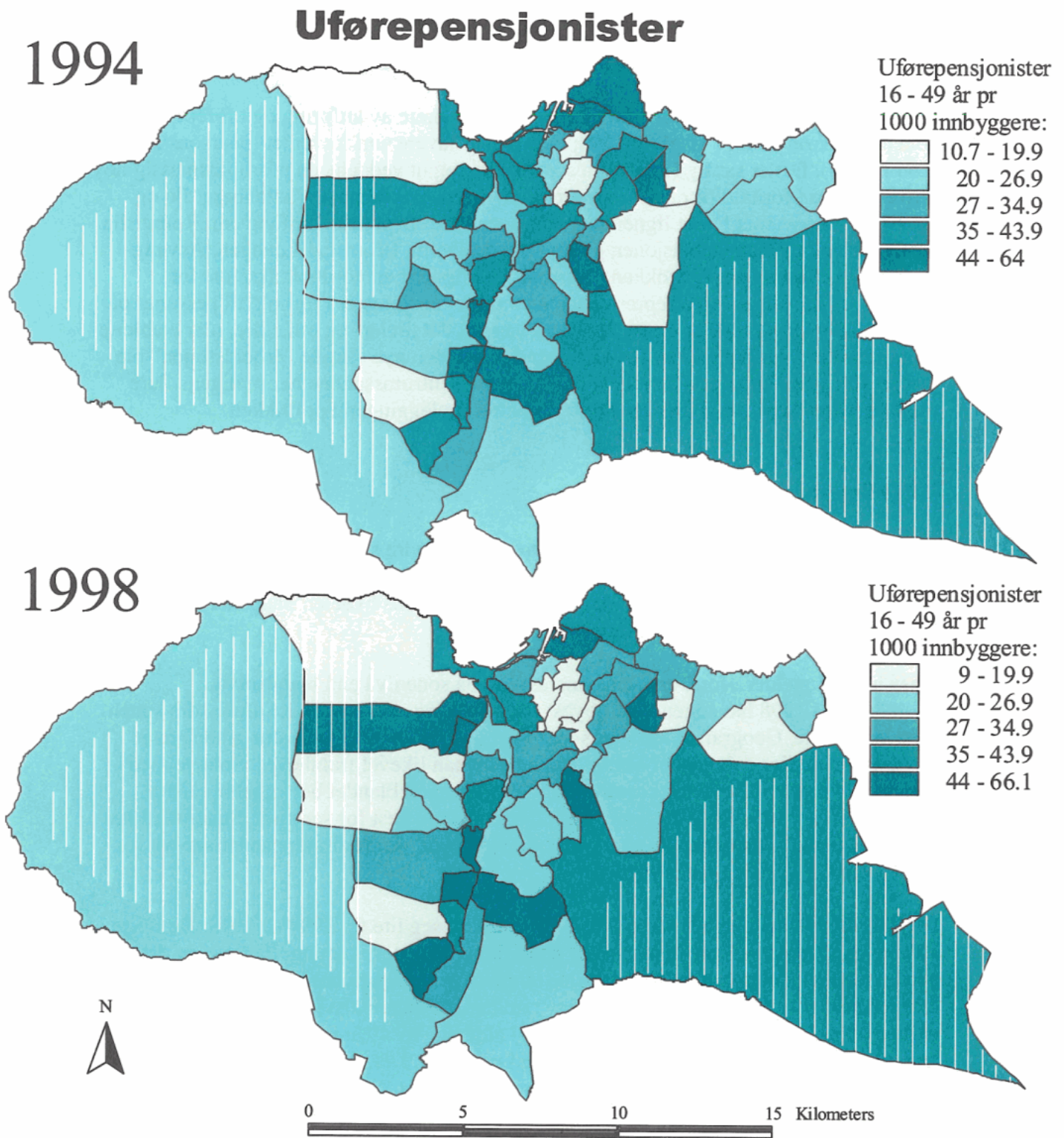
7.4.2 Uførepensjonister i sonene i Trondheim 1994 og 1998

Av figur 7.3 ser vi at det ikke avtegner seg noe tydelig geografisk mønster når det gjelder fordelingen av uførepensjonister. Likevel er det klart at andelen uføre er høy i de fleste sentrumssonene og i en del av drabantbysonene med blandet bebyggelse sør for byen. Soner med lav rate er spredt over hele byen og omfatter i første rekke eldre og nyere eneboligområder. I hovedsak er kartet uforandret fra 1994 til 1998. Det er stort sett de samme sonene som har henholdsvis høy og lav andel begge år ($r = 0,95$).

For hele byene er raten for uføre relativt stabil fra 1994 til 1998. Det er imidlertid noen soner som har sterke endringer. 30 av sonene har reduksjon i raten, mens 9 har økning. Nardo har klart sterkest nedgang med 10,3 færre uføre pr. 1000 innbyggere i alderen 16-49 år. Deretter følger Bromstad-Leangen med en nedgang på 7,3, og Baklandet-Møllenberg og Åsvang-Angelltrøa med nedgang på 6,5. Den sterkeste økningen har kommet på Kattem med en økning i raten på 11,0. Ellers har Stokkan økt med 8,0, Sverreborg med 7,4 og Risvollan med 5,9. Reduksjon og økning har ikke fulgt et klart mønster i forhold til om sonene har høy eller lav uførhetsrate. Det er imidlertid en svak tendens til at soner med høyt antall uføre har hatt sterkere nedgang enn soner med lavt antall ($r = -0,3$). Segregasjonen har ikke endret seg mye i perioden, men en svak tendens til forsterket segregasjon kan spores (vedleggstabell 3).

Går vi mer detaljert inn på soner med høy og lav rate i 1998, ser vi at en del soner med blandet bebyggelse som ligger langt fra sentrum har høyest rate. Saupstad topper med en rate på 66,0 og faller som den eneste av sonene i klasse med den tidelen av norske kommuner som har høyest rate. Deretter følger fire soner som havner sammen med den tidelen av norske kommuner som har nest høyest uførhetsrate; Brundalen, Risvollan, Nyborg og Romulslia. Deretter følger Kattem, Lademoen, Tiller nord og Sverresborg. Alle disse sonene hadde rater på over 45. Av sonene med høyest andel i 1998 finner vi også tre av sonene med høyest økning fra 1994, nemlig Kattem, Sverresborg og Risvollan. Av sonene med aller høyest andel i 1998 er det kun Lademoen som er sentrumssone. Sentrumssonene Øya-Elgeseter, Ila og Midtbyen har imidlertid også betydelig høyere rate enn byen som helhet.

Figur 7.3: Uførepensjonister 16 - 49 år pr 1000 innbyggere pr 31/12-194 og 31/12-1998. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

Blant sonene med lavest uførhetsrate finner vi de sørøstlige sentrumsonene Rosenborg og Singsaker, samt de sentrumsnære sonene Hammersborg-Trolla, Berg-Tyholt og Moholt. Videre følger de nyetablerte eneboligområdene Åsheim-Lundåsen og Reppe Vikåsen sammen med de noe mer etablerte eneoligområdene Øvre Charlottenlund og Uglå. Samtlige av disse har like lav andel som den tidelen av norske kommuner som har lavest rate. Av de nevnte sonene er det sentrumssonen Rosenborg som ligger desidert lavest med kun 9,0 uføre pr. 1000 innbyggere i alderen 16-49 år. Åsheim-Lundåsen og Hammersborg-Trolla følger dernest med rater på omlag 12,0.

Det er en viss samvariasjon mellom ratene for mottakere av attføring og uførepensjon på sonenivå i Trondheim i 1994 og 1998, men den er lavere enn forventet (pearsons $r = 0,54$ i 1998). Det er særlig Romulslia som skiller seg ut ved å ha en uforholdsmessig høy attføringsrate i forhold til raten for uføre. Lademoen, Bakklandet-Møllenberg, Ila og Bratsberg-Jonsvatnet har et lignende avvik, men i mer begrenset omfang enn Romulslia. Vi finner den motsatte situasjonen på Lade, Strindheim, Bromstad-Leangen, Åsvang-Angelltrøa, Brundalen og Stokkan. Disse sonene ligger i en nord-sør akse øst for sentrum og har en viss overrepresentasjon av uførepensjonister i forhold til personer på attføring. En mulig forklaring på dette kan være at det dreier seg om eldre, mer etablerte boligområder hvor mange har fått uførepensjon før den nye såkalte "arbeidslinjen" ble innført tidlig på 90-tallet. Romulslia og de nevnte sentrumssonene har muligens flere unge personer som har startet med attføring etter omleggingen i politikken.

7.4.3 Oppsummering

Trondheim har i 1998 litt høyere andel uføre enn de andre storbyene. Oslo har de klart største forskjellene mellom bydelene. Trondheim har ingen bydeler på nivå med de bydelene som har lavest andel i de øvrige storbyene, mens bydelen Saupstad er på nivå med de bydelene som har høyest rate i Oslo.

Også når det gjelder uføre, er variasjonen større på sonenivå enn bydelsnivå i Trondheim. I 1998 har sonen med høyest rate syv ganger så høy andel uføre som sonen med lavest rate. Geografisk fordeler soner med høy og lav rate seg i stor grad som et lappetepp; de ligger hulter til bulter. Noen trekk kan likevel framheves. Sonene med høyest rate ligger i hovedsak i sentrum og i en akse med blandet bebyggelse sør for byen. I tillegg ligger det noen soner spredt, både øst og vest for sentrum. Soner med lav rate ligger spredt, men med en viss konsentrasjon blant sentrumsnære soner sør-øst for Midtbyen. De fleste er eneboligstrøk.

For Trondheim som helhet har andelen uføre endret seg lite fra 1994 til 1998. De fleste sonene har hatt en svak nedgang, mens noen få har hatt sterk økning. På tross av dette har kartet over soner med høy og lav rate endret seg lite i perioden. Det er heller ingen klar tendens til at soner med høy eller lav rate har hatt henholdsvis reduksjon eller økning. Segregasjonen av uførepensjonister i alderen 16-49 år mellom sonene er tydelig begge år, og med en svak tendens til økning i perioden. Det er videre en viss samvariasjon mellom raten for uførepensjonister og mottakere av attføringspenger.

7.5 Overgangsstønad

Overgangsstønad er en av ordningene innenfor den statlige folketrygden. Enslig mor eller far som er alene med omsorgen for barn, har rett til stønad til livsopphold i en overgangsperiode til vedkommende er i stand til å forsørge seg selv ved hjelp av inntektsgivende arbeid (Birkeland 1998). Overgangsstønad retter seg mot enslige forsørgere med småbarn inntil 8 år. Stønad gis til enslige forsørgere som er ugift, separert eller skilt. Stønad gis enten man er i arbeid eller ikke, men stønaden reduseres ved forventet arbeidsinntekt. I 1996 fikk 42 prosent av mottakerne redusert stønad på grunn av forventet arbeidsinntekt.

Det var økning i antall mottakere gjennom hele 80-tallet og fram til 1993. Deretter har antallet vært stabilt. Økningen i antall mottakere fram til 1993 må sees i sammenheng med endringene i gifte-, skilsmisse og familiemønsteret som bidro til at antallet enslige forsørgere økte sterkt (Dahl 1993). Det er vanskeligere å forklare hvorfor det ikke har vært økning etter 1993. Kanskje er årsaken at flere enslige forsørgere nå er heltids yrkesaktive og forsørger seg gjennom eget arbeid, men dette vet vi foreløpig lite om (Birkeland 1998).

På landsbasis var kun 2 prosent av mottakerne menn i 1996. Dette avspeiler at vi i all hovedsak snakker om kvinner når det gjelder overgangsstønad. Derfor beregnes også andelen mottakere av overgangsstønad ut fra *mottakere i alt pr. 100 kvinner i alderen 20-39 år*. Da stønaden er rettet mot enslige forsørgere med småbarn, er de aller fleste i alderen 20-39 år. Flere undersøkelser har vist at kvinner på overgangsstønad har betydelig flere levekårsproblemer enn andre grupper (Dahl 1993).

7.5.1 Trondheim og de andre storbyene

I 1998 har Trondheim høyest andel mottakere av overgangsstønad av de fire største byene med 8,2 prosent. Bergen ligger på 7,8 prosent, men begge disse byene havner i klasse med den tidelen av norske kommuner som har tredje høyest andel (indeksverdi 7). Stavanger har en andel på 6,6 prosent og får dermed indeksverdi 5, mens Oslo kommer klart best ut med en andel på 5,5 prosent. Oslo havner dermed i den tidelen av norske kommuner som har tredje lavest andel mottakere av overgangsstønad (indeksverdi 3). Det er dermed relativt store variasjoner mellom storbyene når det gjelder andelen mottakere av overgangsstønad. Det er uvisst om dette skyldes ulik praksis ved trygdekantorene i de fire byene eller om det har å gjøre med ulike grader av stønadskultur blant brukerne eller at det rett og slett er uttrykk for reelle forskjeller i behov.

Ser vi på Trondheims bydeler, varierte andelen mottakere av overgangsstønad fra 6,6 prosent i Strinda og Sentrum til 13,8 prosent på Saupstad. Strinda og Nardo hadde andeler på 7,2 og 7,0 prosent, mens Heimdal lå på 10,2. I Bergen har Sentrum lavest andel (5,1 %), mens Loddefjord har høyest (11,4 %). I Stavanger har Hinna og Eiganes lavest andel (4,5 %), mens Hundvåg og Hillevåg topper (7,9 prosent). I Oslo ligger Vinderen lavest (1,5 %) og Gamle Oslo og Romsås høyest (10,4 og 14,3 %).

Tallene viser at bydelene Saupstad i Trondheim og Romsås i Oslo har omlag like stor andel kvinner på overgangsstønad. Går vi ned på sonenivå i Trondheim, viser det seg imidlertid, som vi skal se, at flere av sonene har betydelig høyere andel enn Romsås.

7.5.2 Overgangsstønad i sonene i Trondheim 1994 og 1998

Det har vært en svak reduksjon i antallet mottakere av overgangsstønad i Trondheim, fra 2000 i 1994 til 1886 i 1998 (tilsvarende andeler på henholdsvis 8,6 og 8,2 %). Det er imidlertid store variasjoner mellom sonene. I 1998 ligger Kattem høyest med 19,8 prosent, fulgt av Romulslia (18,2 %) og Saupstad sone (16,9 %). I tillegg ligger Moholt relativt høyt (14,6 %), det samme gjør Risvollan, Flatåsen, Heimdal, Tiller nord og Hallset, som alle har en andel på omlag 11-12 prosent. Samtlige av disse ni sonene ligger på nivå med den tidelen av kommunene som har høyest andel kvinner på overgangsstønad.

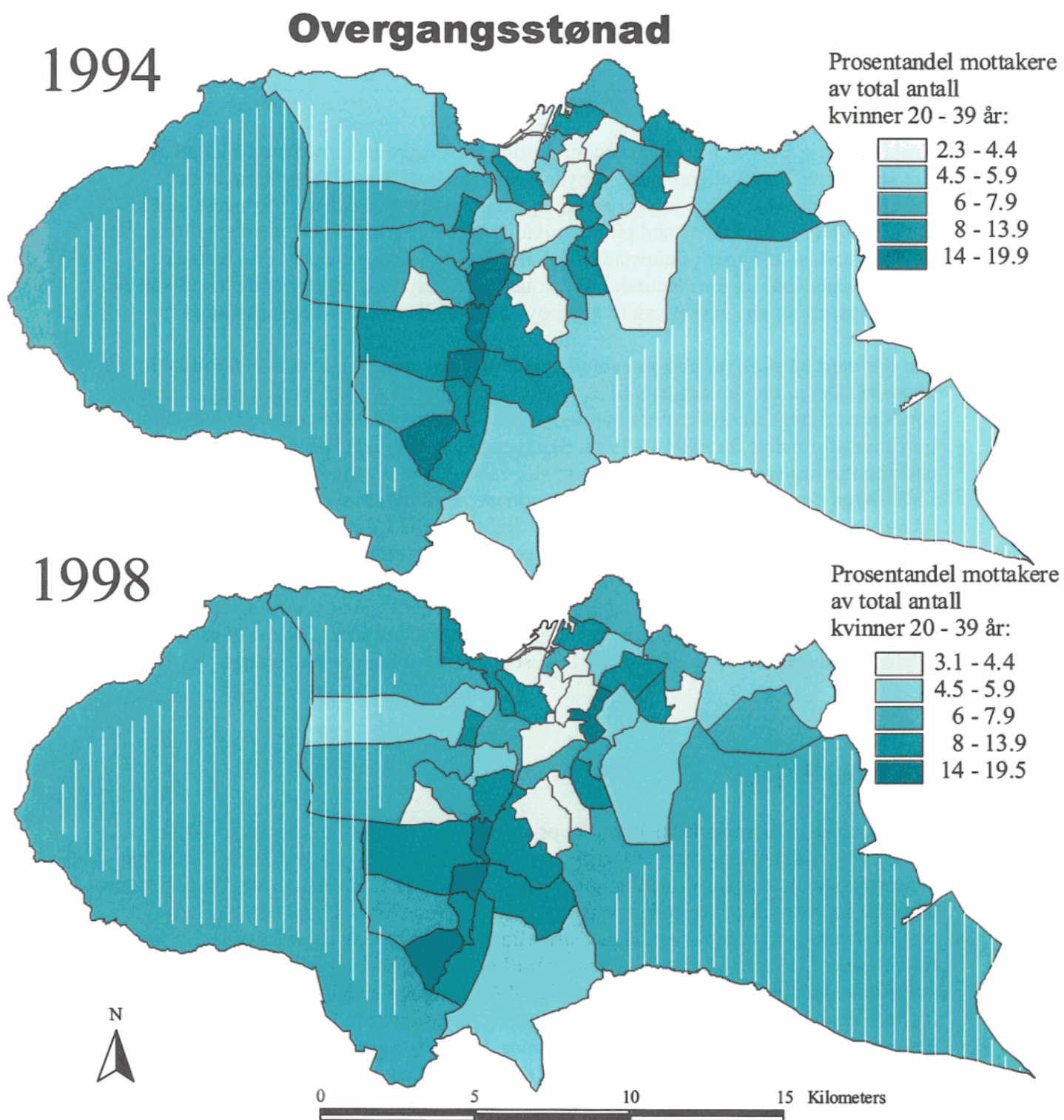
Av figur 7.4 ser vi at soner med høy og lav andel ligger relativt blandet. Det er likevel tydelig at med unntak av Risvollan og Moholt ligger sonene med høy andel konsentrert i en akse i nord-sør retning sør for sentrum. Den eneste av sentrumssonene som har en andel som ligger betydelig over bysnittet i 1998 er Lademoen (10,3 %). Nærmere halvparten av alle mottakere av overgangsstønad bor i de ti nevnte sonene. Blant sonene med høy andel mottakere i 1994 er det bare Hallset og Saupstad som har hatt en betydelig reduksjon fram til 1998.

Lav andel mottakere av overgangsstønad finner vi i Midtbyen, i en del av de sentrumsnære sonene sør-øst for bykjernen og i en del soner som ligger spredt i resten av byen. Lavest andel har Midtbyen og Berg-Tyholt, begge under 2 prosent. Videre har Singsaker, Rosenborg, Stubban, Stavset, Øvre Charlottenlund og Nardo omlag 3,5 prosent. Alle disse åtte sonene har en andel mottakere av overgangsstønad på nivå med den tidelen av norske kommuner som har lavest andel. Også Fossegrenda, Stokkan, Ranheim og Munkvoll-Hoem har lav andel (mellom 4 og 5 %). Sonene med lav andel mottakere er relativt ulike. Mange av dem er typiske eneboligområder, mens soner som Midtbyen, Rosenborg og Munkvoll-Hoem består av mer blandet bebyggelse.

For byen som helhet var endringene fra 1994 til 1998 svært små. Sonene kan deles i tre jevnstore grupper, hvor én gruppe har hatt svak reduksjon, én har vært stabil og den tredje har hatt svak økning. Det er en viss tendens til at soner med få mottakere har hatt økning, mens soner med mange mottakere har hatt reduksjon ($r = -0,55$). Det er ingen endring å spore i segregasjonsmønsteret i perioden. Enslige forsørgere med overgangsstønad er tydelig konsentrert til visse deler av byen begge år (vedleggstabell 3). Hovedmønsteret er bortimot uforandret fra 1994 til 1998 (pearsons $r = 0,92$).

Det er naturlig nok en relativt sterk samvariasjon mellom sonene når det gjelder andel på overgangsstønad og andel skilte og separerte ($r = 0,62$ i 1998). Det er Kattem, Romulslia og Saupstad som har høyest andel både av skilte og separerte og av enslige forsørgere med overgangsstønad. Like fullt er det i disse sonene en overrepresentasjon av enslige forsørgere med overgangsstønad i forhold til andelen skilte og separerte. Sannsynligvis har dette sammenheng med at det er relativt mange enslige forsørgere i disse sonene (se kap. 4.3), samt at andelen skilte og separerte som har småbarn er ekstra høy her. Moholt og Heimdal har en tilsvarende overrepresentasjon. Midtbyen er den eneste sonen som

Figur 7.4: Overgangsstønnad til enslige forsørgere. Prosentandel mottakere av totalt antall kvinner 20 - 39 år. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

skiller seg kraftig fra de andre ved å ha en relativt høy andel skilte, men en underrepresentasjon av enslige forsørgere med overgangsstønad. Fra kapittel 4 vet vi at det er få barn i Midtbyen, dessuten vet vi at leilighetene er små (kap. 9). Det er dermed sannsynlig at de som er skilte og separerte i Midtbyen enten har for store barn til å motta slik stønad, eller at det i stor grad er fedre som ikke har omsorgen for barna samt barnløse skilte og separerte som bor her.

7.5.3 Oppsummering

Trondheim og Bergen har høyest andel enslige forsørgere med overgangsstønad av de fire storbyene. Forskjellene mellom bydelene er størst i Oslo. I Trondheim er det bydelen Saupstad som har høyest andel, og denne ligger på nivå med Romsås som har høyest andel i Oslo. Går vi ned på sonenivå, viser det seg imidlertid at sonene Romulslia og Saupstad, som ligger i Saupstad bydel, har betydelig høyere andel enn Romsås. Kattem sone, som ligger i Heimdal bydel, har også betydelig høyere andel enn Romsås. De tre nevnte sonene skiller seg ut ved høy andel enslige med overgangsstønad.

Det har vært en svak reduksjon i antallet mottakere av overgangsstønad i Trondheim fra 1994-98. Det er en viss tendens til at soner med få mottakere har hatt økning, mens soner med mange mottakere har hatt reduksjon. På tross av dette er hovedmønsteret bortimot uforandret fra 1994 til 1998. Segregasjonen er tydelig begge år, og viser ingen endring i perioden. Andelen som mottar slik stønad er åtte ganger høyere på Kattem enn i Midtbyen og på Berg-Tyholt, som er de sonene som ligger lavest. Enslige forsørgere med overgangsstønad er overrepresentert i drabantbyene i Trondheim. Dette henger trolig sammen med at dette er barnevennlige og relativt rimelige boligstrøk. I tillegg er det høy andel i noen av sentrumssonene og i noen spredte enkeltsoner ellers i byen. Nærmere halvparten av alle mottakere av overgangsstønad bor i ti av sonene, hvorav de fleste er drabantbysoner sør for byen. Samtlige av disse kommer i klasse med den tidelen av norske kommuner som har høyest andel mottakere av slik stønad.

7.6 Sosialhjelp

Sosialhjelp kommer inn der hvor andre private og offentlige støtteordninger ikke strekker til. Vilkåret for å motta stønad, er at andre løsninger er prøvd først. Det er en skjønnsbasert ordning som skal fange opp mer diffuse og komplekse livssituasjoner som ikke blir ivaretatt innenfor folketrygden (Osmunddalen 1998). Ut fra dette ser vi sosialhjelp som uttrykk for en relativt alvorlig og problematisk levekårssituasjon hos mottakerne. Den er et klart mål på mangelfull sosial trygghet og også ofte på lav sosial deltakelse. Når det er sagt, er det samtidig viktig å påpeke at det er store forskjeller mellom personer som i en midlertidig vanskelig situasjon er avhengig av sosialhjelp, og dem som har behov for dette i lengre perioder. Ut fra datagrunnlaget har vi dessverre ikke mulighet til å skille mellom langtids- og kortidsklienter. Det er heller ikke mulighet til å skille mottakerne etter aldersgrupper. Sosialhjelpstallene som benyttes her måler *sosialhjelpsmottakere pr 100 innbyggere i alderen 16 år og over*.

Som tidligere nevnt kan variasjoner i antall sosialhjelpsmottakere være et resultat av ulike praksis ved sosialkontorene. I tillegg kan det variere i hvilken grad variasjoner uttrykker

forskjeller i reelle stønadsbehov eller mer er uttrykk for en utviklet stønadskultur (Fürst og Høverstad 1999). I denne sammenhengen er det av betydning både hvor mange og hvor stor andel mottakere man har innenfor et område. Det absolutte antallet kan på den ene siden øke mulighetene for at det utvikles en subkultur hvor sosialhjelp er akseptert og som kan føre til at man kanskje får en defensiv livsinnstilling. På den annen side kan nettopp det å være flere gjøre at man føler seg mindre stigmatisert og bidra til at en som gruppe står sammen for å komme seg ut av en vanskelig økonomisk og sosial situasjon.

7.6.1 Trondheim og de andre storbyene

I Trondheim mottok 4,3 prosent av befolkningen 16 år og over sosialhjelp i 1998. Det er noe høyere enn i Stavanger som lå på 3,9 prosent, men lavere enn Bergen på 5,1 og Oslo på 5,4 prosent. På indeksen for alle landets kommuner fikk Stavanger verdien 7, Trondheim 8, mens Bergen og Oslo fikk verdien 9.

På bydelsnivå varierer andelen sosialhjelpsmottakere i Trondheim fra 2,8 prosent i Strinda til 6,3 prosent på Saupstad. Sentrum har nest høyest andel (5,0 %), tett fulgt av Heimdal (4,8 %). Byåsen har 4,5 prosent, mens Nardo har nest lavest andel (4,1%). I Bergen varierer andelen sosialhjelpsmottakere fra 2,7 prosent i Ytrebygda til 9,4 prosent i Sentrum. I Stavanger har bydelene Tasta og Madla lavest andel (2,7 %), mens Storhaug har høyest (8,0 %). Både Bergen og Stavanger har altså større forskjeller på bydelsnivå enn Trondheim. Oslo har imidlertid klart størst forskjeller. Her finner vi bydeler som har litt lavere andel enn i de andre byene, men det mest iøynefallende er at en del bydeler har betydelig høyere andeler. Vinderen ligger lavest med 1,6 prosent, mens Gamle Oslo har hele 14,9 prosent og Grünerløkka-Sofienberg 12,2 prosent. Alderssammensetning og eventuelt også ulike etnisk bakgrunn ligger nok bak disse forskjellene.

Bydelen Gamle Oslo har høyere andel sosialhjelpsmottakere enn sonen Lademoen (12,9 %), enda folketallet i Gamle Oslo er nesten 25 000 mot 4000 på Lademoen. Dette understreker at omfanget av problemer er større i Oslo. Vi kan imidlertid heller bruke bydelen Romsås i Oslo som referanse. Romsås har et folketall på 6768, noe som gjør det forsvarlig å sammenligne med sonene i Trondheim. I 1998 hadde Romsås en andel på 8,3 prosent sosialhjelpsmottakere, og var bydelen med fjerde høyeste andel i Oslo. Trondheimssonene Lademoen, Ila og Kattem hadde med henholdsvis 12,9, 10,9 og 9,3 prosent en betydelig høyere andel enn Romsås dette året.

Sammenligner vi sonene i Trondheim med alle landets kommuner, viser det seg at både Øya-Elgeseter, Bakklandet-Møllenberg, Risvollan, Ila, Romulslia, Kattem, Midtbyen, Lademoen og Hallset har like høy andel som den tidelen av de norske kommunene som har høyest andel sosialhjelpsmottakere. I motsatt ende finner vi Rosenborg, Strindheim, Åsvang-Angelltrøa og Berg-Tyholt som ligger på nivå med den tidelen kommuner som har lavest andel.

7.6.2 Sosialhjelpsmottakere i sonene i Trondheim 1994 og 1998

I Trondheim var det en relativt sterk nedgang i antallet sosialhjelpsmottakere fra 6091 i 1994 til 5029 i 1998, noe som tilsvarer en andel på henholdsvis 5,6 og 4,3 prosent. Den høye arbeidsledigheten i første halvdel av 90-tallet og den påfølgende bedringen på

arbeidsmarkedet er sannsynligvis en viktig årsak til at det har blitt færre som mottar sosialhjelp.

Vi ser at kartet har blitt lysere i perioden (figur 7.5), noe som gjenspeiler at andelen har blitt lavere for byen som helhet. Vi ser også at andelen sosialhjelpsmottakere er høyest i en del av sentrumssonene og i en akse langs E6 sør for sentrum, samt i Risvollan sone. Lavest andel mottakere av sosialhjelp finner vi i mange av sonene i bydelene Strinda og Byåsen, samt i et par av sonene i Nardo bydel. Aller lavest andel hadde Strindheim med 1,6 prosent. Rosenberg i Sentrumsbydelen og Åsheim-Lundåsen sone på Heimdal har også lav andel.

Variasjonen mellom sonene var stor begge år. Tabell 7.3 viser de ti sonene som har høyest andel mottakere i 1998 (5,5 prosent eller mer). Vi ser at Lademoen, Ila og Kattem skiller seg ut med en spesielt høy andel. Lademoen ligger høyt begge år, men har sterk nedgang i perioden. Én mulig forklaring på dette er at Lademoen også hadde høyest arbeidsledighet av sonene i 1994 og 1998, men med en markert nedgang. Også flere av de øvrige sonene med høy andel har hatt en betydelig reduksjon i perioden. Ila er den eneste av sonene i tabellen med økning både i absolutte og relative tall.

Noen soner har mange sosialhjelpsmottakere uten at andelen av folketallet er spesielt høyt. Dette er tilfellet for Flatåsen og Kystad, som har henholdsvis 179 og 163 mottakere i 1998, og Tiller nord og Nardo med henholdsvis 141 og 132. Resten av sonene har 100 mottakere eller færre i 1998.

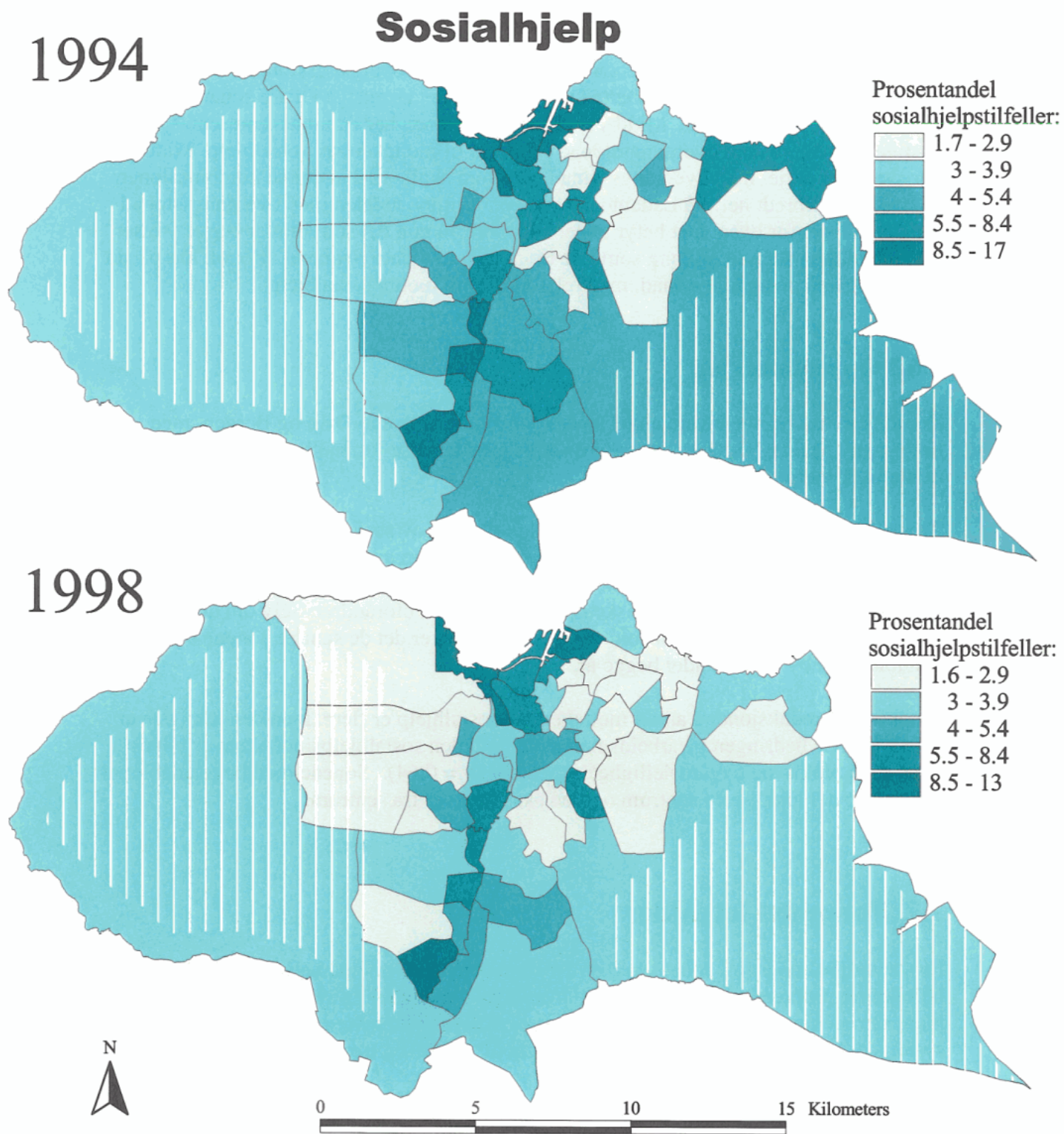
Tabell 7.3 Sosialhjelpsmottakere 1994 og 1998, absolutte og relative tall. Soner med over 6 prosent andel mottakere i 1998.

Soner	Antall sosialhjelpsmottakere			Andel sosialhjelpsmottakere, %		
	1994	1998	Endring 94-98	1994	1998	Endring 94-98
Hallset	221	197	-24	6,8	6,1	-0,7
Bakklandet – Møllenberg	323	243	-80	8,8	6,1	-2,7
Romulslia	142	87	-55	9,9	6,2	-3,7
Øya – Elgeseter	232	189	-43	7,2	6,2	-1
Risvollan	195	177	-18	6,9	6,4	-0,5
Midtbyen	200	197	-3	8,7	6,9	-1,8
Saupstad	361	272	-89	9,6	7,4	-2,2
Kattem	354	289	-65	11,2	9,3	-1,9
Ila	179	212	33	9,5	10,9	1,4
Lademoen	599	468	-131	16,9	12,9	-4
Trondheim	6091	5029	-1062	5,6	4,3	-1,3

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Totalt har 21 soner hatt en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere på mellom 1 og 4 prosentpoeng, 24 soner har hatt så små endringer at de må regnes som minimale, mens Ila er den eneste sonen som har hatt en klar økning. Samlet går dette klart i retning av nivåreduksjon for alle sonene sett under ett. Det er en klar tendens til at soner med høy andel og høyt antall sosialhjelpsmottakere har hatt sterkest nedgang, mens soner med lav andel har hatt svak økning eller vært stabile (Andel: pearsons $r = -0,65$ og antall: $-0,79$). Segregasjonen har vært stabil i perioden (vedleggstabell 3). Rangeringen sonene

Figur 7.5: Prosentandel sosialhjelpstilfeller 16 år og over. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

i mellom er dessuten nesten uforandret (andel: pearsons $r = 0,94$ og antall: pearsons $r = 0,98$). Mønsteret er med andre ord det samme.

Flere undersøkelser har vist at en relativt stor andel enslige forsørgere med overgangsstønad også mottar sosialhjelp. Samvariasjonen mellom overgangsstønad og sosialhjelp er relativt sterk ($r = 0,62$ i 1994 og $0,54$ i 1998). Kattem, Saupstad og Romulslia har alle relativt høy andel som mottar sosialhjelp, samtidig som de har en forholdsmessig sterk overrepresentasjon av enslige med overgangsstønad i forhold til andelen sosialhjelpsmottakere. Dette kan tyde på at det er mange i disse sonene som mottar begge disse ytelsene. Midtbyen, Ila og Lademoen har en underrepresentasjon av enslige forsørgere med overgangsstønad i forhold til mottakere av sosialhjelp. Midtbyen har svært lav andel med overgangsstønad, noe som skulle tilsi at denne kombinasjonen er svært lite utbredt her. På Lademoen og Ila er derimot andelen med overgangsstønad litt over snittet for byen. Det betyr at det kan være en god del som mottar begge ytelsene her, men ikke i samme omfang som i de tre nevnte drabantby-sonene. Moholt har på sin side mange på overgangsstønad, men relativt få som mottar sosialhjelp.

7.6.3 Oppsummering

Trondheim har en noe lavere andel sosialhjelpsmottakere enn Oslo og Bergen, men høyere enn Stavanger. Oslo har også de største bydelvise forskjellene i andelen som mottar slik hjelp.

Trondheim har hatt en klar nedgang i antall mottakere av sosialhjelp fra 1994 til 1998. Forskjellene mellom sonene er store begge år. Mottakere av sosialhjelp er tydelig ujevnt fordelt i byen; segregasjonen er relativt sterk. På tross av reduksjon i antall stønadmottakere, er det geografiske mønsteret relativt uforandret. Selv om de fleste sonene har reduksjon både i absolutte og relative tall, er det de samme sonene som har henholdsvis høy og lav andel begge år.

Årsakene til reduksjonen i antall mottakere av sosialhjelp er flere, men den viktigste er sannsynligvis bedringen på arbeidsmarkedet. Andelen sosialhjelpsmottakere er høyest i strøk med blokk- og bygårdsleiligheter (pearsons $r = 0,64$). Sonene med høye andeler er for en stor del lokalisert i sentrum og i en akse sørover fra sentrum.

7.7 Forventet levealder

Forventet levealder (og dødelighet) er det mest benyttede mål på helsetilstanden i en befolkning. Forventet levealder er et klart mål på dødelighet og sykkelighet. Det er påvist klare sammenhenger mellom sosial ulikhet og helse (Folkehelse rapporten 1999). Det er systematiske forskjeller i helsetilstand knyttet til sosiale og økonomiske kategorier som yrkesklasse, utdanning eller inntekt.

Forventet levealder er her definert som: *Forventede gjenværende leveår for 0-årige menn beregnet ut fra perioden 1993-97*. Det er altså et uttrykk for hvor lenge dagens spedbarn vil leve ut fra den nåværende dødeligheten. Tallene er videre aldersstandardiserte. Det vil si at de tar hensyn til at befolkningen i ulike områder kan ha

forskjellig alderssammensetning. Dette er gjort ved å beregne dødeligheten for ettårs aldersgrupper. Videre gjelder beregningene kun for menn. Det er derfor ikke mulig å gå inn på de relativt store kjønnsforskjellene som eksisterer i forventet levealder. Kvinner lever som kjent lengre enn menn i Norge.

Forventet levealder er den eneste av de sosiale- og helsemessige indikatorene som kun er beregnet for én sammenhengende periode. Grunnen er at man måtte beregne levealder for en femårsperiode for å sikre at tallene ble store nok til å være statistisk holdbare.

7.7.1 Trondheim og de andre storbyene

For perioden 1993-97 hadde Trondheim en forventet levealder på 75,1, år som gav verdien 6 på indeksen for alle norske kommuner. Trondheim ligger likt med Stavanger (forventet levealder på 75,0 indeksverdi 6). Bergen har litt høyere forventet levealder (75,6 år), mens Oslo har betydelig lavere (73,6 år og indeksverdi 8). Storbyene har altså litt lavere forventet levealder enn snittet for alle landets kommuner. Variasjonene internt i byene er imidlertid like store som variasjonene mellom kommunene.

I den tidelen av kommunene som har høyest levealder, er forventet levealder 77,8 år. I Trondheim og Stavanger når ingen av bydelene så høyt. I Trondheim varierer den forventede levealderen fra 72,9 år i bydelen Saupstad, til 76,6 år i de to bydelene Byåsen og Heimdal, tett fulgt av Strinda (76,4 år). Mellom disse faller Sentrum, som har nest lavest levealder (73,8) og Nardo (75,6 år). I Stavanger har Storhaug lavest forventet levealder med 73,3 år, mens Hundvåg topper med 77,4. I Bergen har Sentrum lavest (73,3 år) og Ytrebygda høyest (78,5 år). Oslo har den største forskjellen mellom bydelene; fra Sagene-Torshov med en forventet levealder på 69,0 år til Vinderen på 80,0 år. Trondheim har dermed minst variasjon mellom bydelene, med en aldersspenn på kun 3,9 år mellom høyest og lavest, mot 4,1 i Stavanger, 5,2 i Bergen og 11 år i Oslo. Trondheim har for øvrig bydeler med høyest folketall, noe som gjør at det her er ekstra interessant å se nærmere på lavere geografisk nivå.

På sonenivå kommer forskjellene i Trondheim langt tydeligere fram. Aldersspennet mellom Saupstad sone med en forventet levealder på 70,7 år og Fossegrenda på 80,2 år, er nesten 10 år⁵. På sonenivå har Trondheim altså nesten like stor variasjon som Oslo har på bydelsnivå. Ila, Lademoen, Strindheim og Saupstad har alle en forventet levealder på under 72,1 år, og er dermed på nivå med den tidelen av kommunene som har lavest forventet levealder i 1998. I motsatt ende finner vi syv soner som har en forventet levealder på 78,2 år eller høyere, og som dermed er på nivå med den tidelen av kommuner med høyest forventet levealder⁶.

I Oslo finner man både områder med opp mot høyest og lavest forventet levealder i landet. Hele fem av Oslos bydeler har lavere forventet levealder enn 72,1 år. Det er Gamle Oslo, Sagene-Torshov og Grünerløkka-Sofienberg hvor forventet levealder er under 70 år, og Sentrum og Marka. Hadde man gått på lavere geografisk nivå i Oslo

⁵ Aldersspennet på delområdenivået i Trondheim er også omlag 10 år.

⁶ De syv sonene er Åsheim-Lundåsen, Stavset, Nedre Charlottenlund, Fossegrenda, Bratsberg-Jonsvatnet-Leira, Othilienborg-Vestlia og Ugla, som alle ligger langt fra sentrum.

ville man antakelig funnet områder i disse bydelene med betydelig lavere forventet levealder enn 69 år. Forskjellene er helt klart størst i Oslo.

7.7.2 Forventet levealder i sonene i Trondheim 1993-97

Av figur 7.6 ser vi at det er en viss sentrum-periferi-dimensjon i forventet levealder i Trondheim. Lavest forventet levealder finner vi i de fleste sentrumssonene og i tre av drabantbyssonene i aksens sør for sentrum. I tillegg er den forventede levalderen lav på Strindheim, Brundalen og Romulslia. Gjennomgående finner vi høy forventet levealder i soner som ligger langt fra sentrum, men mønsteret er, som vi kommer nærmere tilbake til, ikke entydig.

Godt over halvparten av sonene har en forventet levealder på mellom 75,0 og 77,9 år. Det er altså her tyngden av sonene ligger. 14 soner ligger i spennet 70,7 til 74,0 år, mens 7 soner ligger mellom 78,2 og 80,2 år⁷. Det er Saupstad og Lademoen som har klart lavest forventet levealder (70,7 og 70,9 år). Deretter følger Strindheim (71,6) og Ila (72,1). Også Øya-Elgeseter, Bakklandet-Møllenberg, Brundalen, Midtbyen, Risvollan, Heimdal, Romulslia og Nardo har relativt lav forventet levealder.

Høy forventet levealder finner vi i en del områder med overvekt av eneboliger som Uгла, Stavset og Åsheim-Lundåsen. Othilienborg-Vestlia og Fossegrenda er eksempler på soner med mer blandet bebyggelse som har høy forventet levealder. Dessuten har jordbrukssonen Bratsberg-Jonsvatnet-Leira høy levealder.

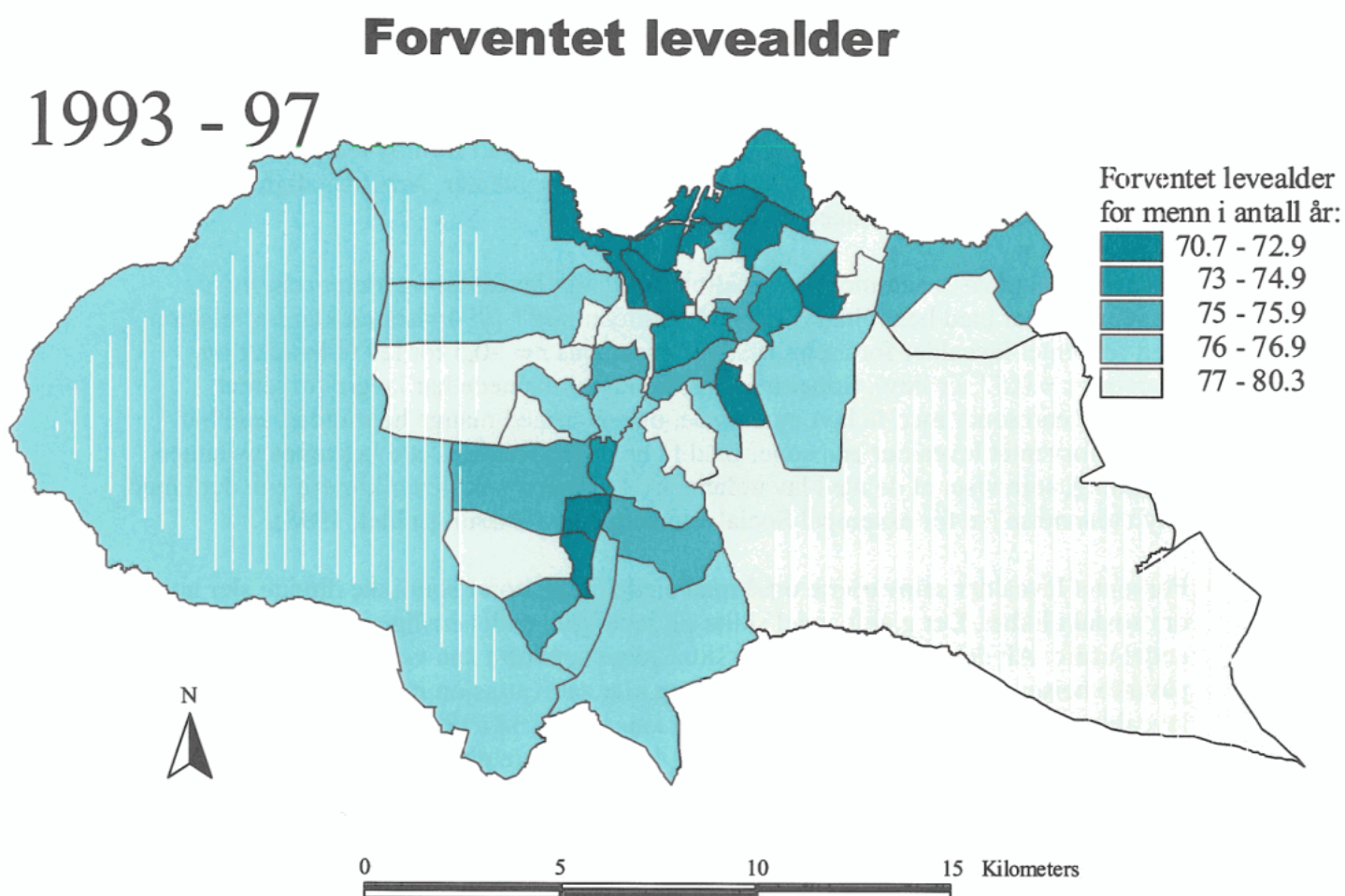
Som nevnt spenner våre data om forventet levealder over hele perioden 1993 til 1997 under ett. Det er derfor ikke mulig å si noe om eventuelle endringer på 90-tallet, verken i nivået generelt eller i fordelingen mellom de ulike sonene. Det kan imidlertid nevnes at rapporten "Oslohelsa" fra 1998 viser at de regionale forskjellene i dødelighet og forventet levealder i Oslo synes å ha økt fra perioden 1971-1980 til perioden 1991-1995 (Rognerud & Stensvold 1998). Det er dessuten påvist økende sosiale forskjeller i dødelighet i løpet av de siste 30-40 årene både i England og i en rekke andre industrialiserte land (se bl a Folkehelse rapporten 1998). I det følgende vil vi presentere noen sammenhenger mellom forventet levealder og en del andre sosiale variabler for sonene i Trondheim.

7.7.3 Forventet levealder og andre variabler

Forventet levealder i perioden 1993-97 viste en klar sammenheng med andel *sosialhjelpsmottakere* på sonenivå i 1994 og 1998 (pearsons $r = -0,6$ for begge år). Det er en tendens til at soner med høy andel sosialhjelpsmottakere har lavere forventet levealder, og omvendt. Å være i en situasjon der man er avhengig av økonomisk støtte oppleves for mange som en belastning. Behovet for sosialhjelp henger dessuten nært sammen med faktorer som lav utdanning, lav inntekt, arbeidsledighet og sosiale problemer av ulike slag. Det er naturlig å tenke seg at disse påkjenningene hver for seg

⁷ 15 av sonene har en forventet levealder fra 70,7 til 75 år som er lavere enn snittet for byen, mens 21 soner har fra 75,2 til 80,2 år som er høyere enn bysnittet.

Figur 7.6: Forventet gjenværende leveår for 0-årige menn. Beregnet ut fra perioden 1993 til 1997. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

og sammenlagt har betydning for helse og dødelighet. Årsakssammenhengene kan imidlertid også gå motsatt vei. Behov for sosialhjelp kan også være en konsekvens av ulike helseplager.

Forventet levealder viste også en klar sammenheng med andel *arbeidsledige* (pearsons $r = -0,6$ for 1994 og 1998). Arbeidsledigheten er lavest i de områdene hvor den forventede levealderen er høyest, og motsatt. Som vi har vært inne på tidligere, er arbeidsledighet en belastende situasjon både økonomisk og sosialt. Det er dessuten høyere ledighet blant personer med lav utdanning, og langtidsledigheten er også mer utbredt i denne gruppen. Samlet sett er det derfor sannsynlig at grupper som er utsatt for høy ledighet også generelt har lav sosial status og større livsmestringsproblemer. Arbeidsledighet kan dessuten delvis være forårsaket av dårlig helse.

Det kan også påvises sammenheng mellom forventet levealder og *utdannelsesnivå*. Andel personer med henholdsvis lav og høy utdanning i 1994 viser en klar korrelasjon med forventet levealder for årene 1993-97 (pearsons $r = -0,5$ for lav utdanning og pearsons $r = 0,57$ for høy). Soner med mange lavt utdannede har lavere forventet levealder enn soner med få lavt utdannede, og soner med mange høyt utdannede har høyere forventet levealder enn soner med få høyt utdannede. Dette bekreftes av annen forskning, som viser at de med lav utdanning i gjennomsnitt lever kortere enn dem med høy utdanning (se for eksempel Socialvetenskapliga forskningsrådet, 1998).

Forventet levealder samvarierte også med en del indikatorer som ikke direkte sier noe om sosial ulikhet. Det gjaldt andel skilte og separerte, andel enslige, andel utflyttere og andel uføre. Alt dette er knyttet til livssituasjoner som ofte kan være belastende og påvirke helsen i ugunstig retning. Det var en klar samvariasjon mellom forventet levealder og andel *skilte og separerte* (pearsons $r = -0,64$ i 1994 og $-0,62$ i 1998) og *enslige* (pearsons $r = -0,62$ i 1994 og $-0,64$ i 1998). Flere undersøkelser har vist at levekårene er dårligere blant skilte og separerte enn blant personer som er i stabile forhold. Det samme gjelder for hele gruppen av enslige, også dem som ikke er skilt eller separert. Det kan være at denne samvariasjonen mer er et uttrykk for at enslige konsentreres til de samme områdene som personer med svak helse, for eksempel på grunn av boligpriser og -størrelse. Dermed er det andre grupper enn de enslige som gjør at sonen har lav forventet levealder. Det dreier seg her om et komplisert sett av årsaksforklaringer og sammenhenger.

Det var også relativt sterkt samsvar mellom soner med høy andel *utflyttere* i 1997 og soner med lav forventet levealder (pearsons $r = -0,56$). Dette avspeiler sannsynligvis at den sosiale statusen er lavere i områder med stor gjennomtrekk av mennesker. Når det gjelder samvariasjonen mellom forventet levealder og andel *uføre*, er den noe lettere å forstå. Mennesker som er uføretrygdet er jo det nettopp fordi de har helseplager, og dermed er det naturlig at den forventede levealderen er lavere i soner hvor det er mange uføre (pearsons $r = -0,56$ i 1994 og $-0,54$ i 1998). Det samme gjelder også for andel personer på *attføring*, som viste en svak samvariasjon med forventet levealder ($-0,46$ i 1994 og $-0,4$ i 1998).

De observerte forskjellene i forventet levealder kan også ha en viss sammenheng med fysiske forhold ved boligen og nærmiljøet. Som vi kommer til i kapittel 10, er det til dels store forskjeller når det gjelder kvaliteten ved utemiljøet i ulike deler av byen, og litt

forskjeller er det også i boligstandard. Å bo i områder som er utsatt for mye støy, støv og med dårlig tilgang til uteområder virker inn på helsa.

7.7.4 Oppsummering

Variasjonen mellom sonene i Trondheim når det gjelder forventet levealder er like stor som variasjonen mellom landets kommuner. Fire av sonene er på nivå med den tidelen av kommunene som har lavest forventet levealder, mens syv av sonene faller blant den tidel av kommuner som ligger høyest. Mens forskjellene mellom Trondheim, Bergen og Stavanger synes å være relativt små, skiller Oslo seg ut med både lavere gjennomsnittsnivå og større indre variasjon.

Trondheimssonene viser tendens til et sentrum-periferimønster når det gjelder forventet levealder. De fleste sentrumssonene samt drabantbyene i aksene sørover fra sentrum ligger lavest, mens etablerte og nyere eneboligområder i en viss avstand fra sentrum ligger høyest. På sonenivå var det også en klar sammenheng mellom forventet levealder og variabler som andel sosialhjelsmottakere, andel arbeidsledige, utdanningsnivå, andel utflyttere, andel uføre og andel på attføring.

7.8 Voldskriminalitet

Voldskriminalitet er i seg selv et alvorlig samfunnsproblem, og kan også sees på som en viktig indikator på levekårsproblemer. Områder preget av høy grad av voldskriminalitet stemples ofte som belastede. De oppfattes som utrygge for beboere og besøkende, noe som kan redusere graden av bevegelsesfrihet, utelek osv. Områder preget av høy voldskriminalitet er ofte beheftet med en rekke andre sosiale problemer, som rusmisbruk, arbeidsledighet, forslumming og høy gjennomtrekk av beboere.

Omfanget av voldskriminalitet er imidlertid beskjedent i en by som Trondheim, både sammenlignet med de andre norske storbyene og med storbyer i utlandet. For årene 1996/97, som vi har sammenlignbare data for, hadde Trondheim og Stavanger indeksverdi 7 på denne indikatoren, mens Bergen og Oslo fikk indeksverdi 9. Mens de to største byene altså havnet blant den nest verst stilte 10-delen av norske kommuner, lå Trondheim nærmere midtsjiktet for denne indikatoren.

Voldskriminalitet er den siste av de syv indikatorene som inngår i Statistisk sentralbyrås indeks for levekårsproblemer (se 7.1.1). Den inngår dermed også i den samleindeksen vi benytter i våre oversiktsanalyser over fordelingen av levekårsproblemer i Trondheim (kap. 7.10 og 11). Voldskriminalitet er definert som *siktelser per 10 000 innbyggere etter gjerningsmannens bostedsadresse*. Som for de andre indikatorene (bortsett fra levealder) har vi data for to tidspunkt. På grunn av små tall, dreier det seg om gjennomsnittstall for to og to år; 1993/94 og 1997/98.

Denne indikatoren skiller seg imidlertid fra de andre indikatorene ved at det dreier seg om svært små tall. Det er dessuten ikke nødvendigvis en klar sammenheng mellom de voldskriminelles bosted og det sted volden begås. Det at det bor et visst antall siktede voldskriminelle i et område, behøver med andre ord ikke bety at dette området er mer

utsatt for vold enn andre områder. Disse forholdene tilsier at fordelingen av voldskriminelle etter bosted må tolkes med stor forsiktighet. Derfor har vi nøyd oss med en langt kortere presentasjon av denne indikatoren enn det vi har gitt av de øvrige seks indikatorene i de foregående delkapitlene.

Omfanget av voldskriminaliteten i Trondheim var så å si lik på de to tidspunktene (henholdsvis 22.3 og 22.2 siktelser per 10 000 innbyggere). Figur 7.7 antyder at andelen siktelser for voldskriminalitet er høyest i sentrumsområdene. Av sonene ligger Lademoen høyest på begge tidspunkt. Tallene antyder en økning på Risvollan og Romulslia og i Midtbyen, og en nedgang på Bakklandet-Møllenberg. Vi vil som nevnt ikke legge for stor vekt på disse dataene, da det dreier seg om små tall som kan gi tilfeldige utslag.

7.9 Konsultasjoner i primærlegetjenesten

Et bredt sett av opplysninger om helsemessige forhold ved befolkningen i Trondheim har vært vanskelig å innhente. Som helsemål har en ofte vært henvist til forventet levealder, som presentert i avsnitt 7.7. Mål for dødelighet og sykkelighet for utvalgte sykdommer har i hovedsak bare vært presentert for Oslo (se spesielt "Oslohelsa", Rognerud og Stensvold, 1998) og dels for Bergen (Helse- og Levekårsatlas for Bergen og Noreg; Hansen et al., 1996). Brede datagrunnlag om befolkningens selvrapporterte helse og funksjonsevne har ikke vært tilgjengelig på bydelsnivå.

Befolkningens bruk av helsetjenester kan imidlertid også gi indikasjoner på helsetilstand og sykkelighet. Tall for sykehusopphold fordelt etter bydel (befolkningsbaserte rater) er benyttet i Oslo (Rognerud og Stensvold, 1998) og i Bergen (Hansen et al., 1996). Slike data foreligger egentlig også for Trondheim, men er ikke presentert her da de krevde en tilrettelegging og videre bearbeiding som lå utenfor prosjektets ressursmessige rammer.

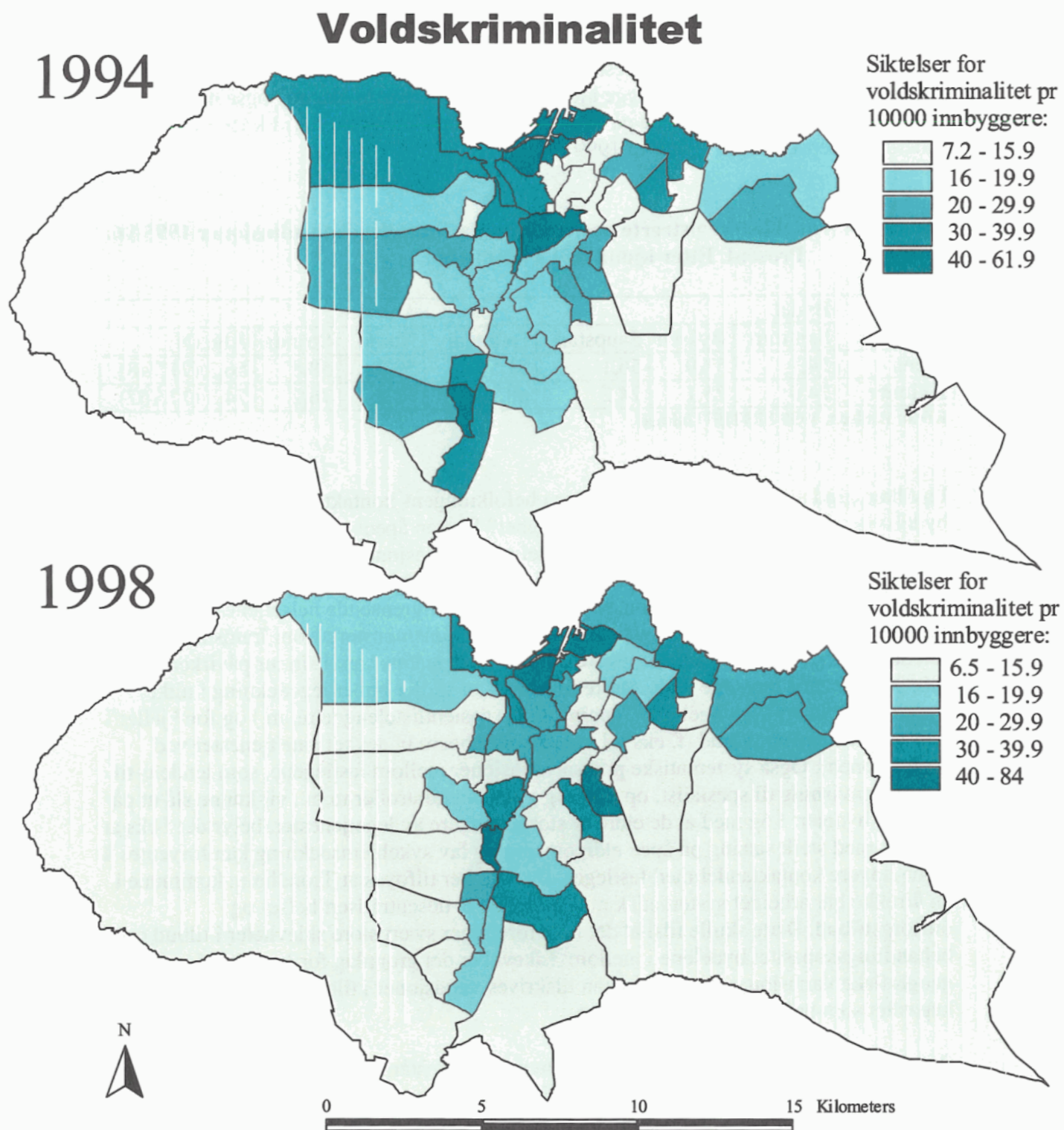
Opplysninger om befolkningens bruk av primærlegetjenester foreligger imidlertid på lavere geografisk nivå i Trondheim for perioden 1995-96. Disse data er samlet inn i forbindelse med forsøket med fastlegeordningen, der Trondheim representerte en av de fire forsøkskommunene⁸. Basert på konsultasjoner med primærleger som deltok i fastlegeordningen kan en danne seg et visst bilde av bydelsvise variasjoner i befolkningens kontaktforhold og deres registrerte hovedgrupper av sykdoms-diagnoser.

Datamaterialet er basert på Rikstrygdeverket sitt register over legeregninger. Det er bearbeidet og tilrettelagt på bydelsnivå av Bård Paulsen og gjengitt i en SINTEF Unimed rapport (Paulsen 1999). I alt er det registrert rundt 162 000 konsultasjoner for Trondheims befolkning i denne toårsperioden. Materialet dekker hovedtyngden av konsultasjonene, men noen feilkilder foreligger⁹.

⁸ Tilsvarende data foreligger således ikke for de andre storbyene.

⁹ Det er en viss underregistrering av innsendte legeregninger, og dertil går noen legekontakter direkte til sykehjem og sykehus eller til leger som sto utenfor ordningen. Like fullt vil materialet gi et rimelig dekkende bilde av kontaktmønsteret.

Figur 7.7: Voldskriminalitet. Siktelser pr. 10 000 innbyggere etter gjerningsmannens bostedsadresse. Gjennomsnitt for 1993/1994 og 1997/1998. Soner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

Det generelle mønsteret for konsultasjoner med primærleger (fastleger) viser at kvinner i større grad enn menn kontakter lege, og at kontakthyppheten per pasient stiger med alder opp til 70-79 år for begge kjønn. Et mål på legekontakt er andelen som har konsultert primærlege i perioden. Slike kontaktandeler er presentert for de 6 bydelene i Trondheim i tabell 7.4. Prosentandelene refererer seg til befolkningen bosatt i de respektive bydelene – og er uavhengig av *hvor* de faktisk oppsøker sin fastlege. Tabellen gir indikasjoner på at befolkningen i bydelene Nardo og Strinda har den høyeste kontaktandelen. Heimdal og dernest Sentrum bydel kommer ut med lavest andeler. Tendensen er den samme for begge kjønn. Dette mønsteret holder seg også når en splitter befolkningen i bydelene på 10 årsgrupper for å korrigere for ulikheter i alderssammensetningen (Paulsen 1999).

Tabell 7.4 Andel listeregistrerte pasienter med primærlegekonsultasjoner 1995-96. Prosent. Etter kjønn og i Trondheim.

Kjønn	Bydel						
	Sentrum	Byåsen	Saupstad	Heimdal	Nardo	Strinda	Alle (N)
Menn	54,7	57,9	56,1	51,5	59,7	58,8	56,3 (71.748)
Kvinner	74,0	75,1	74,2	68,9	78,2	76,2	74,3 (77.767)

Kilde: Paulsen, 1999 SINTEF Unimed

I hvilken grad avspeiler disse variasjoner i befolkningens kontaktbredde egentlig bydelsvise ulikheter i befolkningens sykkelighet? En kan åpenbart si at variasjoner i bruk av legetjenester avspeiler ikke på noen enkel måte variasjoner i sykkelighet og behov. Forbruksvariasjoner vil også reflektere variasjoner i oppsøkende legeatferd, i kapasitet og tilgjengelighet til legetjenesten, så vel som annen tilgrensende helsetjeneste og variasjoner i legenes behandlingspraksis. Det variasjonsmønsteret som framstår er således også påvirket av beboernes sosioøkonomisk status, som i sin tur påvirker tilbøyelighet til å oppsøke lege. Andre forhold som spiller inn er legedekning i ulike bydeler (inkludert tilgjengelighet, åpningstider, pasientlistelengde m. m.) og forskjeller i tilgrensende tjenestetilbud (f. eks vil sykehjemsbeboere få dekket sine tjenester ved institusjonen). Også systematiske praksisvariasjoner mellom fastlegene, som tendens til videre henvisning til spesialist, oppfølging gjennom kontroller m.m., vil kunne slå ut på tvers av bydeler. I og med at de eldre er storforbrukere av legetjenester, betyr det f.eks at bydeler med sterk satsing på åpen eldreomsorg og lav sykehjemsdekning kan forventes å ha en høyere kontaktandel med fastleger. Det kan her tilføyes at Trondheim kommune i en årrekke har arbeidet systematisk med å utvikle et desentralisert helse- og omsorgstilbud. Dette skulle tilsi at det ikke foreligger svært store skjevheter i tilbud og behandlingsskapasitet bydelene i mellom. Likevel er det grunnlag for å anta at de påviste geografiske variasjoner vel så mye kan tilskrives variasjoner i tilbudsstruktur og kapasitet som befolkningens sykkelighet.

Befolkningens kontaktbredde og kontaktintensitet framstår således som sammensatte mål både på sykkelighet og tilgjengelighet til legetjenester. En bydelsvis rangering av kontaktbredden (andel av befolkningen som oppsøkte legetjenesten i perioden) er sammenstilt med kontaktintensitet (gjennomsnittlig antall konsultasjoner per pasient) i tabell 7.5.

I Saupstad bydel er antall konsultasjoner per pasient høyest, fulgt av Nardo. Sentrum bydel og dernest Strinda har lavest kontaktintensitet. Disse trekkene for Saupstad og Sentrum er gyldige for nesten alle aldersgrupper og begge kjønn (Paulsen, 1999). Dette kan tolkes i retning av at Saupstad og Nardo har en høyere sykkelighet i befolkningen. Men det kan også henføres til ulikheter i legepraksis, med systematiske forskjeller i oppfølging og videre henvisninger blant de fastlegene som befolkningen i disse bydelene konsulterer.

Det er videre ingen tydelig sammenheng mellom kontaktintensitet og kontaktbredde på bydelsnivå. Selv om befolkningen som konsulterte lege på Saupstad har den høyeste kontakthyppheten, er samtidig ikke andelen av befolkningen som oppsøkte lege spesielt høy. Nardo derimot kommer ut med både en bred kontaktflate i befolkningen og en høy kontaktintensitet. I Sentrum bydel har befolkningen både relativt lav kontaktflate og kontakthypphet.

Tabell 7.5 Primærlegenes kontaktflate og kontakthypphet.1995 – 96. Bydeler i Trondheim rangert etter synkende bredde og intensitet av konsultasjoner. Gjennomsnittlig listelengde per 1.1 1995.

Bydel	Kontakt-hypphet	Kontakt-bredde	Gjennomsnittlig listelengde
Sentrum	6	5	1.647
Byåsen	3	3	1.766
Saupstad	1	4	1.858
Heimdal	4	6	1.533
Nardo	2	1	1.575
Strinda	5	2	1.752

Kilde: Paulsen, 1999 SINTEF Unimed

Det framgår også av tabellen at gjennomsnittlig listelengde varierer forholdsvis lite mellom bydelene. Fastlegene lokalisert til Saupstad bydel har likevel lengst listelengde. Størrelsen på slike pasientlister kan ikke uten videre tolkes som indikasjoner på pasienttilstrømning, og påtrykk og dermed sykkelighet og behov for legekontakt. De gir også begrenset informasjon om kapasitetsforhold i fastlegetjenesten fordi legene kan ha ulikt praksisomfang og selv i sterk grad påvirker listelengden avhengig av ulike arbeidsoppgaver i sin praksis. Dessuten vil ikke pasienter nødvendigvis oppsøke legetjenesten i den bydelen de bor. Men hovedtyngden av pasientene benytter seg av fastlegetilbud i den bydelen de er bosatt.

7.9.1 Bydelsvise variasjoner i konsultasjoner for utvalgte diagnosegrupper

Det er også av interesse å se på de mest vanlige større sykdomsgrupper som befolkningen oppsøker lege for ved førstegangs konsultasjon. En skal her samtidig være klar over at registreringssystemet for diagnoser i primærlegetjenesten (ICPC-systemet) åpner opp for betydelige muligheter for å sette foreløpige eller tentative diagnoser som kan endres på et senere tidspunkt. Tre hyppig forekommende sykdomsgrupper som relativt tydelig kan identifiseres er: ”hjertesykdommer”, ”muskel-skjelett-lidelser” og

”psykiske lidelser”. Kontaktandel og kontaktintensitet for disse er presentert på bydelsnivå av Paulsen (Paulsen, 1999).

Andelen av listeførte pasienter over 50 år som har vært i kontakt med primærlege for et helseproblem klassifisert som ”hjertesykdom” viser små forskjeller mellom bydelene. Strinda, Nardo og Byåsen har stort sett de høyeste andeler av befolkningen som har kontaktet primærlege for denne sykdomsgruppen. Dette gjelder både for menn og kvinner fordelt på 10-års aldersgrupper. Heimdal og Saupstad kommer gjennomgående lavt ut for begge kjønn. Men kontaktintensiteten følger ikke de samme bydelsvise variasjoner og er gjennomgående høyest for Nardo og dels Saupstad, for begge kjønn. Flere forhold vil spille inn her, bl. a alderssammensetningen siden denne sykdommen særlig rammer de eldste. Noen bydeler (Saupstad) har svært få eldre. Bydelsvise variasjoner i sykehjemsdekning med medisinsk tilbud ved institusjonen, vil også spille inn for de eldste aldersgrupper.

For helseproblem klassifisert som ”muskel-skjelettlidelser” er det heller ikke spesielt slående bydelsvise variasjoner i andelen som har hatt kontakt med primærlege. Men Nardo og Saupstad bydel har gjennomgående høyest andeler for de fleste aldersgrupper for begge kjønn. Sentrum kommer stort sett lavest ut. Saupstad-pasientene ser også ut til å den hyppigste kontakt med fastlege for denne sykdomsgruppen.

Sykdomsgruppen psykiske lidelser er ikke blant de største. Den spenner i enda større grad enn de to foregående over et vidt spekter av alvorlighetstilstander. Når det gjelder kontaktintensitet for pasienter 30 – 70 år som har oppsøkt fastlege for ”nevroses og psykoser” finner Paulsen en svak tendens til høyere kontaktintensitet på Saupstad fulgt av Byåsen, mens Sentrum har lavest gjennomsnittlig antall fastlegekontakter per år i denne toårsperioden. For denne sykdomsgruppen er ikke kontaktbredden registrert på bydelsnivå. Kontaktintensiteten vil imidlertid være sterkt påvirket av legenes behandlingspraksis og oppfølgingsrutiner. Den varierer mest for psykosepasienter.

Ut fra hele det refererte materialet lar det seg ikke gjøre å trekke klare konklusjoner om sykighetsforskjeller mellom bydelene. Dels skyldes dette at mønsteret ikke er konsistent for samlede konsultasjoner og for de utvalgte sykdomsgruppene. Dels skyldes det at de geografiske variasjonene særlig i kontakthypighet er et slags samleuttrykk for mange legers virksomhet. Bydelsforskjeller i legekapasitet og praksis i legetjenesten slår tydelig inn og forstyrrer eventuelle underliggende forskjeller i sykighet i befolkningen. Men en kan ikke avvise at bydelene Strinda, Saupstad og Nardo kan ha en befolkning med overhyppighet av samlede sykdommer eller enkelte sykdomsgrupper som vanligvis behandles i primærhelsetjenesten. Det kan også være holdepunkter for at Sentrum bydel har et lavere nivå enn byen som helhet. En videre avdekking av slike antydninger krever imidlertid langt mer omfattende og spesifikke studier.

7.10 Avslutning

Vi har i dette kapitlet presentert hver av de syv indikatorene som inngår i SSBs indeks for levekårsproblemer, og vist hvilke verdier Trondheim har på disse indikatorene sammenlignet med de tre andre største norske byene og landet som helhet. Mest vekt er lagt på det interne fordelingsmønsteret i Trondheim og de endringene dette har gjennomgått på 90-tallet. I tillegg til de syv indikatorene har vi trukket inn en ekstra indikator på helseforhold, nemlig konsultasjoner i primærhelsetjenesten.

Som en oppsummering av denne gjennomgangen av sosiale og helsemessige forhold, vil vi prøve å gi et samlet oversiktsbilde ved hjelp av en samleindeks¹⁰. Denne er satt sammen av de syv indikatorene som inngår i SSBs samleindeks. Som nevnt i kapittel 7.1.1 har SSB rangert alle kommuner og bydeler i 10 like store grupper, der gruppen med lavest ("best") andel har fått verdien 1 osv. Vi vil først vurdere hvordan Trondheim kommer ut sammenlignet med de andre byene på denne samleindeksen.

Det viser seg at Trondheim er den av byene som får høyest indeksverdi (7.1) og dermed kommer mest ugunstig ut. Bergen og Oslo ligger temmelig likt, med indeksverdier på henholdsvis 6.7 og 6.6. Stavanger kommer best ut (indeksverdi 5.3). Dette betyr at de tre andre byene havner omtrent blant gjennomsnittet av norske kommuner, mens Trondheim faller et hakk dårligere ut. Trondheims svakere posisjon har klar sammenheng med at byen, som vi har sett, har en høyere andel mottakere av uføre- og attføringstrygd samt en høyere andel arbeidsledige enn de andre tre byene.

Når det gjelder sonene, har vi som tidligere nevnt benyttet en litt annen rangerings-måte. I stedet for å dele inn i 10 klasser, har vi rangert de 46 sonene fortløpende, dvs fra 1 til 46, etter hvilken verdi de har på hver enkelt indikator. Deretter beregnes hver sones gjennomsnittsrangering på de syv indikatorene. Denne kan dermed i prinsippet variere fra 1 til 46. Jo lavere tall, desto bedre kommer sonen ut.¹¹

Sonenes gjennomsnittlige rangering på de syv indikatorene varierte fra 3.4 til 44.9 i 1994 og fra 5.3 til 43.6 i 1998. Dette må karakteriseres som en meget betydelig variasjon, som vitner om et sterkt segregert mønster med klare hopningstendenser for gode og mindre gode forhold i bestemte soner. Som figur 7.8 viser, er det geografiske mønsteret preget av relativt sterk blanding av soner med høy og lav verdi på samleindeksen. Størstedelen av sentrumssonene og den tidligere omtalte nord-sør akse sør for sentrum kommer mest ugunstig ut. Like sør-øst for sentrum er det en konsentrasjon av soner som kommer svært gunstig ut. Noen av disse ligger i Sentrum distrikt, mens mange ligger i Strinda distrikt.

¹⁰ De problemene som er knyttet til bruk av slike samleindekser er drøftet i kapittel 11.

¹¹ Alle enkeltindikatorer peker stort sett i samme retning. De viser alle en relativt sterk korrelasjon med indeksen. Alle utenom voldskriminalitet har pearsons r i spennet fra 0,67 til 0,85. Korrelasjonen mellom samleindeksen og voldskriminalitet ligger litt lavere. Sterkest korrelasjon med samleindeksen, begge årene, har sosialhjelp, deretter følger arbeidsledighet. Så følger attføring som falt en del i perioden. Uføre, vold og levealder har litt sterkere korrelasjon i 1998 enn i 1994, alle andre har nedgang.

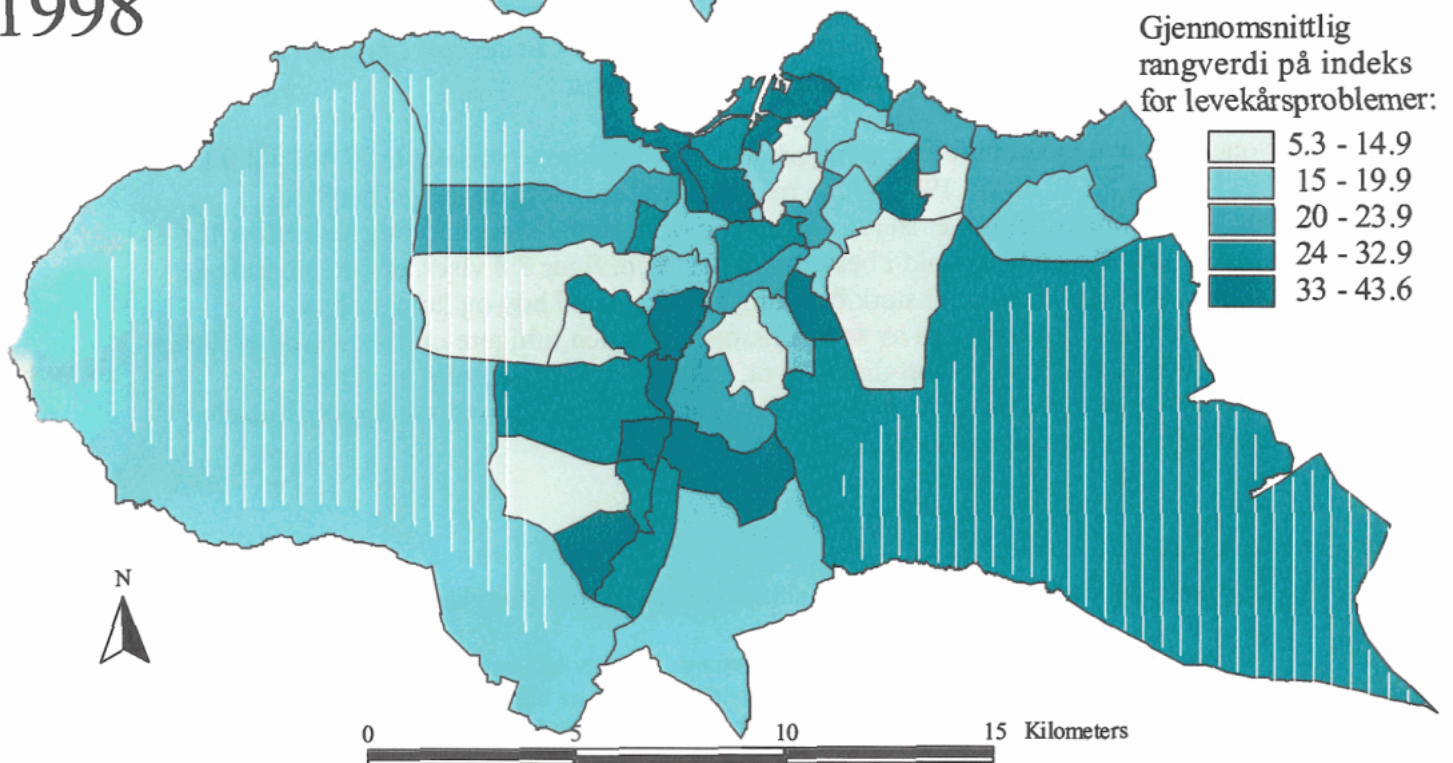
Figur 7.8: Indeks for levekårsproblemer for soner. Indeksen måler omfanget av syv levekårsproblemer; arbeidsledige, attføring, uførepensjonister, overgangsstønnad, sosialhjelp, levealder og voldskriminalitet. De 46 sonene er rangert på hver av disse indikatorene, hvor den beste sonen får verdien 1 og den dårligste 46. Indeksen viser gjennomsnittsrangeringen sonene har på de 7 indikatorene. Jo høyere tall, desto større omfang av levekårsproblemer.

Indeks for levekårsproblemer

1994

1998

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999, Seksjon for helsestatistikk, Indeks for levekårsproblemer.

Det er svært sterkt sammenfall mellom soner med lav eller høy indeksverdi i 1994 og 1998 (pearsons $r = 0,94$). Det geografiske mønsteret er med andre ord bortimot uforandret i perioden. Likevel er det ikke nødvendigvis soner med henholdsvis lav eller høy indeksverdi som har opplevd den sterkeste forbedringen eller forverringen. Endringene er relativt jevnt fordelt utover byen.

Tabell 7.6 Soner i Trondheim som kom mest ugunstig ut på Indeks for levekårsproblemer i 1998.

Soner	Indeks 1994	Indeks 1998	Endring i indeksverdi 94-98
Nyborg	22,6	31,3	8,7
Midtbyen	34,0	31,9	-2,1
Heimdal	37,6	32,4	-5,2
Brundalen	31,6	33,7	2,1
Tiller nord	32,9	34,7	1,8
Bakklandet – Møllenberg	37,0	34,9	-2,1
Hallset	32,9	35,4	2,5
Øya – Elgeseter	38,0	36,1	-1,9
Katterem	35,4	36,1	0,7
Risvollan	34,4	38,4	4,0
Ila	37,7	39,7	2,0
Romulslia	38,1	41,7	3,6
Saupstad	44,1	42,7	-1,4
Lademoen	44,9	43,6	-1,3

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Tabell 7.6 viser gjennomsnittsverdiene for de sonene som kommer mest ugunstig ut på de to tidspunktene. Disse kan deles i to grupper. Det er for det første soner som kom ut dårlig i 1994 og som har hatt en forverring fram til 1998. Dette gjelder i særlig grad Romulslia, Risvollan og Ila. Delvis gjelder det også Hallset, Tiller nord og Brundalen. For det andre er det soner som kom ugunstig ut begge år. Disse er stabilt dårlige, uten tydelige tegn på forbedring. Dette gjelder først og fremst Saupstad og Lademoen, men også Katterem og delvis Øya-Elgeseter. Vi merker oss at Ila er den eneste av sentrumssonene som har hatt nedgang i indeksverdi i perioden. Både tilfellet Ila og de øvrige sonenes plassering på denne og lignende indekser blir grundigere omtalt i kapittel 11.

8 Politisk deltakelse

8.1 Valgdeltakelse og sosiale skillelinjer

Valgdeltakelse er et sentralt mål på politisk aktivitet. At befolkningen bruker sin stemmerett er en viktig forutsetning for demokratiet. Generelt har valgdeltakelsen i Norge vært synkende på 80- og 90-tallet. Et nytt bunnivå ble nådd for valgdeltakelse ved kommune- og fylkestingsvalget i 1999. Deltagelsen ved kommunevalget var nede i 60% for hele landet, mens deltagelsen ved fylkestingsvalget var helt nede i 56%. Dette er en fortsettelse på en utvikling med jevn nedgang som har pågått i 20 år. I 1979 var valgdeltagelsen ved kommunevalget 73%. Det har også vært en tydelig nedgang i den partipolitiske deltakelsen. Fra 1980 til 1995 har den aktive deltakelsen i politiske partier blitt halvert, fra 6 til 3% av befolkningen. I samme periode ble andelen som er medlem av et politisk parti, redusert fra 17 til 10% (Barstad 1998).

Andre former for politisk aktivitet har imidlertid blitt mer vanlig, kanskje som konsekvens av økende kunnskaps- og utdanningsnivå. I løpet av 80-tallet ble det flere som deltok i politiske diskusjoner, og flere som prøvde å påvirke beslutninger ved å delta i opprop- eller underskriftsaksjoner, demonstrasjoner og andre former for politiske aksjoner (Martinussen 1993).

Synkende valgdeltakelse er et uttrykk for at innbyggernes oppslutning om og tillit til de folkevalgte organene svekkes. Sammenlignet med andre europeiske land er likevel deltagelsen ved norske lokalvalg relativt høy. Flere årsaker er lansert for å forklare den lave valgdeltakelsen. Mange gir uttrykk for at sakene ikke angår dem selv, og når det gjelder lokalvalgene hevder mange at statlig politisk overstyring gjør lokalpolitikken mindre interessant.

Deltakelse i politiske organisasjoner følger visse sosiale og økonomiske skillelinjer. Valgdeltakelsen øker med alder og utdanningsnivå. Funksjonærer på høyere nivå deltar mer aktivt i politiske organisasjoner enn ufaglærte arbeidere og lavere funksjonærer (Barstad 1998). Fiskere og bønder har også en høy deltagelse. At den politiske deltakelsen er mindre i lavere sosiale lag knyttes ofte til at følelsen av politisk avmakt er mest utbredt her. Dette kan henge sammen med graden av oversikt og forståelse den enkelte har av politiske prosesser, samt om man føler at man har innflytelse. Utdannelse, yrkesposisjon og kunnskapsnivå har betydning for en slik forståelse. Dessuten er ofte tilliten til politikere og det politiske systemet svakest blant dem som av ulike grunner er lite integrert i samfunnslivet gjennom arbeid og organisasjoner.

8.2 Valgdeltakelse i Trondheim

I denne undersøkelsen benytter vi valgdeltakelse som mål på politisk aktivitet, og ser hvordan valgdeltakelsen varierer mellom de 36 valgkretsene i Trondheim. Særlig ved kommune- og fylkestingsvalg kan endringer i valgoppslutningen på så lavt geografisk nivå skyldes mobilisering knyttet til aktuelle saker i nærmiljøene. Å gå inn på slike forhold blir for omfattende her. Vi er mer interessert i å undersøke eventuelle sammenhenger mellom

befolkningens levekår og valgoppslutning. Vi presenterer tall for valgdeltakelse for hele kommunen og de 36 valgkretsene, for kommunevalgene i 1991 og 1999.

Det har ikke vært mulig å få data om valgoppslutning på sonenivå. Den geografiske inndelingen av de 36 valgkretsene er imidlertid delvis overlappende med de 46 sonene.

Et visst usikkerhetsmoment i tolkningen av tallene er at noen stemmer ikke har blitt fordelt på valgkretsene. Særlig gjelder dette forhåndsstemmene. Dette utgjør en mulig feilkilde. Ved kommunevalget i 1991 var det 6586 stemmer som ikke ble fordelt på valgkretser, som utgjør 9,8 prosent av alle stemmene. 5470 av disse var forhåndsstemmer¹. Ved kommunevalget i 1999 var det imidlertid kun 1055 stemmer som ikke var fordelt på valgkretsene, som utgjør kun 1,6% av stemmene. 109 av disse var forhåndsstemmer. Kommunevalget i 1999 gir dermed de sikreste tallene for hvordan valgdeltakelsen varierer internt i Trondheim. Vi legger derfor mest vekt på dette valget i analysen.

Valgdeltakelsen ved kommunevalget i Trondheim i 1991 var på 61,7 %, og gikk svakt ned til 59,3 % ved valget i 1999.

For valgkretsene er det en sterk sammenhengen mellom valgoppslutningen i 1999 og 1991 (pearsons $r = 0,83$). Det er med andre ord i hovedsak de samme valgkretsene som hadde henholdsvis høy og lav valgdeltakelse de to årene. Mønsteret er stabilt. Videre er det en viss tendens til at valgkretser med lav deltakelse i 1991 har hatt sterkere økning i valgoppslutningen enn kretser med høy deltakelse (pearsons $r = -0,56$). Om en slik utvikling kan ha en sammenheng med at flere forhåndsstemmer er fordelt er vanskelig å si. Det er vanlig å anta at det å avgi forhåndsstemme er mest vanlig blant grupper av befolkningen med høy sosio-økonomisk status. Hvis dette er tilfelle taler det mot at økningen i valgdeltakelse har vært noe sterkere i soner med den laveste valgdeltakelsen, hvor det også er hopning av befolkning med mange levekårsulemper.

Valgdeltakelsen ved kommunevalget i Trondheim i 1999 var som nevnt på 59,3 %. Av valgkretsene lå Kolstad lavest med en valgdeltakelse på 48,6 %, mens Singsaker valgkrets toppet med en oppslutning på 67,7 %. Det betyr at forskjellene mellom laveste og høyeste krets er på 19,1 prosentpoeng, som må sies å være en markant forskjell i valgoppslutning.

Ved siden av valgkretsen Kolstad (Saupstad sone), er det valgkretsene Romulslia, Lademoen og Åsheim (Kattem sone) som hadde den lavest valgdeltakelsen i Trondheim ved kommunevalget i 1999. I disse fire valgkretsene var valgoppslutningen på omlag 50 prosent. Vi ser at sonene med lavest valgoppslutning også er soner som har den sterkeste hopning av sosio-økonomiske, sosiale- og helsemessige levekårsulemper.

Litt høyere valgdeltakelse hadde valgkretsene Bruråk (del av sonen Bratsberg-Jonsvatnet-Leira), Kalvskinn (Midtbyen sone), Tonstad (sonene Tiller sør og nord), Hallset, Furuhaugen (Flatåsen sone), Øya-Elgeseter og Heimdal (Bleidablikk sone) med en oppslutning på om lag 55 prosent. De fleste av disse sonene er også soner med relativt sterk hopning av levekårsproblemer.

¹ De resterende stemmene som ikke er fordelt på valgkretser stammer fra personer som ikke bor i Trondheim, men som stemmer i Trondheim fordi de ikke har meldt flytting, og fra personer som avga stemme ved andre valgkretser enn der de bor.

Høyest valgoppslutning finner vi på Singsaker, Åsveien (Havstein-Stavne sone) og Blussuvoll (Berg-Tyholt sone) som har over 65 prosent deltakelse. Oppslutningen er også høy på Sverresborg, Lade, Sjetne (Sjetnemarka-Okstad sone), Åsvang (sonene Åsvang-Angelltrøa og Stokkan), Strindheim (sonene Strindheim og Bromstad-Leangen) og Rye (del av sonen Byneset-Leinstrand) som alle har mellom 62 og 64 prosent oppslutning. De aller fleste av disse sonene med høy valgoppslutning kommer enten svært gunstig eller relativt gunstig ut både i forhold til sosial- og helsemessige forhold og sosio-økonomiske forhold.

Valgdeltakelsen ved kommunevalget i 1991 for Trondheim var på 61,7 prosent. Oppslutningen gikk dermed ned med 2,4 prosent til 1999. Det geografiske mønsteret for kommunevalget i 1991 følger i hovedsak det samme mønsteret som i 1999. En tydelig forskjell er imidlertid at de fleste valgkretsene i jordbrukssonene i byens ytterkanter har hatt en markant nedgang i valgdeltakelsen fra 1991 til 1999. I 1991 var det de tre valgkretsene Rye, Solbakken og Bruråk som hadde klart høyest valgdeltakelse, mens alle har betydelig lavere oppslutning i 1999.

For øvrig var det de samme valgkretsene som hadde lavest deltakelse i 1991 som i 1999. Også i 1991 finner vi lavest valgdeltakelse på Lademoen, Kolstad (Saupstad sone), Åsheim (Kattemoen sone), Tonstad (sonene Tiller sør og nord) og Romulslia.

Ut fra dette kan vi slutte at det er en sammenheng mellom valgoppslutning og graden av levekårsulemper i byens områder. Jo sterkere hopning av levekårsulemper, jo lavere valgdeltakelse. Sammenhengen ser ut til å være sterkere for de sonene som har størst grad av hopning av levekårsulemper, men den er også tydelig for soner med liten grad av hopning. Lavest valgdeltakelse finner vi i en del av sentrumssonene og en del av drabantbyssonene sør for byen.

Det kan for øvrig nevnes at oppslutningen ved Stortingsvalgene følger det samme geografiske mønsteret i Trondheim. Oppslutningen ved Stortingsvalgene i Norge er generelt noe høyere enn for lokalvalgene. Dette gjelder også for Trondheim kommune og for valgkretsene ved stortingsvalgene i 1993 og 1997. Vi går ikke i detalj om variasjonene i valgdeltakelse mellom valgkretsene for Stortingsvalgene, men konstaterer at de i hovedsak gir det samme bildet som for kommunevalgene. Sammenhengen mellom oppslutningen ved Kommunevalget i 1991 og Stortingsvalget i 1993 var sterk (pearsons $r = 0,76$). For Kommunevalget 1999 og Stortingsvalget i 1997 var sammenhengen betydelig svakere (pearsons $r = 0,45$). Årsaken til at sammenhengen er svakere på slutten av 90-tallet kommer hovedsakelig av at flere av utkantsonene relativt sett har lavere oppslutning ved stortingsvalget enn ved kommunevalget. Det er imidlertid uklart om dette skyldes en reell endring i oppslutning i disse sonene eller om det kan ha sammenheng med forhåndsstemmer som ikke er fordelt på valgkretsene.

Undersøkelsen av variasjoner i valgdeltakelse mellom valgkretsene i Trondheim viser at områder med høy andel av grupper med lav sosio-økonomisk status og hopning av sosiale- og helsemessige levekårsulemper i mindre grad deltar ved politiske valg. Det er særlig en del av drabantbyssonene sør for byen og noen av sentrumssonene som har lav valgdeltakelse. I disse områdene finner vi også den sterkeste hopningen av ulike levekårsulemper.

Dette mønsteret gir støtte til teorier om at en vanskelig livssituasjon i forhold til økonomi, arbeid og helse kan føre til en følelse av politisk avmakt som igjen gjør at en relativt høy andel av befolkningen ikke deltar ved valgene.

Videre vet vi at valgdeltakelsen generelt er økende med utdanning og alder. I sentrum er utdanningsnivået relativt høyt. Andelen av de eldste eldre er høy, mens andelen middelaldrende er noe lavere. Andelen unge voksne er imidlertid svært høy. Drabantbyene har relativt høy andel unge med lav utdanning, og lav andel middelaldrende og eldre. Ut fra dette er det sannsynlig at alderssammensetning og utdanningsnivå kan være en del av forklaringen på den lave valgdeltakelsen i disse områdene.

Det er imidlertid flere tolkningsmuligheter når det gjelder en sosial gradient i valgdeltakelse. I forhold til de sosiale og økonomiske skillelinjene i valgdeltakelse kan lav deltakelse tolkes forskjellig for ulike sosiale lag. For høyere sosiale lag er det mest naturlig å tenke seg at lav valgdeltakelse skyldes mulighet for påvirkning gjennom andre kanaler. For lavere sosiale lag er det en mulighet for at lav valgdeltakelse henger sammen følelsen av avmakt.

9 Boligforhold

9.1 Bolig og levekår

Å skaffe seg et sted å bo er ett av flere grunnleggende livsprosjekt for de fleste mennesker. Boligen er en viktig levekårskomponent når det gjelder folks mulighet til å leve et godt liv. Den dekker grunnleggende behov som beskyttelse mot vær og vind, behov for trygghet og en privat sfære. Boligen forteller også noe om den som bor der. Den kan gi en pekepinn om beboerens sosiale status og livsstil. Kvalitetene på det fysiske utemiljøet rundt boligen har selvsagt også betydning. Utemiljøet behandler vi i kapittel 10.

Boligstandarden i Norge har de siste tiårene blitt så god at det har vært vanlig å tenke at boligens kvalitet i seg selv har fått mindre betydning for folks levekår. Ettersom eget WC og bad, som har vært to av de tradisjonelle målene på boligstandard, har blitt svært utbredt, fungerer det ikke lenger som et godt mål på boligstandard. Det skiller kun ut en minimal gruppe av de aller dårligste boligene. Det har i stedet blitt mer vanlig å legge vekt på forhold som boligens tilgjengelighet og tilgangen til en skjermet uteplass.

For å si noe om boforholdene og deres betydning for beboernes levekår i denne undersøkelsen ønsket vi oss primært data om boligstandard. Det er begrenset hva slags data som foreligger når det gjelder boligstandard, spesielt når man skal på lavt geografisk nivå og sammenligne over tid på 90-tallet¹.

Vi har basert oss på GAB-registeret, som inneholder opplysninger om antall rom, boligtype og boligens alder. Selv om ingen av disse opplysningene sier noe direkte om boligens standard, gir de en del nyttig informasjon. Tallene i GAB-registeret er basert på Folke- og bolig tellingen 1990, summert med GAB-registrert boligbygging i perioden 1990 – 1998, og justert for boligavgang. I Folke- og bolig tellingen 1990 ble alle boliger hvor det bodde folkeregistrerte personer registrert. En viss underrapportering må man derfor regne med her. I GAB-registeret blir alle nybygde boliger registrert. Det som ikke blir registrert er sanering, bruksendring og seksjonering av boliger. Antageligvis er bolig tallet fra denne kilden litt lavere enn det reelle antallet boliger, men det vil ikke foreligge noe sikrere tall på boliger før Folke- og bolig tellingen 2001.

Andre mål som kan gi informasjon om attraktiviteten til boliger og boligområder er boligomsetning og boligpriser. Høy omsetningstakt – at det går kort tid fra en bolig legges ut for salg til den blir solgt - i et område kan være et signal om at området ansees som attraktivt. Det har imidlertid vært vanskelig å få tak i opplysninger som sier noe om hurtigheten i selve omsetningen. Antall boligomsetninger er et lettere tilgjengelig mål. Har et område høyt antall boligomsetninger, kan imidlertid dette også tolkes som et tegn på mistriivsel blant beboerne og ”gjennomtrekk” i boligområdet.

Boligpriser er et godt mål på hvor attraktivt et område er. I denne undersøkelsen har vi opplysninger om boligpriser for 1990 og 1998. Dermed kan vi også beskrive prisutviklingen

¹ Boforholdsundersøkelsene er en god kilde til opplysninger om boligstandard, men da dette er utvalgsundersøkelser er det umulig å bryte dataene ned på et så lavt geografisk nivå som vi ønsker her.

på 90-tallet. Prisopplysningene gjelder for borettslagsleiligheter og selveide boliger. Det er GAB-registeret som er kilden til priser på selveide boliger og omsetningstall for disse. Trondheim og Omegn Boligbyggelag (TOBB) har framskaffet omsetningstall og priser for sine borettslagsleiligheter.

Vi har valgt å legge hovedfokus på omsetning av boliger og boligpriser for å forsøke å belyse hvordan boligmarkedet påvirker segregasjonen av ulike befolkningsgrupper til forskjellige deler av byen.

Det er særlig to strukturelle endringer i boligmarkedet som er sentrale i Norge på 90-tallet; prisøkning og høyere bostandard. I siste halvdel av 90-tallet har prisøkningen på boliger vært svært sterk. Spesielt gjelder dette storbyene hvor konkurransen om de beste boligene og boligområdene er stor. De høye boligprisene i Trondheim handler i liten grad om mangel på boliger. På tross av at husholdsstrukturen er i endring, med flere enslige som ønsker egen bolig og generelt flere og mindre hushold, har vi ikke holdepunkter for å hevde at det er mangel på boliger som er årsaken til den kraftige økningen i boligprisene. I takt med en god kjøpekraftsutvikling i siste halvdel av 90-tallet er det imidlertid blitt sterkere konkurranse om de mest attraktive boligene. Dette har, i kombinasjon med en voksende interesse for å bo sentralt i byen, ført til høyt prisnivå, spesielt i de indre bydelene. Som følge av velferdsutviklingen er det også et økende krav til bostandard blant alle grupper i befolkningen. Forventningene øker ettersom forholdene forbedres.

Konsekvensene av det høye prisnivået er størst for utsatte grupper og dem som ikke har etablert seg på eiemarkedet. Førstegangsetablerere har ofte problemer med å komme inn på eiemarkedet, og leiemarkedet har også hatt økning i prisene. Økningen i antall studenter har også ført til sterkere press på leiemarkedet. Selv om studenter som regel har lav inntekt i studietiden, må denne gruppen likevel regnes som en relativt ressurssterk gruppe. Spesielt i sentrumsområdene står studentene i et konkurranseforhold til de mest utsatte gruppene på leiemarkedet.

De aller mest ressursvake får som regel et tilbud om kommunale boliger eller ulike former for offentlig bostøtte. Det er i overkant av 300 bostedsløse i Trondheim. Disse faller helt utenfor i denne undersøkelsen.

9.2 Boligstruktur

Ifølge GAB-registeret var det 63 830 boliger i Trondheim ved inngangen til 1998. Som nevnt er tallet antagelig en del høyere. Sentrum bydel har med sine 16 300 boliger flest boliger av bydelene. Byåsen har 12 600 boliger, Strinda har 11 000, Heimdal 9 500 og Nardo har 8 900. Færrest boliger har Saupstad med 5 600.

Vi vil her gi en redegjørelse for boligstrukturen i 1998 med utgangspunkt i boligenes størrelse, type og alder.

9.2.1 Boligstørrelse

Boligstørrelsen i et område vil påvirke husholdssammensetningen. Områder med stor andel små leiligheter bebos ofte av enslige og familier med få medlemmer. Eneboliger og større

leiligheter bebos ofte av barnefamilier, men også av par der barna har flyttet ut. Samtidig er det ikke uvanlig at små familier og enslige har store leiligheter. Antall kvadratmeter pr nordmann har vært økende i etterkrigstida. Vi får stadig større plass å boltre oss på.

Fordi vi ikke har mulighet til å koble boligstørrelse til størrelsen på den enkelte husholdning, er det vanskelig å si noe eksakt om trangboddhet ut fra vårt datamateriale. Likevel er boligstørrelse viktig i forhold til hvilke typer familier som bor i de ulike strøkene av byen.

I 1998 var 26 prosent av leilighetene i Trondheim ett- og toroms. Figur 9.1 viser hvordan andelen små leiligheter varierer mellom de 46 sonene i byen. Naturlig nok er andelen ett- og toromsleiligheter høyest i en del av sentrumssonene. På Lademoen er over 60 prosent av leilighetene ett- eller toroms, mens på Bakklandet-Møllenberg og Midtbyen er andelen 50 prosent. På Øya-Elgeseter og Ila er om lag 35 prosent av leilighetene ett- og toroms. Blant sonene utenfor sentrum er det Moholt, Brundalen og Othilienborg-Vestlia som har høyest andel av de minste leilighetene, med om lag 40 prosent. Videre har Nardo, Fossegrenda, Risvolla og Saupstad om lag 30 prosent små leiligheter. Kort oppsummert finner vi høyest andel små leiligheter i sentrum og i områder med blokkbebyggelse som ligger mer spredt i byen.

Lavest andel små leiligheter finner vi i de nyere eneboligområdene som ligger langt fra sentrum. På Tiller sør, Reppe-Vikåsen og Åsheim-Lundåsen er kun 8 prosent av boligene ett- og toroms. Det finnes imidlertid også eneboligområder med relativt høy andel små leiligheter. Det er vanlig at mange eneboliger består av en hybel eller mindre leilighet i tillegg til hovedboligen. Boligområder med rekkehus har ofte lavere andel av de aller minste leilighetene enn en del av eneboligområdene. Dette gjelder blant annet Flatåsen og Åsvang-Angelltrøa.

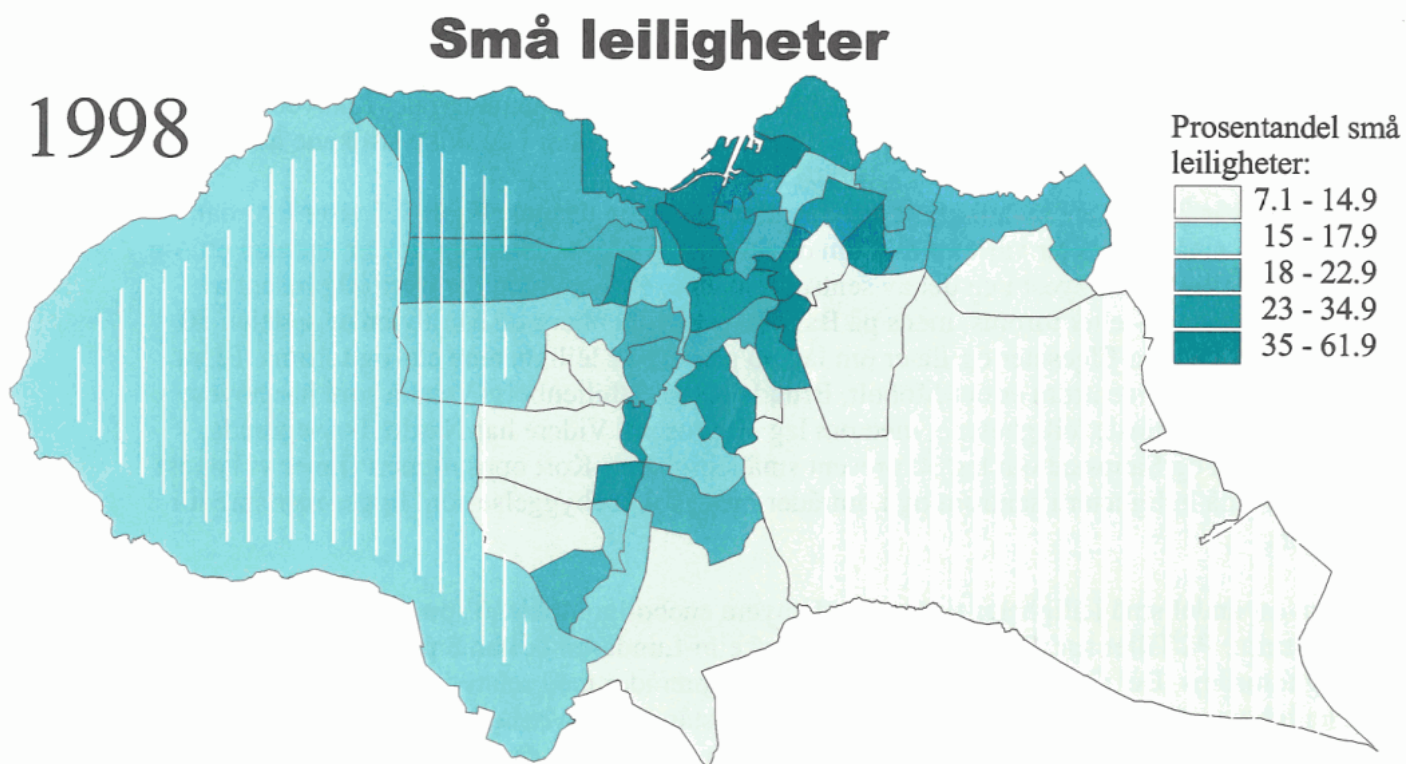
Boliger med seks eller flere rom er mest utbredt i nyere eneboligområder langt fra sentrum. Åsheim-Lundåsen og Stokkan har høyest andel av de største eneboligene. Hele 30 prosent av boligene i disse to sonene har seks eller flere rom. Andelen er også høy i jordbrukssonene Byneset-Leinstrand og Bratsberg-Jonsvatnet, samt på Uгла og Stavset. Lavest andel finner vi i drabantbysonene Saupstad, Romulslia og Risvolla, samt i sentrumssonene Lademoen, Bakklandet-Møllenberg og Midtbyen. I samtlige av disse sonene utgjør andelen av de største boligene under 10 prosent av boligmassen.

9.2.2 Boligtype

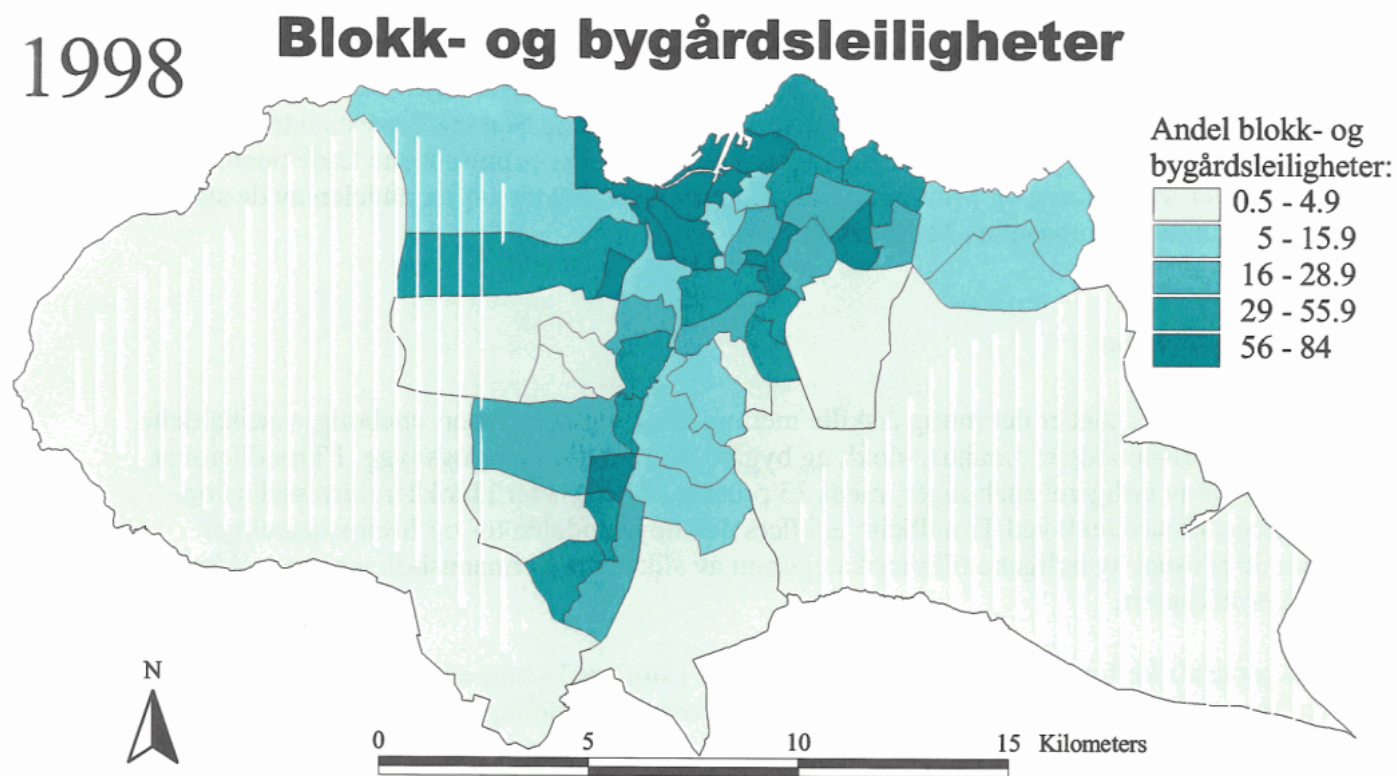
Ut fra datamaterialet er det mulig å skille mellom følgende boligtyper; enebolig, vertikaldelte småhus, horisontaldelte småhus, blokk og bygård, samt bolig i næringsbygg. I Trondheim er 28 prosent av boligene eneboliger, mens 33 prosent er leiligheter i blokker, terrassehus og bygårder. Et særtrekk ved Trondheim er ellers den høye andelen to- og firemannsboliger. Hele 38 prosent av boligene tilhører kategorien av slike små flermannsboliger hvor rekkehus også er inkludert.

Den geografiske fordelingen av boligtypene faller i stor grad sammen med hovedtrekkene vi fant for ett- og toromsleiligheter. Vi konsentrerer oss om fordelingsmønsteret for leiligheter i store bygg som blokker, terrassehus og bygårder. Som nevnt var andelen slike leiligheter på 33 % for byen som helhet.

Figur 9.1: Andel ett- og toromsboliger av totalt antall boliger i 1998. Soner.

Figur 9.2: Andel blokk- og bygårdsleiligheter av totalt antall boliger i 1998. Soner.

Kilde: Folke- og bolig tellingen 1990 og KOMPAS, Trondheim kommune 1999.

Figur 9.1 viser variasjonen i andelen leiligheter i blokker, terrassehus og bygårder på sonenivå for Trondheim. Høyest andel finner vi i drabantbyen Saupstad hvor hele 84 prosent av boligene ligger i blokker, og i sentrumssonen Lademoen hvor 76 prosent av leilighetene ligger i blokker og bygårder. Brundalen, Moholt, Bakklandet-Møllenberg og Midbyen har også høy andel med om lag 63 prosent. Andelen leiligheter i blokker eller bygårder er også høy i sentrumssonene Øya-Elgeseter og Ila, på Sverresborg, samt på Hallset, Romulslia, Kattem og Othilienborg-Vestlia. Andelen ligger her på mellom 42 og 55 prosent. Kort oppsummert er det altså sentrum og en del spredte soner utenfor byen som er preget av bygårder og blokker.

Soner med lavest andel blokk- og bygårdsleiligheter ligger også spredt i god avstand til sentrum. Blant disse finner vi Tiller sør, Stubban, Kystad, Byneset-Leinstrand, Stavset, Uglå, Stokkan og Uglå. Dette er i første rekke eneboligområder, men også med innslag av mindre flermannsboliger og rekkehus.

9.2.3 Boligenes alder

I Trondheim er om lag en femtedel av boligmassen oppført før 1945. En femtedel av boligmassen ble også oppført henholdsvis i den tidlige etterkrigsperioden 1946 til 1960 og i perioden fra 1981 til 1998. Flest boliger ble oppført på 60- og 70-tallet, da 44 % av boligene i Trondheim ble bygget.

Den geografiske fordelingen av boligmassen etter alder følger byens historiske utvikling og utbredelse. I alle sentrumssonene er mer enn 45 % av boligene bygd før andre verdenskrig. Høyest andel med førkrigsboliger finner vi på Rosenborg med 76 %, Singsaker med 66 % og Bakklandet-Møllenberg 57 %. Utenfor sentrum er det Berg-Tyholt som har størst andel av den eldste boligmassen med 40 %. I tillegg har Havstein-Stavne, samt jordbrukssonene Bratsberg-Jonsvatnet og Byneset-Leinstrand relativt høy andel førkrigsbebyggelse.

Lavest andel av den eldste boligmassen finner vi i etterkrigstidens utbyggingsområder som ble lagt til jomfruelig mark. Dette gjelder blant annet sonene Flatåsen, Stavset, Fossegrenda og Tiller nord som har under 3 % førkrigsboliger. Hele 28 av sonene har imidlertid under 10 prosent av den eldste bebyggelsen. Dette gjelder både eneboligområder og drabantbyområder med litt avstand til sentrum.

Med noen unntak kan byens historiske vekst leses som konsentriske sirkler som sprer seg ut fra sentrum. Unntakene er noen etablerte småsteder i jordbrukssonene rundt byen. Kort oppsummert kan vi si at den eldste boligmassen befinner seg i byens sentrum og noen av de sentrumsnære områdene samt i noen av småbygdene langt fra sentrum. Etterkrigsbebyggelsen har i stor grad spredt seg utover fra sentrum, men mønsteret er påvirket bl.a. av de store utbyggingene knyttet til planene om å utvikle Heimdal som et avlastningssenter sør for sentrum. Det siste tiårets satsning på fortetting gjør også at det ikke kun er i byens ytterkanter at Trondheim har fått nye boligområder.

Byfornyelse i offentlig og privat regi har dessuten ført til at det meste av den eldste bebyggelsen i sentrum har vært gjennom omfattende rehabilitering. Boligbyggenes alder bør derfor ikke si noe avgjørende om boligstandard.

9.2.4 Private og kommunale utleieboliger

Disposisjonsformen på boligen er også et interessant forhold i levekårssammenheng. Vi skal her kort se på forholdet mellom selveide og leide boliger, og deretter tar vi for oss kommunale utleieboliger.

77 % av husholdningene i Trondheim eide boligen sin i 1990 (FoB 1990)². Andelen som eier boligen varierer imidlertid sterkt internt i byen. Det er sentrumsområdene som har den laveste eierandelen. For eksempel eide 35 % av husholdningene boligen i sentrumssonen Midtbyen. I de typiske drabantbysonene er andelen som eier boligen, enten selveiere eller gjennom borettslag, høyere enn snittet for byen. Et eksempel på dette er Hallset hvor andelen som eier boligen er på 83%. Det finnes ikke tall for årene etter 1990, men hovedmønsteret er sannsynligvis ikke særlig endret.

Lokaliseringen av kommunale utleieboliger kan være en medvirkende årsak til hopning av levekårsulemper i visse deler av byen. Trondheim kommune eier og disponerer omlag 3 300 leiligheter til utleie (Trondheim kommune 1999). Disse fordeles på følgende kategorier: Vanlige utleieboliger, det vil si boliger som leies ut til økonomisk og sosialt vanskeligstilte, boliger for flyktninger, boliger for ungdom og boliger for alders-, uføre- og etterlattepensjonerte. Omlag 900 av boligene er leiligheter i borettslag, resten er i kommunale bygg. I tillegg kommer institusjonsplasser og tilvisning til private omsorgsboliger. Kommunen eier en del større leiegårder med mange boenheter, særlig på Lademoen, Øya, Møllenberg og Rosenborg-området. Dette har ført til at Sentrum har 46% av det totale antall kommunale boliger (Trondheim kommune 1999).

Den relativt høye andelen kommunale utleieboliger i Sentrum bydel er en av faktorene som ligger bak hopningen av levekårsulemper i en del av sonene her. Det samme gjelder delvis også for noen av sonene med høy andel borettslagsleiligheter som kommunen leier ut. Lokalisering av ulike institusjoner og omsorgsboliger spiller selvsagt også inn her.

9.2.5 Sammenheng mellom levekårsulemper og boligforhold

Blokk- og bygårdsbebyggelsen er mest utbredt i sentrumsområdene og i en del drabantbysoner et stykke fra sentrum. Det samme bildet finner vi igjen når vi ser på andelen små leiligheter. Det er med andre ord stor sannsynlighet for at en del bor trangt i disse områdene, selv om det også kan forekomme at større husholdninger bor like trangt i litt større leiligheter.

Den eldste bebyggelsen finner vi først og fremst i sentrum. Byfornyelse i offentlig og privat regi har imidlertid ført til en sterk heving av boligstandarden i flere av sentrumsbydelene. På tross av dette er det fortsatt en del boliger med relativt dårlig bostandard i indre by.

Vi finner klar sammenheng mellom boligtype/størrelse og hopning av levekårsulemper. Det er relativt sterk sammenheng mellom andel blokk- og bygårdsboliger og hvordan sonene kommer ut på Bred samleindeks for levekårsulemper (se kapittel 11). Soner med høy andel som bor i blokk- og bygårdsboliger kommer dårlig ut på Bred samleindeks (pearsons $r=0,74$).

² Eide boliger omfatter her både selveierboliger og borettslagsboliger.

Det er også slik at soner som kommer ugunstig ut på Bred samleindeks har høy andel ett- og toromsleiligheter (pearsons $r=0,51$).

9.3 Boligomsetning og priser

Boligomsetning og boligpriser kan gi verdifull informasjon om boligsosiale forhold og levekår i ulike deler av byen. Det finnes imidlertid ingen fullstendig oversikt over omsetninger og priser. I denne undersøkelsen benyttes som nevnt opplysninger om boligomsetning og priser for 1990 og 1998 fra to kilder; Trondheim kommunes GAB-register og Trondheim og Omegn Boligbyggelag (TOBB) (se tabell 9.1). Dataene er begrensede i omfang. De omfatter kun en del av den totale boligomsetningen i Trondheim, men er trolig representativ for prisnivå på selveierboliger og borettslagsleiligheter. GAB-registeret inneholder alle omsetninger av selveierboliger, men av hensyn til kvaliteten på datamaterialet har vi av ulike årsaker, måttet sile ut mange av omsetningene. For borettslagsleiligheter benytter vi tall om omsetning og priser fra TOBB. Totalt har TOBB 12 124 leiligheter og en omsetning på om lag 1100 leiligheter begge år. I tillegg presenteres tall for 1998 fra de to største frittstående borettslagene i Trondheim; Risvollan som ligger i Risvollan sone og Ringvegen i Saupstad sone.

Tabell 9.1 Antall omsatte boliger i Trondheim i 1990 og 1998 med prisopplysninger.

Boligomsetning i Trondheim	1990	1998
Selveide boliger:		
Eneboliger	364	483
Leiligheter	679	1016
Totalt	1043	1499
Borettslag:		
TOBB-leiligheter	1099	1088
Risvollan borettslag	-	96
Ringvegen borettslag	-	110
Totalt omsatte boliger	2142	2793

Kilde: GAB-registeret - Trondheim kommune, TOBB, Risvollan borettslag og Ringvegen borettslag.

Tolkningen av tallene i tabellen blir gjort i de følgende avsnittene når vi tar for oss pris og omsetning av selveide boliger og borettslagsleiligheter hver for seg.

Variasjon i boligpriser mellom boligområder i byen har sammenheng med faktorer som standard, størrelse, boligtype og beliggenhet. Når vi i det følgende sammenligner boligpriser mellom ulike boligområder, er det derfor et viktig poeng at variasjonene også må tilskrives forhold ved selve boligen og ikke kun forskjeller i hvor attraktiv beliggenheten er. På tross av dette er det tydelig at beliggenhet får større betydning for prisene i storbyene i takt med stigende prisnivå på boliger og større interesse for å bo sentralt.

9.3.1 Borettslagsleiligheter

Det var om lag 20 000 boliger i borettslag i Trondheim i 1990 (FoB 1990). Antallet var ikke vesentlig høyere i 1998, da det ikke har vært omfattende bygging av borettslagsleiligheter (Trondheim kommune 1999). I denne studien har vi tall for 14 148³ av disse boligene. Dette utgjør om lag en fjerdedel av boligmassen i byen. 12 124 av disse boligene er tilknyttet Trondheim og Omegn Boligbyggelag (TOBB). TOBB har gjort en geografisk inndeling i Trondheim Sentral, Vest, Øst og Sør (se figur 9.3). Om lag halvparten av TOBB sine leiligheter (6 507) befinner seg i området Trondheim Sør hvor Saupstad, Heimdal og Tillerbyen inngår. Videre har områdene Sentral og Øst om lag 3 000 borettsleiligheter hver, mens Vest har klart færrest med 1 718 slike leiligheter.

Nedenfor redegjør vi for den geografiske fordelingen av de 14 148 borettslagsleilighetene som er med i utvalget. De om lag 6 000 borettslagsleilighetene som faller utenfor utvalget vil selvsagt føre til noen endringer i det bildet vi her viser, men det gir likevel en god pekepinn på hvor andelen borettslagsleiligheter er høy. En god del av de leilighetene vi ikke har informasjon om er dessuten lokalisert til de samme områdene som inngår i utvalget.

Det er slående hvordan borettslagsleilighetene i stor grad er konsentrert til visse deler av byen. Et kart over borettslagsleiligheter og selveierboliger ville langt på vei beskrive hver sine deler av byen fordi mange av sonene består utelukkende av den ene eller andre typen.

Ser vi på geografisk fordeling mellom delområdene, har Flatåsen høyest andel av borettslagsleiligheter av delområdene i Trondheim. Hele 85 % av boligmassen på Flatåsen er borettslagsleiligheter knyttet til TOBB og Ringvegen borettslag. I dette delområdet ligger sonene Saupstad, Flatåsen og Romulslia som alle har høy andel borettslagsleiligheter. Delområdet Risvollan-Othilienborg har nest høyest andel borettslagsleiligheter. 53 % av den totale boligmassen er her knyttet til TOBB og Risvollan Borettslag. Sonene Risvollan og Othilienborg-Vestlia hører til dette delområdet. Videre er om lag 30 % av boligene i delområdene Strindheim, Jakobsli, Hallset, Heimdal og Hårstad TOBB-leiligheter. Det er relativt store variasjoner innenfor disse delområdene. På sonenivået kommer disse variasjonene tydelig fram. Hele 1376 av de 1568 borettslagsleilighetene i delområdet Heimdal ligger i Kattem sone. I delområdet Hårstad er det den nordlige av de to sonene, Tiller nord, som har samtlige TOBB-leiligheter.

Videre har delområdene Sverresborg, Nardo og Berg-Tyholt i overkant av 20 % borettslagsleiligheter tilknyttet TOBB. På Sverresborg befinner svært mange av TOBB-leilighetene seg i Nyborg sone, mens på Berg-Tyholt ligger nesten samtlige i Moholt sone.

9.3.2 Omsetning av borettslagsleiligheter

Omsetningstakten på leiligheter følger gjerne de økonomiske konjunktorene. Under høykonjunkturen på slutten av 80-tallet var omsetningen av TOBBs leiligheter på topp med om lag 2 000 omsatte leiligheter i løpet av et år. Tidlig på 90-tallet startet nedgangen. I 1990 var omsetningen nede i om lag 1 100 leiligheter, mens den lavest omsetningen fant sted i

³ Tallet omfatter leiligheter som er tilknyttet Trondheim og Omegn Boligbyggelag samt Risvollan og Ringvegen borettslag. Det finnes i tillegg mange mindre borettslag og boligaksjeselskap som anslagsvis utgjør omlag 6000 leiligheter.

1992-93. Deretter har omsetningen økt til den i 1998 var tilbake på 1990-nivå med om lag 1 100 omsetninger. TOBB har hatt minimalt med nybygging i perioden 1990 til 1998 så omsetningen utgjør 9 % av leilighetene for begge disse årene.

Det er visse variasjoner i andelen omsatte boliger mellom de fire byområdene. I 1998 topper Trondheim Øst og Sør med henholdsvis 10,3 % og 9,8 %. Lavest ligger Trondheim Sentralt og Vest med henholdsvis 7,5 % og 7,2 %. Med en omsetningsandel for hele Trondheim på 9 % er forskjellene mellom byområdene små og de fire byområdene for store og heterogene til at vi kan slutte noe om en eventuell sammenheng mellom omsetningshyppighet og score på levekårsindikatorene. Vi har med andre ord ikke datagrunnlag til å påvise at omsetningshyppigheten på borettslagsleiligheter henger sammen med beboernes levekår. Det er imidlertid en svak tendens til at omsetningshyppigheten er litt høyere i de byområdene som har lavest priser pr kvadratmeter.

I absolutte tall har Trondheim Sør flest borettslagsleiligheter knyttet til TOBB av de fire byområdene, og har med sine 550 omsetninger i 1998 også høyest antall omsatte boliger. Over halvparten av Trondheims omsatte TOBB-leiligheter i 1990 og 1998 lå i dette området. Trondheim Sentralt har begge år i overkant av 200 omsetninger, mens Trondheim Øst har litt under 200 omsetninger. Færrest omsetninger var det i Trondheim Vest hvor det ble solgt 126 leiligheter i 1998.

Vi har så langt tatt for oss alle leilighetsstørrelser samlet. Borettslagsleilighetene til TOBB omfatter imidlertid leiligheter med 1, 2, 3, 4 og 5 rom. Leiligheter med 2, 3 og 4 rom står i 1998 for 95 prosent av omsetningene, og disse tre leilighetsstørrelsene utgjør om lag en tredjedel hver av antallet omsetninger. Ut fra datamaterialet er det imidlertid ikke mulig å oppgi omsetningshyppighet for de enkelte leilighetsstørrelsene.

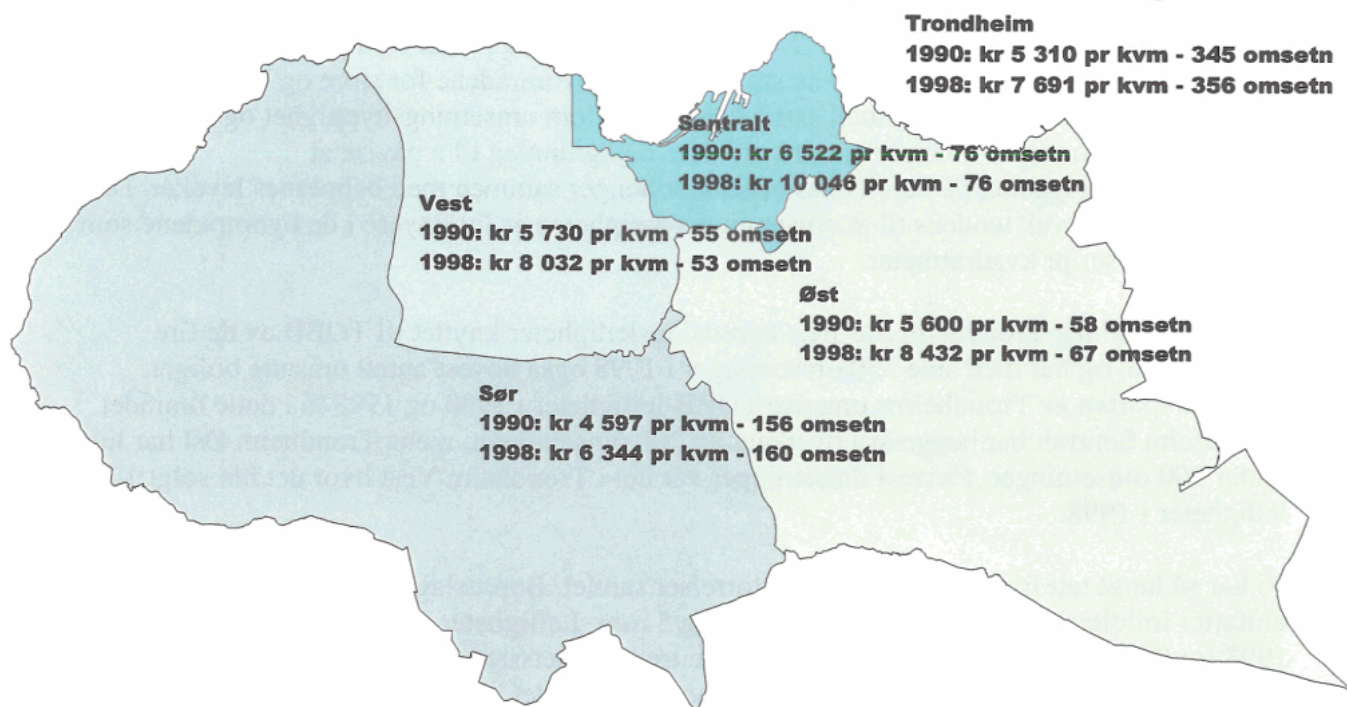
9.3.3 Geografisk variasjon i priser på borettslagsleiligheter i 1998

Trondheim Sentralt hadde høyest kvadratmeterpris på alle typer borettslagsleiligheter knyttet til TOBB i 1998, mens Trondheim Sør hadde lavest pris. Trondheim Øst og Vest ligger om lag likt. Vi tar nå for oss priser og omsetning av 2, 3 og 4 roms borettslagsleiligheter hver for seg.

For hele byen var den gjennomsnittlige kvadratmeterprisen på *toromsleiligheter* på kr 9 061. Trondheim Øst og Vest lå på bysnittet, mens Trondheim Sentral toppet med kr 11 603. Lavest lå Trondheim Sør med 7 328. I Trondheim Sentralt varierte prisene på enkeltomsetninger fra kr 8 500 til 15 500, mens de i Trondheim sør varierte fra 6 300 til 11 600. I Trondheim Sør fant vi de laveste prisene i en del borettslag i sonene Saupstad, Romulslia, Flatåsen og Kattem. De laveste kvadratmeterprisene på TOBB sine leiligheter lå mellom kr 6 300 og 7 000. Disse prisene er lavere enn i noen andre deler av byen. Ringvegen borettslag på Saupstad hadde en gjennomsnittlig kvadratmeterpris for toromsleiligheter på kr 5 800.

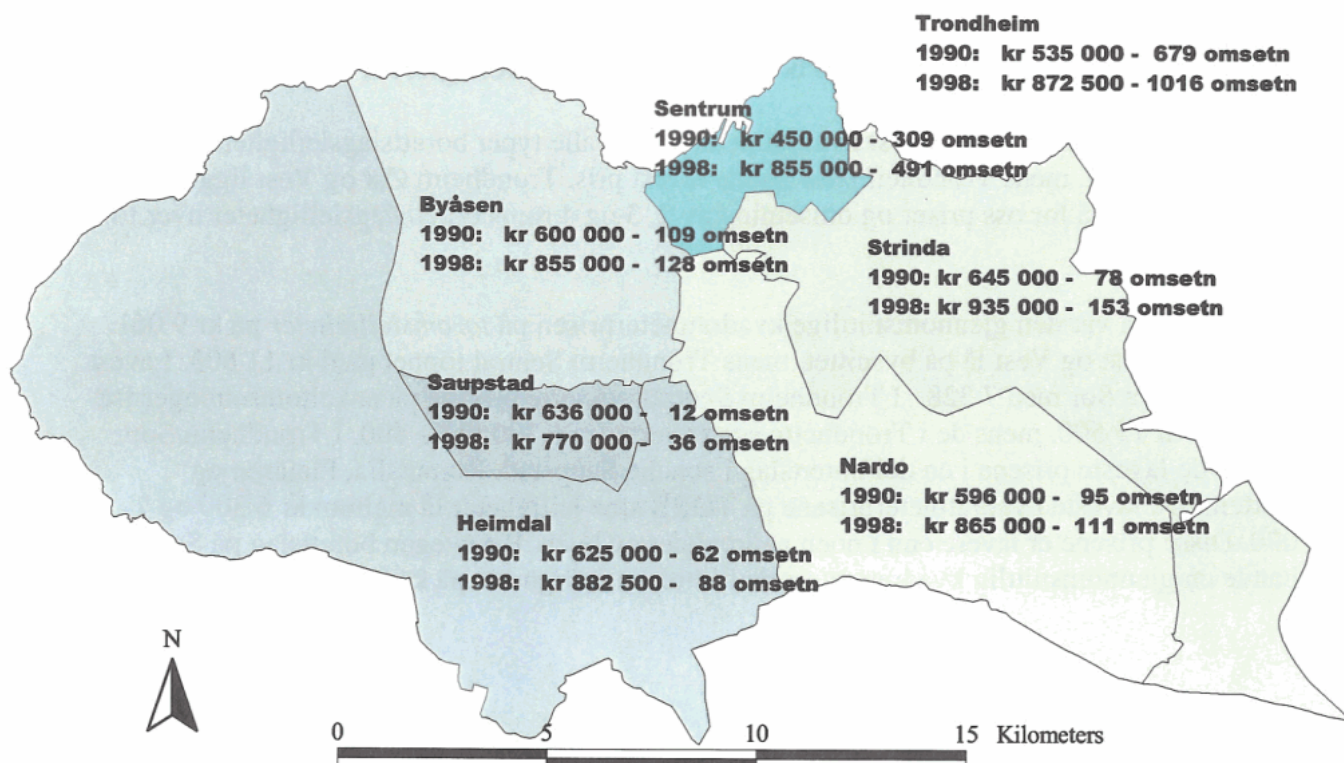
Figur 9.3: Priser pr kvm på treroms leiligheter tilknyttet Trondheim og Omegn Boligbyggelag (TOBB) i 1990 og 1998 etter byområdene Sentralt, Vest, Øst og Sør.

Priser på treroms borettslagsleiligheter 1990 og 1998

Figur 9.4: Priser (totalsum) på selveierleiligheter i 1990 og 1998 etter bydel.

Priser på selveierleiligheter 1990 og 1998

0 5 10 15 Kilometers

Av figur 9.3 ser vi at kvadratmeterprisen for de 357 omsatte *treromsleilighetene* i hele byen i 1998 lå på kr 7 691. Trondheim Sentralt toppet med kr 10 000, mens Trondheim Sør igjen lå lavest med kr 6 344. Trondheim Øst og Vest lå på litt over kr 8 000 pr kvadratmeter. Når det gjaldt *treromsleiligheter*, var det en del av borettslagene i sonene Saupstad, Flatåsen og Kattem som lå lavest med priser fra kr 5 000 til 6 000. Romulslia og Tiller nord lå noe høyere i pris. I noen av borettslagene i Trondheim Sentralt var prisene omlag 3 ganger høyere enn i en del av borettslagene i Trondheim Sør. Det var i Trondheim Sør vi fant borettslagene med lavest pris i hele byen. I de tre øvrige byområdene lå prisene lavest i borettslagene på Brundalen og Hallset.

For de 345 omsatte *fireromsleilighetene* i hele byen i 1998 lå kvadratmeterprisen på kr 6 668. Trondheim Sentralt toppet igjen med kr 9 952, mens Trondheim Sør lå lavest med kr 5 897. Trondheim Øst og Vest lå på om lag 7 500. I Trondheim Sentralt varierte prisene fra kr 8 000 til 11 500. I Trondheim Sør varierte prisene fra kr 4 000 til 7 600 på enkeltomsetninger. I Trondheim Sør er det særlig på Kattem vi finner de aller laveste prisene, mens også noen av borettslagene på Flatåsen og Saupstad har svært lave priser. Også for *fireromsleiligheter* er det i borettslagene i disse sonene vi finner de aller laveste prisene i hele byen. I Trondheim Vest er det i sonene Hallset og Nyborg vi finner de laveste prisene, mens Brundalen sone har lavest priser i Trondheim Øst.

Som vi har vist er det store prisforskjeller på borettslagsleiligheter mellom boligområdene i Trondheim i 1998. Vi finner det samme mønsteret for henholdsvis 2-, 3- og 4-romsleiligheter. I gjennomsnitt er prisene på *fireromsleiligheter* i Trondheim Sentralt 70 prosent høyere enn i Trondheim Sør. Forskjellen utgjør kr 4000 i gjennomsnittlige kvadratmeterpriser mellom Sentralt og Sør. For enkeltomsetninger er forskjellene på opptil kr 10 000 pr kvadratmeter mellom de to områdene. Noe av dette kan skyldes ulik størrelse og sammensetning av leiligheter i bydeler og soner.

9.3.4 Prisøkning på borettslagsleiligheter fra 1990 til 1998

Når vi ser på utvikling i boligpriser på 90-tallet, er det viktig å gjøre oppmerksom på at boligprisene i Norge var på det laveste rundt 1992 og 1993. Tidlig på 90-tallet var det altså nedgang i prisene, og deretter har det vært en jevn sterk vekst utover 90-tallet. Vi operer her med tall for 1990 og 1998 og fanger dermed ikke opp slike svingninger i perioden, men beskriver den mer langsiktige utviklingen.

For Trondheim som helhet har alle typer borettslagsleiligheter hatt en relativt sterk prisøkning fra 1990 til 1998. *Treromsleiligheter* har økt mest med hele 45 prosent, mens ett-, to- og *fireromsleiligheter* har økt med omlag 37 prosent. I 1990 måtte man ut med kr 5 310 pr kvadratmeter for en *treromsleilighet* i Trondheim, mens man i 1998 måtte betale kr 7 691 pr kvadratmeter for en tilsvarende leilighet⁴.

De samme tendensene til geografiske forskjeller i pris pr kvadratmeter som vi ovenfor har vist for 1998 gjorde seg også gjeldende i 1990 (figur 9.3). Trondheim Sentralt hadde høyest priser på samtlige typer borettslagsleiligheter, mens Trondheim Sør hadde lavest på samtlige boligtyper. Trondheim Øst og Vest lå rimelig likt. Forskjellene mellom byområdene var imidlertid mindre i 1990 enn i 1998. Trondheim Sør skilte seg ikke så sterkt ut som et område

⁴ Prisene er ikke korrigert for generell prisstigning.

med lave priser som det gjorde i 1998. Samtlige byområder har hatt relativt sterk prisøkning i perioden, men årsaken til økte forskjeller i 1998 er at prisøkningen har vært betydelig svakere i Trondheim Sør enn i de øvrige områdene.

Borettslagsleiligheter i Trondheim Sentralt har hatt den sterkeste prisøkningen. Økningen var her på litt over 50 prosent for to og tre romsleiligheter, mens leiligheter med fire rom økte med 60 prosent i perioden. Lavest prisøkning har det vært i Trondheim Sør. Her har kvadratmeterprisene økt med 22 prosent for toromsleiligheter, 28 prosent for fireroms og 38 prosent for treroms. Trondheim Øst har hatt en prisøkning som var nesten like sterk som for Trondheim Sentralt når det gjelder tre- og fireromsleiligheter, men noe lavere for toromsleiligheter. Trondheim Vest har en svakere prisøkning. For to- og treromsleiligheter er prisøkningen i Vest bare litt høyere enn for Trondheim Sør, mens for fireromsleiligheter er den omlag dobbelt så høy som for Trondheim Sør.

Borettslagene på Romulslia lå svært lavt i pris i 1990 og har hatt den sterkeste økningen av borettslagene i Trondheim Sør i perioden. Prisene på treromsleiligheter er fordoblet i denne sonen i perioden. I 1990 var den gjennomsnittlige kvadratmeterprisen kun litt over kr 3 000, mens den i 1998 lå rundt kr 7 000.

De fleste av borettslagene på Kattem er blant borettslagene med minst prisøkning på 90-tallet. For treromsleiligheter er det i flere av borettslagene kun snakk om et par hundre kroner økning i kvadratmeterprisen, mens fireromsleiligheter har steget noe mer. De fleste borettslagene på Saupstad, Flatåsen og Tiller nord har hatt en betydelig høyere prisøkning, mens noen av dem har en lignende tendens som de fleste borettslagene på Kattem.

Samtlige av sonene i Trondheim Sør hadde relativt lave priser både i 1990 og 1998, og samtlige soner hadde prisøkning. Likevel er det mulig å spore noen endringer. Romulslia lå klart lavest prismessig i 1990, men lå over snittet for Trondheim Sør i 1998. Kattem lå lavt begge år og har hatt minst prisøkning av sonene. Saupstad og Flatåsen lå midt på treet begge år og har hatt en tydelig prisøkning, mens Tiller nord hadde høyest priser begge år og en klar prisøkning i perioden. Borettslagene i sonene Hallset og Nyborg i Trondheim Vest og Brundalen i Trondheim Øst hadde lave priser i 1998, men samtlige av disse hatt betydelig sterkere prisøkning enn borettslagene med svakest prisutvikling i Trondheim Sør.

Prisene på borettslagsleiligheter har også økt kraftig etter 1998⁵. I februar 2000 ble det solgt flere borettsleiligheter i sentrum med en kvadratmeterpris på over kr 20 000. I følge meglerne er det ikke bare i sentrum prisene øker, også i drabantbyene sør for byen har prisene fortsatt å øke.

9.3.5 Sammenheng mellom boligpriser og levekårsulemper

Kort oppsummert er omsetningstakten av borettslagsleiligheter er relativt lik i 1990 og 1998. Den geografiske variasjonen i priser på borettslagsleiligheter er tydelig både i 1990 og 1998. Mønsteret er relativt likt for de to årene. Det har vært en sterk prisøkning i perioden. Sterkest har økningen vært i Trondheim Sentralt, og svakest i Trondheim Sør. En del av drabantbysonene i Trondheim Sør har høy andel borettslagsleiligheter og betydelig lavere priser enn øvrige områder i byen. Den svake prisøkningen i disse sonene i perioden kan sees som et forsterket uttrykk for disse boligområdenes lave attraktivitet.

⁵ Adresseavisen 18.02.2000.

For drabantbyene er det et klart sammenfall mellom lave boligpriser og ugunstig score på de fleste andre levekårsindikatorer som benyttes i rapporten. På grunn av den sterke økningen i boligpriser i sentrum er dette sammenfallet sterkt svekket for sentrumssonene. I tillegg til den generelle prisøkningen på boliger i perioden kan utviklingen i indre by antagelig langt på vei forklares ut fra den økende interessen for sentrumsområdene fra mange grupper i befolkningen, også høystatusgrupper. Parallelt med en slik gentrification-prosess er det imidlertid høy andel utleieboliger og relativt høy andel kommunale boliger i sentrum som fører til en polarisert befolknings sammensetning.

9.3.6 Selveierboliger

Omsetningsdata fra GAB-registeret for selveierboliger i Trondheim omfatter her to bygningstyper. Den første er hel enebolig. Den andre typen er alle andre typer boligbygg som vi her omtaler som leiligheter. Leilighetene kan være del av tomannsboliger, rekkehus, blokk og lignende. Datasettene finnes for 1990 og 1998 og på tre geografiske nivå; 46 soner, 23 delområder og 6 bydeler.

Datamaterialet omfatter 1043 omsatte eneboliger og leiligheter i 1990, og 1499 i 1998. Tallet for 1998 forteller at 2,3 % av selveierboligene i Trondheim ble omsatt dette året. Dette omsetningstallet er som tidligere nevnt lavere enn den reelle omsetningen

Vi vil ta for oss antallet omsetninger og boligpriser på bydelsnivå og sonenivå. For de selveide boligene har vi bare salgssum og ikke kvadratmeterpris. Forskjeller i størrelsen på boliger; eneboliger og leiligheter; vil derfor prege prisnivået i stor grad. I tillegg spiller selvsagt boligstandard inn. På tross av dette mener vi at prisene gir en pekepinn om prisforskjeller knyttet til beliggenhet.

9.3.7 Omsetning og pris på selveierleiligheter

På tross av et visst bortfall gir datamaterialet for omsetninger av leiligheter kan vi fastslå at omsetningen har økt fra 1990 til 1998. Datagrunnlaget gir imidlertid ikke grunnlag for å antyde noe om hvor sterk denne veksten har vært. Sentrum bydel står for om lag halvparten av de omsatte leilighetene begge år. Økningen i antall omsetninger var også sterkest her. I tillegg til Sentrum bydel har Strinda bydel en sterk økning i omsatte leiligheter.

Det gjennomsnittlige prisnivået for leiligheter for hele byen har økt fra kr 535 000⁶ i 1990 til kr 832 000 i 1998 (median verdier). Kartet i figur 9.4 viser leilighetspriser på bydelsnivå. Prismessig lå Sentrum lavest i 1990 med kr 450 000, mens de øvrige bydelene varierte fra kr 600 000 til 650 000. Høyest lå Strinda på kr 650 000. Fram til 1998 økte prisene på Strinda til kr 935 000, og bydelen toppet dermed oversikten også på slutten av 90-tallet. I Sentrum bydel ble prisnivået mer enn fordoblet i samme periode, slik at bydelen i 1998 lå likt med Nardo, Byåsen og Heimdal på litt over kr 850 000, og betydelig over Saupstad på kr 770 000. Prisveksten har dermed vært desidert sterkest i sentrum. Lavest var prisveksten på Saupstad, selv om prisene her økte fra kr 636 000 i 1990 til kr 778 000 i 1998.

⁶ På grunn av noen få omsetninger med ekstreme verdier har vi valgt å bruke median som mål på snitt i stedet for aritmetisk gjennomsnitt.

På grunn av lave omsetningstall for mange av sonene er vi forsiktige med å trekke slutninger på dette nivået. Vi konsentrerer oss derfor om de tre sonene som hadde høyest omsetning i 1998. I Sentrum var det Bakklandet-Møllenberg som hadde desidert høyest omsetning av selveide leiligheter i 1998, fulgt av Lademoen og Midtbyen. Disse tre sonene hadde også den klart høyeste andelen omsetninger av leiligheter i hele byen. Dette gjelder også om man inkluderer eneboliger i analysen. Samtidig var det disse tre sonene som hadde den sterkeste økningen i omsetninger av leiligheter fra 1990 til 1998. Dette stemmer overens med at vi i kapittel 5 fant at disse sonene har høy flyttehyppighet.

I 1990 var prisene på leiligheter blant de laveste på Lademoen og Bakklandet-Møllenberg. Åtte år senere lå Lademoen fremdeles laveste av sonene i Trondheim, mens Bakklandet-Møllenberg var blant de fire dyreste sonene. Også Midtbyen hadde en svært sterk prisøkning og lå blant de fire dyreste sonene i 1998. Det betyr ikke at Lademoen ikke hadde prisvekst i perioden, for prisene steg med hele 46 prosent⁷. På Bakklandet-Møllenberg steg de imidlertid med 160 prosent, til de lå på 1 085 000 i 1998. Disse tallene bekrefter inntrykket av at Bakklandet-Møllenberg er blitt et svært attraktivt boligområde på 90-tallet. En spørreundersøkelse⁸ blant ti av Trondheims største meglerkontorer viste at de er enige om at det først og fremst er de sentrumsnære strøkene Møllenberg og Bakklandet som har hatt sterkst prisvekst på slutten av 90-tallet. Det var også utbredt enighet om at sentrumsnære strøk som Lademoen og Ila vil oppleve en sterk prisvekst i tida som kommer.

9.3.8 Omsetning og pris på eneboliger

Omsetningen av eneboliger har økt fra 1990 til 1998. Det er bydelene Strinda, Byåsen og Heimdal som står for de fleste omsetningene av eneboliger. Saupstad bydel har nesten ikke eneboliger og kun noen få omsetninger i hvert av årene. I Sentrum bydel er det også relativt få eneboliger, og få omsetninger. Omsetningsøkningen er rimelig jevnt fordelt mellom bydelene når vi holder Saupstad utenfor.

I 1990 betalte man i gjennomsnitt kr 880 000 (median) for en enebolig i Trondheim, mens man i 1998 måtte ut med kr 1 300 000. Det var Strinda som hadde høyest medianpris på eneboliger i 1990 med kr 975 000, mens Sentrum lå på kr 925 000 og Nardo på kr 900 000. Byåsen og Heimdal lå på kr 850 000, mens Saupstad hadde lavest med om lag kr 750 000. I 1998 hadde Sentrum gått forbi Strinda og lå på kr 1 600 000 for en enebolig, mens Strinda og Nardo lå på 1 350 000. Byåsen lå på kr 1 250 000, mens Saupstad og Heimdal lå på kr 1 160 000. Prisøkningen er med andre ord svært sterk i alle bydelene. Aller sterkst var prisveksten i Sentrum, mens Heimdal hadde den minste økningen.

På sonenivået vil vi være forsiktige med å si noe bastant om utviklingen fordi så mange soner har svært få omsetninger. Likevel er det mulig å si at det er sentrumsnære soner som har de høyeste prisene i 1998. Det er Singsaker som topper med kr 2,65 millioner, mens Lade og Rosenborg ligger rundt 2 millioner. Priser tett oppunder 2 millioner kroner finner vi på Øya-Elgeseter, Moholt og Berg-Tyholt. Deretter følger Øvre-Charlottenlund, Sverresborg, Nardo, Hammersborg-Trolla. Lavest pris av sonene som har over et visst antall omsetninger ligger Tiller Sør, Byneset-Leinstrand, Bratsberg-Jonsvatnet. Dette er alle soner som har mange gode kvaliteter, men som ligger langt fra sentrum. Det er imidlertid verdt å understreke at prisene også her var relativt høye, med medianpriser fra kr 750 000 til 840 000. Disse sonevis

⁷ Prisene er ikke justert for generell prisstigning.

⁸ Byavisa 20.12.1999.

variasjonene er imidlertid ikke korrigert for mulige systematiske forskjeller i eneboligenes størrelse og standard i områdene.

Kort oppsummert viser prisvariasjonene for borettslags- og selveierleiligheter og eneboliger om lag det samme mønsteret. På bydelsnivå var prisene i 1998 lavest i de ytre byområdene sør for byen, og høyest i de sentrale byområdene. Videre har det vært en sterk prisøkning fra 1990 til 1998. Økningen var sterkest i de sentrale byområdene, og svakest i de ytre bydelene Heimdal og Saupstad.

For borettslagsleiligheter kunne vi gå på lavere geografisk nivå, og så at det særlig var en del soner i bydelene Saupstad og Heimdal som hadde lave priser og svak prisøkning. Ifølge meglere har leiligheter på Risvollan, Romulslia, Saupstad og Kattem generelt vært mindre lettomsettelige, og prisene har vært relativt lave⁹. Det er imidlertid tegn som tyder på dette er i ferd med å endre seg. I løpet av 1999 er det ifølge meglere imidlertid blitt svært stor etterspørsel også i disse områdene, og prisene har steget kraftig. Som i de andre storbyene har prisnivået blitt relativt høyt i hele Trondheim. Det er hovedsakelig høykonjunkturen som er årsaken til de høye prisene, da det i Trondheim i liten grad er snakk om boligmangel.

9.4 Oppsummering og avslutning

Vi har funnet at hopning av levekårsulemper samvarierer med andelen små leiligheter og blokk- og bygårdsleiligheter. Jo mer ugunstige levekår, desto større andel små leiligheter og blokk- og bygårdsleiligheter. Dette gjelder i første rekke sentrums- og drabantbysoner.

Vi finner også at prisene på borettslagsleiligheter er lavest og har hatt svakest prisøkning i de samme drabantbysonene som har sterk grad av hopning av levekårsulemper. I sentrumsområdene hvor prisene har økt sterkest på 90-tallet, finner vi ikke en lignende sammenheng. I en del sentrumssoner er hopningen av levekårsulemper fortsatt sterk, mens en del sentrumssoner har hatt en forbedring.

Til en viss grad bekrefter disse funnene at de mest ressursvake gruppene gjerne er å finne i områder som har lavest boligpriser. Videre fører det frie boligmarkedets logikk til at de rimeligste boligene ligger i de minst attraktive områdene av byen. Etter som de fleste indre byområder har blitt rehabilitert, har interessen for disse strøkene økt, med påfølgende prisstigning. En slik utvikling gjenspeiles også ved at flere av sentrumssonene viser tendenser til avtagende hopning av befolkning med dårlige sosio-økonomiske og sosiale- og helsemessige forhold. Like fullt er hopningen fortsatt sterk her sammenlignet med byen for øvrig. Et annet forhold som spiller inn er at utleieandelen i sentrumsområdene er betydelig høyere enn i resten av byen. Dette kan være en indikasjon på at det er en polarisering av befolkningen i sentrumsområdene. Studenter og grupper med lav sosial status bor i utleieboliger av varierende kvalitet, mens høystatusgrupper bor i rehabiliterte selveierleiligheter. Den høye andelen kommunale utleieboliger er også en delforklaring på fortsatt hopning av levekårsulemper i sentrumsområdene på tross av økende boligpriser.

Med økende press på boligmarkedet, spesielt i storbyene, og svært sterk prisøkning er det et økende problem for en del grupper i det hele tatt å komme inn på boligmarkedet (St meld nr 49 (1997-98)). Spesielt er det vanskelig for en del utsatte grupper samt førstegangsetablerere å

⁹ Intervju med boligmevlere i Byavisa 20.12.1999.

i det hele tatt ha råd til å kjøpe seg en bolig, og delvis også ha råd til å leie. I en slik situasjon er det sannsynlig at et problem som trangboddhet er et økende problem, og at flere mennesker blir forskjøvet til den dårligste boligmassen. På tross av at de aller fleste har fått hevet sin boligstandard er det altså sannsynlig av en liten gruppe har fått en dårligere bosituasjon. For en del grupper kan høye boutgifter føre til en dårligere levekårssituasjon på andre områder.

10 Fysisk utemiljø

Det fysiske miljø som omgir boligene representerer felles ressurser eller kollektive goder som den enkelte beboer ikke har full råderett over. Kvaliteter ved det fysiske miljø påvirker befolkningens helse og levekår. Omgivelsene kan representere et attraktivt strøk med velholdte boliger og grøntarealer samt trygge og egnede utearealer eller de kan være dominert av negative elementer som nedslitt bygningsmasse, forurensning, støy og utrygghet eller sterile uteområder. Slike miljøproblemer vil særlig konsentreres i byområdene med areal-knapphet, og særlig i *spesielle deler av indre byområde* med en kompakt boligmasse rundt konsentrerte transportåre. Ofte representer disse miljøulempene mer eller mindre utilsiktede fordelingsvirkninger av strukturelle og funksjonelle trekk i byene. Slike negative eksterne effekter kan tas for gitt som konsekvenser av tidligere fysisk byutvikling (historisk areal-anvendelse med tilhørende transportåre og bebyggelse). Men de kan også betraktes som uttrykk for mer subtile fordelings- og sorteringsmekanismer i større byer. Det er heller ikke uvanlig å betrakte disse i et (romlig) maktperspektiv, der fysiske strukturer systematisk forsterker en fordeling av levekår og boforhold i de dårligst stilte sin disfavør (Harvey, 1973).

En degradering av de bolignære omgivelser skjer særlig langs transportkorridorer. I første rekke er det gjennomgående biltrafikk som utsetter særlige områder for støv, skitt og trafikkklarm, og medfører at bruk av tilgrensende offentlige rom og uteområder forringes. Effektene vil også kunne forsterkes på andre måter, f. eks gjennom veggfasader med grafitti og skrot i gatene. Dette kan bidra til å symbolisere både lite estetiske omgivelser, mangel på ivaretagelse og fravær av sosial kontroll. Uttrykksformer som tagging forekommer relativt hyppig også i uteområder i drabantby-lignende bebyggelse med store ensformige flater, der en f. eks har større fasader og bygg som bryter med en sammenhengende boligbebyggelse.

Men bildet av miljøkvaliteter i de indre byområder er sammensatt. Offentlig myndigheter har særlig gjennom byfornyelse foretatt en fysisk oppgradering og reduserte trafikkplager i de indre bydeler. Mange sentrumsnære boområder med tett bebyggelse er skjermet for negative miljøpåvirkninger og framstår som ettertraktede boområder. Hva som generelt oppfattes som gunstige strøkskvaliteter kommer også til syne gjennom eiendomsmeglernes presentasjon av boområder og ved omløpshastighet og pris ved omsetning av boliger (jfr kap. 9).

Det er blitt påpekt at fysiske omgivelser påvirker folks helse og velvære (Smith et al, 1993; Sooman & Macintyre, 1995). Her kan kort nevnes den såkalte "breeding-teorien" (Verheij, 1996). Forenklet går denne ut på at negative eller dårlige fysiske miljøkvaliteter i et område bidrar til å prege individers holdninger, synssett og atferd som i sin tur kan slå ugunstig ut helsemessig. Teorien, som er omdiskutert på et betydelig innslag av miljø-determinisme, antyder at degraderte fysiske omgivelser, med nedslitt boligmasse, hærverk, uorden o. l. kan influere negativt på den enkeltes livssituasjon. Opplevd følelse av forfall, mangel på vedlikehold og ustelte boliger og uteområder kan bidra til å prege individer gjennom å spre mismot, mistriivsel og oppgitthet. Dette kan gi så vel psykiske som fysiske helsekonsekvenser. Sammen med forurensning og støy kan slike fysiske stress-syndromer i de nære omgivelser bidra til å dyrke fram eller "klekke ut" problematferd og helseplager.

Kvaliteten på utearealene rundt boligen påvirker bl. a også hvor attraktivt folk synes det er å spasere og oppholde seg i området og benytte det offentlige rom til ulike aktiviteter. Slike forhold vil være hvor opparbeidet og vedlikeholdt utearealene er (f. eks. fortau, beplantning, forekomst av søppel, flaskeknusing, henslengte gjenstander). En slik degradering kan

forsterkes av lokal atferd knyttet til støyende kjøretøy, truende ungdomsgjenger, pøbelstreker m.m. Dette berører ikke minst barns muligheter for trygg og allsidig lek.

En del av disse tilnærmingene har sin bakgrunn i internasjonale storbyer der problemomfanget er et helt annet enn i de større norske byer, og der en gjerne får markerte sammenhengende områder med fysisk degradering og bruksendringer ("zone in transition"). Internasjonal litteratur benytter begrepet fysisk deprivasjon som hentyder at beboere i slike områder blir "berøvet" eller fratatt livskvaliteter gjennom dårlige fysiske strukturer knyttet til bolig og bolignære omgivelser. Bystørrelse vil påvirke hvor framtrepende slike fenomener er og hvorvidt de gir utslag i karakteristiske områdetyper. Det kan reises tvil om norske storbyer er preget av et så omfattende fysisk forfall at det er berettiget å tale om fysisk deprivasjon.

Miljøkvaliteter i området påvirker beboernes interesse for vedlikehold og utøvelse av sosial kontroll, f. eks hvorvidt de er villige til å holde oppsyn med eller "forsvare" de bolignære områder mot forfall, hærverk og annen uønsket atferd (defensible space; Newman, 1972). Fysiske attraktive omgivelser med gode strøkskvaliteter vil kunne signaliserer symbolverdier som "respektable" bomiljø, familie-orientering, velstand og privatlivets tilbaketrekning (ved hagehekker, gjerder etc.). Det er grunn til å tro at en vil finne slike strøksvise forskjeller ved systematiske observasjoner og registreringer av ovennevnte fysiske karakteristika også i flere norske byer. Det gjelder antagelig beboernes oppfatning av fysiske omgivelseskvaliteter. En slik systematisk kartlegging har imidlertid vært for omfattende i denne sammenheng.

I norsk målestokk framstår ikke Trondheim som en by spesielt miljøbelastet eller preget av knapphet på grøntområder, høy boligtetthet og støy og forurensningsproblemer. Det er få nyere studier som på en direkte måte sammenligner miljøkvaliteter i de fire største byene. Boforholdsundersøkelsen for 1995 (Statistisk sentralbyrå, 1996) viste at særlig Oslo hadde en høyere andel beboere som oppga "dårlig utemiljø". De andre storbyene utmerket seg ikke. Hva som ligger i "dårlig" kan fortolkes ulikt avhengig av bostedstype. Befolkningens oppfatninger vil farges av preferanse for å bo i storby, så vel som mer spesifikke avveininger mellom fysiske miljøgoder og andre goder som service- og kulturtilbud.

Oslo har en gjennomført langt mer systematiske og detaljerte studier av fysisk miljø på bydelsnivå, bl. a av forurensning og støy enn det en finner for de andre tre storbyene. Rapporten "Oslohelse. Utredning om helse, miljø og sosial ulikhet i bydelene" (Rognerud og Stenstadvold, 1998) gir en langt mer omfattende presentasjon av særlig luftforurensning og støyproblemer enn det som kan fremstilles for Trondheim innen rammen av dette prosjektet.

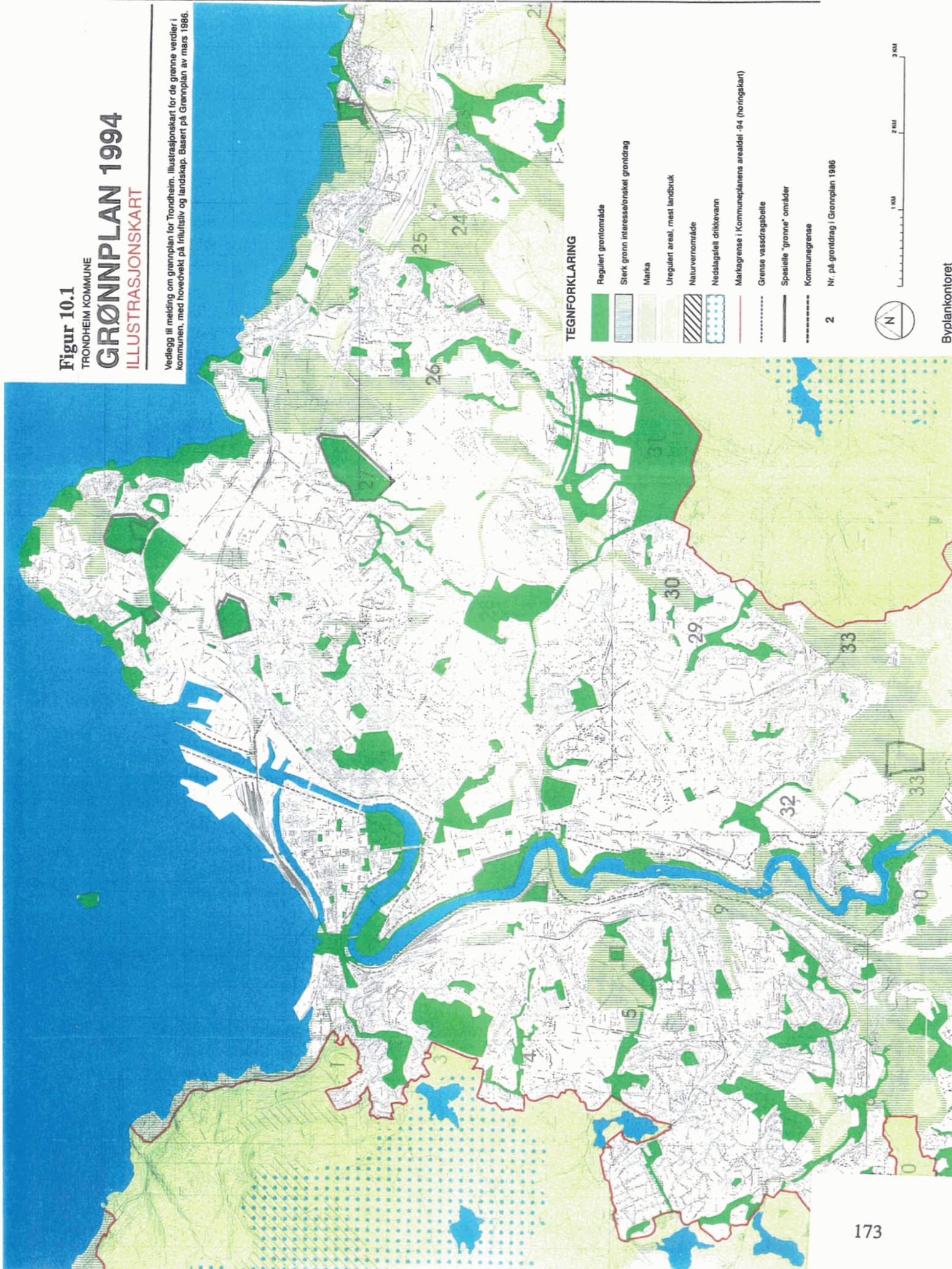
I det følgende presenteres data om forekomst av grøntområder, forurensning, støyplager og trafikkulykker fra 1990-tallet. Materialet er imidlertid ikke tilstrekkelig til å trekke klare konklusjoner om utviklingstendenser i denne perioden.

10.1 Grøntarealer og friområder

Grønnplan for Trondheim gir et generelt inntrykk av hvor varierte og sammensatte de grønne utearealene er i de enkelte deler av byen. Kartet viser fordelingen av ulike grønne områder og friarealer i 1994. Kartet gir et oversiktsbilde av tilgjengelighet til friområder samt deres størrelse og miljøkvaliteter for befolkningen i de enkelte boområder. Grønnplanen gir også visse indikasjoner på omgivelseskvaliteter knyttet til luft-, sol- og utsiktsforhold.

Figur 10.1
TRONDHEIM KOMMUNE
GRØNNPLAN 1994
ILLUSTRASJONSKART

Vedlegg til melding om grønnplass for Trondheim. Illustrasjon for de grønne verdier i kommunen, med hovedvekt på infiltsiv og landskap. Basert på Grønnplan av mars 1986.

De grønne arealene er i hovedsak regulerte. Områdene har ulike funksjoner samt varierende bearbeidelsesgrad og beplantning, fra parker og kirkegårder til idrettsanlegg, områder med løkke-preg, og åpne gress-skråninger. Annet regulert areal vil i hovedsak være jordbruksland, åkrer og beitemark og andre delvis uregulerte friarealer som fortsatt eksisterer i de ytre bydelene. I og med at slike områder gir adgang til svært forskjellige former for aktiviteter og lekemuligheter for barn, kan en ikke uten videre foreta en enkel bydelsvis sammenligning av antall og størrelse av slike grøntarealer og friområder. Uansett skaper de rom for lys og utsikt og bidrar til en variasjon i bylandskapet som de fleste beboere vil verdsette. Manglende friområder og grøntarealer kan muligens kompenseres gjennom særpregete boligtyper og bygningsstil. Det kan være en bygningsmasse med arkitektonisk og estetiske kvaliteter knyttet til utsmykning, detaljer og vedlikehold av særegenheter og utseende, slik som i enkelte rehabiliterte områder med eldre trehusbebyggelse.

Generelt er det ingen slående kontraster i grøntområdenes geografiske fordeling i Trondheim. De indre byområdene med sonene Midtbyen, Lademoen og Bakklandet - Møllenberg, samt Ila har likevel de mest begrensede grøntarealene. Men alle disse sonene har oppgraderte parkanlegg som kan ha nokså varierte bruksformål. En kan således si at alle soner har en viss minstetilgang på grøntområder av ulik type, størrelse og kvalitet. Like fullt vil det være områder i indre by som går noe på tvers av soneinndelingen som har dårligere tilgang til grøntområder (f. eks deler av et belte fra Rosenborg til Lademoen og Strindheim). Det henger naturlig sammen med bygningstetthet, knapphet på tomtearealer og tidligere historisk boligkonsentrasjon. Også enkelte soner med dominerende småhusbebyggelse eller blandet bebyggelse som Berg-Tyholt, Hallstein-Stavne og Nidarvoll framstår uten større sammenhengende grøntarealer. Men utbredt småhusbebyggelse med hager, trær og plenarealer gjør at disse sonene ikke framstår uten et grønt preg. Etterkrigsbebyggelsen i de ytre bydelene har gjennomgående regulerte friområder og lekeområder samt bedre tilgjengelighet til marka-områdene (Bymarka, og Strindamarka). Grønne korridorer til utfartsterrenget og opparbeidete turstier i flere bydeler hever dessuten miljøkvalitetene. Dette gjelder de fleste soner med drabantbypreg (bl. a Risvollan, Saupstad, Kattem, Romulslia). De ytre bydelene (Byneset, Jonsvatnet- Bratsberg) kommer videre i en særstilling i og med at de stort sett er deler av et landbruks-landskap med en spredt boligbebyggelse og nærhet til skogområder samt fjord eller sjø.

Grønnplanen for Trondheim gir således et sammensatt bilde der så å si alle områdetyper får uttelling på enkelte typer grøntområder. Sonevis er det ikke åpenbare geografiske forskjeller. I hovedtrekk er det likevel grunnlag for å si at en del enklaver og belter i de indre byområder som kommer mindre gunstig ut på sosiale levekår ikke kan sies å ha de beste fysiske miljøkvaliteter. Trondheims topografi bidrar i stor grad til rimelig gode sol- og utsiktsforhold også i de mest sentrumsnære bydeler. Men deler av sonene Bakklandet – Møllenberg, Rosenborg og særlig Lademoen, har i mindre grad utsikt til landskapselementer som elv og fjord og større grøntområder.

10.2 Luftforurensning

Her konsentreres oppmerksomheten om luftforurensning knyttet til utendørs støv-utslipp. Luftforurensning i byer kan skyldes flere kilder, men særlig vegtrafikk sammen med fyringsoljer, vedforbrenning samt noe industri-utslipp. Vanligvis vil nitrogenoksider (NO_x) sammen med svevestøv (målt som støv mindre enn $10\ \mu\text{m}$, dvs $10/1000\ \text{mm}$ i diameter (PM_{10})) samt benzen og tjærestoffer være de mest helseskadelige komponenter.

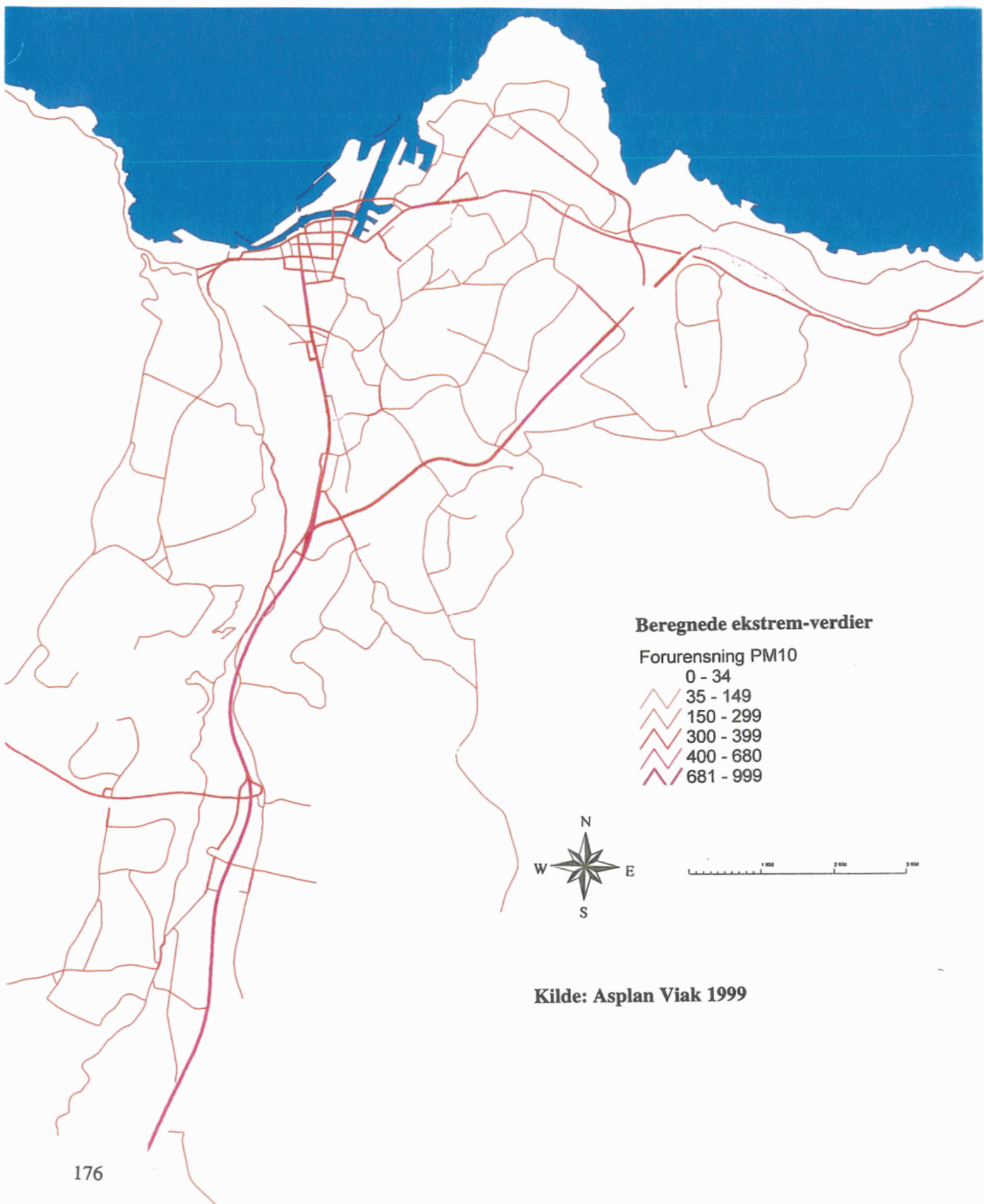
Befolkningen i et område vil i ulik grad være eksponert for støv og annen luftforurensning. Geografiske variasjoner er særlig knyttet til topografi, kompakte bygningsmasser, tette gateløp m. m. samt til meteorologiske forhold. Årstidvariasjoner og variasjoner i vær- og vindtype gir meget betydelige utslag. Mest kritisk er sammenhengende nedbørsfrie dager i vintermånedene med temperaturinversjon, dannelse av kaldluftbassenger og økt bakkenær forurensning (ozon).

I Trondheim har det på 90-tallet vært foretatt beregninger av støvnivået basert på målinger fra 3 stasjoner i sentrumsområdet. Det er videre gjennomført flere modell-beregninger der en interpolerer forurensningsnivå (partikkelnivå) med basis i målepunktene og kritiske verdier. Grenseverdier for luftkvalitet og effekt av partikler er ulike for forskjellige kontrollinstanser (Statens forurensningstilsyn (STF), 1992; WHO 1996 og Miljøverndepartementet, 1997). Overvåking av luftkvalitet i de siste årene på 90-tallet har vist overskridelser av SFTs anbefalte grenseverdier for enkelte sentrumsområder i Trondheim. Dette har imidlertid vært konsentrert til enkelte stille nedbørsfrie vinterdager med bar asfalt på innfartsveiene. Terskelverdier for helserisiko og helseplager er gjenstand for diskusjon. Dette skyldes bla at det er foretatt få større epidemiologiske studier samt betydelige måleproblemer for faktisk langtidseksponering og samspillseffekter med andre risikofaktorer (bl. a. røyking). Det er like fullt kjent at kort- og langtidseksponering for høye forurensningskonsentrasjoner kan medføre akutte så vel som kroniske helseproblemer. Det kan være nedsatt lungefunksjon, astmatiske reaksjoner og redusert forsvar mot luftveisinfeksjoner samt mulig kreftframkalling (benzen og PAH). De som tilbringer mest tid utendørs vil være mest helseutsatt, og vil forsterkes hos enkelte grupper, spesielt barn, eldre og hjerte-lunge syke som er særskilte risikogrupper.

I Trondheim foreligger ikke nøyaktige tall for hvor mange boliger eller personer som er berørt av luftforurensning over gitte PM_{10} intervaller for bestemte tidsperioder. Vi vil derfor her bare belyse noen grove, overordnede fordelingsmønstre for byen (basert på rapport om støvregistreringer i Trondheim, Asplan Viak, 1999). Figur 10.2 er en meget forenklet kartskisse basert på vegnettet i Trondheim og illustrerer noen hovedmønstre for støvforurensning fra vegtrafikk. Støvnivået på vegnettet er beregnet ut fra modeller (V-luft 1992) for de mest ekstreme forurensningssituasjoner med betydelig måleusikkerhet. Nivå og intervaller for PM_{10} ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) må tolkes med stor varsomhet. Det er fordelingen på soner i byen som her er hovedpoenget.

Den geografiske fordeling av høyeste konsentrasjoner følger de mest trafikkerte innfartsårer inn til sentrum fra syd og dernest til sentrum fra øst. Soner i indre byområde: Øya –Elgeseter, Midtbyen samt Baklandet-Møllenberg og Lademoen har de største forurensningskonsentrasjoner. Støvplagene langs disse hovedveiparsellene forsterkes også av sammenhengende bygningsrekker som reduserer luftsirkulasjon. Også enkelte andre sentrale gjennomfartsveier og ringveier (Rosenborg- Møllenberg-området) kan ha høye konsentrasjoner. I tillegg kan Omkjøringsveien, som skjærer som en tangent i vest - øst retning gjennom bydeler 4 - 5 km sør for bysentrum, ha et betydelig støvnivå. Denne veistrekningen berører bebyggelse i sonene Nardo, Nidarvoll og Åsvang - Angelltrøa. Også E-6 sør for sentrum, som går igjennom Heimdalsområdet med sonene Breidablikk og Tiller, er tilsvarende berørt. Imidlertid blir konsentrasjonene utenfor de mest sentrale bydeler redusert, dels gjennom topografi og større utlufting og dels gjennom at boligene er mer tilbaketrukket fra vegen enn i sentrumsbebyggelsen.

Figur 10.2 Luftforurensning. Støvpartikler fra vegtrafikk. Trondheim 1992.
PM₁₀ nivå 5 meter fra veg over gitte nivåer (µg/m³)

Et hovedmønster som felles ut er at slike luftplager i første rekke ser ut til å falle sammen med områder som der befolkningen har flere andre levekårsulemper (sosio-økonomisk, boligforhold m. v.). Samtidig kan denne luftforurensningen spesielt være belastende der det bor en overvekt av eldre, som må antas å ha større helsebesvær enn andre aldersgrupper. En sammenstilling med kart over aldersgrupper fordelt på soner viser at det er en viss overvekt av eldre mennesker og grupper med lavere sosio-økonomisk status som bor i soner med de mest forurensningsutsatte gatestrekningene (kap. 4 og 6).

Her må det påpekes at hovedtyngden av denne trafikkforurensningen (støv samt nitrogenoksyder og benzen) som regel konsentreres til enkelte gateløp og bygningsrekker. Den er ikke like plagsomt for hele soner. En del av de utsatte beboerne har bodd i de mest eksponerte bygningsmassen i lengre tid og har på en måte blitt ”tilvendt” en høyere luftforurensning. Det er også et betydelig innslag av midlertidig bosatte i denne boligmassen (studenter o. a.) som også er utsatt for bruksendringer (hyblifisering, omgjøring til forretningslokaler o. l.)

Hovedtyngden av luftforurensningen kan tilskrives vegtrafikk i de fleste bydelene. Men også stasjonær energibruk bidrar til utslipp av karbondioksyd (CO₂), svoveldioksid (SO₂), nitrogenoksider (Nox), samt partikler og sot. Den stasjonære energibruk i Trondheim på midten av 90-tallet er kartlagt og videre bearbeidet med Statistisk sentralbyrå som primærkilde for de nevnte forurensningskomponenter (SCC ProTech Scandiaconsult, 1999). En har her isolert effekten av disse forurensningskildene knyttet til fyringsoljer, fyringsparafin samt vedfyring fra boliger og annen virksomhet samt utslipp fra industri og andre anlegg.

Alle disse komponentene slippes ut i størst omfang i Midtbyen, Øya-Elgeseter, Ila, Møllenberg, Lademoen, Strindheim, Ranheim og Hårstad (byens fjernvarmeanlegg). Bortsett fra sistnevnte område, er det kombinasjoner av fyringsoljer, parafiner og ved til husoppvarming, samt spesielle industriutslipp (Strindheim og Ranheim), som slår ut her. Imidlertid er ikke denne forurensningen så sterkt konsentrert i bygningsmassen langs de inngående trafikkårene (p g a bruk av fjernvarme i disse boligene). Utslipet av partikler og sot er dessuten mer spredt geografisk og dekker en videre del av byen. Men det er også spesielle konsentrasjoner i sonene Møllenberg-Bakklandet, Rosenborg, Ila og Strindheim. Med unntak av enkelte industri-utslipp utenfor byens sentrale områder, bidrar disse forurensningskildene langt på vei til å forsterke det geografiske forurensningsmønster som biltrafikken skaper i indre byområder.

10.3 Støyplager

Støy kan også betraktes som en form for forurensning. Det kan være ulike støykilder knyttet til transport, støy i forbindelse med byggeprosjekter og støy knyttet til aktiviteter og sammenkomster (nabobråk, musikk m.m.). Vanligvis vil trafikkstøy være den mest permanente støykilde. Hvor belastende støyen er avhenger av nivå, tidspunkt og varighet. Støy kan også komme som en tilleggsbelastning til andre miljøplager eller helseplager.

I Trondheim er både støyinnivå utendørs og innendørs registrert. Begge er viktige i en levekårssammenheng. Utendørs støy påvirker muligheter for å oppholde seg utenfor boligen og kan begrense utendørsaktiviteter. Innendørs støy kan en imidlertid i mindre grad skjerme seg mot. Det er samtidig ulike toleranseterskler for støy. Avdeling byutvikling i Trondheim kommune foretok i 1994 beregninger av andelen boliger med støy 60dBA og høyere i de enkelte delområder i byen. Støyregistreringer ble utført utendørs (utenfor bygningsfasader).

Isolasjon og bygningsmaterialer vil påvirke hvor plagsom støyen er inne i selve boligen. Støyreducerende tiltak som fasadeisolering er det ikke tatt hensyn til her. I all hovedsak dreier det seg om vegtrafikkstøy. Støy fra industri og jernbane kan imidlertid være problematisk i enkelte mindre boligkvartaler.

Nesten 12 000 boliger eller 20 prosent av boligmassen var plaget av et slikt støynivå på det gitte tidspunkt. Anslagsvis berører det rundt 25 000 innbyggere. Som det framgår av tabell 10.1 kom Midtbyen ut med den høyeste *andelen* støyutsatte boliger (rundt 65 prosent) fulgt av Øya-Singsaker (knappt 60 prosent). Dette delområdet hadde imidlertid det høyeste antallet boliger som var utsatt for støy (2015 boliger i forhold til 943 i Midtbyen). Rosenborg og Lademoen hadde dernest det høyeste antall støyplagete boliger (1146 og 1017). Andelen boliger med et slikt høyt støynivå var likevel høyere på Lademoen (rundt 40 prosent). Denest fulgt av Trolla-Ila, der Ila er det reelt støybelastede område. Det sistnevnte området illustrerer tydelig et viktig poeng, nemlig at støy i hovedsak er konsentrert til områder langs hoved-trafikkårene og sterkt knyttet til trafikkvolum, kjøretøytyper og fartsgrenser. Kort oppsummert er det slik at utendørs støymønster i Trondheim følger de største trafikkårene inn mot sentrum samt Omkjøringsveien. Imidlertid avdempes støyen betydelig langs Omkjøringsveien ved monterte støyskjermer. Men slike innretninger kan samtidig oppfattes som en visuell eller estetisk forringelse av utemiljøet.

Tabell 10.1 Boliger*) som er utsatt for støy 60 dBA og over utenfor fasade etter delområder i Trondheim 1994.

Delområde	Antall boliger	Andel boliger
Trolla-Ila	859	40,2
Midtbyen	943	67,4
Øya-Singsaker	2015	59,4
Rosenborg	1146	32,3
Lademoen	1017	39,6
Lade	85	4,5
Strindheim	534	19,7
Jakobsli	354	12,7
Ranheim	148	7,8
Berg-Tyholt	866	25,2
Stokkan	325	16,0
Nardo	333	19,6
Nidarvoll-Utleira	332	11,0
Risvollan-Othilienborg	452	15,8
Bratsberg-Jonsvatnet	12	2,2
Sverresborg	861	22,7
Byåsen	288	6,4
Hallset	61	3,7
Skjetnemarka	293	21,4
Flatåsen	125	2,5
Heimdal	444	9,6
Hårstad	294	14,4
Byneset-Leinstrand	0	0,0
Trondheim totalt	11783	19,5

*) Antall boliger registrert ved Folke- og boligtellingsen 1990.

Kilde: Avdeling Byutvikling, Byplankontoret i Trondheim kommune. Rapport om støyanalyse 25.3. 1994

Delområder og soner uten særlig gjennomgangstrafikk har de klart laveste støyproblemer. Det gjelder særlig jordbrukssonene Byneset-Leinstrand og Bratsberg- Jonsvatnet, men også soner i en viss avstand fra sentrum: Flatåsen, Hallset, Byåsen og Lade.

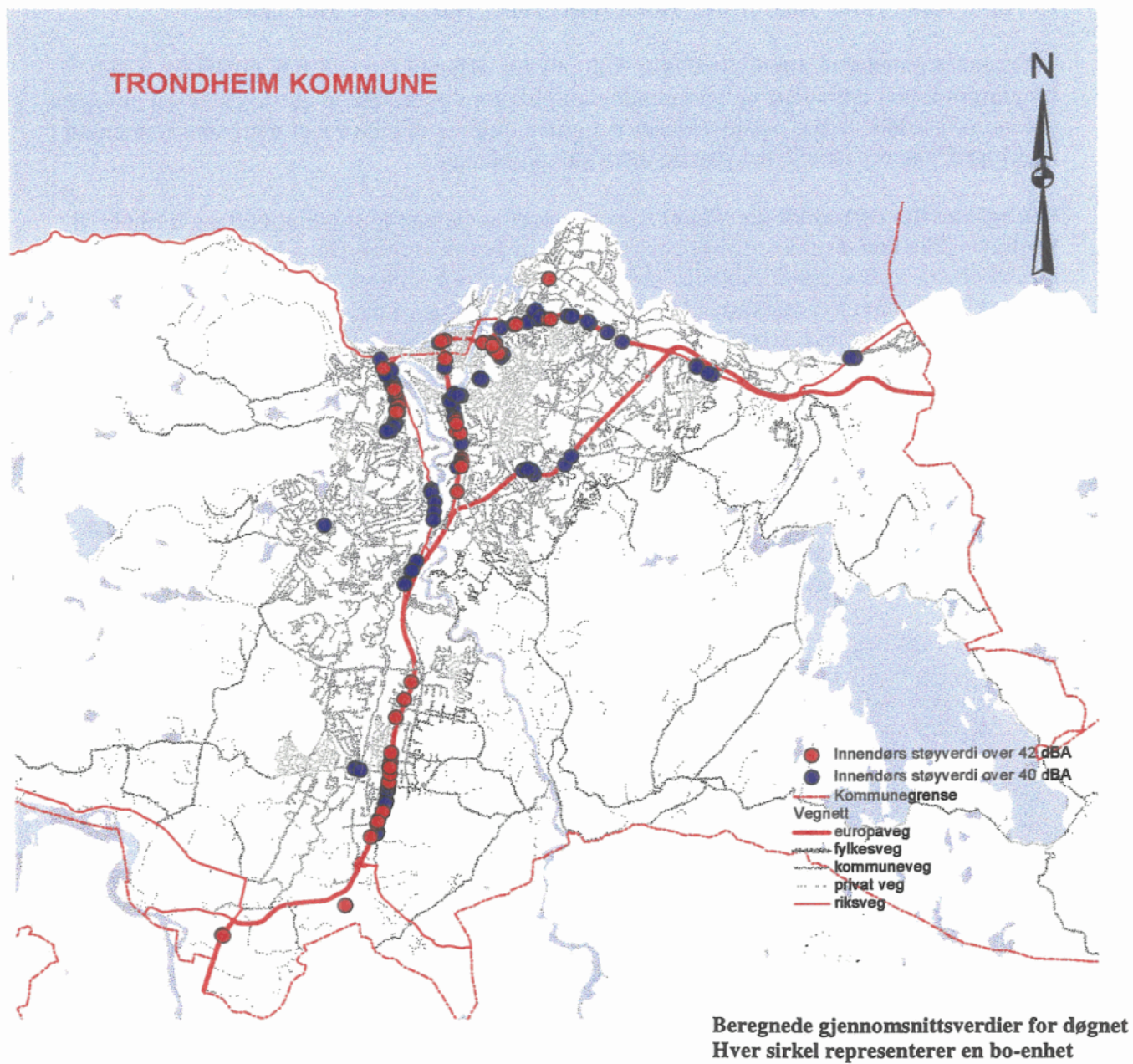
Nyere innendørs støymålinger foretatt av Byplankontoret i Trondheim kommune i 1999 er gjengitt i figur 10.3. Fortsatt er det støy fra vegtrafikk som beregnes. Boenheter med den høyest målte innendørs støyverdi (over 42 dBA) er også for slike målinger konsentrert til hovedinnfartsårer fra syd og øst. Midtbyen, Øya –Elgeseter, Bakklandet-Møllenberg og Lademoen framstår framdeles som belastede soner. Men mønsteret for utendørs støy endres og nyansere noe. Også Heimdalsområdet (sonen Breidablikk) og Ila framstår som særlig støyutsatt. Noen spesielle boligkonsentrasjoner langs gjennomfartsårer i de indre bysonene trer også relativt klart fram (f. eks. Nonnegata i sonen Bakklandet-Møllenberg).

Områdenes innendørs støynivå vil ikke fullt ut være avhengig av utendørsnivået p g a ulik bygningsmasse i områdene og varierende mulighet for å forhindre at utestøy slår inn i boligen gjennom fasadeisolering og støyskjermer. I grove trekk er det likevel et markant sammenfall i de geografiske mønstrene for ytre og indre støyproblemer

I boligkvartaler og trafikk-korridorer som er preget av betydelig støykonsentrasjon finner vi vanligvis ikke den levekårsmessig best stilte del av befolkningen. Dette har naturligvis sammenheng med at støyforholdene bidrar til å redusere kvaliteter i det fysiske utemiljøet og at dette videre påvirker strøksstandard og prisnivå på boliger i utsatte deler av disse områdene. De mest ressurssterke vil som regel søke seg til andre boområder som er mindre utsatt for støyplager. Men slike ettertraktede områder kan også finnes innenfor mer trafikkskjermede deler av de samme indre bysoner som er støybelastet.

Det er videre et tydelig geografisk sammenfall mellom støy og støyplager. Særlig forsterkes dette i sentrumssonene med tett bebyggelse langs hovedinnfartsårer, i sonen Øya - Elgesæter, i Midtbyen, og på Rosenborg (Møllenberg) og Lademoen. Selv om registreringsgrunnlaget daterer seg til midten av 90-tallet, er det ikke gjennomført større veiomlegginger og tiltak som tilsier at hovedmønsteret for støyplager er særlig endret i dag.

Figur 10.3 Innendørs støynivå i bygninger i Trondheim 1999.

Kilde: Trondheim Byplankontor

10.4 Trafikkulykkesrisiko

Et siste aspekt ved fysiske uteområder som omtales er ulykkesrisiko og utrygghet. Risiko for ulykker og skader kan knyttes til en rekke forhold slik som å være utsatt for vold og overfall som følge av mobbing og kriminalitet. Det kan være ulykkesfare knyttet til uteareal som følge av vegtrafikk, ved bruk av lekeapparater, farlige terrengformasjoner o. a. som kan medføre risiko for fallskader o. l. Oppmerksomheten rettes her mot ulykkesrisiko i vegtrafikken, som representerer den største skade- og dødsrisiko i utemiljøet.

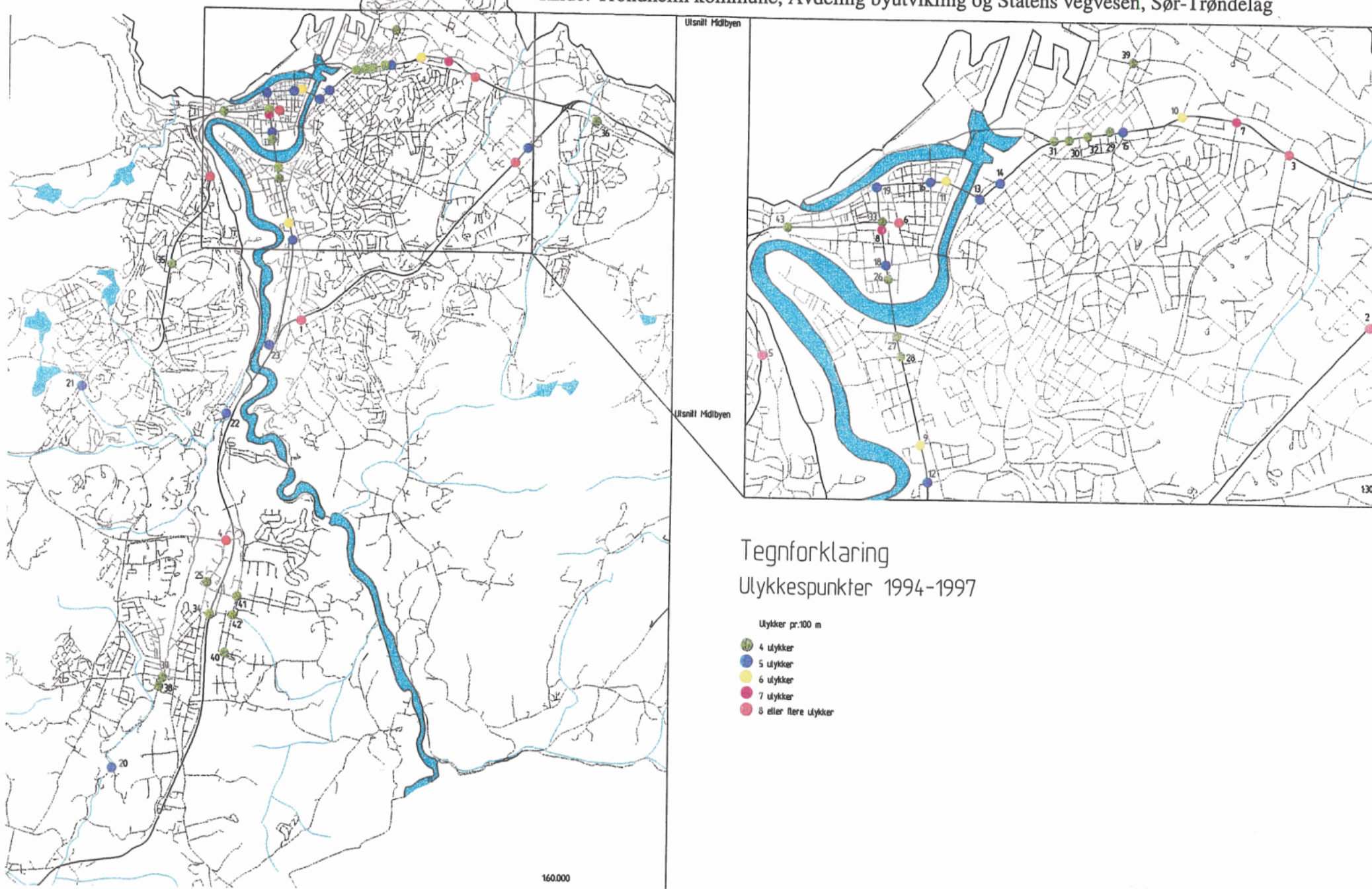
I ”Transportplan 1992 - 2005” og ”Forslag til handlingsplan for trafikksikkerhet i Trondheim kommune 1999 - 2001” (Trondheim kommune og Statens vegvesen, 1999) oppsummeres trafikkulykkessituasjonen i Trondheim kommune på slutten av 90-tallet. Ulykkessituasjonen i kommunen viser en svak negativ trend, men ulykkeskostnadene er redusert mer enn antallet ulykker. De fleste politirapporterte person-skadeulykkene skjer på det kommunale vegnettet. En vanlig tilnæringsmåte for å avdekke ulykkesrisiko er å ta utgangspunkt i såkalte ulykkespunkter. Ulykkespunkter er strekninger på mindre enn 100 meter der det har skjedd minst fire personskadeulykker i løpet av 4 år. De nyeste tilgjengelige tall fra Avdeling byutvikling viser slike punkter i perioden 1994 - 1997. (Se figur 10.4). 43 ulykkespunkter er registrert innen kommunegrensene. 9 punkter er registrert i Midtbyen med fra 4 - 8 ulykker. Hovedtyngden av disse er fotgjengerulykker. Derne framstår Heimdalsområdet (Breiblikk og Tiller-sonene) med 9 ulykkespunkter, men med lavere antall samlet ulykker. Disse er i hovedsak knyttet til hovedveier og kryssulykker med en lavere andel fotgjenger-ulykker. Det samme ulykkesmønsteret kan spores i Lademoen-området med 6 ulykkespunkter (konsentrert til én hovedinnskjøring).

Et annet ulykkesmateriale fra 1991 - 95 er registrert på noe grovere områdeenheter (Trondheim kommune og Statens vegvesen, 1999). (Disse områdeavgrensningene følger ikke samme bydel og soneinndelingen som er benyttet i de andre kapitlene i rapporten.) Det viser at Heimdal, Saupstad (Kolstad og Flatåsen-området) til sammen har flest personskade ulykker (137). I dette området er det en overvekt av disse i ulykkespunkt registrert som kryssulykker. Derne framstår Midtbyen - Ila (85 ulykker) der de fleste også er samlet i ulykkespunkter, men der fotgjengerulykker utgjør om lag halvparten. Derne følger et grovere avgrenset område, Byåsen – Romulslia, (75 ulykker), som fordeler seg jevnt på ulykkespunkter og spredte ulykker og med en mindre andel fotgjengerulykker. Det er også åpenbart at ulike områdeavgrensning påvirker den rapporterte forekomsten av ulykker. Ser en derfor på enkelte veistrekninger framstår noen som særlig ulykkesbelastet,. Det det gjelder E6 gjennom Øya-Elgeseter –Midtbyen - Møllenberg - Lademoen og Strindheim. Videre Omkjøringsveien (som er en skillelinje mellom flere soner (Nidarvoll – Nardo, Moholt - Othilienborg, Bromstad - Leangen og Brundalen samt deler sonen Åsvang-Angelltrøa). Denne veistrekningen er imidlertid blitt langt mindre ulykkesbelastet etter utvidelse med bl. a planfrie kryss og midtskillesystem som hindrer møteulykker. Også deler av Heimdalsområdet (med Ytre Ringvei) har en viss konsentrasjon av ulykker. Det er også slik at mange slike veger skaper en sosial og kontaktmessig barriere-effekt både ut fra trafikknivå og ulykkesrisiko. Gangbroer og underganger klarer ikke fullt ut å kompensere for det.

Generelt kan en trekke ut at det er de mest trafikkerte veiene som også har høyest antall ulykker. Noen boligområder har slike veistrekninger og kjøreruter i direkte kontakt med boligbebyggelsen. Andre, særlig nyere boligområder, er planlagt og bygd ut med større grad av trafikk-differensiering (vegnett med hovedveger, samleveger og atkomstgater) og separering av ulike trafikkantgrupper.

Figur 10.4 Vegtrafikkulykker med personskade konsentret i ulykkespunkter Trondheim 1994 - 1997.

Kilde: Trondheim kommune, Avdeling byutvikling og Statens vegvesen, Sør-Trøndelag

Fotgjengerulykker indikerer fare ved å ferdes til fots og sykling og lek i boligområdet, og blir derfor ofte tillagt ekstra betydning. Et viktig moment i denne sammenheng har vært å redusere ulykkesrisiko knyttet til skoleveg, især for de yngste aldersgruppene.

De eldste bydelene har en arrondering og et bebyggelsesmønster med et gatenett gjennomskåret av enkelte hovedveier som skaper et større konfliktpotensiale mellom myke og harde trafikkkanter. I seg selv medfører dette større ulykkesrisiko. Et trafikknettverk i disse bydelene med høyt transportvolum på vei inn og ut av bykjernen forsterker denne systemrisikoen. Det gjelder soner i de indre bydeler som Øya- Elgesæter, Midtbyen, Bakklandet - Møllenberg og Lademoen. Samtidig har fysiske byfornyelsestiltak de siste tiår med utbedring av utearealer i form av trafikksanering, gatetun, underganger, fartshumper, miljøprioritert gjennomkjøring og andre reguleringstiltak bidratt til å kanalisere trafikken og redusere ulykkestallene vesentlig i store deler av disse sonene.

Et annet moment som kan nevnes er forholdet mellom faktisk ”objektiv” risiko (målt som faktiske ulykker relatert til trafikkvolum) og den enkelte beboers opplevde ”subjektive” risiko. Utvilsomt vil den selvopplevde risikoen være en faktor som ikke uten videre kan neglisjeres. Objektiv risiko basert på faktisk rapporterte ulykker vil i mange tilfeller heller ikke gi en fullgod beskrivelse av risikosituasjoner. Alvorlige ulykker er tross alt sjeldne hendelser med betydelig tilfeldig variasjon. Dessuten kan det være store bydelsvise variasjoner i underrapportering av mindre ulykker og ”nesten-ulykker”. Opplevd ulykkesrisiko vil kunne påvirke livssituasjon og leveforhold i ikke ubetydelig grad, f. eks kan det gjelde foreldre og barns bekymring for så vel utrygg skolevei som trafikksikre lekeområder.

10.5 Avslutning og oppsummering

Mangel på grøntområder i ulike deler av Trondheim framstår ikke som et større miljøproblem. Miljøplager som følge av konsentrert vegtrafikk er det klart dominerende problemet. Det er forbundet en del måleusikkerhet med registrering av fysiske miljøproblemer, spesielt rundt støvmålinger og støy som er basert på utvalgte målepunkter (bl. a hvorvidt de fanger opp maksimalverdier og modellering for geografisk spredning). Selv om geografiske mønstre vil kunne nyanseres gjennom mer omfattende undersøkelsesmetodikk, vil dette ikke rokke ved hovedtrekk i fordelingen. Sammenfatningsvis er det grunnlag for å si at byens indre områder er preget av betydelige miljøforringelser knyttet til luftforurensning, støy, fysisk nedsmussing samt trafikkulykkesrisiko. Disse effektene forsterker hverandre. Men de fysiske miljøulempene er ikke like belastende for hele soner i disse indre byområdene. De konsentreres særlig til korridorer langs innfartsårene. I disse spesifikke områdene skaper de bomiljøplager som det er vanskelig å unndra seg.

En sammenklumpning av slike miljøplager påvirker helse eller helserisiko og andre sider ved trivsel og levekår slik som rekreasjon og begrensninger i utomhusaktiviteter. Til sammen representerer disse forholdene betydelige utilsiktede fordelingseffekter i bysystemet som gir klare velferdsulempene for beboerne i avgrensede deler av indre by. Hvilke beboerne blir i størst grad utsatt for disse plagene og helserisikoene? I grove trekk er det en del eldre som har bodd i området i en lang periode, en del svakere stilte grupper har også flyttet inn i disse bomiljøene, der lavere prisnivå på boligene har vært en virksom sorteringsmekanisme. Det er også et betydelig innslag av gjennomgangsbeboere som kan være studenter og par i etableringsfasen samt personer som får sosial støtte, ulike trygde-ordninger eller blir tildelt kommunalt husvære (jfr kap. 5 om flytting og stabilitet og kap. 9 om boligforhold). Men det

er videre nyanser for boligkvartaler og på individnivå i dette bildet som ikke kommer klart fram gjennom sonevise presentasjoner.

Særlig hvis det er tale om vedvarende belastninger, blir slike fysiske miljøulemper et alvorlig levekårsproblem som påvirker beboernes livssituasjon og helse. Det er heller ikke gunstig at barnehager/parker, skoler og helseinstitusjoner blir sterkt berørt. I Trondheim er ikke dette tilfelle. En del av boligmassen langs hovedtrafikkåre vil imidlertid være gjenstand for bruksendringer. Det vil bl. a. være en ikke ubetydelig grad av hybelifisering med leietakere (studenter og andre) som har kortvarig bokontrakter i slike områder. Korte boforhold, dels basert på egne preferanser for lave bokostnader, vil ikke være like problematiske vurdert i en bredere levekårssammenheng. En kan stille spørsmål om de som bor i de mest miljøutsatte områdene er den delen av befolkningen som vil lide spesielt mye under f. eks trafikkplager. Men i et bredere utjevningsspektiv må en også ta hensyn til at en overvekt av de som faktisk bor der over lengre tid i dag også kommer svakere ut på andre levekårsforhold som sosio-økonomiske forhold m.m. En siktemål kan derfor være å oppruste områder med slike kollektive ulemper bl. a gjennom videre byfornyelsesarbeid (jfr. kap. 2.6.3 og 2.9).

Generelt kan en si at en del av disse miljøproblemene må kunne antas å øke i omfang, slik som støy og muligens ulykkesrisiko. Luftforurensning og støvproblemer kan reduseres en del ved en forventet økning av piggfrie dekk, forbedret motorteknikk og katalysatorer i den framtidige bilparken. Men økt overgang til kollektivtransport, og annen reduksjon av privatbil samt nedsatt fart og kjøreforbud i utsatte perioder, er tiltak som må vurderes dersom en ønsker en drastisk reduksjon i støv og støyplager. Et annet moment er at "bilsamfunnet" med prognoser om vekst i privatbilismen kan føre til tilrettelegging av gatenett for økt trafikk med mulige arealkonflikter og videre utvidelse av negative side-effekter til tilgrensende arealer.

11 Et samlet levekårsbilde

I kapitlene 4 til 10 har sett på ulike levekårstema og deres geografiske fordeling i Trondheim. Her vil vi først presentere hvordan sonene kommer ut på noen såkalte samleindekser hvor vi har slått sammen de ulike levekårskomponentene. Deretter fokuserer vi spesielt på de sonene som kommer minst gunstig ut på indeksene og de sonene som har den mest uheldige utviklingen i perioden 1994-1998. Vi diskuterer så i hvilken grad det er grunnlag for å si at det har foregått reelle levekårsendringer i områder med stabilt bosatt befolkning, eller om påviste endringer først og fremst skyldes selektiv flytting. I delkapittel 11.5 går vi dypere inn i analysen i levekårs situasjonen i noen utvalgte soner. Her presenteres såkalte levekårsprofiler. Geografiske hopninger eller segregasjon har vært et gjennomgående perspektiv i analysekapitlene. I avslutningen diskuterer vi i hvilken grad det på grunnlag av de ulike levekårsindikatorerne er mulig å vurdere om segregasjonen av befolkningen har økt eller avtatt.

11.1 Levekårsutviklingen i Trondheim på 90-tallet

Generelt har det på 90-tallet vært en positiv utvikling i levekår for hele landet. Det har skjedd forbedringer for hovedtyngden av befolkningen. Dette gjelder både for individuelle ressurser som bedret utdanning, høyere inntekt, bedre boliger og færre arbeidsledige, og for kollektive ressurser i form av bedre uteområder og bedre servicetilbud. Det er helt tydelig at befolkningen i Norge har hevet utdanningsnivået, oppnådd en reallønnsvekst og fått lavere arbeidsledighet. Samtidig er hovedtendensen at tjenestetilbudet er utvidet og forbedret, mer gunstige velferdsordninger for familier er utviklet (som utvidet fødselspermisjon), boligene har blitt større og fått hevet sin standard, samt at uteområdene ofte er oppgradert. Mange steder er det satt i gang tiltak for å bedre skoleveier, trafikksaneringstiltak osv.

En slik utvikling har også bybefolkningen tatt del i, selv om det er holdepunkter for at forskjellene i levekår mellom grupper innen de største byene er større og har økt mer på 90-tallet, enn for resten av landet (St meld nr 50 (1998-99) Utjamningsmeldinga).

Hovedmålsettingen for denne rapporten har ikke vært å si noe om byens generelle utvikling, men å sammenligne utviklingen av levekår *mellom* områder i byen. Vi vil imidlertid summere opp utviklingen for hele byen på noen levekårsaspekter.

På ”Indeks for levekårsproblemer”, som er utviklet av Statistisk Sentralbyrå, og som måler omfanget av syv sosiale- og helsemessige levekårsproblemer, kommer Trondheim ut litt dårligere enn gjennomsnittet for alle landets kommuner fra 1995 til 1999. Men byen har en positiv utvikling på denne indeksen i perioden.

Trondheim kommer svakt dårligere ut enn de andre storbyene i 1998 på Indeks for levekårsproblemer. Bergen og Oslo kommer likt ut, litt bedre enn Trondheim. Stavanger kommer klart best ut og ligger på snittet for alle norske kommuner. Trondheim ligger klart høyest av storbyene når det gjelder andelen personer på attføring og enslige forsørgere som mottar overgangsstønad. Byen har også relativt høyere andel uførepensjonister og arbeidsledige. Når det gjelder sosialhjelp og forventet levealder, er andelen midt på treet i

forhold til de andre storbyene. Trondheim har imidlertid en relativt lav andel voldskriminalitet. Som tidligere nevnt kan ulikt nivå på en del av disse stønadsindikatorene vel så gjerne være uttrykk for praksisvariasjoner i kommunene som reelle levekårsforskjeller.

Ser vi på utviklingen i Trondheim på hver av indikatorene fra 1994 til 1998, viser det seg at omfanget av de fleste levekårsulempene er stabile eller minkende. Arbeidsledigheten er redusert fra 6,4% til 3,6%. Personer på attføring ligger stabilt høyt på 17,7 personer pr. 1000 innbyggere i alderen 16-66 år, mens den relativt høye raten for uførepensjonister er svakt avtakende i perioden. Andel personer som mottar sosialhjelp har gått ned fra 5,6% til 4,3%, mens enslige forsørgere som mottar overgangsstønad er svakt redusert fra 8,6% til 8,2%. Voldskriminaliteten, målt som antall siktelser etter gjerningsmannens bosted, er uendret i perioden.

Når det gjelder andelen med lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år, kommer de fire største byene relativt likt ut i 1998. Alle byene befinner seg blant de 30% av norske kommuner med høyest utdanningsnivå for denne aldersgruppen. For perioden 1994 til 1998 er andelen lavt utdannede i denne aldersgruppen i Trondheim redusert fra 9,5% til 7,4%.

For inntekt har befolkningen i Trondheim hatt en positiv lønnsutvikling når vi tar hensyn til prisstigningen. Den gjennomsnittlige familieinntekten etter skatt har økt med 7,2% fra 1993 til 1997, mens brutto personinntekt har økt med 12,7%. Disse tallene er ikke direkte sammenlignbare med tall fra de andre byene, men viser at Trondheim har hatt en god reallønnsvekst i perioden.

Hovedinntrykket er at byen har gjennomgått en klar levekårsforbedring på 90-tallet. På tross av disse forbedringene er det sannsynlig at det også i en stor by som Trondheim har blitt økende levekårsforskjeller i befolkningen (St meld nr 50 (1998-99) Ujamningsmeldinga). Det har ikke vært denne undersøkelsens formål å belyse forskjeller mellom grupper nærmere. Vi vil i resten av kapitlet fokusere på forskjeller mellom områder internt i storbyen Trondheim.

11.2 Samleindekser

For å gi et bilde av utviklingen i samlede levekår er det vanlig å konstruere indekser hvor ulike levekårskomponenter inngår. Det er flere måter å konstruere slike indekser på. Her har vi valgt en metode etter mønster av Statistisk Sentralbyrås Indeks for levekårsproblemer som ble presentert i kapittel 7. Ved en slik fremgangsmåte rangeres de 46 sonene etter hvor godt de kommer ut på et sett av ulike levekårsindikatorer. Sonen som kommer best ut når det gjelder for eksempel inntekt får verdien 1, mens sonen som kommer dårligst ut får verdien 46. Deretter beregnes *gjennomsnittsrangeringen* som den enkelte sonen har på samtlige indikatorer. Alle sonene får da et samlet rangnummer mellom 1 og 46. Jo lavere tall, desto bedre kommer sonen ut på samleindeksen.

Indeks målet har den fordel at det gir et uttrykk for hvordan et område kommer ut på flere levekårskomponenter samtidig. En levekårsindeks gir et oppsummert mål, men man står samtidig i fare for å gi et endimensjonalt bilde av situasjonen. Mange nyanser utelates. Videre er det mange aspekter som ikke trekkes inn i indeksen. Dette kan være aspekter som mange ser som sentrale og som kanskje kompenserer for andre ugunstige forhold ved nærmiljøet. Blant de indikatorene som ikke inngår i denne undersøkelsen er mål på sosiale relasjoner i og

utenfor nærmiljøet, fritidsaktiviteter og organisasjonsdeltakelse, tilgjengelighet og bruk av offentlige og private tjenester.

En mer grunnleggende kritikk av samleindekser har rettet seg mot at indeksene tilslører de ulike aspektene ved levekårene ved å blande sammen svært ulike sider ved befolkningens levekår. Et viktig argument har her vært at det er umulig å sidestille de ulike aspektene. Lar det seg f.eks. forsvare å sidestille utdanningsnivå med arbeidsledighet og levealder som mål levekår? Her kommer også utfordringen med å vekte de ulike indikatorene inn i bildet. Ved at man lar alle indikatorer telle likt, tar man som utgangspunkt at så ulike størrelser som inntektsnivå og sosiale problemer har samme betydning for levekårene. Alternativet er å gi ekstra vekt til indikatorer man mener er spesielt avgjørende for levekårene. En kommer ikke utenom dette valget enten man lar dem telle likt eller om man tillegger noen indikatorer større vekt. For å imøtekomme deler av en slik kritikk, har vi konstruert flere indekser med ulik grad av vektning og ulik sammensetning av indikatorer. En kan dermed studere hvor sensitive indeksene er for vektning og indikatorutvelgelse.

Det er videre viktig å understreke at de fleste samleindekser, også den vi benytter, gir uttrykk for *et områdes relative posisjon* i forhold til andre områder. Indeksen forteller hvilke områder som er absolutt og relativt dårligst og best stilt på et gitt tidspunkt. I det man sammenligner over tid, mister man imidlertid den absolutte dimensjonen. Det vil si at en sone som f.eks. blir rangert som nr. 3 i 1994, og nr. 10 i 1998 ikke trenger å ha hatt en *reell* forverring av levekårsforholdene som måles. Men sammenlignet med utviklingen i de andre sonene kommer denne sonen dårligere ut i perioden. Området kan enten ha fått forverrede forhold absolutt sett, eller ha blitt hengende etter i den generelle forbedringen som har funnet sted. Vanligvis vil det være snakk om en relativ degradering. Det er *relativ posisjon og endring i relativ posisjon* som kommer fram ved bruk av indekser av denne typen. For å kunne si noe om endring i de absolutte levekårsforholdene, må man gå grundigere inn og se på tallene som ligger til grunn for indeksen. Dette gjøres for noen utvalgte soner i delkapittel 11.4 hvor vi presenterer mer spesifikke levekårsprofiler. I forbindelse med planlegging og konkrete utbedringstiltak vil absolutte størrelser som antall personer, boliger og lignende naturligvis også være viktig.

Det er også andre begrensninger ved bruk av samleindekser. I tillegg til at det er relative forhold som måles, forteller indeksen ikke noe om avstanden mellom de rangerte sonene. Man tar ikke hensyn til alle egenskaper ved fordelingen i datamaterialet. Sonen som blir rangert som nr. 1 kan for eksempel ha svært mye bedre forhold enn sonen som blir rangert som nr. 2, mens avstanden mellom nr. 2 og nr. 3 kan være svært liten. Slike varierende intervaller i fordelingen blir ikke fanget opp i indeksen. I denne undersøkelsen er imidlertid dette tatt hensyn til ved beskrivelsen av hvordan de enkelte levekårsfaktorene fordeler seg mellom sonene (kapittel 4-10). I det følgende er det også vist levekårsprofiler som nettopp viser konturer og utslag i de enkelte levekårsfaktorer (delkapittel 11.5).

Et annet forhold som er problematisk med samleindekser er at områder med store interne forskjeller i levekårsbildet kan komme ut med omtrent lik rangering. Dette kan forekomme for to soner hvor den ene scorer dårlig på sosio-økonomiske forhold og godt på sosiale- og helsemessige forhold, mens den andre har den motsatte situasjonen. Når levekårs-situasjonen i de to sonene egentlig er så forskjellig, må aktuelle tiltak som eventuelt settes inn også være forskjellige. Dette berører et videre felt om kompensierende levekårsforhold, der fordeler og ulemper ved et sted kan tenkes å oppveie hverandre. Hvis det fysiske utemiljøet har få gode kvaliteter, kan det tenkes at mange beboere synes at sosialt nærmiljø, boligstandard eller

nærhet til ulike tilbud og tjenester virker kompenserende. Slike antagelser er imidlertid omdiskuterte.

I analysen har vi delvis imøtekommet noen innvendinger mot forenklede sammenfatninger av levekårsforhold ved å både lage brede samleindekser med og uten vektning, samt å lage indekser som tar for seg mer rendyrkede tema som sosio-økonomiske forhold og sosiale- og helsemessige forhold. Dessuten har vi unngått å blande forhold ved befolkningen sammen med forhold ved stedet, ved å kun konstruere indekser for karakteristiske trekk ved befolkningen.

11.2.1 Fem samleindekser for levekårstrekk ved befolkningen

Det er hovedsakelig to levekårsaspekter som inngår i indeksene. For det første er det sosio-økonomiske forhold som måles etter lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år samt ett av to inntektsmål; familieinntekt etter skatt eller brutto personinntekt. Det andre levekårsaspektet som inngår i indeksene er sosiale- og helsemessige forhold, som er basert på indikatorene som inngår i Statistisk Sentralbyrås Indeks for levekårsproblemer (se 7.1.1).

Fem konstruerte samleindekser for 1994 og 1998:

1. Sosio-økonomisk indeks:

Består av indikatorene: Lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år og familieinntekt etter skatt. Begge indikatorer er vektet likt.

2. Sosial- og helse indeks (identisk med SSBs indeks for levekårsproblemer):

Består av indikatorene: Arbeidsledighet, attføring, uførepensjon, overgangsstønad, sosialhjelp, voldskriminalitet og levealder. Alle syv indikatorer er vektet likt.

3. Bred samleindeks:

Består av alle indikatorene fra sosio-økonomisk indeks og sosial- og helsemessige indeks. Totalt ni indikatorer som alle er vektet likt.

4. Bred samleindeks med vektning:

Består av indikatorene fra sosio-økonomisk indeks og sosial- og helsemessige indeks. Totalt ni indikatorer hvor følgende fire er gitt dobbel vekt; lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år, familieinntekt etter skatt, arbeidsledighet og levealder.

5. Smal samleindeks:

Består av indikatorene: Lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år, familieinntekt etter skatt, arbeidsledighet og levealder. Alle fire indikatorer er vektet likt.

Utvelgelsen av indikatorene som inngår i Smal samleindeks er gjort ut fra en mer overordnet vurdering av at disse fire indikatorene er spesielt sentrale og robuste når det gjelder å måle befolkningens levekår.

For å sjekke sensitiviteten til de ulike indeksene testet vi korrelasjonen mellom dem. Alle de fem samleindeksene er svært høyt korrelert med hverandre både for 1994 og 1998¹. Dette tyder på at samtlige indekser er relativt robuste samlemål på sentrale levekårsforhold, og ikke lett påvirkes av endringer i hvilke indikatorer som inngår eller vektning. I den videre framstillingen har vi valgt å hovedsakelig konsentrere oss om indeksen vi har kalt Bred samleindeks fordi den viser sterk korrelasjon med de andre indeksene og fordi alle indikatorene inngår i denne. I tillegg går vi nærmere inn på sosio-økonomisk indeks og sosial- og helse indeks.

11.3 Samlet levekårsbilde av sonene 1994-1998

I dette delkapitlet presenteres det hvordan sonene i Trondheim kommer ut på samleindeksene i 1998 og hvilke endringer som har funnet sted i perioden 1994 til 1998. Det blir naturligvis for omfattende å gå nærmere inn på alle de 46 sonene. Hovedtrekkene som presenteres, har et spesielt fokus på soner som kommer *ugunstig ut i 1998* og som har hatt en *uheldig utvikling*. (For en fullstendig presentasjon av hvordan samtlige soner kommer ut se vedleggstabell 4). Vi vil innledningsvis understreke at sonene som kommer minst gunstig ut, som regel ikke har hatt en absolutt forverring, men at de stort sett er blitt hengende etter i den generelle positive utviklingen i fireårsperioden. Identifisering av absolutte forverringer er også viktig, og blir kort presentert i delkapittel 11.3.3. Videre er det umulig å forklare endringer som har funnet sted i alle soner. Det må i tilfelle gjøres i form av mer detaljerte undersøkelser ut fra mer omfattende lokal kunnskap. Målet her er å peke på hovedmønstrene i utviklingen.

11.3.1 Soner med gode og dårlige levekår i 1994 og 1998

Ser vi på sonenes relative rangering på samtlige fem samleindekser, er det de syv sonene Saupstad, Lademoen, Romulslia, Ila, Risvollan, Katterem og Hallset som kommer minst gunstig ut på samtlige (se vedleggstabell 4). Blant sonene er Lademoen og Ila typiske sentrumssoner, mens resten av sonene befinner seg lengre fra sentrum med blokk eller rekkehusbebyggelse og drabantbypreg. Det er Saupstad og Lademoen som kommer dårligst ut på samtlige fem indekser. Den viktigste forskjellen mellom Saupstad og Lademoen når det gjelder levekårsulemper er at Lademoen har lavere andel med lav utdanning i alderen 30-39 år.

De fem sonene som deretter kommer ugünstigst ut på de fem samleindeksene er også i hovedsak soner i sentrum eller soner med drabantbypreg. De fem sonene er sentrumssonene Øya-Elgeseter og Bakklandet-Møllenberg, og sonene Heimdal, Tiller nord, og Brundalen som ligger langt fra sentrum og er preget av blokk- eller rekkehusbebyggelse.

Mest gunstig posisjon på samtlige fem samleindekser har Berg-Tyholt, Stokkan og Stavset. Etter de tre best stilte sonene er det syv soner som utmerker seg som gunstige, nemlig Singsaker, Rosenborg, Øvre-Charlottenlund, Åsvang-Angelltrøa, Hammersborg-Trolla, Uglå og Åsheim-Lundåsen.

¹ Dette gjelder for rangkorrelasjonskoeffisienten Spearmans rho. Med unntak av rangkorrelasjonen mellom den sosio-økonomiske indeksen og sosial- og helsemessig indeks med rho = 0,84, er alle de andre rangkorrelasjonene mellom indeksene sterkere enn 0,9. Det samme bildet gjør seg gjeldende ved bruk av Pearsons r.

Tabell 11.1 og figur 11.1 viser sonenes posisjon på Bred samleindeks i 1994 og 1998². Vi ser av tabellen og kartet at det er en sterk sammenheng mellom hvordan sonene kommer ut på de to tidspunktene. Det er grovt sett de samme sonene som kommer henholdsvis godt og dårlig ut på samleindeksen begge år.

Det er tydelig at det i første rekke er en del sentrumssoner og soner med drabantbypreg som kommer minst gunstig ut på Bred samleindeks begge år. Ellers kjenner vi igjen hovedtrekkene i det geografiske mønsteret fra de fleste kartene i kapittel 6 og 7 her.

Tabell 11.1 Sonenes posisjon på Bred samleindeks i 1994 og 1998.

Posisjon på Bred samleindeks 1994	Posisjon på Bred samleindeks 1998				
	God	Litt god	Middels	Litt dårlig	Dårlig
God	Berg-Tyholt Stavset Stokkan Øvre-Charlottenlund Rosenborg Åsheim-Lundåsen Singsaker	Åsvang-Angelltrøa			
Litt god	Ugla	Fossegrenda Hammersborg-Trolla Havstein-Stavne Stubban Tiller sør Reppe-Vikåsen Bromstad-Leangen Byneset-Leinstrand	Strindheim Nidarvoll Moholt		
Middels		Munkvoll-Hoem Nedre-Charlottenlund Sjetnemarka-Okstad Othilienborg-Vestlia	Ranheim Sverresborg Kystad	Nyborg Flatåsen Nardo Bratsberg-Jonsva.-Leira	
Litt dårlig			Lade	Breidablikk Midtbyen Brundalen Tiller nord	Hallset Risvollan
Dårlig				Bakklandet-Møllenberg Øya-Elgeseter Heimdal	Kattem Ila Romulslia Lademoen Saupstad

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk Sentralbyrå 1999.

Vi ser av tabell 11.1 at sonene som følger diagonalen fra øverste venstre hjørne til nederste høyre hjørne befinner seg i samme klasse begge år. Sonene under denne diagonalen har hatt preg av relativ forbedring, mens sonene over linjen har hatt preg av relativ forverring. Det er imidlertid viktig å påpeke at *en del av sonene som i denne tabellen fremstår som stabile fordi de ikke har endret klasse, kan ha gjennomgått like store eller større relative endringer enn sonene som har endret klasse*. I neste delkapittel vil vi derfor gå nærmere inn på de sonene som har hatt den sterkeste relative endringen i perioden.

² Det er de samme klassegrensene som er benyttet for inndelingen i fem klasser i tabell 11.1 og figur 11.1.

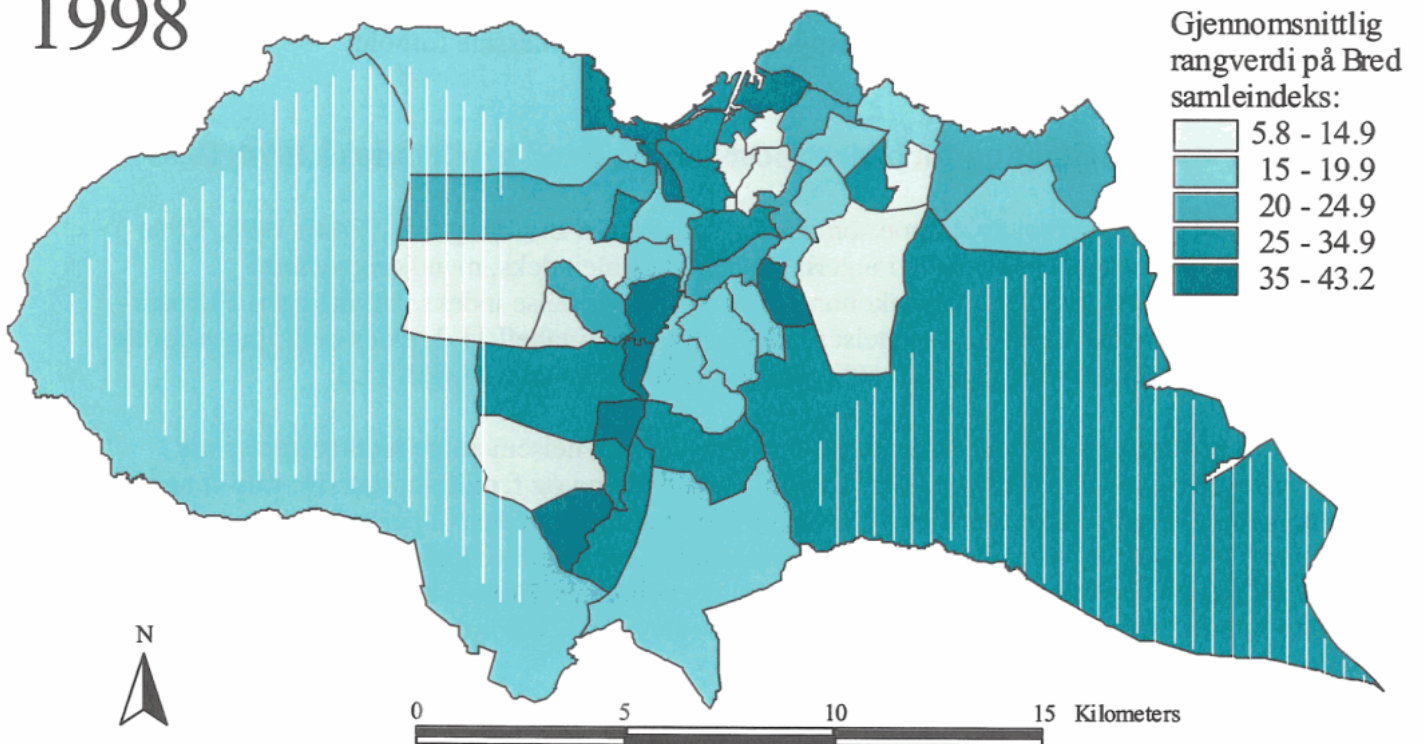
Figur 11.1: Bred samleindeks for levekårsulemper. Soner.

1994

Samlede levekår

1998

Kilde: Statistisk sentralbyrå 1999.

11.3.2 Soner med spesiell utvikling 1994-1998

Etter å ha sett på rangeringen av sonene i 1998 på de fem indeksene, og spesielt for Bred samleindeks, tar vi nå først for oss de store linjene når det gjelder sonenes endrede rang på indeksene fra 1994 til 1998. Deretter beskrives utviklingen for noen enkeltsoner og grupper av soner med uheldig utvikling.

Som påpekt tidligere var det en meget sterk sammenheng mellom rangeringen på de ulike indeksene i 1998. Vi vil nå se kort på sammenhenger mellom *rangeringen* på indeksene i 1994 og 1998, og sammenhenger mellom *endringene* på indeksene fra 1994 til 1998.

Sonenes rangeringer på de fem indeksene viser en svært sterk sammenheng i 1994 og 1998. Alle de fem indeksene har en korrelasjon fra 0,91 til 0,97 mellom disse to årene målt med Spearmans rho og Pearsons r.

Når det gjelder sammenhengen mellom *endringene* i rangering som har funnet sted på de enkelte indeksene fra 1994 til 1998, er variasjonen stor. Sammenhengen mellom endring på Bred samleindeks og Bred samleindeks med vektning er svært sterk ($\rho = 0,93$). Dette er ikke overraskende da det er de samme indikatorene som inngår, kun vektningen er ulik. Sammenhengen mellom endringene på Bred samleindeks og Smal samleindeks er betraktelig svakere ($r = 0,48$ og $\rho = 0,48$). Videre er det ingen sammenheng mellom endringene på Bred samleindeks og Sosio-økonomisk indeks eller mellom endringen på Sosio-økonomisk indeks og Sosial- og helse indeks. På tross av at den Sosio-økonomisk indeksen korrelerte sterkt med Sosial- og helseindeksen i 1998, indikerer dette at det ikke er mulig å påvise noen sammenheng mellom sonenes endringer på disse to levekårsaspektene. Det er med andre ord ikke slik at soner som har fått mer ugunstige sosio-økonomiske forhold med stor sannsynlighet også har fått mer ugunstige sosiale- og helsemessige forhold.

Soner med svekket og forbedret posisjon på Bred samleindeks 1994-1998

Søkelyset rettes nå mot de sonene som har hatt en negativ utvikling fra 1994 til 1998. Vi tar utgangspunkt i sonenes endrede rangering på Bred samleindeks, men kommenterer utviklingen også kort for Sosio-økonomisk og Sosial- og helse indeks. Utviklingen på Sosio-økonomisk indeks og Sosial- og helseindeks er framstilt i tabell 11.2, mens utviklingen for de 14 dårligst stilte sonene på Bred samleindeks i 1998 er framstilt i tabell 11.3.

Bred samleindeks omfatter som nevnt de syv sosiale- og helsemessige indikatorene som inngår i indeks for levekårsproblemer, samt lav utdanning og familieinntekt. De tolv sonene som har fått sin relative posisjon på Bred samleindeks mest svekket i perioden er geografisk spredt over hele byen og har ulike kombinasjoner av bebyggelse. Det er sentrumssoner dominert av bygårder og soner med overvekt av eneboliger. Hovedvekten av sonene er dominert av blokk- og rekkehusbebyggelse. De tolv sonene har videre svært ulike rang på indeksen for 1998.

Sonene som har den *minst gunstige utviklingen* på Bred samleindeks – *uansett* posisjon i 1998 - er: Nyborg, Singsaker, Strindheim, Nidarvoll, Risvollan og Ila. De mest problematiske sonene blant disse kan sies å være Risvollan og Ila fordi de kom *minst* gunstig ut i 1998, og i tillegg har hatt en uheldig utvikling i perioden 1994 til 1998 (se tabell 11.3). Begge disse sonene har hatt en uheldig utvikling både når det gjelder sosio-økonomiske forhold og

sosiale- og helsemessige forhold (se tabell 11.2). Nyborg kom ut med en rangering godt under snittet i 1998, mens Strindheim og Nidarvoll kom ut i midtsjiktet. For Nyborg viser tallene at det er utviklingen av de sosiale- og helsemessige forholdene som fører til en svakere rangering, mens de sosio-økonomiske forholdene har en gunstig utvikling (se tabell 11.2). For Nidarvoll og Strindheim skyldes den svekkede rangeringen både uheldig utvikling av sosiale- og helsemessige forhold og sosio-økonomiske forhold. Singsaker kom ut blant de mest gunstige sonene i 1998, på tross av en relativt uheldig utvikling etter 1994. Singsakers svekkede rangering kommer av en uheldig utvikling av sosiale- og helsemessige forhold, mens sonen har hatt en gunstig utvikling av de sosio-økonomiske forholdene.

De seks sonene som har hatt den nest minst gunstige utviklingen på Bred samleindeks er Åsvang-Angelltrøa, Tiller nord, Moholt, Romulslia og Øvre Charlottenlund. Romulslia som kom ut blant de aller mest ugunstige sonene i 1998 har i tillegg svekket sin relative rangplassering både på sosio-økonomiske og sosiale- og helsemessige forhold fra 1994 til 1998 (se tabell 11.2). Hallset som kom ut blant de nest mest ugunstige sonene i 1998, har i perioden svekket sin relative posisjon når det gjelder de samlede sosiale- og helsemessige forhold på tross av en klar nedgangen i andelen arbeidsledige. For de sosio-økonomiske forholdene er posisjonen uforandret. Tiller nord lå om lag likt med Hallset på Bred samleindeks i 1998, og har fått svekket sin relative rangplassering både på den sosio-økonomiske og den sosiale- og helsemessige fronten. Moholt sone kom ut med en rangering midt på treet i 1998. Sonene er spesiell i levekårssammenheng fordi den største studentbyen i Trondheim ligger her. Åsvang-Angelltrøa kom relativt gunstig ut i 1998, men har likevel hatt en uheldig utvikling på samtlige fem indekser fra 1994 til 1998. Det betyr at Åsvang-Angelltrøa har svekket sin relative rangplassering både på den sosio-økonomiske og den sosiale- og helsemessige fronten. Øvre-Charlottenlund som hadde en svært god rangplassering i 1998, har på tross av dette svekket sin posisjon når det gjelder sosiale- og helsemessige forhold. Samtidig har sonen styrket sin relative stilling når det gjelder sosio-økonomiske forhold.

Soner med styrket posisjon på Bred samleindeks

Avslutningsvis vil vi også nevne hvilke soner som har hatt den mest positive utviklingen på Bred samleindeks i siste halvdel av 90-tallet. Dette er Ugla, Stavset, Munkvoll-Hoem, Øya-Elgeseter, Othilienborg-Vestlia, Hammersborg-Trolla og Nardo.

Soner med svekket posisjon på Sosio-økonomisk indeks eller Sosial- og helse indeks

Tabell 11.2 viser utviklingen for samtlige 46 soner på indeks for sosiale- og helsemessige forhold og indeks for sosio-økonomi. 12 av sonene er allerede kommentert fordi de hadde en klar svekkelse av sin relative posisjon på Bred samleindeks. Noen soner fikk imidlertid svekket sin utvikling på indeksene for sosio-økonomiske eller sosiale- og helsemessige forhold uten at de samtidig hadde en *klar svekkelse* på Bred samleindeks. Dette er hovedsakelig soner som har hatt motsatte utviklingstrekk på henholdsvis Sosio-økonomisk indeks og Sosial- og helse indeks.

Tabell 11.2 Samtlige soner i Trondheim etter endring i relativ posisjon på Sosio-økonomisk indeks og Sosial- og helsemessig indeks fra 1994 til 1998.

	Sosio-økonomisk indeks		
Sosial- og helse indeks	Svekket	Stabil	Styrket
Svekket	Strindheim Risvollan Åsvang-Angelltrøa Ila	Nidarvoll Moholt Romulslia Stokkan Hallset Bratsberg-Jonsvatnet-Leira	Nyborg Singsaker Øvre Charlottenlund Kystad Brundalen
Stabil	Tiller nord Ranheim Reppe-Vikåsen Sverresborg Bromstad-Leangen	Kattem Bredablikk Saupstad Rosenborg	Berg-Tyholt Nedre Charlottenlund Stubban Tiller sør Byneset-Leinstrand Lademoen Øya-Elgeseter
Styrket	Flatåsen Fossegrenda Åsheim-Lundåsen Havstein-Stavne Heimdal Ugla	Bakklandet-Møllenberg Sjetnemarka-Okstad Hammersborg-Trolla	Lade Midtbyen Nardo Othilienborg-Vestlia Munkvoll-Hoem Stavset

Soner med svekket posisjon på sosio-økonomisk indeks

Vi ser først nærmere på noen av sonene med svekket posisjon på sosio-økonomisk indeks som samtidig har uendrede sosiale- og helsemessige forhold.

Sverresborg kommer ut i midtsjiktet på Bred samleindeks i 1998, og hadde ingen klar svekkelse på denne indeksen i perioden. Likevel har Sverresborg hatt en relativt sterk svekkelse av sin stilling når det gjelder sosio-økonomiske forhold. Inntektsutviklingen på Sverresborg har vært god, så årsaken til denne svekkelsen ligger i at andelen lavt utdannede unge voksne ikke er redusert i perioden. Det er altså ikke et uttrykk for mer ugunstige levekår, men at sonen henger etter resten av byen i forhold til den heving av utdanningsnivået som har funnet sted i denne aldersgruppen. Denne sonen kan dermed tjene som et eksempel på at man bør tolke tallene med varsomhet.

Reppe-Vikåsen er blant sonene som er relativt uforandret når det gjelder sosiale- og helsemessige forhold, og som har hatt uforandret andel med lav utdanning og god inntektsutvikling.

For Bromstad-Leangen, som kom ut bedre enn snittet på Bred samleindeks i 1998, har stillingen på de sosiale- og helsemessige forholdene vært relativt uforandret. Inntektsutviklingen i sonen har vært relativt god, men andelen lavt utdannede unge voksne er mindre redusert enn for byen som helhet.

Tabell 11.2 viser at seks av sonene som har hatt ugunstig utvikling på sosio-økonomiske forhold, samtidig har hatt gunstig utvikling av de sosiale- og helsemessige forholdene. Blant disse finner vi Flatåsen, som har hatt svak nedgang i andel med lav utdanning og svak inntektsutvikling og sonene Havstein-Stavne og Heimdal, som har hatt en svak inntektsutvikling og svak økning i andel unge voksne med lav utdanning. På Åsheim-Lundåsen, som kom svært godt ut på Bred samleindeks i 1998, har andelen lavt utdannede i aldersgruppen 30-39 år økt svakt. Dette står i klar motsetning til nedgangen for hele byen. Ut fra inntektsforhold ligger sonen svært godt an og har hatt en positiv utvikling i perioden. Samtidig har også denne sonen hatt en relativ bedring av sosiale- og helsemessige forhold.

Soner med svekket posisjon på Sosial- og helse indeks

Blant sonene som ikke har hatt en klar svekkelse på Bred samleindeks, men som har fått sin posisjon på Sosial- og helse indeksen svekket, finner vi Kystad og Brundalen. Årsaken til at de ikke er svekket på Bred samleindeks er at de samtidig med den relativt forverrede utviklingen på sosiale- og helsemessige forhold har hatt en god sosio-økonomisk utvikling (se tabell 11.2).

11.3.3 Oppsummering av endring fra 1994 til 1998

Ut fra tabell 11.2 kan vi trekke ut noen bystrukturelle trekk når det gjelder utviklingen i de sonene som kom relativt dårlig ut på Bred samleindeks i 1998. Vi har tidligere påvist at dette geografisk dreide seg om sentrumssoner og drabantbysoner.

For det første viser de fleste sentrumssonene en klart bedret posisjon når det gjelder sosio-økonomiske forhold og samtidig en viss forbedring av sosiale- og helsemessige forhold. Denne utviklingen skyldes i hovedsak at sentrumsområdene har blitt mer populære, har vært gjenstand for omfattende rehabilitering og er utsatt for såkalte gentrificationprosesser. Unntaket blant sentrumssonene er i første rekke Ila, som har hatt en svekkelse av begge disse levekårsaspektene i tabellen (øvre venstre rute i tabellen).

For det andre er det verdt å merke seg at drabantbysonene som kom minst gunstig ut på Bred samleindeks i stor grad har en svekket posisjon eller uendret posisjon i forhold til sosio-økonomiske og sosiale- og helsemessige aspekter. Drabantbysonene har hatt en mer uheldig utvikling enn sentrumssonene, som generelt har mindre hopning av levekårsulempere i 1998 enn i 1994.

Tabell 11.3 viser de sonene som kommer mest ugunstig ut på Bred samleindeks i 1998 og deres utvikling fra 1994 til 1998. Kort oppsummert er det Risvollan, Romulslia, Hallset og Ila som har hatt den mest ugunstige utviklingen og som samtidig er blant sonene med den mest ugunstige rangplasseringen. Det er også verdt å peke på den uheldige utviklingen i sonene Tiller nord og Nyborg, som kom ut blant de nest minst gunstige sonene i 1998.

Som vi har understreket underveis er det relative endringer som kommer fram av indeksene. De 6 nevnte sonene har imidlertid ikke bare svekket sin relative posisjon i forhold til de andre sonene på Bred samleindeks. Disse 6 sonene har sammen med Nidarvoll og Strindheim også hatt en *absolutt* økning av levekårsulempere på 3 eller flere av de 9 indikatorene som inngår i denne indeksen. Ila har hatt den mest negative utviklingen med en absolutt forverring på 6 av indikatorene. Det betyr at det har vært en økning for 6 av de målte levekårsulempene på Ila fra 1994 til 1998. Deretter følger Tiller nord og Risvollan som har hatt en absolutt forverring

på 4 av indikatorene, mens Strindheim, Romulslia, Nyborg, Nidarvoll og Hallset har hatt en absolutt forverring på 3 av indikatorene.

Tabell 11.3 Soner med mest ugunstig posisjon på Bred samleindeks i 1998 og deres utvikling fra 1994 til 1998.

Endring i posisjon på Bred samleindeks fra 1994 til 1998

Posisjon i 1998 på Bred samleindeks	Nedgang	Stabil	Oppgang
Litt dårlig	Tiller nord Nyborg	Brundalen	Bakklandet-Møllenberg Øya-Elgeseter Midtbyen Heimdal
Dårlig	Risvollan Romulslia Hallset Ila	Saupstad Lademoen Katterem	

Av områdene med størst hopning av levekårsulemper er det drabantbysonene som i tillegg til å ligge dårlig an også har hatt en negativ utvikling, mens de fleste sentrumsområdene har hatt en forbedring. På grunn av den økte interessen for å bo sentralt, går trenden mot sterkere hopning av levekårsulemper i drabantbyene, mens sentrumsområdene går i motsatt retning.

Den sterke økningen i boligprisene i sentrum taler også for en slik utvikling. Gentrification – prosessen med innflytting av høystatusgrupper som generelt har bedre levekår - har funnet sted. Den relativt høye andelen utleieboliger i sentrum, samt den relativt høye andelen kommunale boliger, taler imidlertid for at sentrumsområdene fortsatt vil ha en rimelig høy andel av personer med ulike levekårsulemper, men likevel mindre enn før. I den forbindelse må man også regne med at sentrum har en relativt høy andel av uregistrert befolkning - som studenter og bostedsløse - som bor der midlertidig, men som ikke fanges opp i denne studien.

11.4 Reelle levekårsendringer eller befolkningsutskiftning?

Etter at vi nå har rangert sonene etter graden av hopning av levekårsulemper og etter endring på Bred samleindeks, vil vi forsøke å kontrollere for befolkningsutskiftning. Skyldes endringer i levekårene utskiftning av befolkning, eller er det snakk om reelle levekårsendringer i den stabilt bosatte befolkningen?

Høy ut- og innflytting i et område kan sees som et negativt levekårsaspekt i seg selv, og selektiv flytting kan dessuten være med på å forklare endrede levekår. Korrelasjonsanalyser viser at det er sterk sammenheng mellom sonene etter graden av hopning av levekårsulemper og utflytterandel. Jo sterkere hopning av levekårsulemper, desto høyere andel utflyttere. Dette kommer også fram av tabell 11.4, hvor vi ser at det særlig er sentrumssoner og drabantbysoner som både har høy grad av hopning av dårlige levekår og høy utflytterandel. I kapittel 5 fant vi at det var høyest utflytterandel i sentrumssonene, deretter fulgte de fleste drabantbysonene med en bebyggelse dominert av blokk og rekkehus. I sentrumssoner med

sterkest innslag av bygårdsbebyggelse lå utflytterandelen i 1997 på omlag 20 prosent, mens i drabantbyene med sterkest hopning av levekårsulemper lå den rundt 13 prosent.

Tabell 11.4 Sammenhengen mellom utflytting og score på Bred samleindeks for levekår i 1998.

Posisjon på bred samleindeks i 1998	Flytting 1997				
	Svært lav	Lav	Middels	Høy	Svært høy
God	Åsheim-Lundåsen Stokkan Stavset	Ugla Øvre-Charlottenlund	Singsaker	Rosenborg Berg-Tyholt	
Litt god	Byneset-Leinstrand Reppe-Vikåsen Tiller sør	Bromstad-Leangen Havstein-Stavne Sjetnemarka-Okstad Nedre-Charlottenlund	Munkvoll-Hoem Stubban	Othilienborg-Vestlia Åsvang-Angelltrøa Hammersborg-Trolla Fossegrenda	
Middels		Lade Nidarvoll	Ranheim Sverresborg Strindheim	Kystad	Moholt
Litt dårlig	Breidablikk	Heimdal Bratsberg- Jonsvatnet-Leira	Flatåsen Nardo Tiller nord Nyborg	Brundalen	Bakklandet-Møllenberg Øya-Elgeseter Midtbyen
Dårlig				Saupstad Romulslia Risvollan Katterem Hallset	Lademoen Ila

Kilde: Bearbejdede tall fra Statistisk sentralbyrå 1999.

Vi har valgt å benytte utflytterandel som et mål på utskifting av befolkning. I tillegg korrigerer vi for i hvilken grad folketallet har gått ned, vært stabilt eller har økt. I hovedsak bærer ingen av sonene preg av en sterk befolkningsnedgang i perioden.

Det viser seg for øvrig at det ikke er noen sammenheng mellom graden av *endring* av levekårsulemper, og *endring* i utflytterandelen (persons r var lavere enn 0,3). Det er altså *ikke* slik at soner med *høy økning* i utflytterandel også har fått en *sterkere hopning* av levekårsulemper.

Levekårsendringer er et resultat av svært sammensatte forhold som er vanskelig å få tak i på områdenivå. Det er en betydelig fare for å foreta økologiske feilslutninger (se delkapittel 3.3). Å komme til bunns i hvordan disse prosessene virker ville kreve nærmere case-studier og undersøkelser på husholdsnivå. For å få et bedre grep om hvilke prosesser som virker, kan vi sette opp følgende faktorer som spiller inn:

Flytting:

- Selektiv innflytting av befolkning med gode eller dårlige levekår.
- Selektiv utflytting av befolkning med gode eller dårlige levekår.

Befolkningsforskyvning:

- Et visst antall personer forsvinner ut av analysegruppen fordi de blir eldre
- Et visst antall personer vokser inn i analysegruppen fordi de blir eldre

Sosio-økonomisk og sosial- og helsemessige endringer:

- Grupper i den stabilt bosatte befolkningen er i sosial oppdrift (f.eks. gjør karriere)
- Grupper i den stabilt bosatte befolkningen har en synkende sosial status (f.eks. blir arbeidsledig eller uførepensjonert)

Dette kan betraktes som et lukket system, med omfordelinger innen byen. Dersom en også trekker inn flyttemønstre til og fra byen, kompliseres dette ytterligere.

Sannsynligvis er selektiv flytting med på å opprettholde hopning i de mest ugunstige stiltede områdene. Selektiv innflytting av grupper med relativt dårlige levekår kommer igjen av at disse områdene har lavest boligpriser og er til dels utsatt for stemping som gjør dem lite attraktive for mange grupper i befolkningen. Innflyttingen kan også ha en sammenheng med at ”like barn leker best” og dermed søker sammen.

11.5 Levekårsprofiler

Tidligere i kapitlet rangerte vi sonene på fem indekser satt sammen av ulike levekårskomponenter. Her vil vi gjøre en mer samlet vurdering av noen utvalgte soner hvor vi ser de ulike levekårskomponentene i sammenheng. Sonene framstilles med en levekårsprofil hvor sonens rangering på noen utvalgte variabler presenteres. Jo høyere verdi, desto større omfang av den målte variabelen. Vi har valgt ut soner som kommer ugunstig ut på de fleste levekårskomponentene og som har vært stabile, hatt nedgang eller oppgang i perioden. Videre har vi skilt mellom sentrumssoner og drabantbysoner som er de to hovedgruppene av ugunstige soner.

11.5.1 Drabantbysoner med hopning av levekårsulemper

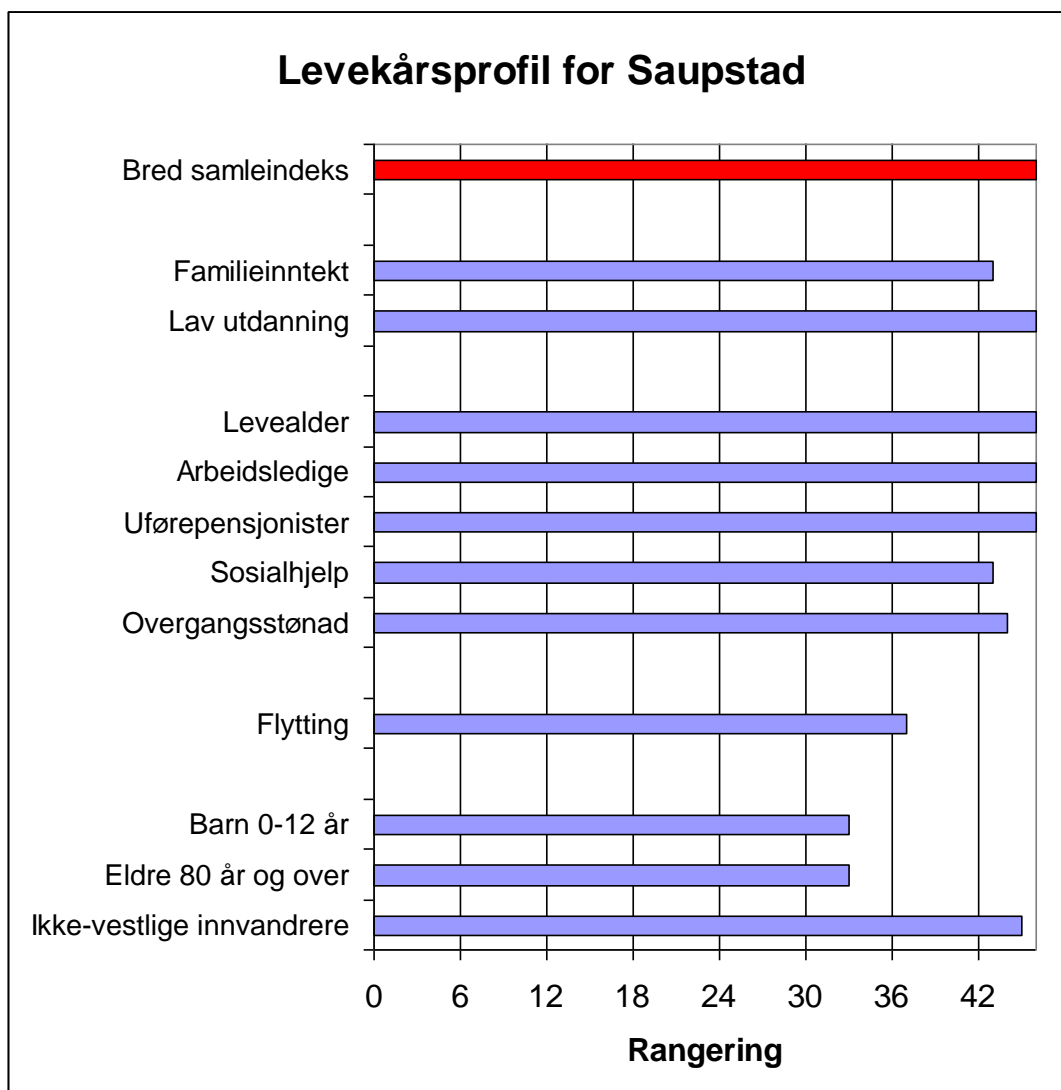
A. Stabilt ugunstige drabantbysoner

Drabantbysonene som kommer ugunstig ut både i 1994 og 1998 er Kattem, Brundalen og Saupstad. Heimdal hører også hjemme her, men har hatt en forbedring av den relative posisjonen på Sosial- og helse indeksen. Vi har valgt å presentere Saupstad sone som representant for denne gruppen.

Saupstad

Saupstad kommer som nevnt ut blant de minst gunstige sonene på Bred samleindeks både i 1994 og 1998, og viser liten endring i perioden.

Figur 11.2 Levekårsprofil for Saupstad

Saupstad sone scorer lavest på sosio-økonomiske forhold begge år. Selv om det er tegn til forbedring når det gjelder utdanningsnivå, kommer Saupstad mer ugunstig ut i forhold til utviklingen for hele byen fordi andelen lavt utdannede i utgangspunktet var så høyt. Saupstad har den høyeste andelen 30-39 åringer med lav utdanning av sonene i Trondheim både i 1994 og 1998, og framstår som en mer markant lavutdanningszone i 1998. Årsaken er at de aller fleste sonene lå mer gunstig an i 1994 og har hatt en ytterligere reduksjon av lavt utdannede fram til 1998.

For inntekt har utviklingen på Saupstad også vært negativ. Mens de fleste sonene har hatt en svært positiv inntektsutvikling, har økningen på Saupstad vært relativt ubetydelig. Inntektsnivået var blant det laveste av sonene i Trondheim. Både familieinntekt etter skatt og brutto personinntekt lå svært lavt i 1993 og 1997.

Når det gjelder Sosial- og helse indeks, kom Saupstad svært ugunstig ut begge år, og uten særlig endring i perioden. Her kan nevnes at Saupstad har en forventet levealder for menn på 70,7 år, som er den laveste av alle sonene i Trondheim, og 10 år lavere enn sonene med lengst forventet levealder. Andelen arbeidsledige var nest høyest begge år, men med sterk nedgang i

perioden. Det var svært høy andel personer på attføring i 1994, men tydelig nedgang i perioden. Saupstad hadde høyest andel uførepensjonister av alle sonene begge år, og en svak økning i perioden. Andelen enslige forsørgere med overgangsstønad var nest høyest på Saupstad begge år, tross i en viss nedgang i perioden. Videre hadde sonen den fjerde høyeste andelen sosialhjelpsmottakere av sonene begge år, men med en relativt tydelig reduksjon for perioden. Voldskriminalitet er den eneste av de sosiale- og helsemessige indikatorene hvor sonen ikke kommer i den aller minst gunstige gruppen.

Høy utflytting er som vi har sett et typisk sentrums- og drabantbyfenomen i Trondheim, og Saupstad er en av drabantbysonene med relativt høy utflytterandel både i 1990 og 1997, men med en svak reduksjon i perioden. Ut fra våre flyttedata kan vi ikke si noe om hvilke grupper som har preget henholdsvis inn- og utflyttingen. Det er imidlertid sannsynlig at flyttingene er relativt selektive i den forstand at for eksempel barnefamilier som får bedret sin økonomi står for en større del av utflyttingene. Med nesten utelukkende små og mellomstore blokkleiligheter vil mange se på området som et midlertidig bosted. Boligprisene på Saupstad har vært relativt lave gjennom 90-tallet. Det gir en pekepinn om at det hovedsakelig er familier med lav inntekt og relativt lav sosial status som har flyttet inn, og som bidrar til å opprettholde en høy befolkningsandel med hopning av levekårsulemper.

I kapittel 4 så vi at folketallet på Saupstad har gått svakt ned. Dette kan forklares med en klar nedgang i andel barn og andel barnefamilier selv om andelen var relativt høy begge år. Andelen ungdom i alderen 13-19 år har vært stabilt høy fra 1990 til 1998. Dette tyder på en viss stabilitet i befolkningen, og ungdom som flytter hjemmefra kan være en årsak til nedgangen i folketallet. Parallelt har det vært en økning i andel enslige. Andelen unge i alderen 20-29 år er også høy på Saupstad, mens andelen studenter er svært lav. Videre har Saupstad relativt høy andel av de aller eldste 80 år og over til å være en drabantbyson. At det ligger et eldresenter i sonen hvor eldre syke mennesker flytter til fra hele byen, kan være en medvirkende årsak til det.

Videre er det høy andel enslige forsørgere, men tydelig nedgang i perioden. Andelen enslige uten barn er også svært høy på Saupstad. Det samme er andelen skilte og separerte. Sonen har også en av byens høyeste andeler av ikke-vestlige innvandrere. Valgdeltakelsen har dessuten vært lav på 90-tallet.

Det er imidlertid på sin plass å peke på at området har grønne og fine uteområder med lite problemer knyttet til trafikk. Boligstandarden er også relativt god, og mange av blokkene er rehabilitert de siste årene. Likevel er boligprisene blant de lavest i byen, selv om de har steget også her på 90-tallet.

B. Ugunstige drabantbysoner med svekket relativ posisjon

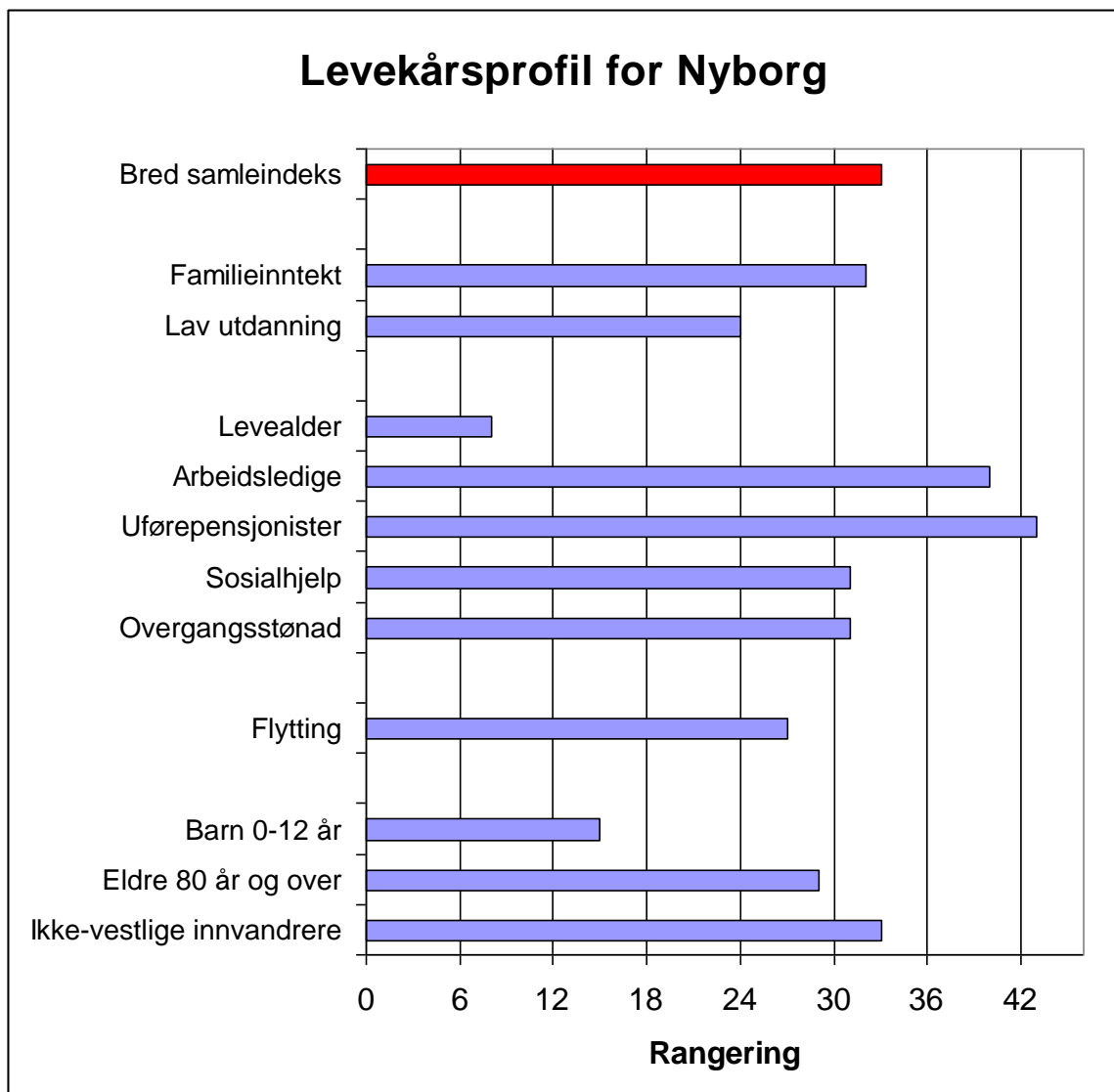
Av drabantbysonene med svekket relativ posisjon er det Romulslia og Risvollan som kommer minst gunstig ut, fulgt av Hallset, Tiller nord og Nyborg. Vi har valgt å fokusere på Nyborg.

Nyborg

Nyborg er den sonen som kommer ut med den sterkeste svekkelsen på Bred samleindeks og Sosial- og helseindeks, mens sonen er styrket på Sosio-økonomisk indeks. Når det gjelder sosio-økonomiske forhold, har Nyborg styrket sin posisjon med god inntektsutvikling og

reduisert andel med lav utdanning. Det er en svekket stilling på de sosiale- og helsemessige forholdene som har ført til at denne sonene har svekket sin posisjon på Bred samleindeks. Vi vil kort se på hvilke indikatorer som har ført til en slik svekkelse. For levealder har vi bare ett tall, som dekker hele perioden 1993 til 1997, og i denne perioden var levealderen relativt høy på Nyborg. Arbeidsledigheten var også relativt høy begge år, og på tross av at sonen har en viss reduksjon i andelen arbeidsledige, er nedgangen betraktelig svakere enn den gjennomsnittlige reduksjonen for byen. I 1994 var andelen personer på attføring klart lavere på Nyborg enn for byen som helhet, mens andelen i 1998 lå klart høyere enn bygjennomsnittet. Nyborg har videre en svært høy andel uførepensjonister begge år. Andelen sosialhjelpsmottakere lå likt med hele byen i 1998, fire år tidligere lå den klart lavere. Mens andelen mottakerer av sosialhjelp var uforandret på Nyborg, ble den tydelig redusert for byen som helhet. Andelen enslige forsørgere som mottar overgangsstønad var den samme som for hele byen i perioden.

Figur 11.3 Levekårsprofil for Nyborg

Med unntak av økning i andel personer på attføring, er det ikke snakk om at hopningen av levekårsulemper har økt på Nyborg i perioden, men at andelen av befolkningen med

levékårsulemper har avtatt mindre her enn for byen som helhet. Årsaken til at Nyborg har fått sin posisjon svekket når det gjelder sosiale- og helsemessige forhold har, dermed først og fremst vært at sonen henger etter den generelle utviklingen i byen. Én av forklaringene på dette kan ligge i økt andel ikke-vestlige innvandrere.

11.5.2 Sentrumssoner med hopning av levekårsulemper

Sentrumssonene med hopning av levekårsulemper skiller seg fra drabantbyene ved at de har lav andel barn og ungdom, og høy andel eldre. Dessuten har sentrumssonene høy andel studenter. Andelen utleieboliger er også betraktelig høyere enn i drabantbyene. At andelen barn er såpass lav, er med på å gjøre levekårs situasjonen noe mindre alvorlig. På den andre siden kan det tenkes at de barna som bor der, og har foreldre som har en vanskelig levekårs situasjon, i tillegg også har relativt dårlige uteområder.

Gentrification prosessene har begynt å gjøre seg gjeldende i de fleste sentrumssonene, og fører til at det flytter inn grupper med bedre levekår. Fortsetter disse prosessene, vil det sannsynligvis fortsatt komme en kraftig kapitalinvestering og innflytting av mer ressurssterke beboere i sentrumsområdene. Den lave valgdeltakelsen er tydelig i de sentrumssonene som har størst hopning av levekårsproblemer. For flere av sentrumssonene har uavklarte eller pågående byutviklingssaker stor betydning for levekårsutviklingen.

A. Ugunstige sentrumssoner med svekket relativ posisjon

Ila

Ila kommer ut blant de minst gunstige sonene på Bred samleindeks både i 1994 og 1998. Sonen har i tillegg svekket sin relative posisjon på Bred samleindeks i perioden.

Ila kommer relativt dårlig ut på samtlige indikatorer som inngår i den Sosio-økonomiske indeksen og Sosial- og helse indeksen. I tillegg har sonen svekket sin stilling på begge disse indeksene. Når det gjelder de sosio-økonomiske forholdene, lå Ila blant sonene med aller lavest familieinntekt begge år. Inntektsutviklingen fra 1993 til 1997 har dessuten vært bortimot uforandret, og dermed betydelig svakere enn byen som helhet som har hatt en vekst på 7,2 prosent. Ila har hatt en svak økning i andelen med lav utdanning i alderen 30-39 år, og har dermed gått fra å ha lavere andel enn snittet for byen i 1994 til å ha høyere andel i 1998.

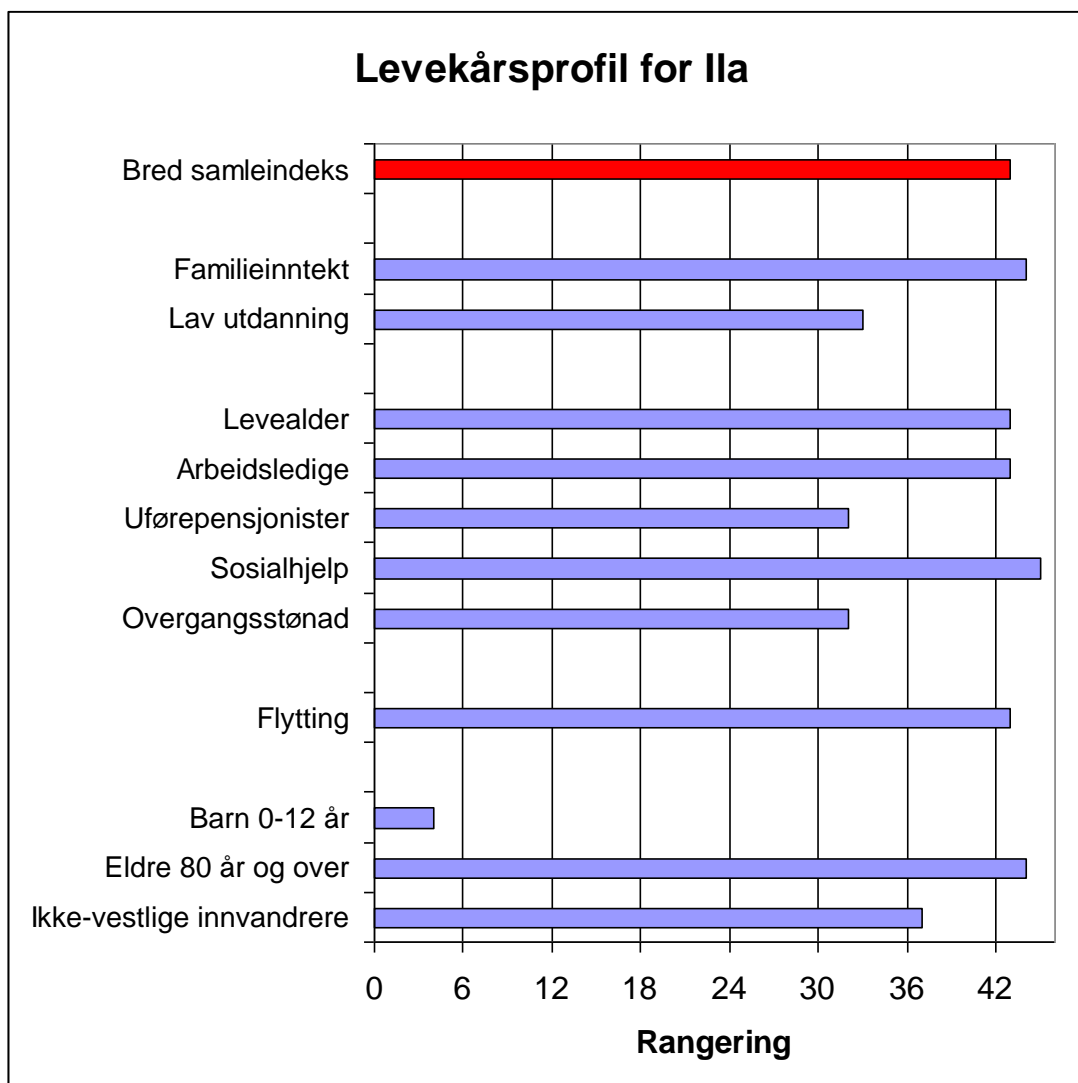
Når det gjelder de sosiale- og helsemessige forholdene, har Ila relativt lav forventet levealder for perioden 1993 til 1997. Ila har videre betydelig høyere andel arbeidsledige enn bysnittet både i 1994 og 1998 på tross av sterk reduksjon i perioden. Sonen har betydelig høyere andel personer på atfering begge år, og en klar andelsøkning i perioden. Andelen uførepensjonister er også høyere på Ila enn for byen som helhet, men den er svakt redusert i perioden. Ila har høy andel sosialhjelpsmottakere begge år, og andelen er klart økende fra 1994 til 1998. For byen som helhet har andelen blitt redusert. Andelen enslige forsørgere som mottar sosialhjelp lå lavere enn for byen som helhet i 1994, men over i 1998. I motsetning til gjennomsnittet for byen som er svakt redusert, har andelen mottakere av overgangsstønad økt på Ila i perioden. Oppsummert har Ila hopning av personer med ulike sosiale- og helsemessige levekårsulemper. På de sosiale- og helsemessige indikatorene har Ila som en av få soner hatt

en faktisk økning både i antall og andel personer på attføring, sosialhjelpsmottakere og enslige forsørgere med overgangsstønad. I tillegg har sonen høy andel arbeidsledige og uføre begge år, på tross av reduksjon i perioden.

Det generelle bildet av utviklingen i hopning av levekårsulemper på Ila er dermed at sonen på en del sentrale indikatorer henger etter byens generelle utvikling. I tillegg har Ila som en av svært få soner i byen også en økende hopning av befolkningsgrupper med noen sosiale- og helsemessige levekårsulemper.

Ila har hatt en relativt sterk økning i andelen ikke-vestlige innvandrere i perioden. Som påpekt i kapittel 4 er dette en gruppe som i gjennomsnitt har lavere inntekt, noe lavere utdanning og betydelig høyere arbeidsledighet enn vestlige innvandrere og nordmenn. Dette kan være en delforklaring til ”nedturstendensen” vi har registrert for Ila.

Figur 11.4 Levekårsprofil for Ila

B. Stabilt ugunstige sentrumssoner

Lademoen

Lademoen kommer ut blant de minst gunstige sonene på Bred samleindeks både i 1994 og 1998, og viser liten relativ endring i perioden.

På den Sosio-økonomiske indeksen kommer Lademoen svært dårlig ut begge år, men bedrer sin relative posisjon i perioden. Andelen med lav utdanning i alderen 30-39 år var relativt høy i 1994, men ble sterkt redusert fram til 1998, hvor Lademoen kun ligger litt over gjennomsnittet for byen. Når det gjelder inntektsnivå, ligger Lademoen klart dårligst an av alle sonene enten man ser på brutto personinntekt eller familieinntekt etter skatt både i 1993 og 1997. Inntektsnivået på Lademoen er omlag halvparten så høyt som i de mest gunstige sonene for begge inntektsmålene i de aktuelle årene. Inntektsøkningen fra 1993 til 1997 er imidlertid på linje med den gjennomsnittlige inntektsøkningen for hele byen.

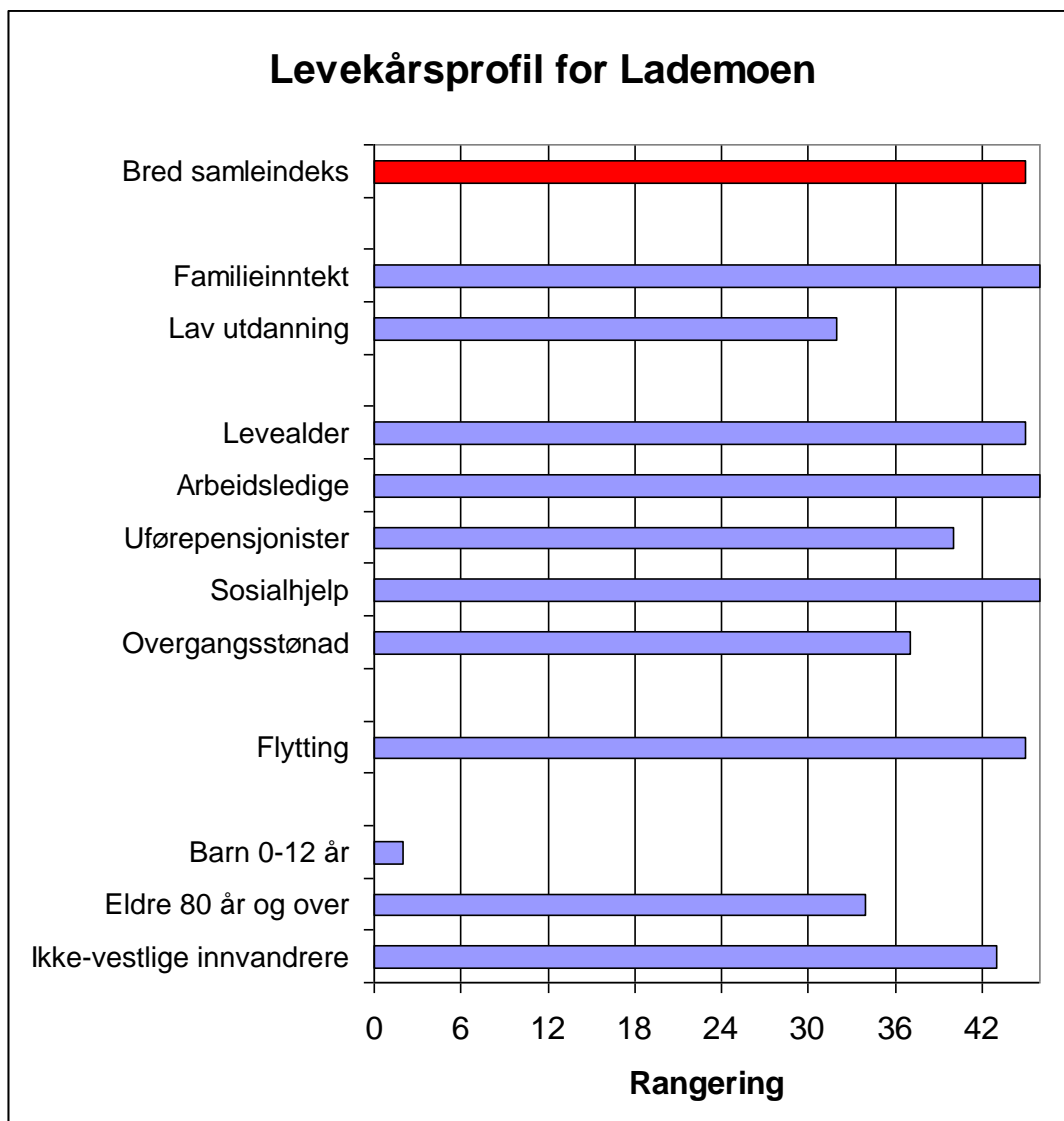
Lademoen kommer sammen med Saupstad ut som den minst gunstige sonen på de sosiale- og helsemessige indikatorene både i 1994 og 1998. Totalt sett har det vært liten endring i omfanget av de sosiale- og helsemessige levekårsproblemene i perioden. Med en forventet levealder for menn på 70,9 år har Lademoen sammen med Saupstad den laveste forventede levealderen i byen. Lademoen har klart høyest andel arbeidsledige av sonene begge år, over dobbelt så høy andel som bysnittet. Men ledigheten har gått kraftig ned på Lademoen i perioden. Andelen personer på attføring er også høyest på Lademoen begge år, men med en svak nedgang i perioden. Sonen har videre høy andel uføretrygdede, og høy andel enslige forsørgere som mottar overgangsstønad. For begge disse indikatorene er ikke Lademoen blant sonene med aller høyest andel, og andelen viser en svak reduksjon. Lademoen har den høyeste andelen mottakere av sosialhjelp av alle sonene, og ligger betydelig høyere enn de andre sonene som kommer ugunstig ut. Andelen er tre ganger så høy som gjennomsnittet for byen. Sonen har også høy andel siktelsler for voldskriminalitet blant beboerne. Valgdeltakelsen på 90-tallet har vært blant de aller laveste i Trondheim.

Demografisk kjennetegnes sonen av lav andel barn og svært lav andel ungdom under 20 år. Andelen av de aller eldste er kun litt høyere enn for byen som helhet. Ellers er andelen unge voksne i alderen 20-29 år svært høy, svært mange av disse er studenter. Andelen er ellers høy for enslige, skilte- og separerte og enslige forsørgere. Videre er andelen ikke-vestlige innvandrere blant de høyeste i byen og klart høyest av sentrumssonene. Det totale folketallet er stabilt i perioden.

Lademoen er blant sonene med høyest utflytterandel både i 1990 og 1997, og andelen som flytter ut av sonen er økende i perioden. Det er vanskelig å påpeke noen sammenheng mellom utflytting og endringer i levekår. Selv om Lademoen viser en svak forbedring på en del av levekårsindikatorene, har ikke sonen samlet sett vist noen relativ forbedring i forhold til bysnittet. Den relativt sterke nedgangen i andelen personer i alderen 30-39 år med lav utdanning kan tyde på at det er en økende innflytting av unge høyt utdannede. Når det gjelder en del av forbedringene på de sosiale indikatorene, kan dette ha en viss sammenheng med selektiv flytting, men kan like gjerne ha sammenheng med den generelle forbedringen av arbeidsmarkedet på 90-tallet som har ført til at færre er avhengige av sosialhjelp og ulike trygdeordninger.

Boligprisene var relativt lave i første halvdel av 90-tallet, men har deretter vært sterkt stigende. Området betegnes av meglere som et godt område for investeringer på grunn av fortsatt sterk forventet prisøkning. Lademoen har ellers vært gjenstand for omfattende byfornyelse på 90-tallet. Det ligger en del store uavklarte planer som vil få stor betydning for sonens framtid (trasé for by E6-Øst, lokalisering av Godsterminal for NSB, utviklingen av Svartla'mon). Den storstilte utbyggingen som er i gang på Nedre Elvehavn vil også knytte Lademoen nærmere sentrum, og muligens gjøre området mer attraktivt. Lademoen har ellers en relativt høy andel kommunale boliger, og svært høy andel små leiligheter. Selv om boligstandarden i området har bedret seg betraktelig på 90-tallet, er det likevel relativt høy andel boliger med lav boligstandard. Utemiljøet har også gjennomgått en klar forbedring på 90-tallet, men likevel har området problemer knyttet til luftforurensing, støy og høy ulykkesrisiko på grunn av sterk gjennomgangstrafikk.

Figur 11.5 Levekårsprofil for Lademoen

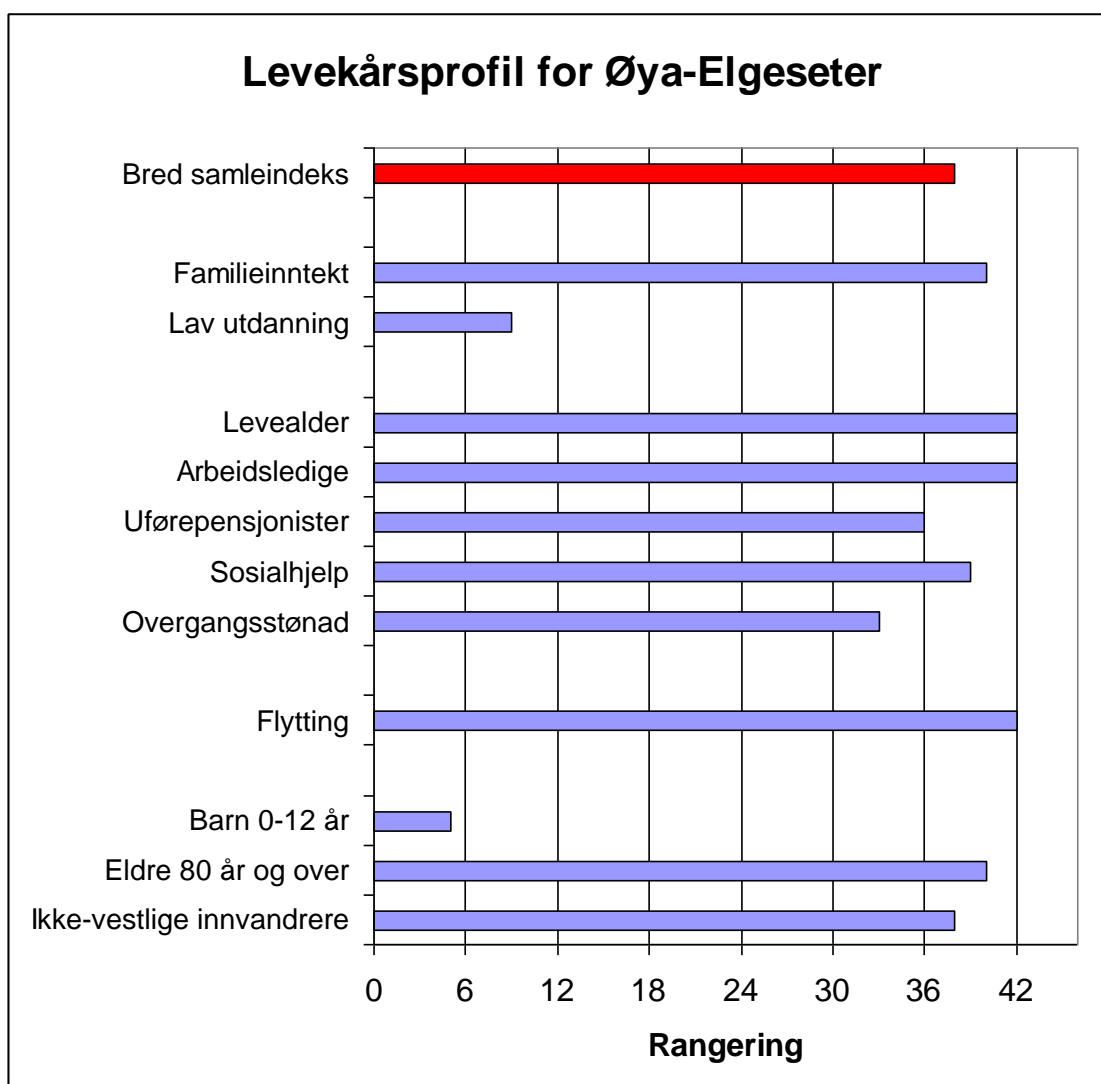
C. Ugunstige sentrumssoner med styrket relativ posisjon

Som tidligere nevnt har flere av sentrumssonene hatt en klar positiv utvikling på 90-tallet. En slik tendens er tydelig for sonene Bakklandet-Møllenberg, Midtbyen og Øya-Elgeseter. Det er åpenbart at gentrificationprosessene har kommet godt i gang i disse områdene. Vi har valgt Øya-Elgeseter som eksempel på en slik sone.

Øya-Elgeseter

Øya-Elgeseter kommer ut blant de minst gunstige sonene på Bred samleindeks i 1994, men forbedrer sin posisjon klart fram til 1998, hvor sonen kommer ut blant de nest minst gunstige sonene. Av tabell 11.2 så vi at Øya-Elgeseter har styrket sin relative posisjon på den Sosio-økonomiske indeksen, mens sonen har hatt en stabil eller svakt styrket posisjon på Sosial- og helse indeksen.

Figur 11.6 Levekårsprofil for Øya-Elgeseter

Går vi nærmere inn på de sosio-økonomiske indikatorene, ser vi at Øya-Elgeseter er blant sonene med lavest familieinntekt både i 1994 og 1998, men med en klart bedre inntektsutvikling enn for byen som helhet. Andelen med lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år var lavere i denne sonen enn for Trondheim i 1994, og betydelig lavere i 1998. Øya-Elgeseter er blant sonene med sterkst reduksjon i andelen lavt utdannede i denne aldersgruppen.

Når det gjelder Sosial- og helse indeks, kommer Øya-Elgeseter ut blant de minst gunstige sonene begge år, men viser en svak forbedring. Forventet levealder for Øya-Elgeseter i perioden 1993 til 1997 er 72,3 år og relativt lav. Sonen har relativt høy andel arbeidsledige begge år. Reduksjonene i andel arbeidsledige er tydelig, men klart lavere enn for Trondheim som helhet, og i 1998 har sonen den femte høyeste arbeidsledigheten med 5,2 prosent. Andelen personer på attføring er svært høy i 1994, og blir klart redusert fram til 1998, mens byen som helhet er uforandret. Øya-Elgeseter har også relativt høy andel uførepensjonister begge år, og andelen er redusert mer enn for byen som helhet i perioden. Sonen har relativt høy andel mottakere av sosialhjelp begge år, og med en reduksjon på linje med nivået for hele byen. Andelen enslige forsørgere som mottar overgangsstønad er relativt høy på Øya-Elgeseter begge år, og mens nivået for byen som helhet er uendret i perioden, blir andelen redusert på Øya-Elgeseter. Når det gjelder sosiale- og helsemessige forhold, kommer altså Øya-Elgeseter ugunstig ut begge år, men området har en sterkere forbedring enn for byen totalt sett.

11.6 Segregasjon

Gjennom hele analysedelen av rapporten har segregasjon vært et underliggende tema. Her følger en oppsummering av tendenser til demografisk, etnisk, sosio-økonomisk og sosial- og helsemessig segregasjon målt med variasjonskoeffisienten. (Se kapittel 3 for nærmere beskrivelse av dette segregasjonsmålet og vedleggstabell 3 for detaljerte segregasjonstill.) Før vi går inn på dette vil vi beskrive hvor store forskjellene er mellom de mest og minst gunstige sonene, og hvordan forskjellene har utviklet seg på 90-tallet når det gjelder sosio-økonomiske forhold og sosiale- og helsemessige forhold.

Når vi ser på endringer i segregasjon, er det viktig å understreke at det er relativt korte tidsperioder vi tar for oss. Tidsspennet fra 1990 til 1998 er godt egnet til å få fram endringer på 90-tallet, mens endring for fireårsperioden 1994 til 1998 er i korteste laget til å få fram tydelige endringer i segregasjonsmønsteret.

Før vi ser på segregasjon målt ved hjelp av variasjonskoeffisienten tar vi for oss de relative forskjellene mellom de minst og mest gunstige sonene. Dette målet tar spesielt hensyn til ytterpunktene i fordelingen. For sosio-økonomiske og sosiale- og helsemessige forhold har forskjellene mellom sonene økt på tross av at de fleste sonene har hatt en forbedring. Det er kun for sosialhjelp og attføring at forskjellene har minket. Den sterkeste økningen i forskjeller fant vi i lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år. Også for indikatorene sosialhjelp og overgangsstønad fant vi store forskjeller mellom gunstige og ugunstige soner. De tre sonene med høyest andel sosialhjelpsmottakere hadde 7 ganger så høy andel som de tre sonene med lavest andel. Både for netto familieinntekt og brutto personinntekt var forskjellene kun svakt økende. For familieinntekt fant vi at de tre mest gunstige sonene hadde dobbelt så høy gjennomsnittlig familieinntekt som de tre minst gunstige sonene.

Til *demografisk segregasjon* regner vi segregasjon etter alder, hvor vi ser på utviklingen gjennom hele 90-tallet, og for familiestruktur, for siste halvdel av 90-tallet. Hovedinntrykket av alderssegregasjon er at det er de eldste som har det mest segregerte bosettingsmønsteret. De unge er mer jevnt spredt utover byen. Segregasjonen av barn 0-12 år er svakt avtakende, mens ungdom 13-19 år og 20-29 år har en svakt økende segregasjon. I kapittel 4 viste vi at det i hovedsak var i sentrumsområdene at aldersgruppen 20-29 år har økt i andel. Videre påpekte vi at det er rimelig å anta at segregasjonen av unge i alderen 20-29 år er sterkere enn den offentlige statistikken viser fordi svært mange studenter ikke har registrert bostedsadresse i Trondheim. Konsentrasjonen av denne aldersgruppen ville med alle studentene iberegnet først og fremst være høyere i sentrumsområdene. Aldersgruppen 20-29 år er unge voksne i etableringsfasen som er en gruppe som i gjennomsnitt har større levekårsproblemer enn befolkningen for øvrig (Barstad 1997).

Som nevnt er de eldste mer konsentrert til visse deler av byen. Dette gjelder både for aldersgruppen 67 år og over og enda mer markant for de aller eldste som er 80 år og over. Begge gruppene har hatt en avtakende segregasjon på 90-tallet, sterkest har den vært for de som er 80 år og over. Årsaken til den sterke segregasjonen er sannsynligvis at en stor andel av de aller eldste bor på institusjon eller i tilrettelagte boliger. Økt bruk av hjemmehjelp og utbygging av omsorgsboliger har antagelig medført at denne aldersgruppen har blitt mindre segregert i løpet av 90-tallet. Tendensene til mindre segregasjon av de eldste kan derfor tjene som en evaluering av kommunens politikk på dette området.

Når det gjelder ulike familietyper, har barnefamiliene en noe tydeligere segregasjon enn enslige. Enslige forsørgere med barn har blitt svakt mindre segregert i siste halvdel av 90-tallet, mens mønsteret for gruppen barnefamilier som helhet har vært uforandret. De enslige er relativt lite segregert, og mønsteret viser ingen endring i perioden. Gruppen av skilte og separerte er relativt svakt segregert, og segregasjonen er svakt avtakende gjennom hele 90-tallet.

En sterkt segregert by etter aldersgrupper og familietyper kan ha en del negative konsekvenser når det gjelder ensidig befolkning i boligområdene (se kapittel 2). Videre er det slik at noen aldersgrupper og familietyper har flere levekårsulemper enn andre, og en sterk segregasjon vil derfor føre til sterkere hopning av levekårsulemper. Tendensene til en svak avtagende segregasjon av eldre og enslige forsørgere i Trondheim på 90-tallet kan derfor vurderes som positiv. Tendensen til noe sterkere segregasjon av unge i alderen 20-29 år kan på den ene siden sees som relativt problematisk fordi dette er en gruppe som i gjennomsnitt har større levekårsproblemer enn befolkningen for øvrig. På den andre siden gjelder dette først og fremst sentrumsområdene, hvor svært mange av de unge er studenter som ofte er i en midlertidig problematisk levekårsituasjon preget av bl.a. lav inntekt og dårlige boforhold.

I likhet med de fleste store byer er Trondheim *etnisk segregert*. De ikke-vestlige innvandrerne er tydelig segregert i Trondheim i den forstand at andelen er under 2% i halvparten av sonene, og under 5% i 90% av sonene, mens tre soner har andeler på mellom 9 og 13%. På tross av en slik ujevn fordeling er ikke Trondheim sterkt segregert i forhold til Oslo, hvor opp mot 40% av befolkningen i visse delområder er ikke-vestlige innvandrere. De ikke-vestlige innvandrerne er med andre ord svært ujevnt fordelt i Trondheim. Antallet er like fullt lavt sammenlignet med Oslo.

Den *sosio-økonomiske segregasjonen* målt etter utdanning og inntekt var relativt svak på 90-tallet. Segregasjonen av lavt utdannede 30-39 åringer var relativt svak begge år, men har økt fra 1994 til 1998. Inntektssegregasjon har vi målt etter familieinntekt etter skatt og brutto personinntekt for årene 1993 og 1997. Segregasjon av både familier og personer ut fra deres inntekt var relativt svak i begge disse årene, og uforandret i perioden³.

Når det gjelder *segregasjon av sosiale- og helsemessige forhold* som inngår i indeks for levekårsproblemer (kapittel 7), var det relativt store variasjoner i segregasjonsnivå mellom indikatorene. Utviklingen fra 1994 til 1998 tyder i hovedsak på et relativt stabilt segregert mønster for disse indikatorene. Sosialhjelpsmottakere og enslige mødre med overgangsstønad er de tydeligst segregerte gruppene, og begge er uforandret i perioden. I tillegg til de to nevnte indikatorene er personer siktet for voldskriminalitet relativt sterk segregert. Segregasjonen er økende i perioden, men på grunn av småtallsproblematikk bør denne trenden tolkes med stor varsomhet.

Uførepensjonister og personer som mottar atføringspenger er relativt svakt segregert, men utviklingen i perioden er ulik for disse gruppene. Mens uførepensjonistene har en svak forsterket segregasjon, er segregasjonen av personer på atføring svakt avtakende. Arbeidsledige er også en relativt svakt segregert gruppe. For perioden 1994 til 1998 er det ingen endring i graden av segregasjon av arbeidsledige.

Graden av segregasjon av sosio-økonomiske og sosiale- og helsemessige forhold må sees som mest avgjørende for hopning av levekårsulemper. Når det gjelder spørsmålet om segregasjonen av befolkning med levekårsulemper er økende eller minkende i Trondheim i siste halvdel av 90-tallet, finner vi at segregasjonen totalt sett er stabil, men med noen tendenser til svak økning. En svak økning i segregasjon gjelder først og fremst unge voksne med lav utdanning og uførepensjonister.

Denne gjennomgangen av segregasjon målt ut fra variasjonskoeffisienten viser at Trondheim er en segregert by, og at utviklingen på 90-tallet best kan karakteriseres med stabilitet. Den demografiske segregasjonen etter alder og familietyper ser i hovedsak ut til å være stabil eller svakt avtagende. Den etniske segregasjonen er sterk, men svak avtakende. Segregasjon etter sosiale- og helsemessige forhold er stabil eller svakt økende, mens den sosio-økonomiske segregasjonen viser stabilitet målt etter inntekt, og svak økning målt etter unge voksne med lav utdanning.

³ Da inntektstallene er gjennomsnittstall for sonene er segregasjonen antagelig sterkere enn disse tallene viser.

DEL III

OPPSUMMERING OG AVSLUTNING

12 Levekårsutvikling i Trondheim på 90-tallet

12.1 Oppsummering av hovedfunn

Vi vil her kort trekke fram noen strukturelle endringer som har foregått på 90-tallet og som har stor betydning for levekårene generelt, og spesielt i storbyene. Deretter presenterer vi en summarisk gjennomgang av hovedfunnene i analysen.

Det er særlig to arenaer som har hatt store strukturelle endringer med konsekvenser for levekårene på 90-tallet. Det er for det første **arbeidsmarkedet** har blitt betraktelig bedre. Ledigheten er betydelig lavere enn tidlig på 90-tallet. For det andre har den sterke prisøkningen på boliger ført til et betraktelig hardere **boligmarked**. Spesielt har det blitt vanskeligere for førstegangsetablerere på eiemarkedet, men prisene på utleiemarkedet har også steget sterkt. Økningen i boligpriser har utvilsomt stor betydning for fordelingen av levekårsulempere og goder i byen på slutten av 90-tallet. En slik prisutvikling vil antagelig føre til sterkere sortering av befolkningsgrupper etter deres betalingsevne. Dette har nær sammenheng med overgangen fra lav til høykonjunktur. Norge har hatt økonomiske oppgangstider fra om lag 1993. **Utdanningsmarkedet** er en tredje arena som har konsekvenser for levekårene og som har gjennomgått store endringer på 90-tallet. Det har vært en sterk økning i studenttallene, og flere store reformer i grunnskolen og den videregående skolen. Tilgangen til høyere utdanning er blitt bedre i perioden.

De viktigste *resultatene* av analysen kan oppsummeres som følger:

- Byen som helhet har hatt en positiv levekårsutvikling.

Generelt har det på 90-tallet vært en positiv utvikling i levekår for hele landet som også Trondheim har tatt del i. Det har skjedd forbedringer for hovedtyngden av befolkningen. Dette gjelder både for individuelle ressurser som bedret utdanning, høyere inntekt, bedre boliger og færre arbeidsledige, og kollektive ressurser i form av bedre uteområder. Det er tydelig at befolkningen i Trondheim har hevet utdanningsnivået, oppnådd en reallønnsvekst og fått lavere arbeidsledighet. Hovedinntrykket er at byen har gjennomgått en levekårsforbedring på 90-tallet.

- Trondheim kommer svakt dårligere ut enn de andre byene

På "Indeks for levekårsproblemer", som er utviklet av Statistisk Sentralbyrå, og som måler omfanget av syv sosiale- og helsemessige levekårsproblemer, kommer Trondheim litt dårligere ut enn gjennomsnittet for alle landets kommuner, og ligger også litt dårligere an enn de andre storbyene. I 1998 kommer Bergen og Oslo likt ut, litt bedre enn Trondheim. Stavanger kommer klart best ut. Trondheim har høyere andel arbeidsledige, uførepensjonister, personer på attføring og enslige forsørgere som mottar overgangsstønad enn de andre byene. For mottakere av sosialhjelp og forventet levealder, ligger byen midt på treet i forhold til de andre storbyene. Trondheim har imidlertid relativt lav andel voldskriminalitet. Ulikt nivå på noen av disse stønadsformene kan imidlertid vel så gjerne være uttrykk for praksisvariasjoner kommunene i mellom som reelle levekårsforskjeller. Utviklingen i Trondheim for disse indikatorene fra 1994 til 1998, viser at omfanget av de fleste levekårsulempene er stabile eller minkende.

- Tydelig segregasjonsmønster i form av ”lappeteppe”

Tidligere undersøkelser viser at Trondheim er klart mindre segregert enn Oslo, og mer på linje med Bergen. Oslo har et klart øst-vest skille med opphopning av levekårsproblemer i øst. Bergen har en viss sentrum-periferi dimensjon, hvor de indre bydelene kommer minst gunstig ut. I Trondheim er mønsteret mer preget av ”lappeteppe” der relativt små områder med gode og dårlige levekår ligger om hverandre. Selv om Trondheim ikke er like sterkt segregert som Oslo, er byens befolkning tydelig segregert både etter demografiske, etniske, sosio-økonomiske, sosiale- og helsemessige forhold, med store variasjoner mellom ”ekstreme” soner.

- Segregasjonsmønsteret har holdt seg noenlunde stabilt på 90-tallet

Det geografiske fordelingsmønsteret for grupper av Trondheims befolkning er med andre ord relativt uendret, men med visse variasjoner for de ulike typene segregasjon. Segregasjon etter alder og familie-typer ser i hovedsak ut til å være stabil eller svakt avtagende. Den etniske segregasjonen er relativt sterk, men synes å være svakt avtakende. Segregasjon etter sosiale- og helsemessige forhold er stabil eller svakt økende, mens den sosio-økonomiske segregasjonen viser stabilitet målt etter inntekt, og svak økning målt etter unge voksne med lav utdanning.

- Levekårsforskjellene mellom sonene er fortsatt store, og dels økende

Forskjellene mellom sonene er betydelige for de fleste aspektene som ble undersøkt. Størst var forskjellene for andel sosialhjelpsmottakere og enslige forsørgere med overgangsstønad. Sonene med høyest andel sosialhjelpsmottakere hadde syv ganger så høy andel som sonene med lavest andel. Forventet levealder er 10 år høyere i ”beste” enn ”verste” sone.

På tross av en positiv levekårsutvikling for byen som helhet, er det tydelige tegn på at det også i Trondheim har blitt økende forskjeller i befolkningen (jfr. St meld nr 50 (1998-99) Ujanningsmeldinga). For de fleste sosio-økonomiske og sosiale- og helsemessige forhold har *det relative spennet* mellom de mest og minst gunstige sonene økt, på tross av at de fleste sonene har hatt en forbedring. Det er kun for andelen sosialhjelpsmottakere og andelen på attføring at forskjellene har minket. Den sterkeste økningen i forskjeller fant vi for andelen personer med lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år. For inntekt var forskjellene kun svakt økende.

- Sentrumssoner og drabantbysoner kommer mest ugunstig ut

De mest gunstige sonene omfatter stort sett eneboligområder, dels de eldre, etablerte i sentrale bydeler, og dels de nyere og mer perifert beliggende. Mest gunstig posisjon på samtlige samleindekser har områdene Berg-Tyholt, Stokkan og Stavset.

Ut fra sonenes relative rangering på de forskjellige samleindeksene som er presentert, er det Saupstad, Lademoen, Romulslia, Ila, Risvollan, Kattem og Hallset kommer minst gunstig ut. Av disse syv sonene er Lademoen og Ila typiske sentrumssoner, mens de øvrige befinner seg lengre fra sentrum med blokk eller rekkehusbebyggelse og drabantbypreg. Det er Saupstad og Lademoen som kommer aller dårligst ut på samtlige indekser.

Sentrums- og drabantbysonene har en del fellestrekk og en del svært ulike kjennetegn. Alderssammensetningen og familiestrukturen er relativt forskjellig. Sentrum har lav andel barn og ungdom under 20 år, høy andel unge voksne og høy andel eldre. Drabantbyene preges av høy barneandel. I de indre byområdene har befolkningen gjennomgående høyere utdanning enn i drabantbyene. Andelen skilte og separerte er derimot relativt lik i de to

områdetypene, og gjennomsnittsinntekten er lav. Det er ellers relativt sterk grad av hopning av sosiale- og helsemessige ulemper begge steder. Både arbeidsledigheten og andelen personer på attføring og uførepensjon er relativt høy. Det samme er andelen sosialhjelpsmottakere og enslige forsørgere med overgangsstønad. Levealderen er også lav begge steder. I tillegg er valgdeltakelsen lavest i disse sonene som har sterkest hopning av levekårsulemper. Fysiske miljøulemper er sterkt konsentrert til noen områder i sentrum.

- Tegn til endring i sentrumsområdene

Sentrumsområdene oppfattes i økende grad som attraktive å investere i, og den sosio-økonomiske statusen er i ferd med å heves. Utviklingen synes å gå i retning av økt polarisering i sentrum; her finner vi grupper av både de mest og minst velstående, side om side. Drabantbyene er mindre attraktive for store investeringer som kan føre til sosiale endringer. De er derfor mer avhengige av offentlige tiltak. Flere av drabantbysonene viser klare ”nedturs”-tendenser.

- Noen soner har hatt sterk negativ utvikling

Områder som har hatt negativ utvikling er i første rekke områder som har svekket sin *relative* posisjon i forhold til de andre sonene og byens samlede utvikling. De henger etter i utviklingen på viktige levekårskomponenter. Når de aller fleste områdene av byen viser forbedring, forsterkes inntrykket av disse sonene som ”etterslepere”. Noen få soner har imidlertid også hatt en økning i den *absolutte* konsentrasjonen av levekårsulemper. ”Nedturs”-sonene som kommer mest ugunstig ut relativt sett har også den sterkeste graden av absolutt forverring. Åtte soner har hatt en reell økning av levekårsulemper på tre eller flere av de ni indikatorene som inngår i en bred samleindeks. Ila har hatt mest negative utviklingen, fulgt av Tiller nord og Risvollan.

- Klar sammenheng mellom individuelle og kollektive levekårskomponenter

Generelt er det et visst sammenfall mellom områder med hopning av levekårsulemper knyttet til befolkningen og relativt dårlig kvalitet på bolig og utemiljø. Dette gjelder i første rekke sentrumssonene, og særlig langs hovedtrafikkårene. Det er imidlertid ofte mindre områder innenfor sonene som framstår som mest miljøbelastet. Det er også en klar sammenheng mellom blokk- og bygårdsbebyggelse og hopning av levekårsulemper. Soner hvor en høy andel av befolkningen bor i blokk- og bygårder har gjennomgående sterkere hopning av levekårsulemper. Boligprisene har økt sterkt på 90-tallet, og varierer sterkt i byen. En del drabantbysoner har lavest boligpriser og svakest prisutvikling, mens sentrale byområder har høyest priser og sterkest økning. Drabantbysoner med lavest boligpriser og svakest prisøkning i perioden har også sterkest hopning av levekårsulemper.

- Klar sammenheng mellom flytting og levekår

Andelen som flytter ut av sonene har økt på 90-tallet. Forskjellene mellom sonene er markerte, men stabile i perioden 1990 til 1997. Sentrumssonene har klart høyest andel utflyttere. Deretter følger en del typiske drabantbysoner. De sonene som har lavest andel utflytting ligger langt fra sentrum og er enten typiske jordbruks- eller småhus og eneboligområder. Sonene som har sterkest hopning av levekårsulemper har også høyest flytteaktivitet og dermed størst gjennomtrekk av beboere. Både hopning av levekårsulemper og høy flytting er dermed i første rekke et sentrums- og drabantby-fenomen. Svært mye av flyttingen er et uttrykk for tilpasninger i boligmarkedet og livsfaseflyttinger. For å kunne avdekke hvorvidt selektive inn- og utflyttinger bidrar til å forsterke mer permanente hopningsmønstre, må en se nærmere på kjennetegn ved flytterne som utdannelse, inntekt, etnisitet og sosiale- og helsemessige forhold.

12.2 Avsluttende drøfting

Med bakgrunn i rapportens analyser av områdevis levekårsforskjeller, vil vi til slutt sortere ut noen mer prinsipielle forhold i et fordelingsperspektiv. Å gi anvisninger på konkrete problemløsningsstrategier eller tiltak ligger imidlertid utenfor denne forskningsrapportens oppgave. Vi vil imidlertid peke på noen momenter i en aktiv kommunal levekårspolitikk.

Et første forhold berører hvor brede beskrivelse av levekårsforhold som presenteres. Sosial-statistisk tilnæringsmåter fanger ikke opp alle aspekter ved befolkningens levekår, bl. a hvordan folk selv oppfatter sine levekår. Vanligvis er det en rimelig grad av overensstemmelse mellom en slik statistisk situasjonsbeskrivelse og beboernes egne (subjektive) oppfatninger. Andre levekårstilnæringer (jfr kap 2.1) kan imidlertid gi en noe annerledes tilstandsbeskrivelse. Befolkningen selv vil kunne trekke inn andre levekårsforhold, enkelte forhold tillegges spesiell vekt, eller hensyn til egne tilpasninger og levemåter tillegges stor betydning. Det kan således være at befolkningen ikke kjenner seg igjen i eller deler en foreliggende beskrivelse. Folk kan selvsagt også trives i områder selv om de kommer dårlig ut på statistiske indikatorer. Slike egne vurderinger vil også i stor grad være farget av at individer og grupper har ulike forventninger og ambisjoner.

Et annet moment er hvilke *problematiske kombinasjoner* av levekårsforhold som er fanget inn i denne studien. Her inngår først og fremst individuelle levekårsulemper, selv om også områdebaserte kollektive levekårsforhold omtales. Studien viser en *oppnopning* av befolkning med individuelle levekårsproblemer i enkelte områder. Levekårsulemper knyttet til individuelle ressurser er her først og fremst relativt lavt utdanningsnivå, høy forekomst av atferd og uføretrygding og helseproblemer representert i grupper av befolkningen som bor i et område (som prosentandeler av befolkningen). Svake individuelle ressurser begrenser uttellingsmuligheter på enkelte arenaer som har betydning for gode levekår. I storbyene er særlig boligmarkedet en sentral arena der konkurransen er blitt skjerpet. I den aktuelle tidsperioden kan begrensede ressurser bidra til en relativ forverring av boligsituasjon og levekår generelt (f. eks kan lav utdanning gi dårligere inntektsmuligheter og en høy andel av inntekt som går til å dekke boustgifter). Det er gjerne en sammenheng mellom dårligere boligforhold, bomiljø og kvaliteter ved utemiljø (landskapskvaliteter, støy, forurensning, ulykkesrisiko). I rapporten påvises en konsentrasjon av kollektive levekårsulemper som dårlige fysisk uteområder og miljøplager knyttet til spesielle områdetyper. Det som framstår som en spesielt ugunstig levekårssituasjon er *sammenfall* av en befolkning med *svake individuelle ressurser* som bor i områder med *få kollektive goder og mange miljøulemper*. Denne kombinasjonen er illustrert i nederste høyre rute i tabell 12.1. (Jfr. sammenfall mellom ”people poverty” og ”place poverty” i kap. 2.7).

Tabell 12.1 En klassifikasjon av ressursituasjon og levekårsproblemer i områder.

		Kollektive ressurser	
		Gode	dårlige
Individuelle ressurser	gode		
	dårlige		

Rapporten viser at områder med en relativt ressurs svak befolkning og dårlige uttelling på kollektive goder i hovedsak er konsentrert til indre deler av byen. Det vil være særlig uheldig når slike geografiske hopninger av levekårsproblemer tenderer til å befestes som generasjonsproblemer. Videre kan en risikere at bestemte områder får reproduksjon av sosiale forskjeller mellom generasjoner. En må derfor se nærmere på slike hopningstendenser i forhold til befolkningens sammensetning.

I nær tilknytning til forrige moment, må en for det tredje betrakte levekårsproblemer i et *utviklingsperspektiv*. Det er problemfylt når områdevis forskjeller er blitt større. I våre analyser finner vi enkelte områder med en ugunstig situasjon som har fått det verre eller sakkett ytterligere etter relativt sett. Dette kan skyldes en forverring blant befolkningen som bebor området over lengre tid (inntektsbortfall, uføretrygding, helseproblemer m.m.) eller det kan skyldes flytteprosesser og utskiftning av befolkningen. Det foregår en betydelig flytting i slike områder, og enkelte framstår nærmest som ”transittområder”. Nærmere studier av flyttemønster med hensyn på flytterenens alderssammensetning og sosial status kan avdekke mulige *selektiv inn- og utflyttingsprosesser* som fastholder slike negative hopninger for enkelte grupper. En må her også se på om ”nykommerne” utvikler seg til mer permanente ”problemgrupper”.

For det fjerde må en se på hvorvidt levekårs situasjonen kan ha sammenheng med individuelle tilpasninger. Uttelling på enkelte indikatorer kan skyldes *valgfrie tilpasninger* avhengig av preferanser eller manglende ressurser som berører vilje eller evne til å forbedre sin levekårs situasjon. Det kan være at enkelte områder med lavere boligstandard tiltrekker seg spesielle grupper, men at dette er et *livsfasefenomen* for beboere som har en tidsbetinget lav preferanse for boligstandard.

Når områder slik sett representere valgalternativ er ulikheter noe mindre bekymringsfullt. At det foregår betydelige flytteprosesser og tilpasninger innen boligmarkedet basert på individuelle valg er ikke en uønsket prosess. Men med et fritt boligmarked og en befolkning med ulike ressurser og kjøpekraft vil markeds mekanismen føre til en sortering av befolkningen både ut fra familiefase, alder og økonomi. I og med at individuelle ressurser som utdanning og godt betalt arbeid har en tendens til å følge hverandre, vil det kunne oppstå negative sumeffekter av individuelle valg av bolig og nærmiljø (sosio-økonomisk segregering). Når levekårsulemper konsentreres på individnivå vil dette slå ut gjennom boligmarkedet med en geografisk konsentrasjon av slike grupper i områder med lavere boligstandard og dårligere utemiljø.

Et femte forhold berører de forskjellige områdenivåene i analysene. Områdevis levekårsulikheter gir uttrykk for andel av befolkningen i et område som kommer ut med relativt dårlige indikatorverdier. En må videre gjennomgå hvor konsentrert og sterk den geografisk sammenklumpingen av problemgrupper innenfor disse områdene. Denne studien avdekker en sterkere opphopning innen enkelte soner, og at disse områdene er blitt hengende etter i utviklingen. Dette er en sterk segregasjon i den forstand at de med mange levekårsulemper er konsentrert til noen få soner, men i en form for polarisering av de dårligst stilte områdene. Men det geografiske problemomfanget er likevel begrenset i Trondheim. Historiske og topografiske forhold har bl. a sammen med byplanmessige forhold som variert arealbruk og utbygging ikke ført til større sammenhengende områder med ensartet boligbebyggelse.

Ofte vil sonenivået som her er den primære analyse-enhet være for grovt, og det kan være grunn til å se nærmere på den interne fordelingen innen sonene, f. eks grunnkretser. Det gjelder både problematiske befolkningskonsentrasjoner og særlig fysiske miljøproblemer knyttet til trafikkplager. I en forbedringssammenheng vil det være nødvendig å foreta analyser på individnivå for å få et godt grep om sammenhenger, og nærmere avdekke mekanismer og samspillseffekter mellom individuelle ressurser og manglende kollektive goder i avgrensede mindre områder.

Et sjette forhold berører hvorvidt kommunal levekårspolitikk har muligheter for å *påvirke* arenaer som bidrar til å frambringe eller forsterker ulikheter i individuelle ressurser (utdanningssystemet, boligmarked, arbeidsmarkedet). Næringspolitikk og boligpolitikk (inklusive deler av boligbeskatning, f. eks eiendomsavgift) vil utvilsomt være kommunale anliggende. Kommunen kan også utjevne individuelle ressurser gjennom f. eks. sosialhjelp og subsidiering av enkelte kommunale tjenestetilbud. Men generelt vil kommunens velferdspolitikk først og fremst være *kompenserende* gjennom å påvirke kollektive goder og ressurser i ulike områder. En hovedstrategi vil være å styrke kollektive omgivelseskvaliteter knyttet til områdets bygningsmessige og fysiske miljø, fordeling av kommunale tjenester og tiltak for å styrke det sosialt miljø. Kommunen har store påvirkningsmuligheter på enkelte slike fordelingsarenaer for felles goder. (jfr kap. 2.9??). En rekke tiltak er allerede gjennomført gjennom byfornyelsen og en aktiv desentralisering av tjenester og nærmiljøtiltak.

Gjennom en bevisst fordelingspolitikk kan kommunale myndigheter langt på vei sikre at områder med en ressursmessig svake befolkningssjikt ikke samtidig kommer svært dårlig ut på kollektive ressurser. Gjennom forbedrede og varierte omgivelseskvaliteter vil kommunen også påvirke områders statusoppfatning, og videre folks valg av boområde og flytteplaner. Kommunen kan benytte oversiktstudier som denne til å gå nærmere inn i områder som ut fra en total kartlegging framstår med en negativ utvikling. Typer tiltak vil kunne være knyttet til:

- *Boligpolitikk og byfornyelsesstrategier*
Herunder forhold som arealplanlegging, nybygging og fortetting, sammensetning av boligmassen (størrelse, kvalitet, prisnivå), fordeling av kommunale boliger, oppgradering av fysisk utemiljø og trafikktiltak som reduserer miljøplager m. v.
- *Fordeling av kommunale tjenester* innen byen (helse- og sosialtjenester, skoletilbud m.m.)

Gjennom kriteriebasert ressursfordeling påvirker kommunen kvalitet og innhold i tjenestetilbudet. Befolkningsstørrelse og fordeling på kjønns- og aldersgrupper er nødvendige behovsindikatorer. Men kommunale myndigheter har muligheter for å velge en mer selektiv fordelingspolitikk. Ved å vektlegge omfanget av individuelle levekårsulemper og den relative fordeling av sosio-økonomiske problemer i befolkningen i området i kriteriesystemet, vil en kunne oppnå en større omfordelingseffekt på befolkningens velferd enn ved bare å benytte demografiske variable. Imidlertid vil fordeling av slike tjenestetilbud som regel være knyttet til bydelsnivå og sjelden tilrettelegges for de enkelte soner og lavere geografiske nivå (grunnkretser).

Et annet forhold er avveininger av hvilke indikatorer som skal inngå, dvs hvilke mål som best mulig fanger opp befolkningens behov og en eventuell vektning av indikatorer. Vi har vist at en samlet levekårsindeks er et relativt robust mål på områdevis levekårsulemper, og at rangeringen av områder ikke påvirkes sterkt av enkelte indikatorvalg og vektning. Likevel er det grunnlag for en løpende vurdering av hvilke indikatorer som er egnet til å fange opp

lokale behov. En må videre følge opp utviklingen i områder ved å se på *flytteprosesser* og kjennetegn ved inn- og utflytting og hvorvidt dette er livsfase eller generasjonsfenomen der en kan forvente at befolkningsgrupper slår seg ned på permanent basis (gentrification- og filtreringsprosesser).

- *Sosiale miljøtiltak*, som kan omfatte lokale møteseder og aktiviteter.

Kriterier for å tildele midler ut fra spesielle hensyn og behov kan ta utgangspunkt i spesielle avgrensede områder som levekårsmessig sleper etter. Kriteriesystemer som går på bydelsnivå vil ofte være for grovmasket. Slike tiltak må treffe aktuelle målgrupper og porsjoneres etter avdekkede behov i nærmiljøet. Det kan være forebyggende tiltak rettet mot spesielle grupper barn, ungdom , eldre m.m., men også tiltak som tar sikte på å korrigere for uheldig utvikling av sosiale miljø og problemgrupper. En må også evaluere hvorvidt allerede igangsatte tiltak har hatt en tilsiktet effekt og eventuelle justeringer eller forsterkninger av slike ordninger.

Litteraturreferanser

- Adresseavisen (2000) Artikkel om prisøkning i borettslag, 18. 02. 2000.
- Asheim, B. T. (1978): Regionale ulikheter i levekår. Levekårsundersøkelsen. NOU 1978: 3. Oslo.
- Asplan Viak (1998): Bedre byluft i Trondheim. Foreløpig rapport om luftforurensning.
- Barstad, A (1997): Store byer, liten velferd? Om segregasjon og ulikhet i norske storbyer. Sosiale og økonomiske studier, Statistisk sentralbyrå.
- Barstad, A (1998): Sosial deltaking. I Sosialt utsyn 1998. Statistiske analyser. Statistisk sentralbyrå.
- Bergen kommune (1997): Livet mellom fjellene. Levekår og nærmiljø i Bergen.
- Bergen kommune (1997): Levekår og nærmiljø i Bergen. Særtrykk fra rapport 2 og rapport 3 Levekårsundersøkelsen i Bergen. Bergen kommune.
- Birkeland, E (1998): Sosial trygghet. I Sosialt utsyn 1998, Statistiske analyser, Statistisk sentralbyrå.
- Blom, S (1995): Innvandrere og bokonsentrasjon i Oslo. Rapporter 95/32, Statistisk sentralbyrå.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. C (1977): Reproduction in education, society and culture. Sage. London.
- Brattbakk, I. (1999): Bakklandet – en bydel i endring. Gentrification, nærmiljø og identitet 1970-1997. Hovedfagsoppgave i Geografi: Geografisk Institutt; NTNU.
- Byavisa (1999) Artikkel med intervjuer med eiendomsめglere om boligprisutvikling. 20.12. 1999.
- Bø, T. P. (1998): Arbeid. I Sosialt utsyn 1998, Statistiske analyser, Statistisk sentralbyrå.
- Castells, M (1978): City, Class and Power. Macmillan, London.
- Coleman, J. S. (1971): Resources for Social Change. New York.
- Coleman, J. S. (1990): Foundations of Social Theory. Cambridge. Harvard University Press.
- Cutchin, M. P. (1999): Qualitative Explorations in Health Geography: Using Pragmatism and Related Concepts as Guides. Professional Geographer, 51; pp 265-274,
- Dahl, G. (1993): Enslige forsørgere. I Sosialt utsyn 1993, Statistiske analyser 1, Statistisk sentralbyrå.

- Dale, B. (1980): Subjective and objective social indicators in studies of regional social well-being. *Regional Studies*, vol. 14, no.6, 1980, p. 503-515.
- Dale, B. og Jørgensen, S. (1986): *Byens sosiale geografi*. Universitetsforlaget.
- Dypbukt, W. (1994): *Strøksmessige variasjoner i Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger*. Geografisk institutt UNIT AVH: Trondheim
- Gesler, W. M. (1992): Therapeutic landscapes: Medical issues in light of the new cultural geography. *Social Science & Medicine*, 34, No 7 pp. 735-746.
- Guttu, J. og Martens, J.-D. (1998): *Sentrumsnære byboliger. Survey til beboere i sju norske byer*. Norsk Institutt for by- og regionsforskning, Prosjektrapport 1998:10
- Hagen, K; Djuve, A.B og Vogt, P.(1994): *Oslo: den delte byen?* FAFO-rapport 161. Oslo
- Hansen F. H., Reitan, J. Og Ågotnes, J-E. (red.) (1996): *Helse- og Levekårsatlas for Bergen og Noreg*. Hordaland Fylkeskommune og Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Bergen.
- Hansen, T. og Knudtson, L. C. (1997): *Lav inntekt og boforhold. Boforholdsundersøkelse av lavinntektsfamilier i Oslo, Bergen, Trondheim og Drammen*. Prosjektrapport nr. 210. Norges byggforskningsinstitutt: Oslo.
- Harvey, D. (1973): *Social Justice and the City*. Edward Arnold. New York.
- Holt, P.M. & Ouren, T. (1998): *Utdanning i Sosialt utsyn 1998, Statistiske analyser*, Statistisk Sentralbyrå.
- Juvkam, D. (1990): *Gentrification i Sandenområdet, Trondheim*. Geografisk institutt, UNIT AVH: Trondheim
- Jørgensen, T. (red) (1997): *Utdanning i Norge. Statistiske analyser*, Statistisk Sentralbyrå.
- Knox, P. (1995): *Urban Social Geography. An introduction*. Longman, Essex.
- Kommunenes Sentralforbund (1993): *Program for storbyrettet forskning Levekår i storby. En artikkelsamling om levekårsforskjeller og kommunal fordelingspolitikk*. KS-forskning: Oslo
- Macintyre, S. & Ellaway, A. (1998): Short report. Social and local variations in the use of urban neighbourhoods: a case study in Glasgow. *Health & Place*, 4, No 1, pp 91-94.
- Martinussen, W. (1993): *Velferdsfellesskap. Medvirkning og solidaritet i nærmiljø, yrkesliv og politikk*. Allforsk, AVH. Senter for samfunnsforskning – SESAM. Trondheim
- Melbye, I. og Mørk, E. (1998): *Inntekt og forbruk i Sosialt utsyn 1998, Statistiske analyser*, Statistisk Sentralbyrå.

- Miljøverndepartementet (1997): Oppryddingsforskrift for renere luft og mindre støy. Pressemelding 30.05.1997.
- Mohan, J. (2000): Geographies of welfare and social exclusion. *Progress in Human Geography* 24,2 , pp. 291-300.
- Moxness, H. (1988): Byfornyelse på Møllenberg - en eldre bydel i Trondheim. Geografisk institutt, UNIT AVH: Trondheim
- Newman, O. (1972): *Defensible space, Crime prevention through Urban Design*. Macmillan, New York.
- NOU (1976: 28): Levekårsundersøkelsen. Sluttrapport. Oslo.
- NOU (1993:17): Levekår i Norge. Er graset grønt for alle? Finans- og tolldepartementet:Oslo
- Osmunddalen, Å. (1998): Sosial trygghet. I *Sosialt utsyn 1998, Statistiske analyser*, Statistisk sentralbyrå.
- Pakulski, J & Waters, M. (1996): *The death of class*. Sage, London.
- Paulsen, B. (1999): Legebruksdata fra fastlegesystemet som verktøy i kommunalt planleggings- og utviklingsarbeid. SINTEF-rapport STF78 A99535. SINTEF Unimed Helsetjenesteforskning. Trondheim.
- Pløger, J. (1997): Byliv og modernitet – mellom nærmiljø og urbanitet. NIBRs pluss-serie 1 – 97. Oslo
- Rognerud, M.A. og Stenstadvold, I. (red.) (1998): *Oslohelse. Utredning om helse, miljø og sosial ulikhet i bydelene*”. Oslo kommune Ullevål sykehus, Klinikk for forebyggende medisin. Oslo
- Sandø, K og Vassenden, K (1985): *Hverdagens omgivelser. Planlegging og virkelighet i boligområder*. Byforskningsprogrammet. Universitetsforlaget.
- SCC ProTech Scandiaconsult (1999): *Stasjonær energibruk i Trondheim*. Rapport. Trondheim
- Schiefløe, P. M. (1985): *Nærmiljø i bysamfunn. Om nærmiljø i byer*. Byforskningsprogrammet. Universitetsforlaget.
- Selznick, P. (1992): *The Moral Commonwealth: Social Theory and the Promise of Community*. University of California press. Berkeley.
- Severeide, P. I. (1989): *Utdanning i Sosialt utsyn 1989, Sosiale og økonomiske studier 70*, Statistisk Sentralbyrå.
- Simmel, G. (1949): *The Sociology of Sociability*. *The American Journal of Sociology*, 55 pp. 254 - 261.

- Smith, C. A., Smith, C. J., Kearns, R. A. & Abbott, M. W. (1993): Housing stressors, social support and psychological distress. *Social Science & Medicine* 37 5. pp. 603 – 612.
- Smith, D. M. (1977): *Human Geography. A Welfare Approach*. Edward Arnold, London.
- Smith, N. & Williams, P. R. (eds.) (1986): *Gentrification of the city*. Allen and Unwin, Boston.
- Smith, N. (1996): *The New Urban Frontier. Gentrification and the revanchist city*. Routledge, London
- Socialvetenskapliga forskningsrådet (1998): *Ojamlikhet i hälsa, Et nasjonellt forskningsprogram*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet
- Sooman, A. & Macintyre, S. (1995): Health and perceptions of the local environment in socially contrasting neighbourhoods in Glasgow. *Health and Place* 1, 1. pp. 15 – 26.
- Statens forurensningstilsyn (1992): *Virkninger av luftforurensning på helse og miljø – Anbefalte grenseverdier, STF-Rapport nr. 92:16*
- Statens institutt for folkehelse (1999): *Folkehelse rapporten 1999*.
- Statistisk sentralbyrå (1996): *Boforholdsundersøkelsen 1995*
- Statistisk sentralbyrå (1997): *Levekår blant innvandrere 1996. Ukens statistikk nr. 7, 1997*.
- Statistisk sentralbyrå (1999): *Statistisk årbok 1999. Norges offisielle statistikk*.
- St. meld. nr 29 (1992-93): *Om nærmiljø*.
- St. meld. nr 14 (1994-95): *Om levekår og boforhold i storbyene*.
- St. meld. nr 49 (1997-98): *Om boligetablering for unge og vanskeligstilte*.
- St. meld. nr 50 (1998-99): *Utjæmningsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Norge*.
- Strand, P. (1995): *Graset er ikke like grønt overalt. Sammenlignende demografisk og sosio-økonomisk analyse av Trondheims 6 administrative distrikter. Trondheim kommune*.
- Trondheim kommune, Avdeling Byutvikling (1995): *”Transportplan 1992-2005”*.
- Trondheim kommune (1995): *Boforhold og levekår i Trondheim. En dokumentasjon av boforhold og levekår på grunnlag av Stortingsmelding nr.14 (1994-95)*
- Trondheim kommune, Avdeling Byutvikling og Statens vegvesen (1999): *”Forslag til handlingsplan for trafikksikkerhet i Trondheim kommune 1999-2001”*.
- Trondheim kommune (1999): *Boligpolitikk for Trondheim 1999 – 2002. utfordringer, strategier, handlingsprogram*.

- Tønseth, H. (1999): Indeks for levekårsproblemer – hva kan den si oss? I Samfunnsspeilet nr. 6, 1999. Statistisk sentralbyrå.
- Verheij, R. A. (1996): Explaining urban – rural variations in health: a review of interactions between individual and environment. *Social Science & Medicine* 42, 6. pp. 923 – 935.
- Wessel, T. (1997): Boligsegregasjon. En drøfting av underliggende prosesser. Prosjektrapport nr. 220. Norges byggforskningsinstitutt: Oslo.
- Wessel, T. (1983): Teorier om byfornyelse. NIBR-notat 1983:123: Oslo
- Wessel, T. (1988): Gentrification som forskningsfelt - utvikling av et samfunnsteoretisk mikrokosmos. I *Nordisk Samhällsgeografisk Tidsskrift* nr.8, juni 1988, side 39-55.
- Wessel, T. (1998): Bolig og levekår. En analyse av boforholdsundersøkelsen 1995. Rapport nr.111. Norges byggforskningsinstitutt: Oslo.
- Wessel, T. (1998): Housing and welfare in Norway: compensation or double deprivation? *Norsk geogr. Tidsskr.* Vol. 52, p. 209-219.
- Wessel, T. (1999): Levekår og ulikheter i norske storbyer. Prosjektrapport 1999. Norges Byggforskningsinstitutt: Oslo.
- Wessel, T. (udatert): Social polarization and sosio-economic segregation in a welfare state: the case of Oslo.
- WHO (1996): European Centre for environment and health. Revised WHO air quality guidelines; Untitled version, No 5.
- Wirth, L. (1938): Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology*, 44 pp
- Aase, A. og Dale, B. (1978): Levekår i storby. *Levekårsundersøkelsen*. NOU 1978: 52. Oslo.

Vedlegg

Vedleggstabell 1 og 2

Folketallet i bydelene i de fire største byene 1998

Kilde: Aktuelle befolkningstall 6/98. "Folkemengde 1.1.1998".
Statistisk sentralbyrå.

	Oslo	Folketall 1.1.1998
01	Bygdøy-Frogner	20043
02	Uranienborg-Majorstua	23100
03	St.Hanshaugen-Ullevål	27496
04	Sagene-Torshov	27096
05	Grünerløkka-Sofienberg	26472
06	Gamle Oslo	24730
07	Ekeberg-Bekkelaget	16189
08	Nordstrand	17191
09	Søndre Nordstrand	30258
10	Lambertseter	10362
11	Bøler	13101
12	Manglerud	12327
13	Østensjø	15244
14	Helsfyr-Sinsen	20636
15	Hellerud	15528
16	Furuset	29094
17	Stovner	20781
18	Romsås	6768
19	Grorud	16789
20	Bjerke	22426
21	Grefsen-Kjelsås	17465
22	Sogn	16127
23	Vinderen	19107
24	Røa	21326
25	Ullern	26392
26	Sentrum	1133
27	Marka	1633
	Uoppgitt	879
	Oslo i alt	499693
	Stavanger	
01	Hundvåg	11086
02	Tasta	12979
03	Eiganes	19178
04	Madla	18924
05	Storhaug	11105
06	Hillevåg	17494
07	Hinna	15892
	Uplassert	200
	Stavanger i alt	106858
	Bergen	
01	Sentrum	17768
02	Løvstakken	20231
03	Landås	19946
04	Sandviken	13023
05	Eidsvåg/Salhus	14184
06	Åsane	22775
07	Arna	11909
08	Fana	30349
09	Ytrebygda	18710
10	Fyllingsdalen	22258
11	Loddefjord	23081
12	Laksevåg	10874
	Uplassert	331
	Bergen i alt	225439
	Trondheim	
01	Sentrum	30397
02	Strinda	27059
03	Nardo	18470
04	Byåsen	29849
05	Saupstad	13259
06	Heimdal	26475
	Uplassert	269
	Trondheim i alt	145778

Folketallet i sonene i Trondheim 1998

Kilde: Statistisk Sentralbyrå 1999.

	Nr.	Soner i Trondheim	Folketall 1.1.1998
1	111	Ila	2209
2	112	Hammersborg-Trolla	2265
3	120	Midtbyen	2807
4	131	Øya-Elgeseter	3684
5	132	Singsaker	2830
6	141	Bakklandet-Møllenberg	4539
7	142	Rosenborg	2303
8	150	Lademoen	4052
9	160	Lade	3929
10	211	Strindheim	3278
11	212	Bromstad-Leangen	2975
12	221	Nedre Charlottenlund	2618
13	222	Øvre Charlottenlund	2690
14	223	Brundalen	1938
15	231	Ranheim	3563
16	232	Reppe-Vikåsen	2717
17	311	Berg-Tyholt	3421
18	312	Moholt	3409
19	321	Åsvang-Angelltrøa	2964
20	322	Stokkan	2981
21	410	Nardo	3631
22	421	Nidarvoll	2703
23	422	Stubban	2735
24	423	Fossegrenda	2020
25	431	Othilienborg-Vestlia	2788
26	432	Risvollan	3461
27	441	Bratsberg-Jonsvatnet-Leira	1890
28	511	Havstein-Stavne	2671
29	512	Nyborg	2498
30	513	Sverresborg	3161
31	521	Ugla	3735
32	522	Munkvoll-Hoem	2916
33	523	Stavset	2374
34	524	Kystad	3945
35	530	Hallset	4075
36	610	Sjetnemarka-Okstad	3994
37	711	Romulslia	2287
38	712	Flatåsen	6137
39	713	Saupstad	4835
40	731	Breidablikk	2654
41	732	Heimdal	2139
42	733	Åsheim-Lundåsen	2871
43	734	Kattem	4417
44	741	Tiller nord	3821
45	742	Tiller sør	2969
46	810	Byneset-Leinstrand	3610
		Uoppgitt krets	269
		Trondheim i alt	145778

Vedleggstabell 3

Segregasjon i Trondheim på 90-tallet

	Gjennomsnitt			Standardavvik			Variasjonskoeffisient		
	1990	1994	1998	1990	1994	1998	1990	1994	1998
Befolkningsstruktur									
Barn 0-12 år	15,7	16,7	17,6	5,0	4,4	4,2	0,32	0,26	0,24
Ungdom 13-19 år	9,6	8,1	7,4	2,5	2,5	2,3	0,26	0,30	0,32
Unge 20-29 år	17,5	17,1	15,7	3,6	3,9	4,5	0,21	0,23	0,28
Eldre 67 år og over	12,7	13,0	12,9	7,5	6,9	6,3	0,59	0,53	0,49
Eldre 80 år og over	3,1	3,2	3,5	2,9	2,8	2,6	0,95	0,87	0,76
Familier med barn 0-17 år		25,5	25,3		9,2	8,6		0,36	0,34
Enslige med barn 0-17 år		6,2	6,3		2,9	2,6		0,47	0,41
Enslige		55,0	55,7		10,5	10,9		0,19	0,20
Skilte og separerte	9,2	10,5	11,0	3,5	3,5	3,1	0,38	0,33	0,28
Ikke-vestlige innvandrere	2,0	2,7	2,8	2,3	2,9	2,7	1,16	1,10	0,94
Barn og unge, 0-19 år, fra ikke-vestlige fam.	1,9	2,8	2,9	1,6	2,8	2,6	0,81	1,01	0,92
Sosiale- og helsemessige forhold									
Sosialhjelpstilfeller		5,1	4,1		3,0	2,4		0,59	0,59
Uførepensjonister		32,1	30,7		12,2	12,9		0,38	0,42
Attføingspengetilfeller		16,9	17,3		6,8	6,3		0,40	0,36
Voldskrim., siktelser etter gjerningsm. bosted		26,4	26,5		13,2	17,4		0,50	0,66
Reg. arb.led. og deltakere på arbeidsm.tiltak		6,2	3,5		2,0	1,2		0,32	0,34
Enslige forsørgere med overgangsstønad		7,9	7,7		4,0	4,0		0,51	0,52
Sosio-økonomiske forhold									
Lav utdanning i aldersgruppen 30-39 år		8,9	6,9		3,2	3,1		0,36	0,45
		1993	1997		1993	1997		1993	1997
Gjennomsnittlig familieinntekt etter skatt, kr		227755	243759		38614	43114		0,17	0,18
Gjennomsnittlig brutto personinntekt, kr		171469	193300		18280	23447		0,11	0,12

Vedleggstabell 4 (fra kapittel 11.2.1)

Sonenes gjennomsnittlige rangverdi på 5 samleindekser for levekårstrekk ved befolkningen. 1998.

	Soner	1. Sosio- økonomisk indeks	2. Sosial- og helse indeks	3. Bred samleindeks	4. Bred samleindeks med vektning	5. Smal samleindeks
1	Ila	38,5	39,7	39,4	39,8	40,3
2	Hammersborg - Trolla	9,5	17,1	15,4	15,2	13,3
3	Midtbyen	29,0	31,9	31,2	31,9	31,3
4	Øya - Elgeseter	24,5	36,1	33,6	33,3	32,0
5	Singsaker	4,5	16,0	13,4	13,1	11,5
6	Bakklandet - Møllenberg	35,0	34,9	34,9	35,8	34,8
7	Rosenborg	15,5	10,0	11,2	13,4	14,5
8	Lademoen	39,0	43,6	42,6	42,5	42,3
9	Lade	20,5	24,3	23,4	23,1	21,5
10	Strindheim	21,5	19,9	20,2	22,5	26,5
11	Bromstad - Leangen	21,0	17,9	18,6	18,8	20,3
12	Nedre Charlottenlund	15,0	21,0	19,7	18,0	13,3
13	Øvre Charlottenlund	11,0	10,4	10,6	10,5	10,5
14	Brundalen	32,0	33,7	33,3	33,5	32,8
15	Ranheim	28,0	23,7	24,7	26,6	32,8
16	Reppe - Vikåsen	19,5	17,9	18,2	17,4	16,5
17	Berg - Tyholt	7,5	5,3	5,8	6,5	5,8
18	Moholt	21,5	22,7	22,4	22,5	23,3
19	Åsvang - Angelltrøa	11,5	17,3	16,0	16,2	16,3
20	Stokkan	3,5	9,0	7,8	7,5	7,3
21	Nardo	26,0	25,0	25,2	25,4	24,8
22	Nidarvoll	21,5	20,4	20,7	20,0	17,5
23	Stubban	20,5	16,0	17,0	17,8	21,5
24	Fossegrenda	26,5	12,1	15,3	15,3	13,5
25	Othilienborg - Vestlia	17,0	17,7	17,6	17,6	13,8
26	Risvollan	39,5	38,4	38,7	38,3	38,3
27	Bratsberg - Jonsvatnet - Leira	34,5	24,6	26,8	26,3	28,0
28	Havstein - Stavne	17,5	16,1	16,4	14,8	10,8
29	Nyborg	28,0	31,3	30,6	29,2	24,0
30	Sverresborg	28,0	23,0	24,1	24,8	23,0
31	Ugla	12,0	12,0	12,0	12,2	12,3
32	Munkvoll - Hoem	16,5	19,0	18,4	18,5	18,0
33	Stavset	7,0	6,6	6,7	6,3	6,8
34	Kystad	13,0	26,3	23,3	22,3	21,0
35	Hallset	35,5	35,4	35,4	34,3	32,5
36	Sjetnemarka - Okstad	15,5	21,0	19,8	18,5	18,3
37	Romulslia	41,0	41,7	41,6	40,8	39,8
38	Flatåsen	26,0	25,1	25,3	25,2	27,0
39	Saupstad	44,5	42,7	43,1	43,7	45,5
40	Breidablikk	31,0	28,7	29,2	28,5	28,5
41	Heimdal	36,5	32,4	33,3	34,2	36,3
42	Åsheim - Lundåsen	16,5	10,0	11,4	11,6	13,3
43	Kattem	38,5	36,1	36,7	36,9	39,8
44	Tiller nord	30,0	34,7	33,7	33,1	35,0
45	Tiller sør	22,0	16,1	17,4	17,0	19,3
46	Byneset-Leinstrand	28,5	16,0	18,8	20,2	26,8

Informasjonskart over Trondheim

Soner

Bydel/Distrikt

- Innsjø - elv
 - E6
 - Mindre veg
 - Bebyggelse
 - Soner
- 1 Ila
 - 2 Hammersborg-Trolla
 - 3 Midtbyen
 - 4 Øya-Eigeseter
 - 5 Singsaker
 - 6 Baklandet-Møllenberg
 - 7 Rosenborg
 - 8 Lademoen
 - 9 Lade
 - 10 Strindheim
 - 11 Bromstad-Leangen
 - 12 Nedre Charlottenlund
 - 13 Øvre Charlottenlund
 - 14 Brundalen
 - 15 Ranheim
 - 16 Reppe-Vikåsen
 - 17 Berg-Tyholt
 - 18 Moholt
 - 19 Åsvang-Angelltrøa
 - 20 Stokkan
 - 21 Nardo
 - 22 Nidarvoll
 - 23 Stubban
 - 24 Fossegrenda
 - 25 Othilienborg-Vestlia
 - 26 Risvollan
 - 27 Bratsberg-Jonsvatnet-Leira
 - 28 Havstein-Stavne
 - 29 Nyborg
 - 30 Sverresborg
 - 31 Ugla
 - 32 Munkvoll-Hoem
 - 33 Stavset
 - 34 Kystad
 - 35 Hallset
 - 36 Sjetnemarka-Okstad
 - 37 Romulslia
 - 38 Flatåsen
 - 39 Saupstad
 - 40 Breidablikk
 - 41 Heimdal
 - 42 Åsheim-Lundåsen
 - 43 Katter
 - 44 Tiller nord
 - 45 Tiller sør
 - 46 Byneset-Leinstrand

